

DR. M. DE HOND
KIEKJES

I

JODENBREESTRAAT
WATERLOOPLEIN

AMSTERDAM - MENNO HERTZBERGER

voor Jerry e. e. e.
Van Reind, Jaar. 1894

KIEKJES

I. JODENBREESTRAAT—WATERLOOPLEIN

K I E K J E S

DOOR

Dr. M. DE HOND

I

JODENBREESTRAAT—WATERLOOPLEIN

AMSTERDAM — MENNO HERTZBERGER — 1926

„BELICHTING”.

Bij het „licht-zien” van mijn „Kiekjes”. Nu de eerste van de licht-bundels over het Amsterdamsche ghetto „verschijnt”.

Het is daar zoo donker. In dat door-en-door-diepe stads-binnenste. Waar de zon geen weg weet. Waar men menschen en dingen vaak op den tast moet vinden. En daar heb ik al mijn opnamen gemaakt. Bij een licht, grooter dan dat van den zonne-hemel. Dat licht is ouder dan de zon. Dat licht ziet meer dan de zon. Iedere sterveling ontvangt als eerste goddelijke gave bij zijn geboorte één straal van dat licht. Het levenslicht. De stralende ziel. Bij dat licht blijft niets verborgen. „Het doorzoekt de binnenvertrekken des lichaams”. Het is daar zoo licht. In het door-en-door-diepe binnenste van het Amsterdamsche Jodendom. Waar de ziele-zon door de duistere levensgangen dringt en uit alle hoeken de somberte verdrijft door haar juichende stralen. Het Amsterdamsche Ghetto is de moederschoot van het Nederlandsche Jodendom. Daar werd geboren het blijde geloof aan God en de jubelende trouw aan Zijn woord. Ja, ik ben éézijdig in mijn opnamen. Toomeloos heimwee en ontembare voorliefde drijven mij immer naar dat ghetto. Nergens anders dan daar stel ik mijn gevoelige platen in. Wie in West-Europa het oer-licht van de Joodsche ziel wil opvangen, moet het Amsterdamsche ghetto binnengaan. Ook nu nog. Veel van het oude is versleten, 't is waar. De steeds nieuwere tijd heeft ook daar zijn kwaad verricht, door zijn dwaze voorzorg voor het uiterlijke. Hij heeft daar heel wat huizen en menschen neergehaald door zijn kwasi-begrippen van schoon in bouw en ideeën. Maar nog ankeren daar de trouw aan het goede en de wil naar het beste. In het oude ghetto, met in iedere straat een tabernakeltje, ja soms twee en drie, werd God beleden met de liefde der eerste voorvaderen. Kinderen uit die liefde waren: cerlijkheid, reinheid, blijheid en wijsheid. Armoede was een levensfactor. „Den Joden staat de armoede zoo mooi als

een rood zadel op een wit paard". De maatschappelijke armoede deed de weelde van de ziel uitkomen. Ze was de toetssteen van zelfgenoegzaamheid en Gods-vertrouwen. Ze smeedde de zielen van die ghetto-bewoners in gloeiende naastenliefde aaneen. Ze voedde op in adel van eenvoud, vlijt en geduld. Ze predikte gevoeligheid en schaamte. De overdrijving van al deze begrippen kwam maar al te vaak voor, maar heeft nooit geschaad. Zóó groeide er achteraf verscholen een heilstaat in een zon-vergeten hoek van Amsterdam.

En nu?

Veel is weg, maar veel is over. De algeheele overgave aan het leven, de blijde moed om van dag tot dag te leven, de zorgelooze vruchtbaarheid, het onbekommerde geduld, dat alles is er nog. Weg is ongeveer het tabernakeltje en daarmee de louterende innigheid, die taal en zeden streng gekuischt hield. Op de plek van het spoeltje verrijst de verruwing en de kwalijk bedwongen opstandigheid. Weg is de Gods-liefde en heiligheds-vermeening. Over is het vroeggezwog en de arbeids-liefde. Heel hun genot ligt in het „gesappel". De avond hoort bij den dag en de halve late nacht bij den vroegen ochtend. Heel hun gesprek en gedenk en gekijf gaat over negotie en masse-matte. Voor ontspanning is geen lust en geen tijd. De kar is hun zege-wagen en „rewooche" hun triomf. Hun theater is de straat en het hamer-daverend geroep is hun muziek en zang. Bieden is hun bidden en dingen hun eere-dienst. Geen rustdag meer en geen rust-uur. Zeven dagen en avonden in de week gaan ze ter werke. Dat alles dwingt geen meelij maar eerbied af. En het moet mij van het harte: ik heb hen liever dan de leege vroom-doeners. Wát ze verdienen is voor hun gezin. Hun werk is razernij, maar wat het opbrengt is voor de moeder en haar kinderen. Het ghetto is niet te sloopen. Het wacht op zijn puinhoopen op de verlossing. Uit zijn midden moet de Verlosser komen.

Kunt ge mij nu vergeven, dat ik alleen uit dát midden mijn opnamen heb gemaakt? En zeker misschien zult ge dat, als ge weet, dat mijn geboorte uit dat diepste midden was! Of al mijn opnamen uit de werkelijkheid zijn? Ja! Uit de bestáánde werkelijkheid? Neen! Uit wat eens bestond. Het zijn typen, waarvan de meesten nu in het rijk der gedachtenis zijn. Maar wat zou dat? Houden wij ons geloof dan niet levend, door de portretten en beeltenissen van de voorvaders en voormoeders telkens en immer weer te vertoonen? Is de geschiedenis anders dan de nooit stervende moraal van het verleden? En dan zeg ik toch nog daarbij: ze bestaan nóg. Het

goede sterft niet uit, alleen het kwade. Als ge aan mijn hand nu nog door het ghetto loopt, zal ik ze u aanwijzen, die door u niet geloofde zielen.

Verwijt mij gerust ééNZijdigheid. Ik houd er niet mee op! Het is een stuk van mijn geloof! Het ghetto blijft de tempel-bodem. De wereld maakt slechts tijdelijk een uitstapje. Ze komt wel weer terug, waar ze van huis is gegaan. De „spruit van David" wacht in het ghetto, om gekroond te worden.

En daarmee gaat dan het eerste „album" van mijn „Kiekjes" de wereld in. Of ze bekeken zullen worden? Door hen, die het ghetto niet vergeten willen, met liefde. Door hen, die het willen leeren kennen, met nieuwsgierigheid. En als de laatsten meer zullen zijn dan de eersten, dan zullen zij, die zich voor hun ghetto schamen, ze ook weer gaan bekijken, met spijt over zichzelf en naar ik hoop met . . . bekeering!

Vooruit Kiekjes, „belicht" het doel, dat ik mij dacht!

Dr. M. DE HOND.

I.

JODENBREESTRAAT

'n Kleur van zatheden. 'n Keur van zotheden. Over-bezet en in-bezeten. Vóór-vaderlijk-vroom. Ver-achterlijk-vrij. Vol-vet en brood-mager. Kippig en groot-oogig. Herbergzaam, wie telt de herbergen? Genoegzaam, twee kino's saam, genoeg? Duurzaam, niet gedurig duurder? Eendrachtig, tel maar 's de eenden. Veerkrachtig, pluus maar 's de veeren na. Mangel-affaires, bij de vleet. Zelfs voor de Tip-top staat „hier mangelt men". Tel de ke-sousies maar. D'r wordt gebakken en gebrouwen, onder toe-en op- en uitzicht zonder overzicht. Rabbinaal opzichtig en pauselijk grauw. De kerk van Mozes en Aron staat met haar rug naar 't Joodsche krantje. Alleen Malkitsedek houdt twee „koulisjen" vast, om 'n Joodsch-rabbinalig bakkertje te treiteren, snap je? En daarom staat hij weer met z'n rug naar de kerk. Ik geloof niet, dat in heel deez en gene wereld zooveel rabbinaal samen is, als op de Joden-breestraat alleen, wat met andere woorden zeggen wil, dat er op de Joden-breestraat méér tréife wordt gegeten, dan in alle Joden-staten saam. D'r wordt rabbinaal geplukt, zooals op de ramen geplukt staat. Dat geeft vaak 'n „plokte", omdat vaak meer menschen dan kippen geplukt worden. Wat 'n eenden, die stomme ganzen van menschen natuurlijk. Waarom kijken die luidjes niet naar de loodjes aan de pootjes? Naar de láátste loodjes moet je kijken, je weet wel, die 't zwaarst wegen, als je betalen moet! Of ze lood hebben op de Joden-breestraat? Ja, maar niet alleen van de kippepootjes en kalfskoppies. Mezozzes met 'n loodje! Tefillin met 'n loodje! Wat zeg je dan van zulke slechte menschen, die treife mezozzes verkoopen zonder schubben en tefillin, die niet herkauwend zijn? Of zou 't voor 't laatje zijn, dat loodje? Ik houd m'n hart

in m'n lijf vast. Ik zie al iederen gazzen rondloopen met 'n loodje aan z'n neus. Ik denk ijzig, dat ik elk besneden Jodenwichtje 'n loodje moet aanknijpen. Ik durf niet prakkizeeren over 'n lewaaje met 'n loodje. Kom, kom, d'r is toch ook nog 't lootje van Joune Kan!

Joden-breestraat.

Koosjer over neus en lippen. Over raam en toonbank. Bij Jid en nit-Jid. Hebben wij op de Joden-breestraat niet „goijiem” onder rabbinaal toezicht? Hebben we niet oorel-bakkers met 'n sjoumer? Waar de Joodsche sjoumer op Sjabbes naar toe moet in z'n daagsche pakje, om op Sjabbes toe-en-op-en-neer te zien, naar trog en blad en oven? Hebben we niet 'n Christen grutter z'n garnalen-potje laten hangen, waar vroeger 't ooren-hakkoudesj van 't sjoeltje van Coppenhagen zaliger stond? Hebben we niet een Katholieke kruidenier, die fijn iederen Zondag z'n winkel dicht houdt en ter kerke trippelt, uitgezonderd als Zondag eerew-jontef is, dan laat-ie de kerk in 't midden en de Joden voor de toonbank staan? Hebben we Rembrandt niet laten wonen in 't huis van den parnes van de kabbroonem-gewwere? Hebben we niet 'n protestanten chef in 'n talliswinkel, die precies weet hoeveel deelen 't Hollandsche machzer van Jom-kipper telt? Hebben we niet Luthersche dienders, die nog beter weten, wanneer om half vier zeman minche is, dan de gabbe van de neie sjoel? Hebben we niet 'n Calvijschen boer met mierek laten staan op den hoek van de Vlooienburgersteeg? Krijgt niet 'n Waalsche vullisman 'n kiepje met kippe-koppies en eende-endjes? Mag niet 'n Apostolische asphalt-krabber 'n paar aangestoken peren nemen van den knasterkop? Mag niet 'n evangelische bleekersjongen 'n twee-handen-vol-peekel-brie slurpen van 't loozende augurkies-vaatje? M'n liefste vrede, wat wil je nog meer? Wacht! De eerste kroeg op de Jodenbreestraat heet „de Bisschop”.

Joden-breestraat.

Je komt in de war van 't koosjer. Minstens drie koosjere vleeschwinkels, twee koosjere herbergen, twee koosjere kaaswinkels, twee koosjere hoedenwinkels, twee koosjere bedde-winkels, twee koosjere sigarenwinkels, twee koosjere fruitwinkels, twee koosjere bakkers, twee kloumesj-koosjere barbiers, twee koosjere poeliers, twee oets-koosjere-kippe-nekkers, twee bioscopen met kosjere stukken, twee van Buurens, twee koosjere

kruideniers, twee onnoozele koosjere schapen met koosjere koetjes op 't droge, twee koosjere schoenuithangers, twee koosjere na-kijk-na-kijks, twee koosjere zuur-prikkers, twee koosjere zalm-snijders, twee koosjere banket-bazen, twee koosjere kestenge-braaiers, twee koosjere sajekluwers, twee koosjere schoenbanken (ofschoon 't banken buiten de hal zijn). Treife tref je trouwens van zelf, met je bloote oog. Voor de bijzienden is er 'n koosjere brillewinkel. Voor de koosjere knokkers over rabbinaal en rabbijnul is er nog 'n koosjere apotheker. Verder 'n snijkamer en 'n Portugeesch koosjer-weeshuis en de keerzijde van een Katholieke kerk, natuurlijk niet rabbinaal. En over de Chris-kras-en Joodsch-kras-kermis kijkt de kelei-koudesj-vormige toren-klok-bellen-beierd van de Zuiderkerk met z'n uitde-hoogte-gewijs van „jullie kunnen me allemaal zeggen, hoe laat of 't is, rabbinaal en pastoraal!”

Joden-breestraat.

Hoe wil je? Zondag? Sjabbes? Wat 't scheelt? Op Zondag maken de Christenen er 'n Joden-hoek van en op Sjabbes maken de Joden er 'n Christenhoek van. Loop 'r op Sjabbes zoo vlug mogelijk, anders glij je uit over geloofs-afval. Loop 'r op Zondag zoo langzaam mogelijk, anders bots je tegen 't evangelie. 't Veiligste is, op Sjabbes 'n straatje om te gaan en op Zondag 't hoekje om.

Dáár begint 't.

Op de punt van den hoek in 't midden is 'n bank. Niet om te rusten, maar om te loopen. 'n Bank waar je wisselen kunt, 'n dubbeltje voor één stuiver. Die andere stuiver is voor hem, die je netjes leert loopen. Voor hem, die je 'n beentje licht, die je op de hak neemt, die je uitveegt, die je je oogen doet neerslaan, die lak aan je heeft, die je je broek opbindt, die je op je lage smerigheden wijst. Alles bij mekaar voor 'n „basj”. Schoenpoetser, ja, dat is hem. Hij is zeer hoor-loos en sterk on-zierende en schorrig in z'n keel en wankel in bei z'n beenen en schamel aan z'n bibberig lijf en overigens ver-oud. Of hij bukt afgodisch diep, of hij leunt tegen „de Bisschop”. Heel eventjes 't verschil tusschen schoenpoetser-Jid en niet-Jid-schoenpoetser. 'n Niet-Jid-smeerpoets knielt voor z'n bank; 'n Jid-poets-bankier buigt „moudiem” voor z'n voetveeg, maar knielen, voor geen miljoen!

Hij staart zicht-loos naar 'n handgift van 'n voet en luistert doof naar naderende schoenen. Dus Joden-hoek. Dus Christendrukke. **k** Hij zwaait „de Bisschop” uit; 'n erfgenaam van 't Nieuwe Testament. Zóó zal hij Zondag celebreeren, den dag des Heeren. Hij heeft 'n glaasje opgeheven ter eere van Golgotha en vanaf dit moment loopt 'm zelfs 'n hond uit den weg. Hij wordt 'n dolle stier, 'n vies zwijn, 'n luizige aap, 'n jakkes stink-dier. Hij heeft z'n Zondagsche pakkie aan ter eere van de goot. Hij lalt z'n heil-lied in de modder en liedert z'n Hosanna in 'n . . . bak. Straks wordt-ie door vier agenten over de straat gedweild en jankt-ie z'n afscheid aan den dag des Heeren in de nor. Zondag? Of Zonde-dag? Zie je dat óóit van den gemeesten Jood op Sjabbes?

Plak! Z'n voet staat op de bank! Mannetje ziet 'm niet. Staart nog in 't zichtelooze.

„Hé, Jóód, maf je?”

Schoenen-glanzertje valt uit z'n mijmer. Salueert met z'n borstel, nikt, bukt, buigt.

„S . . . sèg Je-je . . . Jood . . . nè . . . netjes . . . hoor!” Z'n tong verdubbelt zich, lof den Heer!

Mannetje hoort niets en werkt z'n handgift in 't zweet.

„Mo . . . móó . . . sie . . . mit 't la . . . lappie na, hoo . . . hóórr?” Moosie hoort niets van den lap. Misschien denkt-ie, „voor 'n stuiver mag die zuiplap me voor 't lappie houwe.”

„Só Mo . . . móósie, nou m'n andere fl . . . fle . . . flerk, doe je je best . . . Sa . . . Sampie!”

En Sampie doet z'n best. Want 't is z'n handgift. Misschien denkt-ie: „an 'n handgif van 'n sjikkerlap is mazzel-en-brooge — daar ken je 'n gewwere mee betalen.”

De beide voetstukken van den Bacchant zijn gepoetst.

Mannetje buigt zich weer recht.

Hij ziet niets meer. Hij is klaar. Hij is klaar met smeren en die sjikkerlap heeft 'm gesmeerd. Z'n handgift is weg. Z'n werk was vervloekt. Ginds staat de Zondag-maniak te gorgelen van 'n jenever-lach.

Rang!!

Raak. 'n Jehoede heeft 't gezien. De kink heeft 'm nuchter gehamerd.

„Betale, vrotter hourek, betale zal je die man of ik pel je as 'n garnaal, zwijnjak!

„Nou jao ... ik ... sèl betaole ... jao ... maok geen matschudding van 'n stuiffer!” Hij bibbert van vreesberoerte. De makkabeën-hamer is weer opgeheven.

„'n Stuiver? Op je dronken kop, 'n stuiver. 'n Kwartje! en gauw ook. Jij verzuipt 't toch maar en die man hèt 'n huishouwe, 'n kwartje, gauw, anders kink ik d'r 'n gulden uit!”

En de bekeerling betaalt in stuip-angst twéé kwartjes en warrelt weg op z'n glimmende pooten.

En de schoene-bankier kan dubbel en dwars z'n gewwere betalen.

En gelaten wacht hij op nieuwe déposito's.

II.

OP DEN HOEK VAN DE JODEN-BREESTRAAT.

Geplant voor „de Bisschop”. In den voorhof van den Jodenhoek. 'n Knoest van dik dertig. Stevige kruin. Ruwe bast. Met twee spierige tronken. Aan ieder vijf vleezige takken. Levensgloed vloeit van z'n aanblik. 'n Vrucht fruit. Maupie heet die Pereboom. Maagde-peren. „Sappede maagie” in Maupie's zegelied. Z'n roep is sap en lekkerte. Wekt trek. Slaat water uit de tanden. Raakt lippen frisch. Mooi zijn ze geschapen, de peren. Maar 't Woord maakt den smaak. En de Joden hebben 't Woord. Wie roept peren op de wereld? Bij de natuur en Dien haar schiep, ik heb nog nooit 'n Christen-père peren hooren roepen. De *perioden* van de wereld zijn de Joden. Kijk 's 'n pere-Christ aan! Z'n karretje heeft 'n half dozijn lat-vakjes. In ieder vakje liggen getelde peertjes. En hij staat als 'n afgodsbeeld. Ooren zonder hooren. Oogen zonder kijk. Handen zonder taal. Mond zonder woord. Zooals hij is, zijn zijn peren, droog, doof, stom, steke-blind. Let op den pere-Jood! Dat is geen schepsel, maar 'n schepper. Maakt van 'n karretje 'n zolderschuit. Tel de sterren! Tel de peren! Hij zweeft over de peren-massa, als 'n geest Gods die ze schiep. Hoort zonder ooren. Kijkt zonder oogen. Met handen, sprekend z'n mond. Hij proeft iedere peer met z'n vingers en roept er wijn uit. Laat ze bijten aan 'n oud bobetje zonder tanden. Snij ze open voor z'n wagen! Dat hart heb je toch niet. Neem ze mee zonder ze te betalen! Dat lèf heb

je toch niet. Z'n woord klieft vlammen. Z'n woord doet paarden steigeren. Z'n woord maakt steenen week, breekt guldens klein en heel de wereld zegt om z'n peren-heiligdom „heerlijkheid”.

Maupie Pereboom.

Zie je? Dat kleine pere-boompje? Uit z'n heup gegroeid. 'n Jonge loot van zijn stam. Joden alleen hebben stam-vaders. Zie maar. Wat 'n groeisel! Loopt den stam na. Doet den stam na. Waar vader zweeft, zwiept z'n stekje mee. 'n Takje van zeg zeven. Stevig knobbel-kopje. Met bloesem-oogjes en vruchtenbekje. Hakkie heet het stekje.

„Blijf dáár nou zitte, Hakkie. Dat gebensjte kind groeit me geregeld an me lijf. Sappede maagie, maagie, maagie, maagie, máá-áágie !!! Hier Hakkie, hè-je nog 'n stukkie, ga nou, ga nou dáá zitte, dáá, nog 'n stukkie, laat je vader nou met rus? Blijf gezond! Máágie... hier tap je reine wijn! hier zuig je jenever uit! bier! likeur! fosco! koop nou maagie, maagie, máágie! U hebt? Acht. Ja vader, bijt d'r maar in! Snij ope voor de wáge! Niet betale! hoor! maagie, mááágie, sappede maagie! Hakkie, noe joeges, daar heb je n'm weer, hebt u al betaald meester? 'n gulde'... laat maar zoo... daar hè-je 'n kleintje debij. Hakkie, ik weet me mit jou geen eitse onbesjrieje... laat teminste me sloofie los, strak gaan al me cente op straat. Maagie, sappede maagie, hier is maagie, hier bij Maupie, mááágie !! Ga nou, Hakkie, God laat je gezond, kom hier dan, hier, zóó op m'n arm, ja, nou bin je blij, kleine asjmedei... maagie, maagie... maar ik ben toch zoo niet roepe met jou om m'n hals, Hakkie, ja, mensche, dat heb ik, dat is *mijn* maagie... is-ie niet fijn? sappede maagie... die heb ik ook van de Pereboom gepluk... addesjim, Hakkie, je sjmoort me... laat me nou gaan, ik mot geld ontvange... dáá, da hè je nog 'n stukkie maagie... ga nou, ik wor nog oowelewootel, ik wor nog gooserdeije, ga nou, ga na huis, ga na moede, maar laat mijn los... ja meester, wijfel maar niet, zet 'r je tande in, je ken gerus al je tande verlieze voor die maagies, máágie !! nou hè? nee wat, ga je nou nòg lieve jenever zuipe...? nee, hier, de Jood maakt gezond... bin je vanbinne al heelemaal verbrand van de jaajen sooref, hier, de Jood zal je binneboel blussche — lekker, ja of nee? neem nog vijf mee na huis voor je vrouw... voor je kindere... nee hè? durf je niet, geen lèf...

kom hier, zal ik ze in je zak stoppe . . . zóó — dat zijn zes . . . maagie . . . sappede maagie . . . bij mijn gezond, da hè-je Hakkie weer, heb je al wéér op? . . . Wie maak me los? . . . nee niet gas wegoliele van m'n Hakkie! . . . ga nou Hakkie, 'n brooge op je kop, ga nou, hè? ja? Doe je? ja, je meent 't? dan is vade anstons los en da gane me na moede toe ete . . . ja hè? da hè? da, hè je nog één stukkie, — da, 'n groot stukkie en 'n zoen debij en nóg een en ga nou, blijf nou da op de kruk zitte van de kar . . . maagie, hier is maagie . . . maagie-ie-ie . . . koop me maagie, sappede maagie ! ! ! !

Z'n mond loopt van z'n maag naar z'n voorhoofd, van z'n linker naar z'n rechter broekzak, de heele Schepping kan 'r in; er golft 'n zondvloed uit van klanksalvo's met paukende overdondering; alle stemmen van 't heelal vergaan in z'n was-sende stuwing; hij loeit brijzelende cyclonen uit en vergruizelt alle adems uit alle monden. Hij snoert de menschen tot 'n verstikkende brij. Ze kluiten elkaar vast met de rekkende halzen. Ze kleven zich tot één met hun stuipende handen. Z'n karretje wordt 'n Sinai. Alles wil hooren, zien en koopen. De achtersten vloeken de voorsten. De middelsten trappen de onmiddellijken. De laatsten beuken de op-twee-na eersten, om op-één-na-eerst te worden. 'n Razende dazing om te happen. 't Water perelt de tanden door. Jenever-luchies wasemen kliederend uit. 't Wee breekt glazige oogen te barst. Bier-muf verranzigt de levende lucht. 'n Zwijmelstank van verdierde ziele-loozen verbrakt den reinen morgen. Want 't is Zondag. En 't is de Joden-hoek. En boven de azen van de Rusters en de kadavers van de Vierders bazuint de schalmeiende almacht van den zege-roep van Maupie Peereboom. Plettert nuchter de vloeken van de dronken Zondag-heiligen en rammelt zwabberds tot hen-zelf. 't Geld smelt. 't Klinkende bloed vloeit om den Pereboom. Maupie's oogen rinkelen de zon stuk, rollen den hemel door, rijten de zaligheid open. De aderen op zijn voor-kop zwelgen strak van zegevierende bewustheid. Z'n pet kan 'n keizerskroon zijn. Z'n borstbuis kan 'n profeten-mantel beelden. Z'n schoot-schort kan 'n schatkist munten. Z'n blik kan 'n gouden eeuw doen aandaveren. Z'n adem kan geluk bevelen.

„Miraakel-jog, stao nou toch op je aage beejne!”

Moeder spreekt haar jongske aan. 'n Biggetje van zeg zeven.

„Stuk saggerijn, stik nou eeffe in de huil. Nee — je kraag niks, nietes! Jèn, neem jij dat rompu dan eeffe an je klaauw, hij schreeuwt z'n aage 'n ongeluk om 'n stukkie pééjr. Hou je bakkes nou, stuk mesijrre. Je hèt toch pas van je faoder 'n klussie biejr magge uitsuipe en temèt gao je toch wéér mee, asse me in de Jodchoek sssijn. Nou dan, hou dan nou je vuller-waafel dich. Nééj, je kraag niet, al krij je sebiel 'n beroerte!”

Jan, der eega gade, geeft z'n Jantje 'n por, dat-ie van de wereld denkt te moeten. Hij koopt peren, ooser als-ie weet wáárom. Z'n stompje sigaar is verbeterd en druppelt bruine jenever langs z'n mummelende lip. Z'n bruin-gewroete bonken grijpen peren aan. Eén heeft-ie aangebeten met mond en neus tegelijk. De sappende maagie vermorzelt z'n vloek aan z'n Jantje.

„Faoder, ik ook 'n stukkie!”

„St . . . k!”

„Maagie, sappede máágie . . . máágie . . . hier is máágie . . . máááágie . . . Hakkie . . . addesjim, waar is Hakkie . . . Hakkie!!”

„Koopman, pak an, ses-en-twinteg spie! Nou dan . . . nou, pak dan an . . . wat sei je me nou fan die Jood? . . .”

„Eërs m'n Hakkie . . . Hakkie ! ! waar is-ie . . . ? Hakkie . . . gaan jullie toch eve op zij . . . anstons zal ik 't geld wel beure, 't Komt wel goed —addesjim, m'n Hakkie . . . Hakkie ! !”

De Pereboom zoekt z'n vrucht. De wereld is vergaan, de zon is weg, de mensen zijn dood, de lucht is gevallen. Z'n Hakkie.

Als Hakkie er weer is, wordt de wereld weer geschapen.

't Duurt seconden, minuten. Maupie's brein vergekt.

„Daor is-ie al, maok je niet so 't sappel, man . . . daor!”

„Wá-dan?”

„Daor . . . hij staot baa me Jèntje, daor . . . !”

Hakkie had Jantje ontdekt.

'n Stukje van z'n máágie, van vader gekregen . . . an snotterend Jantje begiftigd . . .

„Mot je niet zo huile, lekkie hè? da's m'n faade . . . wa is jou faade dan?” . . .

En Hakkie, trots op z'n allemachtig vadertje, voedert Jantje met stukjes peer en troost.

De hemel glimlacht boven alles uit.

III.

APPELMOES.

Van goud-reinet, van bellefleur, van court-pendu — „karrepetie”, in 't Hebreestraatsch. Voor den neus van „de Bisschop”, kroeg op den hoek van „de Hoek”. Lachend liggen de appeltjes overhoop. Die bloot-mooien, blozend bovenop. Die gaafgeurigen, kleurend vooraan. Die ongaar -kleintjes, guitig achteraf. Ze stoeien met de zonnestraaltjes en gieren onder 't grappig gekittel. Kijk, daar wil 'n mensch de kroeg in. Ho, roepen de appel-keeltjes, niet door dáár! Dat heet hel. Wij heeten paradijs. Dáár „borrelt” goed en kwaad dooréén. Hier is de vrucht des levens! Voor één borrel heb je een goud-reinet, twee bellefleurs en drie karrepeties en vier duiten terug. Aan dát drink je je dorstig. Aan ons eet je je zat. Hei, ho, koop ons, leef je langer! Of leef je niet graag, neem je dáárom nog ééntje?

Appel-moes. Eefie.

Ernstig als 'n goud-reinet. Blij als 'n bellefleur. Geduldig als 'n karrepetie. Let je op, hoe 'n mensch lijkt, op wat-ie doet? 'n Bokkes-mannetje heeft precies 'n bokkes-koppie, 'n hokkebaas 'n turfmolm-poonem, 'n poelier 'n eenden-snavel, 'n kopslager 'n kalfskop, 'n gazzen 'n omkijk-gezicht, 'n parnes 'n eike-houten-bank-facie, 'n snjorrer 'n paar-halve-cents-oogies 'n schoenpoetser 'n slomperneus, 'n juwelier 'n lappies-poonem en die-niks-doet heele-maal-geen-gezicht.

Eefie, appel-moes. 'n Echte moeder van haar appeltjes. Onverzettelijk zit ze bij ze, in zon en in on-zon. Laat waaien de wind, laat gieten de regen, loopt ooit 'n boom van z'n vruchten weg? Net zoo min Eefie. Ze loopt niet, ze zweeft niet, ze hangt niet, ze zit, zie maar! Natuurlijk! 'n vent moet venten, 'n moetje moet moe zijn, dus zitten. Van 't minste Jodenmoetje kun je de meeste logica leeren. Alma mater! Wacht, nog 'n college in wijsbegeerte. Eefie geeft den redelijksten commentaar van Genesis. Eva nam en at en gaf van den appel. Straf? Ze werd tot appel-moes gemaakt. Kijk maar, daar zit Eefie! Sprakeloos voor haar sprekend paradijs. Goeie waar behoeft geen krijsch. Als 'n verstarde Cherub troont ze aan den appel-gaard. Toch troont ze eters naar haar Eden. Niemand weet, hoe oud Eva was, toen de appel haar verdoemde. Eefie

Kiekjes.

dan wel? Ze is dertig van gezicht, zestig van zorg, honderd van verdriet en onsterfelijk van wil. Kinderen kreeg ze met pijn, bracht ze groot met zorg, verloor ze met smart. Tot zóóver is ze Eva. Maar haar Adam werd haar weggenomen! Toen werd ze erger dan Eva. Was ze nù niet on-Eefie? Moest ze nu niet tweemaal verdoemd zijn? Om te zwoegen voor 't brood en om te lijden om haar kinderen? Ze huivert in de zon. Ze is benauwd in de kou. Waar zwerven haar oogen? Naar haar één-kamertje, waar 'n veertien-jarige kracht haar boeltje doet? Ja, want 'n lachje glimt langs de boven-lip. Ze zit op de Breestraat, maar ze ziet in de tweede dwarste van de Batavierstraat, waar haar Reintje moedertje-doet. Goud-reinetje van veertien jaar. Zou ze ...? neen, ben je mal, ze vergeet die twee zware beddetijken niet te wasschen. Zou ze ...? nee, ja, ze zal de trap laten staan, ik wed, dat ze de trap van twee- en éénhoog d'r bij doet! Zou ze ...? och nee, daar begint ze toch altijd mee, met Voolie naar school te brengen. Zou ze ...? één-twee-drie, laat ze die twee belle-fleurtjes alleen naar de bewaarschool gaan! Zou ze ...? nee, narrente die ik bin, dan zegt haar Goud-reinetje toch aan buur-moeder, dat ze weggaat en dan past die wel even op de tweeling-karrepeties van twee jaar. Waar doolt haar brein? Naar de onvindbare ruimte, waar haar oudste van zeventien zoekt? Ja, want 'n zenuw-trek siddert aan de onder-lip. Ze zit op de Breestraat, maar ze zint door alle straten met hem mee, waar haar jongen bedelt ... om werk, de rijkste adelmoes. Wat kon ze meer voor hem gedaan hebben? De pronk van zijn klas. De eerste van zijn vak. Haar gouden jongen, die geen koper verdienen kon, omdat Sabbat zijn juweel was. God had Adam en Eva en Sabbat geschapen. Adam en Eva waren om te sterven geboren, maar Sabbat toch niet! En toen haar Adam zijn adem voelde korter worden, had hij toen niet tot zijn Eefie gezegd: „Eefie ... kindlief ... mijn ... oo .gen ... gaan ... dicht ... maar ... zoo ... lang ... als ... ze ... open ... he ... bben ... ges ... staan ... me ... dunk ... dat ... weet ... je ... is de ... geben ... sjte ... sj., abb ... es ... onze ... rij ... kdom ... ge ... wees ... Ee ... fie-kroun ... sjim ... jis ... booreg laat jou le ... ven ... om ... bij ... de kinde ... re te ... blij ... ve, denkerom ... je mot ... me ... bezwere ... dat ... alles mag je ... voor ze ... doen ... maar ... leer ze van ... de ... gebensjte ... sjabbe .s

afb... lijve... Eefie...”? Maar God, waar is die Sjabbes dan? In ’t gouden huis alleen, waar rijke kinderen Israëls haar met zilveren lepels eten? In ’t diamanten paleis alleen, waar... ”

„Diè kosten?...”

„Vier cent meneer... fijne goudrenet...”

„En die...?”

„Twæ cent... meneer... néé, ’t ken niet minder... ’t zijn de alderlaatste bellefleur... hier, die karrepeties kent u voor ’n cent krije... gaat u gang... omdat ù ’t bint... dank u... eet ze mit gezond...”

Ze zwerft zittend verder... waar schatten aan den muur hangen, op den grond liggen, in de kasten staan. Hebben die dan allemaal geen werk voor haar gouden jongen? Waar is die Sjabbes dan? Bij voogden van sjoel, van Jodenschool, van Beis-hamidrasj, van gewijde kleeren, van Seminarium, van lewaajes...? En die zeggen allemaal van néé, ze hebben niets voor mijn gouden kind, ze nemen geen Joden in dienst... ze sturen naar Kaal voor ’n bedeeing... maar m’n jongen moet toch niet „bedeeld” worden... Sjabbes is toch zijn deel, waarom geven ze mijn kind dan niet, wat ’m toekomt van Sinai, ik heb ’t toch toegezworen aan z’n vader? Waar is die Sjabbes dan?... op ’t Rabbinaat? En die zegge... ze kenne d’r niks an doen... wáár kenne ze niks an doen, an Sjabbes niet? is ’r dan nog iets anders te doen dan alleen dit? Ken àlles, àlles niet gerust gemist worden, àlles, àlles, àlles, behalve Sjabbes? Waarom mot d’r kassjeres zijn? Omdat ’r geen sjabbes is! Maar als d’r sjabbes is, is ’r toch kassjeres van zelf! M’n kind zwerft voor me rond... Zou-ie...? nee, bin je mal? Hij gaat op Sjabbes niet werke... zoolang d’r nog ’n lommerd is... Zou-ie? nee, nee... met ’n voddekarretje rondzwalken?... en hij kent ’n vak... en as-ie me nou God bewaart in de verleiding komt... Vader in de hemel... waar is Uw Sjabbes dan?...

Appelmoes.

Van goud-reinet, van bellefleur, van karrepetie...

„Moe, moe, moetje !”

Mijmer in de war. Haar oogen zijn plots van ’t zwerven teruggekeerd. Haar brein is weer op den hoek van „de Hoek”. Haar goud-Reinetje heeft Voolie aan de hand. En de twee bellefleurtyes van vier en drie. En ’n kannetje koffie en ’n mandje

met dikke, droge boterhammen en twee kommen, schoteltjes ingeschoten.

„Moe, hie bin ik . . . Nou gaan we ete, lekker ete . . . ?”

Appel-moes baadt zich in vertroeteling. Om de beurt 'n belle-fleurtje aan haar wang.

„Wat kosten die?” . . .

„Die zijn niet te koop, voor geen miljoen, meneer, voor geen miljoen ! ! . . . die koste vier cent . . . die ù daar in u hand heb . . . en die twee . . . en die één . . . en die ik daar in me hand heb . . . ach Gott . . . voor geen tien miljoen per stuk . . . Ja meneer bijt u d'r maar gerus in . . . en ik bijt in jou . . . dáár . . . en ik eet je nog heelemaal op en nou jij . . . hè, ik ken d'r niet zat van worre . . . Reintje, help jij meneer maar . . . jij van moeder 'n lekker kommetje koffie hebbe, rijkdom? . . . en jij ook, ach Gott, wat 'n weelde . . . Ik maak appel-moes van jul-lie . . .”

Ze schaften op den hoek van „de Hoek”. In 't kannetje is koffie en melk en geen suiker en op 't brood is geen boter. De twee belle-fleurtjes dansen met hun boterham rond. De koffie geven ze cadeau, Hè, wat is dat brood lekker. Omdat ze 't bij moeder mogen eten. Moet daar boter op? En de zonnestraaltjes dan, die er goud op leggen? Suiker? Och, niet noodig! Appel-moes kijkt 'r op. Fijn! En dan schenkt moetje koffie in voor Goud-reinetje en legt vier boterhammen op 'n krantje op 'n open vlakje tusschen goudreinet en bellefleur.

„Ja, moedertje, dat kan ik niet allemaal meenemen. Mag zij me dat naar huis brengen?”

„Reintje-kind, kom hier, ete . . . zal ik meneer helpe?”

„Nee, moe, laat u mijn 't doen!”

En dan schenkt Eefie koffie in . . . voor . . . voor . . . haar Salomon, als ie daar komt . . . haar gouden jongen..

„En ù dan moe?” vraagt Goud-reinetje, die alles ziet onder 't alles doen.

„Ik heb al op, kind.”

„Nee, moe, kijke dan 't kommetje?”

„Zeg, vrouwtje, u kunt gerust drinken . . . uw zoon komt toch niet!”

Toen viel en brak de kom en de kan en vielen zes boterhammen mee en 'n mandje . . .

„Meneer . . . God . . . in . . . de . . . hemel . . . ik . . . u . . .”
 „Schrik niet moedertje”, lachte de heer, die den heelen boomgaard schijnt leeg te willen plukken. „U heet Eva Scheffer . . .?”

„J . . . j . . . a . . . a . . . meneer . . . U bint van de pelitie . . . groote God . . . Aron in 't graf . . .!”

„Ik ben heelemaal geen politie. Ik ben fabrikant va . . . Uw zoon heet Salomon Scheffer . . . Ik kon waarachtig niet gelooven, dat 'n moeder van zoo'n prachtigen jongen met appelen in de Jodenhoek zit. Daar zit karakter in die snuiter. Vanmorgen was-ie bij me om werk vragen. Hij beviel me dadelijk en zonder meer nam ik hem aan. „Nee meneer”, zei-ie, „zóó gauw gaat dat niet. Ik ben Jood en ik mag op Sabbat niet werken en ik moet op Vrijdagmiddag 'n half uur vóór Sabbat weg. „Och kom”, zei ik, ik wou 'm 's aan den tand voelen, „van die Sabbat moet je nou maar Zondag maken, anders kan ik je toch niet gebruiken. „Dan maar niet, meneer, in Godsnaam”, zei-ie en ik zag z'n waterlanders. „Hier zal je blijven”, zei ik . . . „en dadelijk ook . . . en nou moedertje, drink nou maar je koppie koffie op. Voor Salomon is vanmiddag gezorgd en als-ie flink z'n best doet, zit u niet lang hier meer op den hoek, hoor. Maar ik begrijp niet, dat jullie kerk niet zorgt voor zoo'n eerlijken, braven jongen, 't is waarachtig zonde. Wat is dat dan toch met jullie kerk?”

„Och . . . meneer . . . God . . . zal . . . u . . . zegene . . . onze kerk . . . heeft . . . zooveel . . . te doen . . . ziet u . . .”

„Ga je nou huilen, moedertje?” . . .

Appel-moes zit niet meer op den hoek van „de Hoek”.

Haar Aron in Gan-eiden had iets goeds voor haar uitgededen.

God en 'n rechtschapen Christen hadden zich over haar Sjabbes ontfermd.

IV

KLAASSIE!

Voor „de Bisschop”. Kroeg op den hoek van „de Hoek”. Genoemd naar den Bisschop. Geraamd Sint-Nicolaas. Genoomd Sinterklaas. Gehéeten Sunteklaas. Geroepen Klaassie. Op de Joden Breestraat, te verstaan. In de Christen-kerkstraat

heet-ie „goeie Sint”, bij z’n voornaam. In de Joden-Kerkstraat heet-ie „beste Klaassie”, bij z’n achternaam. Z’n Sjabbes-naam is „Sjoute Klaas”. Stenographisch luidt-ie St! Dat beteekent „dijsje!” — Ze zijn met z’n tweeën broers. Jan Klaas en Sinter Klaas. Of Klaas Vaak ook misjpooe is, kan ik heusch niet beëdigen. D’r zijn hemelhuzaren, die zeggen dat je „gas wegooliele” geen *Sint* mag zeggen, eer je ’t zelf krijgt. Och kom, sjtos. Je krijgt d’r heusch geen Sint-VitUSDans van. Hoe moet je dan in ’s hemelsnaam je adres opgeven, als je op de Sint Anthoniebreestraat woont? Trouwens, vandaag-morgen krijgt Sint Nicolaas nog de „goower”. Je kunt nu al lezen op de Joden-Breestraat: „Beste Sint Nicolaas, onder rabbinaal toezicht”. Zie je wel, ik dacht ook altijd, wat moet die zwarte Piet toch bij ’m doen? Maar dat zal de „sjoumer” zijn. Want ’n sjoumer wordt altijd voor Piet Snot gebruikt en wat verdient-ie? . . . ’n Piet-sie. Sjoute Klaas! Aag-in-emmes. Wie gaat nou met ’n gezond seigel hartje-winternacht op ’t dak kuieren op ’n paard? Of je moet „half-kachel” zijn en dat kun je in „de Bisschop” wel worden. Dat Zwarte Piet dat doet, dajeine, die is nou eenmaal „’n *versjwartster* nar”. Maar ’n man, die best overgrootvader had kunnen zijn, als-ie geen Bisschop had geweest, hoe komt die an de mesjoggaas? Ik kan ’t maar op één manier verklaren. Hij komt uit Spanje. Hij is ’n Portugees. Daarmee is-ie verantwoord. Z’n paard is op hol! Je weet toch wel van dien Portugees. Die drie-hoog z’n raam dicht-sloeg. Wat is er an de hand? vroeg men ’m.

„Maar m’n allerbeste kind”, zei-ie bibberend, „d’r is ’n paard op de’n’ol!”

„Allemaal voor Kláássie! Allemaal voor Kla . . . ha . . . sie, allemaal, allemaal, allemaal voor Kla . . . la . . . la . . . sie!”

Hij zingt voor „de Bisschop”. Op ’t deuntje van Channeke.

Dat bracht me op de zuiver-redelijke-wijsgeerig-Leidsche-idee. Men had kinne-sinne op Mattisjahu, den Joodschen bisschop, die vader van vijf keerlen was. Dien men niet kan denken zonder z’n „kinderen”. Die allen kinderen van Israël ’n verrassing bracht. Die de Grieken met z’n gard aftuigde, hun geen schoen aan de voeten liet en ze met de kous op den kop naar huis joeg en den schoorsteen van ’t beis-hamikdosj van ’t gazzerroet geveegd heeft.

Deze hypothese werd mij bewaarheid. Ik bezocht eens 't hekdesj op de Nieuwe Keizersgracht. Daar lag 'n Russische Jood. 'n Pracht-tiep. Met 'n wit-golvenden baard, die z'n borst en z'n bed overstroomde. 'n Jehoede tegenover hem keek me aan. Ik dacht iets en hij zei 't zelfde. „Vindt u niet net precies Mattisjahu, nee?” Dokter directeur komt binnen. Ik wijs hem op dat bezielde beeld. „Ja, mooi niet?” lachte hij zonnig, „precies Sinterklaas.”

„Allemaal voor Klaassie!”

Hij zingt z'n karretje te koop. Waar allemaal narrisjkatten op liggen. Lachende varkentjes, dansende aapjes, kwekkende eendjes, piepende beertjes, loopende garnaaltjes, kuierende torretjes, sjmoezende kikkertjes, kijvende hondjes, spinnende poessies, duikelende piassies, stomme mensch-poppies in witdoozen-dood-kissies . . .

„Allemaal voor Klaassie!”

Laten we alle heiligen danken, dat Sinterklaas met de boot van Ouderkerk uit Spanje is gekomen. Hij heeft heel wat Spaansche massa-matte meegebracht. Hij heeft de heele Joden-Breestraat Klaassiek gemaakt. Lekoowed hèm, den Bisschop, mogen op Zondag alle winkels open zijn. Zelfs de Bijenkorf en Gerzon hebben 'n sjeile bij het Rabbinaat gemaakt en gepaskend is: je mag twee dagen Sjabbes achter elkaar hebben; doe maar net als de twee dagen rousj-hasjoone. Allemaal voor Klaassie! Sinterklaas mag van mazzel spreken, dat de Joden van Spanje in Holland terecht zijn gekomen. Wat had die bisschop moeten beginnen zonder de Jidden? Zwarte Piet had al lang op zwart zaad gezeten, als de Joden hem geen bestellingen hadden gegeven. Waarom gaat Sinterklaas niet stil leven? Of zou die gesse bisschop . . . 'n Jehoede zijn? Weet je waarom ik dat zoo onderdacht? Omdat heel wat Joden voor Sjouthe Klaas spelen. Waarachtig, ik meen het. Menige Jehoede heeft 'n Sinterklaas-passie. Verkleedt zich. Doet 'n baard aan. Zet 'n mijter op. Gooit zich 'n hansop over. Neemt 'n Jaapie-Schapedief-stok in z'n hand en maakt z'n kinderen mesjogge. Ik heb zelfs 'n kerkeraadslid gekend, die ik op vijf December 's middags over iets heel ernstigs wou spreken. „Nee, meneer, vijf December gaat niet.” „Neen?”, „Neen, dan moet ik vroeg naar huis. Ik moet voor m'n kinderen voor Sinterklaas spelen. Dat doe ik nu al zes jaar.” „Nu dan,” zei ik, „u zal tot honderd jaar over uw einde Sinterklaas zijn.”

„Allemaal voor Klaassie!”

Ik heb heel wat Jidden gekend en ken ze nog, die Sinterklaas nog 'n lesje kunnen geven. Die door fijne Christenmenschen gesjnornd worden, of ze asjeblijft Sinterklaas willen zijn. Want ze hadden al heel wat Sinterklazen gehad, maar met „'n verstopte moug”. Waar de kinderen den melkboer dadelijk uit geraden hadden of den bleeker of den schipper of den schillebaas. Nee, 'n Joden-Sinterklaas is 'n Klaas met seigel. Diè oetst Sinterklaas in eigen persoon. Alleen moet-ie verdraaid slim oppassen, dat-ie zooveel mogelijk Piet aan 't woord laat. Anders kan hij wel ereis *Sintekraas* praten en dan is-ie gesjochten. Zooals eenmaal met 'n Jiddesje Sintekloumesj gebeurd is. In 'n chocolade-salon. Waar-ie uit één stuk gegoten stond en moedertjes en kindertjes smonseltjes en smeicheltjes gaf. Op eens trapt 'm Piet op z'n voet-pinkie. „Addesjim, me likdoor! Krijg de . . .” kreet-zegende Sint Nicolaas. En wee, als Pierre Noir in z'n schoentje had gekregen, wat Sinterklaas hem zoo graag gegeven had! „Allemaal voor Klaassie!”

Z'n wit-wollen-deken-baardje pluist in den snerpenden wind. Voor „de Bisschop” kan 't koud zijn. Hij blaast z'n bijna zeventig-jarige knuisten levensadem in. Trampelt achter z'n karretje heen en weer, om niet op z'n voetstuk te ver-ijzen.

„Allemaal voor Klaassie!”

Maar z'n karretje met narrisjkatten wordt niet wijzer. Al de mesjoggaas blijft er op liggen. Als het zóó gaat, kan-ie gerust vanavond z'n schoenen onder den schoorsteen zetten. De kachel brandt toch niet.

Sientje komt 'm aflossen.

Want ze weet, Ansje wil z'n minnechesjoel niet verzuimen. Half één in de dritsjoel.

„Gei maar, Ansje, bis se gesjwind widder serik?”

„Jou, jou, allaanek maar minneg' oore.”

Dáár is-ie geen Sjoute Klaas! Dáár is-ie niet koud! Dáár staat-ie niet voor niets!

„Allemaal voor Klaassie!”

Sientje is 'n bemazzelte. Ze verkoopt van de lachende varkentjes, de dansende aapjes, de kwekkende eendjes de piepen-de beertjes, de loopende garnaaltjes, de kuierende torretjes, de sjmoezende kikkertjes, de kijvende hondjes, de spinnende

poessies, de duikelende piassies, de stomme mensch-poppies in wit-doozen-dood-kissies . . .

Ze is in gesprek met 'n heer met 'n pels. Waar Ansje schoenen poetst 's morgens om zes uur en messen slijpt.

„Ja, meneer!”

„Dus Sientje, ik reken er op!”

„Gerus, meneer!”

„Vast, hoor.”

„Als *ik* u zeg.”

„Adieu!”

„Adie!”

„Ik doe 't niet!”

„Sjoute Klaas, doe 't ja! IJzere Hein, tien gulden!”

„Dat måg 'n Jehoede niet!”

„Wät mag 'n Jehoede niet? En assje je nou op Poerem verkleed? Sjoute Klaas, addesjim, wat 'n sjemielte bin ik, dat Sinteklaas geen vrouw is geweest . . . ja, dan had ik joh gevraag .. dan had *ik* gegaan . . . maar je gaat wèl . . . alles wat daarvan komt, op mijn nesjomme . . . waar ga je naar toe ? . . . wat wil je doen, Ansje?”

„Naar 't Rabbenaat gaan . . . vrage of 'n Jehoede voor Sint-Klaas mag spelen, met z'n arbe kansef an . . .”

Feest.

's Avonds in de Pieter Cornelis Hooftstraat.

'n Beidende kinderbent, wachtend op den goeden Sint . . .

Sint laat wachten. Boven heeft hij zich aangekleed, Ansje . . .

„De goede Sint moet ook heelemaal uit Spanje komen”, suggereert de patricische heer des huizes. Maar ook hij wordt onrustig. „Ik ga hem nu roepen, den goeden Sint, ik geloof, ik hoor hem reeds op het dak.”

Hij gaat naar boven.

Daar staat Ansje. Met myter, stola, scepter. Maar van de achterzijde. De voorzijde van den Bisschop is den hoek gewijd. Piet staat er bij en haalt z'n schouders op.

„Ansel, kom jongen, de kinderen wachten op je. Wat doe jetoeh?”

Ansje keert zich even om en zegt niets anders dan „ùh . . . ùh . . . ùh . . . ùh . . . ùh . . .” en beduidt „wacht, wacht, dadelijk, direkt, aanstonds, ja, subiet. ùh . . . ùh . . . ùh . . . ùh . . . ùh . . .”

Sint Nicolaas oort meirev!

HARDE!

Dat zijn zachte. Want ze hebben 'n „nesjomme”. Neen, ik meen geen menschen. Want 'n menschen-nesjomme kun je niet zien. Maar hùn nesjomme kun je tusschen je vingers nemen. 'n Zilveren nesjomme. In 'n gouden lijf. Ik bedoel 'n bokke. 'n Harde. Die in de oulem-ha-zee 'n haring was. Dood-arm, toen-ie nog recht door zee ging. Later kreeg-ie 'n „ton”, toen-ie niet meer eerlijk opzwoom tegen den stroom des levens. Sjiemiel met z'n „ton”. Weg was z'n gajjes. Dat is een gezouten waarheid. Later had-ie spijt. Kreeg zee-wee. Liet zich „marineeren”. Nam zich 'n zuur leven. Dát lust ik wel. Dat pleit voor 'n zichtbare nesjomme. Maar de meest harde levens-les geven de „harde”. Daar liggen ze! Zonder een greintje sap. Stijf en dor. Gouden lijken. In 'n witte doodkist. Keurig levenloos. Hom of kuit, wat geeft 't? Gewoon-dood, die goud-overgoten bokkes. In 'n doodkist met drie rangen, parterre- balcon en amphiteater. Te schouw. Ze geven nòg 'n les. Wie van die bokkes moet 't 'm doen? Natuurlijk die van amphiteater. De bovensten. Als die niet goed lijken, deugt 't heele bokke-bakkie niet. Precies. De wereld is 'n schouwburg. De dure rangen doen 't 'm niet. Als de goedkoope rangen maar deugdelijk bezet zijn. Dan „gaat” 't stuk, dat „maatschappij” heet.

Harde!

De menschen smullen aan leven dat dood is. Wie lust 'n levend dier? Maar wie wil leven zonder 'n lapje van 'n dooien os of 'n kluifje van 'n dooie kip of 'n wammetje van 'n dooien zalm of 'n buikje van 'n dooien haring of 'n kuitje van 'n dooien bokking? Zie je wel, 't leven geniet van den dood! De één z'n dood heeft 'n ander op z'n brood. Dat heeft de Heer des levens zoo geschapen, om u te zeggen, dat uw leven eerst dan 't leven waard is, als ge aan uw dood denkt! Lang zullen we leven!

Harde!

Ik houd hartelijk van de straat-venting. Behalve van 'n harde-vent. Is dat negotie voor 'n Jehoede? 'n Doodkist op je kar, met lijken in de rij? Muierberg op wieltjes! Negotie, netjes aangekleed, vind ik al vreeselijk. Negotie geregeld in

toilet . . . alles op besproken plaatsjes, zit geen mazzel en geen broege aan. Negotie moet overhoop woelen, door elkaar dringen, over den kop hollen, naar boven stuwen, van den voet duwen. In negotie moet je kunnen rommelen, grabbelen, harken, graven, ploegen, wroeten, zoeken, weggooien. Negotie moet niet weten wat ze is, hoeveel ze is, hoe duur ze is, waarom ze is, voor wie ze is. Die de mooiste negotie graag en duur wil kwijt zijn, moet roepen: „weg met de rommel!” Is harde-bik-bokke-bakkie negotie? Bah, is dat rommel, die dooie boel? Dat is negatie van negotie. Neem visch op je kar, voor jouw part dooie visch. Maar 'n arm diep. Of 't de zee is. Om er met de knuisten tot den schouder door te roeien, te scheppen met de weegschaal, dat ze springen en opzwiepen, dat ze zwemmen en zwieren, over elkaar zwabberen, tegen mekaar zeulen, in elkaar zwalken, over de straat zwerven! Al wat rommel is, leeft. Menschen ook. Deftigen zijn dooie dienders. Stijf-fijnen zijn zielloos engeest-kwijt. In mensen-rommel zit fut. Als ze woelen en drommen, als ze geven wat ze hebben, aan taal, aan gedachten, aan gebaar, als ze zeggen wat ze zien, als ze laten zien wat ze voelen, als ze laten voelen wat ze denken. Menschen-rommel, gij zijt de negotie van den geest, gij ongeregelden zijt de Orde van het Zijn!

Harde!

Hij sukkelt z'n slof-sleep-stapje aan z'n karretje over de Joden-breestraat. Bokkes is zijn genie. De laatste bokke van de wereld zal *hij* hebben. Hijzelf is de vleesch-wording van 'n harde. Fijs en 'n harde zijn tweelingen. 'n Harde heeft 'n eeuwig-gapenden kop. Fijs van 't zelfde. Z'n hoofd is enkel gaap. Die mond heeft geen sluitingsuur. Dat doet 'm dat „harde” roepen. „Ha-a-arde!” Gapen is met 'n a, nooit met 'n i, e, u, o. En harde is harde. Aan één stuk roept-ie „harde”, van dat-ie in den harde-handel kwam, tot-ie in den harden grond gaat. Hij slaapt 's nachts hard-op. Z'n stille sjmoune-esre in sjoel is iets harder dan z'n slaap. Z'n leven is hard, z'n brood lust-ie enkel hard, z'n neus is hardvochtig, z'n nek is hard. Enkel heel alleen maar is-ie geen harddraver. Voor de rest is-ie hart-grondig.

Ik heb z'n nesjomme gezien. Fijs is toch 'n harde. Nooit en nergens verlies ik die beleving. Toen 'n kindje harde kocht. Bij 'n vrouwtje, dat tegenover hem 'n karretje wiegde. Dat kindje wou bij hem koopen. Drie harde, vier harde, zes harde.

Maar 't vrouwtje had 't kindje verlok-lonkt. En 't kindje wipt over. Fijs is verhard. Kijkt niet verdrietig. Kijft niet vertreiterd. Maar roept door. „Harde! harde! mooie harde.”

En 't kindje koopt. Zes. En 't kindje betaalt. Zes. En 't kindje loopt 'm met stapjes voorbij. Zes. En 't kindje laat 'm zien, wat ze gekocht heeft. Zes. Maar op den hoek ligt modder, voor zes. En 't kindje glijdt uit en met haar vallen, zes. En ze zijn plat-getrapt in 'n seconde of zes. En 't kindje huilt traantjes, minstens zes. Niet over 't geschaafd beentje. Niet over 't bemodderd broekje. Niet over 't bloedig mondje. Maar over de harde, zes.

Harde!

Fijs wordt zacht. Helpt 't kindje op. Veeft 't af met z'n rood zakdoek al roepend „harde”. Veeft 't bemodderd broekje, 'n veeg of zes. Demp't 't bloedig mondje, 'n demp of zes. Aait 't geschaafde beentje, 'n aai of zes. Maar 't kindje huilt.

„Heb je pijn? Waar dan? Daar? Harde, mooie harde! 't Is al over! Harde! Wees nou maar stil! harde!”

„Ai, ai, mijn harde!” roept 't kindje met 'n snik of zes.

„Hou je mond, kom hier! Harde, mooie harde! Daar!”

Fijs pakt zes „harden” in 'n stuk toetgrauw. Wikkelt ze in en om. „Daar, ga nou gauw naar huis, harde, mooie harde! Heb je nou geen pijn meer? Harde! Blijf gezond, loop nou niet zoo hard, anders val je Godbewaart weer. Harde!”

De nesjomme heb ik gezien van die harde, van Fijs. Zes bokkes voor niets gegeven, aan 'n Joden-kindje, dat zes harde bij 'n ander had gekocht en hem nog had getreiterd.

„Fijs, mee, naar 't beroo!”

„Harde! Wat mot u meneer, ik heb doch niks gedaan. Harde mooie harde.”

„Vooruit, Fijs, mee!” En streng neemt 'm de bewaarder van de Joden-Breestraat-orde in z'n schouder.

„Heb ik 'n bekeuring? Harde! mooie harde! Voor wat? Ja, ja, ik ga al mee. Sjimjisjmereine, wat heb ik dan gedaan? Harde!”

„Jij niks, Fijs, maar je bokkes motte naar 't beroo!”

„M'n bokkes? Zijn die dan niet goed? Noe, kinder? Harde! mooie harde! Goed, ik ga mee, daar mot ik toch m'n gijn van hebbe. Harde!”

Hij sloft mee met diender. Over de Joden-Breestraat. Kijken ze 'm allemaal na. Loopen 'n paar mee.

„Fijs, je bokkes worre afgekeurd. D'r gaat peetereleum over, ai!”

Fijs sloft met diender Lazarus-steeg door. Praat natuurlijk niks dan hardop. „Nee, die harde deugt niet, over m'n einde zal ik zoo niet deuge en mijn kindere zoo niet deuge as die harde niet deuge, nõh, noe, dòh, die harde deuge niet, nou vraag ik jou” vraagt-ie aan niemand.

Voor 't beroo.

„Zoo, Fijs, neem dat kissie maar mee naar bove!”

„Nee, dòh, nõh, òh, die harde kenne in mijn kop niet in.”

„Veertien, Fijs!”

Voor 't éerst in z'n leven gaapte z'n mond, zonder wat te zeggen.

De commissaris nam twee. Drie rechercheurs ieder één. Vier brigadiers ieder één. Zes agenten samen vier. En 'n werk-vrouw één.

't Beroo had 'm harde-handig aangepakt.

Ik zeg: 'n belooning voor de zichtbare nesjomme van den harde-man.

't Leven lijkt hard. Maar Koddessjborrege maakt 't zacht.

VI.

IN-WIJDING.

De hemel mist wat. 'n Wolk of zoo. Daarom mist het op de aarde. Erg op de Joden-breestraat. Twee stegen worden vermist. Met de heele bemanning. Alles spartelt in de wolken. Karren zwemmen in diepe, witte lucht. Schragen spoelen in dompigen damp. Planken drijven in nat-naren nevel. Schimmen schuiven rond met rookenden adem. Spoken ijlen in schichtigen schaduw. Uit de zee van onzichtbaarheid stijgen kelen uit. Van zwalkende schepsels, die om brood roepen. Aan allerhanden kant. Met wasemende stem. En gesluierde gebaren. Die grijpen en geven. Men handelt in mist. Men kwanselt op den tast. Geld voor waar. 't Geld is goed. De waar hoopt het te zijn.

Vanmiddag mist. Vanavond Channeke. Dat moet zoo. Eens hing er zoo'n zware mist over 't Jodendom. En Channeke maakte licht.

'n Negotie méér. Die je anders mist. Channeke-gereedschap. De goedkoopste heiligheid. Godsdienst kan van alle stof zijn. Van goud tot hout. Van zijde tot papier. Maar wàt je aanpakt, is duur. 'n Papieren filletje kost peper. 'n Wollen tallesje kost papier. Ga nu na, wat 'n fille en 'n talles moeten doen. God's jammer. Dat moest allemaal te *krijgen* zijn. En men moest blij zijn, dat je 't krijgen wou. Dan koop je 't maar op afbetaling, zegt de winkel van Vroom. Godsdienst op crediet. Mal probleem. Je legt tefillin, zeven slagen. Vijf betaald, twee op den pof. Je laaiënt uit Mozes' vijf boeken. De *Schepping* betaald. De *Uittocht* bij je aan de deur geweest, niet thuis. De *Leviten* op straat gemaand. In de *Woestijn* geen klein geld gehad. De *Herhaling*, over 'n jaar terugkomen, m'n man werkt niet. Of Machsourem. Pesach kiet. Sjwoes an, op drie kwartjes na. De vier weken jontef „in de sjwindel". Aan Poerem, geen denken. Kost 'n reuze-megille. Neen, roem en roep den Maccabeën, zij hebben alles goedge maakt. Licht getooverd in duistere duurte. Goedkoopen godsdienst geschapen. Channeke kun je vieren zonder afbetaling. Olie, spot. Pitjes, toe. Eén cent 'n Channeke-kertsie. En 'n lamp, om te lachen van goedkoopte. 'n Hanglamp al voor veertig cent. 'n Staande al voor vijftien. Blik. Natuurlijk. Dacht u platina? Blik is 't mooiste. Met één goeden blik kun je iemand uit den mist halen. 'n Dure menoure is armelijk dom. 'n Blik Channekijzer is rijkelijk wijs. 't Leert loven, 't leert leven, 't laait liefde. Is de olie niet tòch overal eender? Is licht óóit anders dan 't zelfde? Maalt 'n pitje er wat om, of 't in 'n gouden wiegje ligt? Speelt 't niet net zoo lekker in blik gebakerd? Lacht 'n kaars luider dan 'n kertsie? Komaan, dat licht is uw nesjomme. Uw lof, leven, liefde. En dat doet allemaal dom in 'n duur lijf. Maar in 'n sober lichaam weet 't zich wijs. Hulde. Hasmoneën-helden, dat was ùw zege! Duur hebt ge uw leven verkocht, om 't Geloof goedkoop te maken!

Man, wat 'n mist! Z'n karretje in de vermiste steeg. Hij zelf moet geraden worden. Z'n lijf heeft lijnen enkel. Waar 't boven eindigt, gis ik 'n pet. Waar 't beneden begint, vermoed ik klompen. 't Hooren vergaat niet in den mist, 't zien alleen. 'k Hoor 'm klompen aanhebben. Ik denk hem huiverend van lillende kou. Met kille gedachten en bevroren wenschen. 't Zal wel 'n nazaat zijn der Maccabeën. Blik rammelt door 'n brute botsing.

„Ken je niet uitkijke?”

„Ken ik dan zien?”

„Nòh!”

„Dòh!”

’n Botsing tusschen twee standen. ’n Staande en ’n loopende. De staande met Channekijzers. De loopende met ganzen. Allebei Channeke-gereedschap. Want ’n gans op ’t bord hoort ook op Channeke. Die geen geld heeft, moet maar ganzen-bord spelen. Leve Mattisjahu!

’n Lading Channekijzers, o! Man, wat n boel. Je wordt vast niet los! Je blik is veel te ruim. Zóóveel Joden zullen voor Juda Maccabi vanavond geen jaartijd ansinden. Kijk maar, als je zien kunt door den mist. Men negeert je blik, zonder blikken of blozen. In ’n electrischen tijd is kaars en olie zotternij. Inwijding van ’n kino-tempel is wel ’n lommerdbriefje en ’n gedrang waard. Maar wie sloft nog tegenwoordig voor ’n paar dubbeltjes naar de Inwijding van ’t Joden-Heilige? De hemel mist wat. En òf. De aarde krijgt alles. Ieder vraagt naar deze wereld. De hemel is misbaar.

Zeg, mannetje, moet je niet naar sjoel? Minnege, half vier! Inwijding. Je staat toch in den Jodenhoek in naam van Juda den Maccabeër! Je vecht toch om brood, met Channekijzers gewapend.

Zeg, mannetje, je hebt de Inwijding van sjoel verzuimd. Moet je niet naar huis? ’t Is bijna nacht. Moet je niet ansinden? Heb je geen kinderen thuis, die je inwijden moet? ’n Jood, die om brood vecht, heeft toch kinderen. Maal je niet om God en tempel, huis en kind? Of heb je geen Channekijzer thuis? Neem dan één van je stalletje! Schiet in aan je handel, maar niet aan God!

„Steek licht an, anders mot je weg, hoor!”

’n Agent. Hemel, wat ’n mist! ’n Christen-dienaar maant Joden-mannetje om „an te sinden”. De hemel mist wat.

„Ja, da bin ik al.”

Waarom ga je dan niet naar huis ansinden, hè? Waarom laat je God praten? Waarom luister je wel subiet naar ’n agent? Ben je bang voor ’n bekeuring van ’n diender en niet voor ’n bekeuring van God?

De schaduw achter ’t karretje scharrelt zenuwachtig naar voren.

„Gauw dan, asjebliest!”

„Ja, ja, meneer, ja, ja, da bin ik al.”

In den mist sputtert 'n vuur-stokje. Spettert 'n lucifer-kopje 'n vlammetje. Waait uit één. Gaat uit twee. Doet 't drie. Angesonden. De flambouw flakkert op. Trekt 'n lachend licht-gezicht. In den schijn van 't fakkeland gevecht ontdek ik . . . ik . . . ik . . . geen mannetje, maar 'n moedertje! Ik heb 't gemist. M'n gemoed verpijnt. Moedertje hoeft niet naar half-vier-minnege. Moedertje moet 't ansinden laten voor vadertje. Die zal wel naar sjoel gegaan zijn. Die zal wel thuis zijn, om an te sinden. Nee, nee, nee, 'n Joden-vadertje „sind niet an” thuis, als Joden-moedertje niet „begoeberesjmou en oomein” zegt.

Brr, wat 'n mist! Ik weet 't nòg niet. Ik kan m'n seigel niet ansinden en ik moet toch ook naar huis.

„Moeder, moeder! Dag, moeder!”

De toorts teekent de bleeke blikken. Van haar waar en van haár. In den Rembrandtieken doezel van 't foezel-licht zie ik twee gedaanten in elkaar vliegen.

„Moeder!”

In den mist vergaat 't zien, maar niet 't hooren. En ik hoor weenen, en ik hoor klappende kussen en zuigende zoenen.

„Moeder, ik bin al na sjoel gewees en ik heb al kaddesj gezeg ook!”

Groote, goede, genadige God, de mist klaart op. Hier *is* geen Joden-vadertje. Moedertje mist wat. Dat heeft zij niet meer en haar kindje niet en heel de aarde niet. Of ja, de áárde heeft 't. Niet *op* zich. Maar *in* zich.

„Moede, hoe doene me nou mit channeke?”

„Wát bedoelje, kind?”

„Mot d'r dan niet thuis angesonde worre, hè moe?”

„Och Got, ja kind, ja kind, och Got, hoe ken ik zoo slech zijn . . . och . . . Got, Got . . . Vledejaar het je gebinsjte vader oolewesjoolen het nog gedaan . . . nee, nee . . . me sjemielen 't toch nou niet meer doen . . . Got . . . m'n lieveling, me oudste sjats, waarom heb *ik* daar dan niet an gedoch, waarom *ik* dan niet? . . . Got . . .”

Sproeiende tranen giet ze over haar oudste van tien. Die nu vadertje speelt over zes.

„Ga nou mee moe, ga nou mee . . .”

„Ja . . . m'n rijkdom . . . late we naar huis gaan.”

„Waa mot ik dan ansinde moe . . . an vade z'n channekijzer,

ja? Moe, weet u wel, vade hèt me 'n channekijzer beloof, as ik goed oppas . . . krijg ik nou een van ù . . . ?”

„Dá, dá, dá, rijkdom . . . van moeder!”

Ze grijpt haar channeke-negotie aan. Zenuwachtig versjort ze haar karretje in den zwaren mist.

„Dá, kind, dá, voor jou.”

Hij springt met 't karretje mee. In z'n hand z'n nieuwe blik. Naar huis, naar huis, huis!

De mist trekt weg van m'n oogen.

Ik heb 'n In-wijding beleefd.

De hemel mist niets meer.

Hasmoneën, heil!

VII.

ZOEK-LICHT.

Heel van Portugal en Polen uit. Schiet 't schuinen schijn naar hoek van Joden-breestraat. Snoge en sjoel bestaren 't beweeg der nageboren ballingen. Uit honderden-jarig oog. Telken-jare Channeke. Met eeuwen-durig geduld. Zacht-luimig lonkend naar kinderen, die steeds verkeerder doen. Goedmoedig vergevend de domheid van hun verlichting. Als 'n moeder, die ziende haar kinderen ontziet. 'n Vader gelijk, die met zachte oog 'n harden kijk wil durven.

Wat 'n teedere geweldigheid, die snoge en sjoel in licht-gezicht! 'n Heilige zee van stralende diepte, om-meten door vrede. 'n Gloeiende hemel van al-wijde liefde, doorfluisterd van God. En daarin baden zich menschen in wijding, zoeken zielen zich zalig. Jammer, dat 't weg is, als 't uit is. Licht-ledig zijn sjoel en snoge weer huis en is mensch weer lijf.

Wonder blijft gij, snoge! Heilig geheim van oude openbaring. Gij spreekt lang geleden taal. Wie u betreedt, doorvoelt zich eeuwen hêr. Wie in u wijlt, droomt zich terug. Voor hem is 't nieuwe 'n niet-zijn en 't oude 'n waar-wording. Dat doet uw licht! De kunst om niet de kunst te dienen is uw kunst! Gij hebt als geen 't Geloof begrepen. Aanbidding van den eenvoud. Dat leert uw licht! Ge zijt als 'n heelal, zoo wijd. En toch voelt ieder zich omsloten. Dat maakt uw licht. Ieder kan zich zetten aan 'n kaars. Dat licht kan 't zijne zijn. Hij hoort 't

leven. Hij ziet 't uitleven. Hij voelt 't warmen. Wie dáárbij geen gedachten beleeft, heeft ze nooit gehad.

Uw mooiste wonder, snoge, wijst ge op 't Feest van 't Wonderlicht. Uw Chanoekilje! Uw zoek-licht. Want zoeken moet men 't. In de diepe al-ruimte, 'n dwaallicht langs den wand. Ver van 't héchal. Niet in kracht, niet in pracht, maar in geest. Klein-sober-mooi. Zóó moet verlichting zijn. Dat zwierig-brede-luide is Verdwazing, zet ziel in 't donker. Wie Channeke wil leeren weten, moet naar de snoge gaan. Waar olie brandt in chanoekilje! Snoge, ge zijt 't eeuwen worden waard.

Mooi wáárt ge, Grootte sjoel! Toen 't oude in u te kennen was. Nu spreekt ge Hollandsch. Wie u betreedt, doorvoelt geen eeuwen. Wie in u wijlt, versluisert zich niet in 't verleden. Voor hem zijt ge gisteren gebouwd en heden voor 't eerst geopend. Ge hebt u aan den tijd gewonnen gegeven. Als 'n kameleon zijt ge verkleurd. Kunst heeft 't geloof in u verdrongen. Daardoor wordt ge telkens anders. Morgen zult ge niet meer weten, hoe ge gisteren waart. Gij hebt den dienst van God misgrepen. Aanbidding van den veelvoud. Dat leert uw licht! Ge zijt als 'n salon, zoo klein. En toch voelt ieder, die voelt, zich in 'n weeë wijdte. Dat maakt uw licht. Niemand voelt dat iets van zich. Het spreekt 't effect van den afstand. 't Affect van dichterbij verkleumt. Hoe nader men in u denken wil, hoe verder God wijkt. Uw schittering vervreemdt. Wie daarbij nog gedachten voedt, heeft ze vast van buiten meegebracht. Laat „neie sjoel” niet klagen, dat men haar niet verwent. Gij, nieuwe sjoel, fronteert de snoge. Daarom, nieuwe sjoel, zijt ge oud gebleven.

Uw vreemdste mooiheid, sjoel, maalt ge op 't Feest van 't Mirakel-licht. Uw Menoure! Uw zoek-licht. Want 't gaat zoek in 't licht. In de ondiepe volte ziet men u op staanden voet. 'n Vol-gloed van marmer, goud en polychroom, verduizeld door 'n myriaden-stroom van stralen, verplettert uw veelgearmd zilver. En 't licht der Maccabeën moet uit 't arme duister ontdekt worden! Gij, mooie sjoel, maakt door uw machtig licht het licht-*worden* onmogelijk. Maar dan die kaarsen nog! Is dat ooit „neir sjel channokoh” geweest? Maakt dàt uw brooge niet „bat-toole?” Is dat niet olie op 't vuur? Bent u bang, om 't „heichel” te bemorsen? Beter 'n olievlek op 't marmer, dan 'n treifevet-vlek op 't heichel! 'n Brooge over toome en treife? Foei! Mooie, lichte sjoel, u moest uw licht eens opsteken aan de snoge!

„'n Ssènt 'n channeke-kerrrtssie!”

't Kerts-mannetje. Joden-breestraat over. Verfrommeld kluitje mensch, verkreukeld brokje leven. Knip-knappend met z'n kijkertjes, stip-stappend met z'n steppertjes, schik-schokkend met z'n schoudertjes, wip-waiend met z'n rafeltjes, smik-smakkend met z'n lippetjes, klik-klakkend met z'n stokketje. Jaapie Schape-dief. Wekker van den dageraad. Handelt in morgenrood en channeke-licht. Mattisjahu heeft 'm aan 'n parnoose geholpen. Op-en-d'op 'n Maccabeetje. Wekt wakker op, om an-te-sinden. Met 'n lik-lekker liedje op 'n dun-dreunend deuntje. Kleine kaars-kleuterjes in blauw-kaarten vaatje. In de veertig wit-pitjes kun je tellen. Die met hun bloote kop-topjes uit 't pakje puilen, dat-ie met z'n armpje aan z'n borstje houdt. Zoo-éen kaarsje is 'n channeke-wonder. Kun je acht avonden gebruiken. 't Is enkel maar, om den aansteker op te steken. Mijn sjammes heeft nog 'n sjammes. En de rest van 't kaarsje voor goomets-battel-avond-bij-gezond.

„'n Ssènt 'n channeke-kerrrtssie!”

Nu ja, 'n cènt. Dat is geen maximumprijs. Wéét Jaapie wel. Je wéét wel. 'n Cent is overdrijving, zooals 'n seconde. In 'n seconde ben ik bij je, zeg je. Laat 't nu maar tien seconden zijn, secuur. Laat 't nu maar 'n dubbeltje zijn, dat „cènt 'n channeke-kertsie.” Ben je nog niet bekocht. Daarvoor krijg je Jaapie's heele-ik. Z'n stilstaan. Z'n aankijken. Z'n peut-leutige oogjes. Z'n leuk-kreukige wangetjes. Z'n plat-pietserig petje. Z'n sneu-snedig snuitje. En dan, z'n prettig-pruttel preveltje. Ja, z'n zegentje met 'n zoet zangetje. Waarbij z'n want-wattig handje uw hoofd belegt en hij u, uw levenden en uw dooden, aan God en engelen aanbeveelt. En aller-allereindelijkst . . . verlangt ge toch géén kertsie. Dàt zou te veel verlangd zijn.

„'n Ssènt 'n channeke-kerrrtssie! Blijf gesssont van ganssserrr hèrrrtssie. Je leefffe lang geen smèrrrtssie. En God verhoorrrt me vèrrrrssie. En laat me nou ssegge mèrrrrssie. Blijf bij je huisshouwing gesssont. Kom mit 'n paarr sssente rrrond. Tege je baas geen grrroote mond. Maak je ffrouw 't leeffe niet bont. En Jaapie gaat ffferrrder rrrond. 'n Ssènt 'n channeke-kèrrtssie!”

„Schape . . . duuf!”

„Laat me nou mit rrrrus, jonge, ga liefferrr naarrr huisss anssunde. Weet je ffeul wat anssunde is. 'n Ssènt 'n channeke-kèrrrtssie.”

„Jaa . . . pie-ie . . . kaarssies-dief!”

„Agent, Gott laatttu gesssont, die jonge hèt ggeen éttu-kaassie genoottte. ffrruit, sstrrraatjonge, jij moet naarr huiss an je moederr ffrraage off ssse je kaarrsssie ssnuitte sssall. 'N ssent 'n channeke-kèrrtssie, blijf gesssont van ganssser hèrrtssie . . .” trip-trappelt-ie verder, met z'n zoek-lichtjes, licht-zoekend voor z'n arme broer en diens vrouwtje, bij wie-ie inwoont boven in de Joden-hout-tuinen.

„Jaapie, heb je vergunning?” vraagt 'm 'n agent met 'n scherts-ernstje.

„Gott sseegenttu agentt, fegunnung heb ik van onsse lieffe Heerrr, sssolang assie me gessontt laat, ssiettu . . . heppu Kèrs mit permissie, heppik Channukke mit onssse lieffe Heer Z'n permissie . . . 'n ssent 'n channeke-kèrrtssie . . .”

„Jaapie, wanneer ansind *jij* nu?”

„Daarfvoor is de ssoel ssiettu. Jaapie gaatttaar naar ssoel ssiettu . . . De gassssen ssegt brooge voor Jaapie en Jaapie ssegttoomein. Gott laattu gesssontt: 'n Sssent 'n Channeke-kèrrtssie . . .”

Triest duistert de Joden-breestraat. Donker al. En toch pas half vier. Of 't al 'n uur in nacht is.

Aan 'n keldertje wriemelen mensen.

„Wáár, kindje?”

Schreit smertend 'n kindje. Drama in twee woorden. Geld verloren. Hetzelfde drama, dat grooten gek maakt.

„Wáár dan, kindje?”

„Dà, in 't keldertje!”

„Hoe veel?”

„Twee kwartjes, en m . . . h . . . 'n . . . fle . . . hès . . . ook . . . stu . . . hu . . . huk . . . ge . . . va . . . ha . . . ha . . . le . . . he!”

Kindje moest channeke-olie halen voor z'n moeder, om vader te laten ansinden. Op weg naar het winkeltje is de flesch stuk-gevallen en zijn twee kwartjes vèr-vallen.

Jaapie komt aan met z'n zoeklichtjes. Wat ik u zeg, is 'n channeke-waarheid.

„Wil Jaapie ffoorr je sssoeke?”

„Voor . . . o . . . h . . . o . . . lie . . . vo . . . h.h.oor . . . ga . . . h . . . he . . . he . . . ne . . . he . . . ke . . . vo . . . h.h.oor . . . va . . . ha.ha . . . der . . .” snikt 't wezentje.

„Daarr . . . kindje . . . Jaapie mot toch naarr . . . ssoel . . .

zien assunde... daarr kindje... geeffan faderrr... segg maarr van Jaapie... daarr... hutheeel pakkie... blijff nou gessontt en nou niet... huile... hè... daarr... dan... dan...ken ffaade mee... anssinde..."

't Kindke schreit niet meer... en sjokt met 't pakje kaarsjes van Jaapie... Joden-breestraat door...

Jaapie op den hoek...

't Zoeklicht van Portugal en Polen...

„Isssstuttal halleff fffier... meneerrr... God laatttu gessont?"

„Ja Japie, al over."

„Maggik wel fffoortmaake..."

Drift-draaft-ie in de stralen van 't Zoeklicht.

Naar de zee van stralende diepte, om-meten door vrede... Hij zal achter in 'n hoekje kruipen en hurken en zich in-wriemelen, dat-ie heelemaal geen plaats rooft.

Jaapie aan de Groote sjoel.

Jaapie geweigerd. Mag niet naar binnen.

Waarom niet? Te arm voor 't te rijke licht? Te leelijk voor te mooie luchter? 'n Cent 'n Channekertsie!

Zoek-licht!

Jaapie naar de ouwe, nieuwe sjoel.

VIII.

KRIJN-RIJBE.

'n Parnoose met tranen in de oogen. De grootste uitvinding blijft eten. Wie heeft den mensch toch geleerd, wát hij eten moet en *hoe* hij dat wát moet eten? Neem zoo'n idee, om van de halmen van 't veld dáár 'n achttien-cents-galle te draaien en van die dáár 'n room-hoorn van twaalf cent en 'n halfje en van die dáár 'n rol beschuit van zestien cent en van die dáár 'n pond matses van ik-weet-niet-hoeveel-cent-dit-jaar. Grijp zoo'n ingaving, om van de koe van de wei dáár 'n ons koosjere boter te morrelen van zes-en-twintig en van die dáár 'n pond rab-binaal-toegeziene worst van één-vijf-en-zeventig en van die dáár 'n broodje met pekkel-vlies voor veertig cent en van die dáár 'n mager half ons versteend gesmolten vet voor veertien cent. Vat zoo'n vinding, om 'n bokke te bakken, 'n zalm te

zouten, 'n kip te koken, 'n duif te braden, 'n schelvisch te stoven, 'n schol te smoren, 'n tong te stroopen, 'n sardijntje te soldeeren, 'n stokvisch te beuken, bruine boonen met suiker, tuinboonen zonder suiker, witte boonen zoet en zuur, rijst met kaneel, selderij-kop met peper, komkommer met azijn, kroppen met olie, uien met pekel, bieten met brie. 'n Razernij om lekker te wezen. Eerst zorg òm te eten, dan zorg wàt te eten, eindelijk zorg *hoe* te eten. 'n Dier eet, wat-ie vindt. 'n Mensch vindt, wat-ie eet. Dom beest, 't wordt nooit gek. Verstandig mensch, hij is zelden zinnig.

Krijn-rijbe.

'n Parnoose met tranen in de oogen. De grootste studie blijft eten. Wie heeft den mensch toch geleerd, wat hij moet doen om te eten en *hoe* hij dat wàt doen moet?? Neem zoo'n idee, om 'n huis af te breken voor tachtig cent per uur, om 'n huis te bouwen voor 'n gulden en 'n dubbeltje per uur, om visch te krabben voor 'n dubbeltje per keer, om je verkeerd te behandelen voor één vijftig per visite, omdat jij 't bent, om glazen te lappen voor vijftien cent per raam, om 'n kindje zoet te houden voor vijftig cent per huil, om te kijken of je koosjer bent voor twee cent per galle, om den heelen dag te roepen voor geen cent, om 'n drie maanden te staken voor vijftien gulden per week. 'n Dier leeft voor den kost. 'n Mensch kost heel wat, om te leven. Dom beest, 't wordt altijd zat. Verstandig mensch, hij heeft wel 's honger.

Krijn-rijbe.

'n Parnoose met tranen in de oogen. Op de Joden-breestraat. Alleen op Vrijdag. Schreit-ie aan één stuk door, van sjachries tot minche. Met de voeten naast elkaar. Met 't hoofd naar beneden. Met de handen op en neer. Met z'n wangen heen en weer. Hij staat naar Mizrach. Z'n jas in den wind, z'n pet in den regen, z'n hart thuis, z'n brein overal. Hij rijbt krijn. Krijn is 't Vrijdag-avond-woord voor mierik, zooals „reetisj" 't Vrijdag-avond-woord is voor ramenias en „kestenge" voor kastanjes. Ik geloof, dat ik ontdekt heb, dat „krijn, reetisj en kestenge" de drieëenheid van 'n Sjabbes-Jehoede is. Hij rijbt krijn. Rijbe is wijven. Alleen krijn wordt gerijbt. Allcen 'n Jehoede rijbt krijn. Alleen voor 'n Jehoede. Rijben is met 'n lange rij. Alles doet 'n Jehoede, klein als-ie is, met 'n lange ij. Hij lijdt lang. Hij vrijt

lang. Hij „zijt” lang. Hij kijft lang. Hij „sjtijt” lang. Z’n hijbe en lijge is lang. Z’n mijnse is lang. Z’n ijtse is lang. Z’n omijn is lang. Hij rijbt krijn lang.

Hij rijbt krijn aan den even kant van de Joden-breestraat. Z’n vrouw rijbt krijn aan den oneven kant van de Joden-breestraat. Z’n zoontje van acht jaar rijbt dan even aan den even, dan even aan den on-even kant van de Joden-breestraat. Soms zie je even, als broertje even van even naar on-even gaat, kleine zusje even van on-even naar even reppen, om te rijben. Vader huilt, moeder huilt, zusje huilt, broertje huilt. Van krijn rijbe krijg je knijp in je kijkers. Krijn rijbe is ’n mooie symboliek. Tranen in je oogen krijgen ter eere van Vrijdagavond. Is dat mooi of nee? Krijn rijbe is ’n teedere komedie. Je kunt zoo lekker eens uithuilen en als iemand je vraagt „huil je?” kun je zeggen „nee, dat is van ’t krijn rijbe”. Je kunt zoo lekker tranen lachen en als iemand je vraagt „lach je?” kun je zeggen, „nee, dat is van ’t krijn rijbe.” Je kunt om niets anders huilen dan om de krijn en als iemand je vraagt „zeker is die krijn zoo scherp?” kun je zeggen „nee, ik heb te huile.” Je kunt om niet anders tranen laten loopen, dan om de krijn en als iemand je vraagt „hoe hou je ’t uit met die krijn?” kun je zeggen „nee, ik lach om heel wat anders.”

Hij rijbt krijn. Drie cent ’n toetje, vijf cent ’n toetje en ’n lepeltje toe, ’n dubbeltje ’n toet. Niemand kan zeggen „’k heb m’n gewicht niet.” Want krijn gaat op ’n lepel en de lepel gaat op ’t oog en ’t oog gaat in gedachte en de gedachte is niet bij de krijn. Ratst rap de ritselende rasp. Kruipt krullend de kruimelende krijn. Tintelt troebel ’n trillende traan. Hij heeft, dank God, niet te huilen. Op Zondag loopt-ie met ’t gewwere-boek. Op Maandag loopt-ie met ’n bleeker. Op Dinsdag loopt-ie met groente. Op Woensdag loopt-ie met de bus. Op Donderdag loopt-ie met ’t Joodsche blaadje. Op Sjabbes loopt-ie naar den rebbe. Op Vrijdag staat-ie krijn te rijben. Hij heeft zooveel kinderen, als ’r dagen in de week zijn. Hij had ’r, zooveel maanden als ’r in ’n jaar zijn. Hij had er kunnen hebben, bijna zooveel uren als er op ’n dag zijn. Hij was nog geen uur zonder zorg en hij zou zich geen raad weten, als-ie geen zorg had. Zijn kinderen hebben hùn kinderen en hij heeft hùn zorg bij zijn zorg. Of je maar tranen in je oogen kunt krijgen, als je krijn rijbt. Maar hij huilt niet. Daarom noemde men zijn naam Izak, hij zal lachen.

„Meneer, 'n stuiver krijn, komplement van moe. O, meneer, huilt u?”

„Noe ! !” Rijbt-ie, kwaad, dat 't kind 'm denkt te huilen.

„Wáárom dan huilt u? Jawel, u huilt. Kijk maar, hoe u huilt.”

„Nòh ! !” Harkt-ie krijn in 'n toetje, kwader omdat 't kind bijna meehuult met 'r lief hartje.

„Nee, liefie, ik huil niet, dat is van de krijn, sjatsie, zal je honderd jaar worre, kroun-leebe.”

„Nee, nee, meneer, u huilt.”

„Noe ! !” Rijbt-ie rap-rats-rits-raspend op-neer-hoog-laag.

Krijgt dametje van tien 'n vinding. Wipt even naar on-even kant van Joden-breestraat.

„Juffrouw?”

Zij rijbt. Izak's vrouwtje Minnie. Nee, zij rijbt juist net even niet. Haar Riffie rijbt. Zij maakt toetjes.

„Juffrouw?”

„Ja, kindlief?”

„U huilt niet!”

„Nee, ik huil niet.”

„Maar die meneer dáár — en ze wijst naar oneven — huilt wel.”

„Ja,” zegt Minnie met 'n ingeving, omdat ze de moe van 't meisje kent, „meneer huilt wel.”

„Waarom huilt die meneer dan?”

„Omdat-ie geen geld genoeg heeft om te lachen, kindlief. Hij is zoo koud en heeft geen jas. Hij heeft 'n kachel en geen brand. Hij heeft kindertjes en geen kleertjes. Wàt graag zou-ie lachen, als-ie maar niet zoo huilen moest, kindlief.”

„Oooo!”

Kindje kijkt tranig en loopt weg in 'n snel.

„Meneer, meneer, komplement van moe, dáár!”

Legt dametje van tien op de krijn-toetjes van Izak 'n kaart met turven en briketten, 'n kaart meterwtensoep, 'n kaart met brooden, 'n kaart met rijst en bruine boonen en in den bak 'n rijksdaalder.

„Wat is dat, liefie?”

„U mag niet huilen, komplement van moe, u mag niet huilen en of u van middag op de Heerengracht komt, krijgt u van vader 'n jas en van moeder kleertjes voor de kindertjes. Ziet u wel, nou lacht u, kijk maar, hoe u lacht.”

„Nee, liefie, nou huil ik . . . hè, die krijn! noe?? . . . Glaab se Got . . .”

„Wat zei u daar?”

„Dat God geloofd is, sjatsie.”

„Noe, Minnie?” ...

„Noe, IJkie?” ...

IX.

WONING-NOOD.

Op de Joden-breestraat. IJselijk om te zeggen Afgrijselijk om te schrijven. Maar te gruwelijk, om te zwijgen. Het Rijk weet 't. De stad ook. De Kerk ook. Het Rabbinaat ook. Het Kerkbestuur vast. De kerkeraad vermoedelijk. Maar niemand kan, wil, mag dat doen. In 'n kelder-krot huizen in één kamerkot: man, vrouw, zes zusters, acht opgeschoten en zeven opschietende kinderen. Met geen draad aan 't lijf, geen schoen aan de voeten en geen vezel op 't hoofd. Niemand, die 'n cent verdient. In geen zeven weken al. Geen glim vuur in huis. Bij krakende kou. Te trotsch, om hand op te houden. Loopen, of ze de heele wereld hebben. De een al gezonder dan de andere. Weten niet, wat warm eten is. Lachen met 'n korst brood. Likken hun lippen lekker met kale kruimels. Donderdag zijn ze op straat gezet. In 'n barre bui. Zooals ze reilden en zeilden. Met niets op, niets over. De deurwaarder met twee trawanten. Geen spier van inzicht. Geen spoor van begaanheid. Rauwe snuiten, ruwe knuisten. Natuurlijk 'n klont menschen-klungels er omheen. Met droog rachmoones. Maar geen zier verzet. Vlagen vol raad, maar geen vleugje daad. Praats 'n heel pak, maar handen in den zak. Zielige menschen! Blijven kijven, zoolang er wat te betreuren valt, loopen weg, als geven aan de beurt is. Man, vrouw, zes zusters, vijftien kinderen in woedend weer op straat gezet. De heele Breestraat loopt er van over. Allemaal warmhartigen, maar niet één barmhartig. Ieder wil dol-graag een kind innemen. Maar de een kwezelt den ander toe „gekheid, dat mag *ik* me niet permeteeren in zoo'n dure tijd ... als de tijd 'n pietsie anders was geweest, weet-ik-veel, had ik ja gezeg „vooruit”, maar nou, Godbetert” ... „Nou, ga naar 't Rabbenaat!” raad-selt één uit de klont. „Ja, 't Rabbenaat! 't Rabbenaat kèn d'r niks an doen”, raaskalt één van de ach-

terste rij stalles, „nubbisj, 't Rabbenaat hèt zelf z'n hande vol!” „Met wàt dan?” „Mit... mit... mit... mit...” „Nou, noem dan op, met wàt het 't Rabbenaat z'n hande vol?” „Mit... mit... mit... mit allerlei dingen... mit vleesch.” „'n Kunsj, ik heb ook m'n hande vol mit vleesch, kijk maar” en hij laat z'n vleesch-bonken zien over drie rijen hoofden. „Nee, nee, ik bedoel mit... mit... mit... mit... weet ik veel!”

De klont medelijders klompt aan. Meer halzen rekken op, om de stakkerds, die op straat staan. Man, vrouw, zes zusters, vijftien kinderen. De stumpers zelf zeggen zooveel als niets en zijn trotsch op hun ongeluk. De deurwaarder biedt ze een nood-woning aan. Dat vind ik fideel. Als je iemand van voren naar achteren duwt, kun je 't alleen maar weer goedmaken, door 'm van achteren naar voren te duwen. Je verbiedt 'm z'n woningnood, geef 'm dan 'n nood-woning.

Vreemd. Nu ze 'n woning kunnen krijgen, wordt vader obstinaat. En moeder. En zes tantes. En de acht opgeschotenen. En de zeven opschietenden. Ze verduwen 't. Ze lusten geen nood-woning. Ze willen den deurwaarder wel kielhalen, als ze maar 'n kiel hadden en wat halen konden.

Eén...

Opzij!

Eén van de opgeschoten kinderen van den vader vliegt op... De menschen-klont valt van schrik uitéén. — Op zij.!

Aan den overkant van de Joden-breestraat. Zie je dat? Bijna net zoo ijselijk, om te zeggen. Bijna net zoo afgrijselijk, om te schrijven. Maar zoo of zoo te gruwelijk, om te zwijgen. Woning-nood. Nood-woning. Ten minste licht en lucht. Man, vrouw en vijf kinderen. Getrouwd zonder kesobbe. Gehuisd in 'n etalage. Krap, maar toch knap. Kropt 'n menigte saâm, om dit zeldzaam schouwspel te smullen. „Ai, kijkes, ze ete.” „Ai, kijkes, ze vechte.” „Ai, kijkes, ze kijve.” „Ai, kijkes, ze kijve.”

Wat dacht ù dan? Ik heb 't over kippen. Over 'n haan en 'n hen, nog zes hennen en vijftien van hun haan en hennetjes Die uit 'n kelder van den eenen kant van de Jodenbreestraat gesjord worden in één woning en zullen moeten overgaan in 'n houten kist als nood-woning. Waartegen ze stuk voor stuk tegen kakelen. Totdat één, overkleederdrachtelijk gesproken, de stoute schoenen aantrekt en de stoutste verwachtingen

overvleugelt en 'n woning zoekt voor vader, moeder, tantes en gebroed-ers en zusters in de open breedte van de Joden-bree-straat.

'n Kip op den kippe-loop!

Aan den on-even kant van de Joden-breestraat vis-à-vies, 'n haan en 'n hen en vijf hunnetjes in 'n etalage. De haan eet matse-krummels. D'r bevliegt me 'n symboliek. Over 'n hen en 'n haan, is 'n heele „mediene" choorev gegaan, fluistert me de gemoore in. O, wee! d'r staat wat op gebeuren. Die hen van den even-over-kant vliegt de Breestraat over... op den haan af van de matse-krummels. G.d zal sjoumer de matze zijn, ik denk aan Co-hen en de Haan en de mat(ze)-schudding. Meneer Haan, wees niet kippig, laat in 's hemelsnaam wat veeren vallen en vecht niet met-hen!

„Ksjsjt... ksjsjt!" De straat-kreet van de bende, die graag vechten en kijven lust. De kip is zoo-of-zoo bij den haan. Ze versperren hem den weg. Of misschien is ze geschrokken van de dure dooie kippen, die gesjochten zijn voor niet-gesjochte menschen.

Ze fladdert weg. 'n Broodwinkel in. D'r in en d'r uit. Snap je? Toonbank op. Broodmand in. Cassa over. Even 'n tippel-ren de bakkerij in, de bakkerij in 'n vlieg-vlaag uit. Zeker geschrokken van dien armen sjoumer, die 'n beurt in drieën heeft gekregen, omdat-ie eenmaal zoo brutaal was, om te zeggen op 't rabbinaat, wat-ie gezien had met zijn eigen oogen en wat-ie met 'n ander-man-z'n-oogen had moeten zien.

„Ksjsjt... ksjsjt!"

De straat weer over. Huup, de hoogte in. De kerk op. Malkisedek naar de keel. Met z'n twee koulisjen. Omkippevelte krijgen. De kip kijkt.

„Ai, de kip laat zich sjmadde", gijnt 'n grap-jas uit de jagende joggies.

„Ksjsjt... ksjsjt!" Ze gunnen haar de alleen-zalige rust niet in den steenen schoot van de kerk van Mozes en Aron.

Huup! Weer naar den even kant. 't Winkeltje van Vroom in. Misschien wil ze 'n advertentie plaatsen voor 'n dozijn gestorven neefs en 'n gros genekte nichten, die 'n niet rabbinalen dood hebben ingenomen en toch bedanken voor de kosjere belangstelling van hun laatste loodje. Of misschien wil ze kippe-

soep annonceeren van 'n treife restaurant, dat Vrijdagavond voor 't eerst opent. Arm kippetje. Ze mag niet naar binnen. En daar woont notabene familie van Eitje.

„Ksjsjt . . . ksjsjt!” De razzia raast haar na in 'n nieuwe rats.

Ze rent in 'n kloek kippe-loopje kippe-pootig 'n vleeschwinkel in.

„Meneer, neemt u 'm te pakke, ai, gauw, hoek, nee, hoek, ja, hoek, nee!”

„Toch niet”, zegt kippetje. „Meneer neemt de heele boel te pakke met z'n koosjere prijzen en 't heele rabbinaat heeft-ie ook te pakke, maar mij krijgt-ie lou te pakke.” Huup, d'r in en d'r uit. Nee, ze zal zoo stom zijn, om zich d'r in te laten nemen.

En ze rent en ze wickt en ze wappert. Met 'n kakelend menschen-spektakel op haar hieltjes. Nog nooit was 'n kip zóó onder toezicht als zij. Als zij niet voor iets verschrikkelijk-koosjer weggelegd is, dan weet ik 't niet.

Garen- en bandwinkeltje in, waar vroeger Sjimmie Hen zaliger gewoond heeft. D'r in en d'r uit. Met 'n traan in d'r oogen. Dat was de eenige Hen, die koosjer was, zonder rabbinaal loodje. Inderdaad lieten ze 'm gesjochten heengaan.

„Ksjsjt . . . ksjsjt!”

't Kippetje loopt-in, loopt-uit, loopt-in, loop-uit. Ganz mazzel. Als ze 'r te pakken hebben, komt ze toch bij Loopuit, den Sjouchet, terecht, in de kippengang op Uilenburg.

Ze bezoekt vlieg-vlug, met duizend-oogig kannibaal toezicht op de hielen, alles wat onder rabbinaal toezicht op de Breestraat is.

„Ai, de tram, ai, ai . . . ai!”

Arm, arm kippetje.

Onder de tram.

Treife . . .

Ze had te veel gezien.

Geen nood. Ze wordt toch voor koosjer verkocht.

Wedden om 'n kip?

X.

SLACHT-OFFERS.

Van verre verjaging. Uit Polen verbannen. In 'n woede, om ze kwijt te zijn. Bij troepen gedeporteerd. Op transport over

nacht en dagen. In elkaar gestuwd als beesten. Treinen vol, booten overladen. Beenen geboeid als misdadigers op z'n gruwst. Geen andere misdaad dan hun bestaan. Beschuldigd van geboren te zijn. Alleen te boeten door dood te gaan. Al wat Jood is of vóór Jood in Polen, moet land of wereld uit. Zoo gauwst mogelijkst. En zoo gingen ze hun verbanning in. Met geen andere warmte dan elkanders adem. Met geen andere lucht dan elkanders wasem. Ze mochten niets meenemen dan hun lijf. O ja, hun pels. Maar geen draad onder-goed. Pels over hun naaktheid. Iedere Polk heeft 'n pels. 'n Polk, die geen pels heeft, mist zeker z'n lichaam. Die pels loopt van over z'n keel tot over z'n kuit. Kost vier Hollandsche guldens. Wij zijn vies van Poleekem met pelzen. Maar ik zeg u, vrees niet. Ik heb ze van lijf-nabij gezien. Smetteloois rein. En ik zeg u: schrik liever. Want, zag ik 'n vlekje, was 't bloed. Bloed van elkander En zoo kwamen ze over de grens. Mooi Holland! Bij honderden binnengelaten, zonder pas. Nà den oorlog nòg meer. Wat dolen ze toch met Palestina? Holland alleen is 't vrijland voor die verbannen Poleekem! En, éénmaal hier, nóóit meer weg. Binnen vier dagen en een uur zijn ze van 't hoofd tot de voeten in de Hollanders opgegaan. Nog nooit heb ik gehoord, gelezen of gedroomd, dat één van die Poleekem Palestina-toe wou.

Ik heb zoo'n paar pas gepatterde Poleekem ontmoet. Op de Joden-breestraat. Hoe of ze Holland vonden? Zalig, — behalve Amsterdam. Waarom Amsterdam dan niet? Over de Joden-breestraat. Wat of ze dan hadden tegen de Joden-breestraat? 'n Miserabeler haat dan tegen Polen. Omdat ze in Polen nog hun pels mochten houden. Maar de Joden-breestraat neemt ze dien ook nog af. Ik keek 't sjlemielige slacht-offer in-aan, om 'm door en door te begrijpen. En ik rilde om z'n wreed leed. Mèt, dat hij me z'n sjlemazzel vertelde, greep 'm 'n iemand in z'n keel. 'n Jehoede. Die pruimde en 'n plaats had op Uilenburg in sjoel. „Hier je pels, Polk!” hoorde ik hem pruimen en toen ... zag ik ... 'n mes, 'n mes, 'n mes ... in ... z'n ... hand ... flitsen ... en ... hij ... sneed ... 'm ... z'n nek in ... en ... toen ... en ... toen ...

Ganzen bedoel ik. Poolsche ganzen. Poleekem met pelzen. Hun pels uit en ze zijn Adam en Eva.

Ganzen, waar óóit immers ergens anders dan op de Joden-breestraat? Langzamerhand kom ik tot het geloof, dat ganzen alleen maar geboren worden voor de Joden-breestraat. Ik heb twee jaar in Duitschland gewoond en daar drie jaar lang gans gegeten, maar nog nooit heb ik daar 'n gans gezien. Ik woon zeven-en-dertig jaar in Amsterdam, heb zesmaal in dat leven gans gegeten, maar ganzen zie ik tot over honderd jaar. Als de Joden-breestraat maar gansch wil blijven. Ganzen zijn mirakel mooi. Levende sneeuw. Witte warmte. Blanke stilte. Kippen kakelen bont. Hanen kraaien karmozijn. Ganzen zwijgen rein. 'n Kip kokkelt je wakker. 'n Gans gaapt je in slaap. 'n Kip kan razend loopen en mag z'n pooten houden. 'n Haan kan fladderen en mag z'n vleugels hebben. 'n Gans kan amper waggelen en z'n pooten worden gesnoerd, kan ooser vliegen en z'n vlerken worden over mekaar geknoopt. 'n Kip wordt bij z'n leven getild en bij z'n dood gelegd. 'n Gans wordt bij z'n leven gesmeten en bij z'n dood gehangen. 'n Kip en 'n haan hebben 'n kam en 'n plumeau en hebben 'n sof aan hun lijf. 'n Gans heeft geen sjneks en ziet er uit, 'n stuk gezond. En de kip blijft 'n bemazzel en de gans 'n sjlemiel. Van z'n geboorte tot aan de soep. Wie koopt 'n kip? 'n Dame met een voile. Wie biedt op 'n gans? 'n Vrouwtje, met niks op haar hoofd en 'n omslag-doekie. Wat bestel je zonder te zien? 'n Kip. Wat moet je eerst bekijken met de buurvrouw, je schoonmoeder, je aanstaande schoondochter en betasten, beknippen, bedraaien, betrekken, betrommelen, beruiken, bekijken, bekoopen? 'n Gans, nubbisj. Wat koop je zonder pooten toe? 'n Kip. Wat betaal je niet, zonder twee boutjes d'r bij? 'n Gans, m'n schaaap. Wie heeft altijd lekker gesmaakt, als-ie op is? 'n Kip. Wie wordt eeuwig beroddeld, ook als d'r nog soep van over is voor over-overmorgen? 'n Gans, m'n sjlemiel. Wie wil je iederen sjabbes? 'n Kip. Wie sjwindel je uit tot Sjabbes-channeke? 'n Gans, m'n ziel. Wie begraaft je, stoffelijk overgeschoten, in den vuilnisbak? 'n Kip. Wie z'n gebeente gooi je drie-hoog 't raam uit? 'n Gans, m'n kaddisj. Wie z'n hoofd laat je met rust? 'n Kip. Wie z'n kop maak je heelemaal van streek met je tong? 'n Gans, m'n hart. Wie wordt verschoond, waar niemand bij is? 'n Kip. Wie wordt uitgekleet voor Jan-en-alleman? 'n Gans, m'n leven. Wie z'n soep heet kippe-soep? 'n Kip. Wie z'n soep niet? 'n Gans, m'n ongeluksvogel.

Slacht-offers.

Daar hangen. Minstens minje. Aan 'n strop aan 'n spijker aan 'n schavot aan 'n kelder. Naakt, gekleed, décolté. Voor 'n gans zijn drie man noodig. 'n Schreeuwer op den kelder. 'n Strooper aan den kelder. 'n Souger in den kelder. De schreeuwer vleit. De strooper vilt. De souger veilt. Ik vind den vilder 't veelst. Villen vraagt den vollen vent. Villen is 'n fijne voel. Onder 't villen is de gans 't vroolijkst. Komt de volle Pool eruit. Dan draait-ie 'n Polonaise. Dan danst-ie 'n Polka. Vooral, als de vilder even weggeroepen wordt. En hij gans gansch loslaat. Moet je gans zien draaien. Met z'n sjobbets bij z'n lijf. En z'n tong uit z'n bek. En z'n pooten in den pas. En z'n oogen innig dicht. Want vilder moet wel 's weg. Als hij schreeuwer, strooper, souger in één adem is. Als hij één is en toch drie. Dan vliegt-ie naar boven, naar beneden, naar binnen, in 'n één, twee, drie. Dan vilt-ie gans en klant en concurrent in 'n één-twee-zes.

„Ga je gang! ga je gang! Ga maar aan de overkant. Krijg je 'n sjwans in plaats van 'n gans! Maar als je 'n Poolsche wil hebben, moet je bij Sakkie zijn. Hier bij mijn ken je glimme, met je heele huishouwe! Ja, neem 'm maar in u hande! Til 'm 's op! Daar! voel! Nou? Je ken 'm alleen niet naar huis drage! 'n Pond vleesch kost ook 'n daalder. 'n Pond vet kost ook zes kwartjes! Hier heb je zes pond vleesch en zes pond vet! Allo, wie nou? U juffrouw? Kom hier bij Sakkie! U schoon-zuster gaat nèt van me weg! U hèt toch vleede week ook een vamme gehad! Nou, was-ie niet fijn? O, u niet? Dan was 't u sjoogente, nee? Ja, neem die! Als Sakkie nou zeg, neem die, neem die dan . . .!”

'n Poolsch mammetje.

„Mozze zie a gans haabe, maddam? Komme zie dan ahéér!” Hij laat z'n gans 'n polka draaien en vliegt op 't Poleeketetje aan.

't Slachtoffer uit Polen gebaart met haar handen. Dat kan zoo'n boel beteekenen. Hoeveel kost zoo'n gans? Hoeveel ganzen heb je? Hoe vet zijn ze? Hoe lang blijven ze goed?

„Wat ze koste, maddam?” meent hij haar te begrijpen. Hij wijst met z'n vingers. Zes en 'n halve.

„Nein, nein, nein! ig frook was a gans gans kostet?”

„Zeks on a hallebe, maddam, zeks on 'n hallebe a sjtik!”

„Na, na, na, ig frook kaan sjtik, a ganse gans frook ig!”

„Noe, isj maan a ganse gans, a sjtik besaagent a ganze. Noe maddam?”

„Na, na, na. Dos is kaan ganse gans, a ganse gans is a gans im gansen, on nit halb gans.”

„Machen zie mier mesjogge maddam? Mozze zie a gans haabe jou odder lou?”

„Joh, joh, gans gewis, a gans mos ig haabe, aber a ganse gans mit gans alles on, versteen zie?”

„A, noe versjte isj, wazze zie maane, maddam. A gans mit ze fel an!”

„Joh, joh, a gans mos toot zein wie er lebend is.”

„Ja, ik begrijp de juffrouw wel,” zegt-ie. „Ze bedoelt 'n gans mit z'n heele pakkie an, mit z'n tagriesjen an, emmes die hêt gijn. Nou ja,” hij confereert met de gansche schaar gans-lustigen, „'n Poolsche gans mot op z'n Poolsch gepooid worre. 'n Polk eet 'n gans mit z'n sjobbets an, ik bedoel met de gans z'n sjobbets.”

Hij naar beneden. Kelder in, kelder door, kelder terug.

Hij heeft geen enkele aangekleede gans meer in z'n ganzcrobe. Allemaal spiernakende ganzen. Alleen die eene, die in de vil is. Incens doorklieft hem 'n idce. Hij rukt de gans indemi-négligé van den strop af. Rent kelder in. Niemand ziet, hoe-ie de gans z'n hemd weer aantrekt. Armsgaten door. Zit natuurlijk geen knoop en knoopsgat aan. Met 'n secuurspeld heeft-ie van achteren de gans z'n kraag vastgemaakt. Hij naar boven.

„Siewomplé madam, hier haabe zie a ganze gans.”

M'n sjlemiel.

Terwijl-ie parmantig de gans presenteert, zakt z'n hemd af, ik bedoel van de gans. M'n sjlemiel van 'n gans. Kan ook aan 'n kip niet gebeuren.

„Na, na, na!” Poleekete weg.

Wie wordt weer 't slachtoffer? De gans. Sak gooit 'm grimmig de kelder in.

Gans slachtoffer van Sak.

Sak slachtoffer van Poleekete.

Poleekete slechtoffer van Poleekem-eten.

XI.

VEETE.

Op de Joden-breestraat. Aan den diepsten hoek. Waar 't zoo druk is als 'n zee. Daar 'n branding breekt van razend leven tegen kokende klippen van negotie. Waar wentel-warrelt 'n kolk van wolkend volk in niet te naderen tel. Waar stuwt 'n stemmen-vloed der onnummerlijke na-kinderen van de Numeriouders uit de veertigjaar-durige woestijn. Daar op de snerpscherpe snee van de Joden-breestraat heerscht 'n veete. 'n IJzig stille veete. In den zied-gloeïenden lawaaietel. 'n Veete, vretende van jaren ver. Niemand weet, hoe ze ontstaan is. Niemand zal dus raden, hoe ze vergaan kan. Zooals *ik* 't zie, nooit, nooit! Omdat 't 'n familie-veete is. Tusschen twee van gelijken bloede. Van 't zelfde ras. Die vrienden konden zijn tot verder dan 't vierde geslacht. Maar ze zijn haters en haatdraggers. Zouden ze maar eens woedend uitkijven. Elkander uitrafelen tot den laatsten naad. Dan zou 't zeker zoet tot elkaar gekomen zijn. Maar ze loochenen mekaar stom. Werken dag aan dag bij denzelfden baas. Zeggen mekaar geen boe. Maar kijken mekaar bah. Negeeren is naarder dan vermoorden. Joden kunnen dat kranig. Daar is menige Jehoede aan gestorven. Dat zit bij hoog en laag. Grondiger bij hoogen dan bij lagen. Maar zooals die twee daar op den hoek van de Joden-breestraat, dat blijft zonder voorbeeld. D'r moet jaren geleden wat in de misjpooge gebeurd zijn. Ik geloof op de gassene, of ik geloof niet op de gassene, of ik geloof bij 'n bevalling, of ik geloof niet bij 'n bevalling, of ik geloof op 'n nacht van de „waads", of ik geloof niet op 'n nacht van de waads, of ik geloof over ik weet niet wat. Ja, dat laatste geloof ik zeker. Nu geloof ik ook, dat de zwakste wrok 't woedenst tot wraak wakkert door één akelig ding, dat helaas 'n Joodsche uitvinding is. Dat akelige, aterlinge ding heet „gawsoones". Wijs me één Jehoede, die dat mist, dan roep ik subiet „mesjieag". Gawsoones, ja. Probeer 't niet te vertalen. Want 't blijft Joodsch. Je kunt 't hoogstens duidelijk maken met 'n grimas van 'n poonem. Denk er om, van 'n Joodsch poonem. Nu geloof ik met 'n eed, dat bij die twee op den hoek van de Joden-breestraat, gaw-soones de zaak verbasterd heeft. Dat grimas van 't poonem. Dat „alweet-ik-me-minder-toch-meet-ik-me-meer"-nikken. Daarop dat

neus-nukken van den ander van: „je-bent-me-te-min-met-je manie-van-meer.” Dan duft de lucht vol van roddelreuk. Zegt die een tot alle anderen „die ander daar, afijn, ik zal me mond maar houden. *Ik* ga niet naar 't Vondelpark, waar ik in stille laantjes . . . afijn, ik zeg niks meer. *Ik* ga niet naar plantsoentjes met me mooiste staatsie an, om tusschen de boomen en de boschjes . . . afijn, ik zal maar zwijgen.” Zegt die ander tot alle anderen: „die één daar is alleen maar boos, dat-ie me niet kan nadoen. Kinnesinne op m'n chance. Kon-ie maar, wàt zou-ie! Maar nou dat *hij* niet kan, mag ik 't ook niet. Geen kans. Ik wèl. Kan hij niet verkroppen. Lekker. Ik word fijn in 't Vondelpark nagelopen. En in de plantsoentjes staan ze me na te kijken. Die sgieje beleeft die daar nooit. En m'n kinderen laat ik 't na, dat ze 't ook doen moeten. Maar daar heeft hij geen poonem voor. Doe 't nou niet. Fijn! Lekker!” „Ooser als *ik* daar me nek zou voor omdraaien, ik ben liever leelijk en hou m'n eer, dan . . . afijn, ik heb niks gezegd” zegt die één weer. En zoo foetert die veete voort in woekerenden, wroetenden wrok. Wie zich daar al niet mee bemoeide! Klein en oud, jong en groot. Men wou ze al van mekaar scheiden, een van twee van de Breestraat bannen. Niets nutte. De een wou voor den ander niet wijken. De één uit gawsoones en de ander uit wrok, dat hij geen gawsoones kon hebben. Er is maar één, die 't goed maken kan. Hij, die alle twisten onder de Joden uitmaakt. Hij, die komen zal om familie-smetten te zuiveren. Dat is Elia. In 'tintiem: Eilieje-noowe.

Gans is die een, zwaan is die ander.

Vindt u 'n zwaan mooi? Ja, hè? In 't Vondelpark en in 't plantsoentje. Waar hij stijf-statig stevent over wijde waterweelde. Waar hij zwetsend zweeft in zwellenden zwier. Waar hij z'n spieren spiegelt in spannende speling. Waar hij zich verwend weet door weeke kindertjes, die 'n zwaan 'n wit wijs wonder wanen. Hoe komt in Lohengrin's naam zoo'n zwaan naar den hoek van de Joden-breestraat verzwakt? Waar hij ooser als gazzier is! Want 'n zwaan is een zwijn onder de vogels. Mag 'n Jehoede niet eten. Waarom hèm niet en gans wel? 't Zijn toch twee van gelijken bloede. Van 't zelfde ras. 'n Familie-veete van jaren. D'r moet wat in de misjpoooge gebeurd zijn. Ieder vertelt wàt. Niemand weet dàt. Ik geloof met 'n eed, dat gawsoones de zaak verbasterd heeft. Dat zwaan ten eeuwige

ure moet huilen over z'n hals. Omdat-ie voor gans z'n hals omdraaide, wordt zijn hals omgedraaid. Ja, maat, maat voor maat! Gawsones breekt je nek. Gawsoones maakt je toome. 'n Mensch mag geen gawsoones hebben, laat staan 'n zwaan! Gans krijgt nog ten minste de koowed van gesjochten te zijn. Jij, zwaan, màg niet eens gesjochten zijn, emmes, bij je kop! 'n Joden-breestraat-jog met 'n slomper aan z'n neus en z'n broek knijpt je gesjmatte keel dicht. Neem uit je winst van je gawsoones! Daar hang je op de Joden-breestraat aan den kelder van den hals-slager. Waar blijft je plantsoentje? En je vijfvertje van Vondel z'n parkje? Waar blijven je aanbiddende gouvernantetjes en vleierende tantetjes met de kruimelende kindertjes met hun kokette kakeltjes? Niet één kijkt naar je om op de Joden-breestraat. Niet één van de bewonderaars van je leven, lust je na je dood. Geen poët, die je eet. Geen zanger, die je zengt. Geen schilder, die je schaft. Hoogstens 'n heiwker, die op je bloote body biedt. Of 'n putjes-dieper, die je peuzelen wil. Hemel, wat 'n vonnis! Kon je je nu maar 's in den waterspiegel kijken, hoe je hangt. Maar nee, jij, die je heele leven lang op alles neergekeken hebt, mag na je dood niet kijken. Want je kop gaat d'r af. Gans mag z'n hoofd houden in 't hiernamaals. Jij niet. Je kop moet d'r af, anders hang je te lang. In geen jidde-huis zal je gedacht zijn. Hoe kom je nu nooit ergens anders te hangen dan op de Joden-breestraat tegenover gans! Wat 'n rechtvaardige rechtspraak! Wat 'n eerlijk oordeel! O, kon je maar zien, hoe gans je negeert! Hoe z'n tong in 'n bah tegen je z'n keel uithangt. Hoe-ie je koosjer tergt. Wou je weg? Waar dan? Niemand neemt je, nergens, nimmer! Op de Joden-breestraat is nog je eenige uitkomst, maar dáár, staar raar naar gans! Neen, nooit zul je 'n gazzer zien hangen tegenover 'n koe of 'n kalf, 'n os of 'n ooi, in zelfs geen treifen trog op de Joden-breestraat. Maar jij, zwaan, zwijn onder de vogels, jòu permitteert men toome en treife tronie te toonen in koosjere kelders. Dat is onbewuste godsdient-wijsbegeerte van de Joden-breestraat. Jou koopt geen Jehoede, zelfs geen zonder arbe-kansef over z'n hals en zonder mezozze aan z'n huis. Alles durven ze zich treife te tracteeren, maar jouw slond slikken ze niet. Dat is de wondere wet van de veete van gawsoones. Ik weet maar één raad, zwaan. Rek je hals uit naar Eilije noowe!

„Groe-ne-swaa-ne,-wit-te-swaa-ne-wie-gaat-mee-naar-Engeland-vaare?”

Zéélek zingt z'n zwanen te koop. Onderdewijl hij z'n kleumende kou klopt uit z'n klevende knuisten z'n borst over-langs onder z'n oksels.

„Hallo-allo-allo, hier, hier! Spekkie, spekkie, spekkie, voor treife bekkie, bekkie, bekkie, voor toome lekkie, lekkie, lekkie! Groe-ne-swaa-ne-wit-te-swaa-ne-kom-me-jul-lie-hier-en-koop-jullie-aane! Kom hier baas, kijke ken ik ook. Kijke is geen kunst, koop is lèf. Hoe langer je kijkt, hoe dunder of-ie wordt. Kijkkes, kijkkes, oei, oei, oei, spek, spek! 'n Varreke van 'n voogel! Nou baas, bie maar, vooruit, waag 'n paar spie!”

De baas blijft kijken en komt teffens dichter. En tast, draait, en geeft 'n hartelijken poot aan den zwane-poot. En lacht lekker tegen den zwanenbast.

„So, ouwe jonge, so, ouwe sok, bijje daor? hoe gaot 't, ouwe jonge? lang nie gesien hè? jonge, jonge, jonge!”

„Nou baas, fijn hè? die is voor jou gebore, laat Zeelek je zegge. Maar je mot 'm niet zoo an ze poot sjokkele, anders breekt-ie ze nek. Ja, ja, ja, dat is spek hè? Wil ik je knappies vraage, maar dan mot je je knappies houwe en bieje dat ik respekt voor je krijg.”

„Dat sal jij sijn, ouwe jonge. Hoe gaot 't mit je frauw? Hèssenog zoo'n groote bek? Ouwe jonge, je bint leelijk an je entje gekomme, stakker, stumper! Nou hoor, 't gaot je goettóór, ajuussies!”

„Was is dàs? Was mòs déér?” begint Zeelek in zich te foeteren in 'n wordende veete.

„Nou baas, koop je, of koop je niet?”

„Koope, néejóór! ik kommem allée maor gedag segge, stakker. Ik souem niet luste. Ik heppem in se leefte gekentóór. Muise hèttie geknabbeld. Souje niet geseg hebbe mit z'n kapsoones van se swaonehals, hè? Maor ik heppem sellefes gesien an 'n dooie rot sabbele. Jullie Joode weeten 't wel, dat jullie geen swaone peusele.”

„Noe, das hob isj”, wakkert Zeelek z'n veete.

„Weet je niet, wie ik bin, hè, koopman?”

„Nou dan?”

„Ik bin de boschbaas van 't Plesoentje, ajuussies!”

Zwanen-zang.

En Zeelek „blijft” bijna in z'n woedende veete.

Tot zijn mazzel gaan er zes ganzen achter elkaar weg.
 „Isj glaab doch das déér dou jóósjer hot. An eppes toome is
 kaan mazzel, an kóósjer zitst de brooge.”

Hij kijkt den zwaan geen poonem meer aan.

Daar hangt de vette veete!

Eilieje noowe, kom gauw!

XII.

LEKOOWED.

Moet je veel voor laten. Moet je veel voor doen. Veel meer doen dan laten. Moet je zelf voelen. Moet je Jehoede voor zijn. 'n Jehoede leeft, eet, loopt, slaapt, spreekt, zwijgt, kleedt zich, boent zich, knipt zich of leeft niet, cet niet, loopt niet, slaapt niet, spreekt niet, zwijgt niet, kleedt zich niet, boent zich niet, knipt zich niet, alles en alles: lekoowed; alles en alles: lekoowed 'n ander. Daarom bestaat er geen Jehoede, of lekoowed hem wordt iets gedaan of niet: door 'n ander. Allicht ben je 'n vader of 'n moeder. Dan laat of doet je kind iets: lekoowed vader of moeder. 't Kan ook zijn, dat je 'n kind bent. Dan doet of laat vader of moeder iets: lekoowed 't kind. Zoo heb je heel wat vacatures in 't leven, waar je kans op hebt: grootvader, rebbe, buurman (verdeeld in boven-, beneden-, hiernaast- en hierover), zwager, schoondochter, gazzen (verdeeld in opper- onder- en hulp-) Kalle, goosen, sjammes (verdeeld in onder- en opper- en sjlemiel-), gawwer, baker, zuster (verdeeld in: schoon-, stief-, pleeg- en liefde-), baas, vrouw, bode (verdeeld in: dienst- bus- en van de gewwere), gefatterin, looper, heer (verdeeld in huis- en kraam-), mool, werkster, dokter, (verdeeld in: goeie-mes-joggene-, wonder- en natuur-), waker, tante, meester (verdeeld in gojsje- boven- en Jode-). En in al deze betrekkingen tot 'n Jehoede, zal je lekoowed wedervaren. Maar dat is allemaal nog lekoowed *iemand*. Nu heb je nog lekoowed *iets*. Allicht beleef je zoo iets. Brismiele, bermitswe, goppe, gassene (verdeeld in stille-, avond- en afgeloopen-), sjiddesj, aanteekening, lewaaje (verdeeld in: gewone-, Portugeesche- en rijke-), sjiwwe, jaartijd verjaardag (verdeeld in: van een tot honderd en- van degassene). Je moet hiervoor doen of laten lekoowed. Dan heb je nog iets heelemaal-niets. Je weet wel. Als 'n Jehoede zegt „nu ja, dat

doe ik, je weet wel, lekoowed." Voor 't laatst heb ik gelaten: lekoowed Jomtev en lekoowed Sjabbes. Dat allerlaatste is 't allerlekoowedste. Lekoowed Sjabbes wou ik wat zeggen.

Lekoowed Sjabbes moet 'n Jehoede doen, wat door den dag tegen z'n koowed is. Zooals de Talmud toont 'n geleerde, die visch koopt, 'n geleerde, die hout hakt en 'n geleerde die groentemaakt, lekoowed Sjabbes. Logisch. Sjabbos is de grootste weelde van de wereld en de grootste koowed van het leven. Een Jood, die Sjabbes houdt, is God. Heeft samen met Hem de wereld geschapen. Hoe kun je dus iets tegen je koowed doen, als je de koowed in eigen persoon bent? 'n Jehoede wordt geboren voor den Sjabbos. 'n Jehoede sterft, om Sjabbes in te gaan. Het hierna heet Sjabbos. Z'n heele leven telt-ie met Sjabbos. Zondag heet in het Joodsch: één-naar-sjabbos. Maandag: twee-naar-sjabbos. Wélnu, begrijp je nu, dat *je zelf* wat doen moet voor Sjabbes? Als je het hiernamaals wilt verdienen, moet dan 'n ander dat voor je klaar maken of *zij zelf*? Zooals de Talmud zegt: maak klaar één-dag-vòòr-Sjabbes, opdat je Sjabbes eten kunt. Daarom zal 'n echte Jehoede, lekoowed Sjabbes, op Vrijdag wat koopen voor Sjabbes, als hij Donderdag geen weer, Woensdag geen tijd, Dinsdag geen geld, Maandag geen trek, Zondag geen erg heeft.

Vraag je me nu, wáár kan ik lekoowed Sjabbes op Vrijdag 't beste terecht? Dan antwoord ik met long en tong: op de Joden-breestraat. Voor bij de koffie, voor vòòr de soep, voor na de „simmes", voor tusschen de zemieres, voor onder de „siddere meiwer" zijn, voor op 't theeschoteltje, voor uit de hand, voor met 't lepeltje, voor met 't mesje, om te zuigen, om te kraken, om te nippen, om te smakken, om te slobberen, om te pellen, om te schillen, om te raspen, om te snijden, om te brokkelen, om te blazen, om te bijten, om te deelen in mooten, in moppen, in parten, in plakken, in reepen, in risten, in hapjes, in hoopjes, in porties, in plokjes, in hompjes, in klompjes, in kluitjes, in klontjes, alle-allesmaal lekoowed Sjabbes. Dan eet je niet om zat te worden, dan snoep je niet om te smullen, dan lik je niet om te lekkeren, dan dut je niet om te rusten, dan leer je niet om wijs te worden, dan lees je niet om gewaar te worden, dan lach je niet van lol, dan zing je niet uit muziek, maar alles lekoowed sjabbes, dan voedt je je met zaligheid, dan vul je je met Godheid, dan voel je je in eeuwigheid. De

Joden-breestraat heeft deel aan de toekomstige wereld. In Gan-eiden moet ergens 'n Joden-breestraat zijn. Waarom zou de wereld vergaan, als er nog 'n Joden-breestraat is?

Hij is 'n Jehoede. Zijn heel gezicht is „naages”. Z'n heele lijf is „gejoene”. Omdat 't Vrijdag is. En hij doodarm. En Sjabbos hem rijk maakt voor vier-en-twintig uur. Z'n pet zit 'm grandioos. Z'n schoenen roepen hoera. Z'n jasje wappert 'm koninklijk na. Hij trippelt op zoek naar lekoowed sjabbes. Hij wil zelf koopen „'n pietsie en 'n noegetsie” lekoowed sjabbes. Daarvoor heeft-ie in z'n rechterzak 'n schoon, rood zakdoek en in z'n linker-zak 'n gulden-klein. Dat zakdoek moet vol en die zak moet leeg, lekoowed sjabbes. Kodesjborrege is z'n accountant. Met z'n zakdoek komt-ie altijd uit, maar met die gulden-klein komt-ie altijd in... de maling. Dat komt vanwege 'n princip. Hij wil namelijk nooit afdingen lekoowed Sjabbes. Door den dag moet je makelen, meent hij. Maar lekoowed Sjabbes mag je gas wegoliele niet pingelen. Laat u u op uw 'oulem habbo afdingen? Nee? Nou, als jij afdingt lekoowed sjabbos, dan pingelen de maloogem bij Kodesjborrege af op je geilek van de oosied loówou. 'n Gulden-klein. Legt-ie weg van Zondag af. Maar kom je uit met 'n gulden-klein voor zeven menschen mangelen — dat zijn z'n kinderen vijf en twee van 'n zuster van z'n vrouw, die bij 'm in huis zijn; hij en z'n vrouw eten geen mangelen omdat de maal-tanden mankeeren — voor negen menschen vijgen — want hij en z'n vrouw laten hun leven voor 'n vijg, lekoowed sjabbes — voor zeven menschen reinedoor, — want de twee kinderen van de zuster van z'n vrouw lusten liever mandarijntjes — voor negen menschen kokosnoot, want de twee oudste kinderen van hem en z'n vrouw eten ook voor rekening van z'n vrouw en hem — voor zeven menschen mispelen, — want de twee jongste kinderen van hem en z'n vrouw krijgen 't zuur d'r op — drie centen krijn, 'n dubbeltje balletjes, zes stuiver-boterkoekjes — één voor hem, één voor z'n vrouw, één voor z'n oudsten jongen, als-ie goed de siddere meiwer is en de andere vier kinderen van hem en z'n vrouw en de twee van z'n vrouw haar zuster, krijgen ieder twee één-samen? 'n Gulden-klein, lekoowed Sjabbes, waar nog 't Joodsche krantje van af moet? En niet afdingen, lekoowed sjabbes! Ja, die Kodesjborrege tot gawwer heeft, hoeft nooit verlegen te zijn.

Hij heeft nòg 'n princip. Hij wil graag „te goed laten houden,” lekoowed sjabbes. Zit in den naam van z'n „Gawwer” niet „borrege”? En zeg, de 'oulem habbo, laat die ook niet te goed houden? Is je heel leven niet borgen op de 'oosied lóówou? „Wat kost die kokosnoot? Twee-en-twintig cent? Geen cent zal ik je afdingen, lekoowed Sjabbes. Maar je mot me 'n dubbeltje tegoedhouwe, lekoowed Sjabbes, tot andere week ecrew-sjabbes-bij-gezond. Aardig jouker binne die reinedoor. Vier centen. dat is zeve-maal-vier-is-ach-te-twintig. Ik heb maar 'n kwartje. Nou, bin ik je wel goed voor drie centen? Andere week die 't beleef mit-God-z'n-hulp, kom ik toch weer bij je, lekoowed Sjabbes.”

Zakdoek uit z'n zak. Zeven reinedoor d'r in. Twee knopen zóó, twee knopen zóó. Zakdoek uit de vier knopen. Op den toonbank. Zes stuivers-boterkoekjes d'r in. Twee knopen zóó, twee knopen zóó. Zakdoek uit de vier knopen. 'n Pond mangelen d'r in. Leg maar even neer boven op de baal. Twee knopen zóó, twee knopen zóó. Zakdoek uit de vier knopen.

Twee manderijnt . . .

„Zóó, Zimmele.”

„Dag, meneer Zoes.”

Z'n meneer. Bij wien-ie aangenomen is om te kruien, bij wien-z'n-vrouw hij aangenomen is om te kruidenieren, bij wien-z'n-kinderen hij aangenomen is om mee naar school te kuieren.

„Aardig druk heb je 't Zimmele.”

„Ja, meneer Zoes, lekoowed Sjabbes.”

„Hoe laat is vandaag den Sjabbes, Zimmele?”

„Half zes, meneer Zoes.”

„Heb je nou nog wat te doen, Zimmele?”

„Te doen en te doen is twee, meneer Zoes. Te doen heb ik nee en te doen heb ik ja. Voor u, gezond zal u zijn, bin ik klaar. Voor mevrouw, gezegend zal ze zijn, heb ik niks meer te doen. Voor de kinderen, lang zalle ze leven, kan ik nou gemis worre. Voor de gebensjte Sjabbes, tot honderd zal 'k 'm beleve, mot ik nog beginne.”

„Ja, maar je moet even voor mij 'n boodschap, als je wil.”

„As ik wil, as ik wil? lekoowed Sjabbes heb ik nog even de tijd om lekoowed ù . . . wach u eve, ekskuzeer u 'n seconde . . . m'n pietsie en m'n noegetsie . . . Hoeveel krijg je? . . . 'n dubbeltje . . .? Kijke? Zes, zeve, ach . . . nou, twee cente krijg je d'andere week tegoeiem wel bij gezond, dan kom ik toch wéér

bij je, as God alles gezond laat . . ." Twee knoopen zóó, twee knoopen zóó.

„Ja, meneer? waar mot ik naar toe . . . ?”

„Nee, Zimmele, maar dat zakdoek kun je niet meenemen!”

„Waar mot ik m'n pietsie en m'n noegetsie dan late?”

„Dat houdt die man wel even voor je op z'n kar, niet?”

Zimmele legt z'n rood zakdoek op de kar. Kijkt de knoopen nog even na. Maakt ze nog even open. Twee knoopen zóó, twee knoopen zóó. Maakt ze weer strak-stevig toe. Twee knoopen zóó. Hij laat z'n zakdoek achter, 'n stuk van z'n nesjomme. Maar lekoowed meneer . . .

Zimmele moet even voor meneer naar 'n anderen meneer alleen maar vragen, of meneer even vóór Sjabbes bij meneer wil komen en als meneer meneer niet thuis vindt, zal meneer maar even op meneer bij meneer wachten.

Zimmele wipt weg en kijkt nog wel driemaal om uit de vage verte naar z'n zakdoek, lekoowed Sjabbes.

Zimmele terug.

Zakdoek weg.

Zimmele ziek van zenuwen. Huilen kan-ie niet meer inhouden.

Koopman bezweert niet te weten, wie 't zakdoek, waarom en wanneer en waar weggenomen heeft.

Zimmele razend naar huis.

Zimmele z'n vrouwtje valt 'm om den hals.

„Zimmele, raai'swie hier was? Meneer Zoes mit jouw zakdoek.”

„Mene-eer . . . Zoes . . . mit . . . mit . . . mijn . . . zakdoek . . . doek . . . ?”

„Kompelement van Zimmele, zee-ie, hier is z'n zakdoek, hier, heb jij hem gevraagd of hij naar huis wou brenge, zée-ie en lekoowed jou het-ie nie-nee kenne zegge.”

Zimmele 'n verbijstering.

Maakt-ie zakdoek los. Twee knoopen zóó, twee knoopen zóó. Vader in den hemel, 'n bankje van vijf-en-twintig en 'n briefje d'r bij . . . :

„Zimmele, lekoowed jou, lekoowed je vrouw; lekoowed mijn vrouw moet ik je dat geven, lekoowed haar verjaardag, koop er iets lekkers voor lekoowed sjabbes en doe ons morgen met je vrouw de koowed aan.”

Dien Vrijdagavond . . . die zemieres van Zimmele . . . !!

XIII.

CHAMIESJ'OOSOR.

Vijftien, Vijftien zonder meer. 'n Jehoede weet genoeg. Dat is vijftien Sjewat. Sj . . . wat? Joden-lente. Weet die kalender veel! Die levert de lente te laat. Als alles nog bibbert, bedibbert Jehoede hitte. Hartje winter weet hij, dat de zon zwanger is van den zomer. Dat de hemel leven voedt. Dat de boomen in blijde verwachting zijn. Chamiesj'oosor fluistert hem 'n lach in. Die sneeuw? ha, ha, dat is 'n deken voor de wieg! Dat ijs? ha, ha, dat is de tulen spreij voor 't bedje! Die hagel? ha, ha, dat is voor de beschuit met muisjes! Joden en natuur zijn Gods tweelingen. Beiden even vruchtbaar.

Chamiesj'oosor op de Joden-breestraat.

Heel den winter zooveel sneeuw als op mijn hand ligt. Chamiesj'oosor, vier dekens dik. Stapel-wit. Hoop-vol. Sneeuw op de Joden-breestraat zit brooge aan. Soep, simmes, koegel. Snert, stampot, poffert. Sjaalet voor Sjabbes. Over voor Zondag. Nög voor Maandag. Zooals 'n Joed-Jehoede „plemperen" kan. Snert met 'n poffert. Snert op, poffert over. Morgen bij den poffert-over: snert bij. Poffert op, snert over. Morgen bij de snert-over: poffert bij. Snert op, poffert over. Morgen bij den poffert-over: weer snert bij. Sjabbes helpt 'm uit den sjwindel. Dät is sneeuw op de Joden-breestraat. Je loopt door de snert. Je roert door de simmes. Je baggert door de sjaalet. Van één pot sneeuw voor de heele week uitgezorgd. Als onze lieve Heer laat sneeuwen, is de Joden-breestraat 'n snert-loods.

Weet je, wie deelt? Vader! Hij schept op. Hij morst. Hij roert. Hij vischt naar brokken, grabbelt naar stukken, krabbelt naar korsten. Hij snijdt. Hij hakt. Hij kratst langs de kanten. Hij veegt langs de randen. Hij schraapt over den boôm. Hij rommelt. Hij stommelt. Hij frommelt. Hij maakt uit. Hij gooit over. Hij geeft nog 'n portie. Hij stort nog wat bij. Hij zingt. Hij bensjt. Men noemt dat sneeuwruimen. Sneeuw op de Joden-breestraat zit brooge aan. Soep, simmes, koegel. Hoef je niets voor te kennen. Alleen voor te willen. Sneeuw is manna. Kun je brood van eten. Melk van koken voor de kindertjes. Koekjes van knabbelen. Kiddesj van maken. Sneeuw op Sjabbes is 'n vloek. Want dan gaan Joden zoeken. Dan scheppen ze op voor sjoel. Dan kruien ze risjes. Dan schrobben ze schande.

Dan smeren ze smaad. Dan vegen ze hun Jiddesjkat uit voor 't Bes-hamidrasj. Kan men daar niets aan doen?

De overheid heeft veel voor ons over. Misschien is één woord van 't Rabbinaat meer dan duizend schoppen van die sneeuw-smeer-poetsers. Als 't sneeuwt op de Joden-breestraat, sneeuwt 't toch ook in de Van-Breestraat. Ik beloof u, de overheid wil wel omruilen en de Joden-op-scheppers ruimen van voor de sjoel naar de buiten-buurt, waar geen sjoel in zicht is. Maak voort, Joodsche opperlieden, d'r zit nog meer in de lucht. En als 't nù niet meer sneeuwt, kan 't dan niet misschien weer over 'n jaar gaan sneeuwen? Maakt voort! Anders sneeft het laatste snuifje Jodendom in de sneeuw.

Chamiesj'oosor.

Chajjem. Vijf maal chamiesj'oosor. Vijf-en-zeventig winters. Sneeuw op z'n hoofd, die nooit smelt. Sneeuw op z'n gezicht, die-ie laat bijknippen, op Donderdagmiddag. Eén ding ruimt-ie heel z'n leven op. Zich-zelf. Chajjem is eeuwig opgeruimd. Dan ruimt-ie eenmaal per jaar z'n goomets weg. Dan ruimt-ie sneeuw. Van z'n goed ruimt-ie nooit wat op. Dat kan z'n zoon in de ruimte wel op. En die zoon heeft toch ook z'n zoon. En *die* zoon hoopt toch weer op z'n zoon. Chajjem had 't nooit ruim. Vandaar z'n opgeruimdheid. Chajjem sneeuw-ruimer. Band om z'n arm. Gijn, 't nummer van z'n chajjes. Vijf-en-zeventig. Chajjem heeft ook nog 'n schep in z'n hand. Misschien heeft-ie al vijftien scheppen gedaan. Hij had altijd 'n schep. Zorg. Hij heeft nòg 'n schep. Kinderen. Met al die scheppen weet hij zich raad. Alleen met dien schep in z'n hand niet. Hij schept om de beurt sneeuw en adem. Dan staart hij lachend ten hemel. Naar zijn Schepper. Die behagen in hem schept. Om hem vijfmaal chamiesj'oosor te laten worden. Daar *ligt* het schep-sel van Chajjem. Sneeuw.

Dáár *stáát* 'n schepsel van Chajjem. Soodek.

Soodek. Zoon van Chajjem. Driemaal chamiesj'oosor. Vijf-en-veertig. Geen sneeuw te bekennen; ik bedoel op en aan z'n hoofd. Aan z'n voeten, ja, reuze. Chajjem woont met z'n Chajje bij hem in. Chajje is even oud als Chajjem. Tienmaal chamiesj'oosor samen. Soodek ook sneeuwman. Band om z'n arm. Gijn, óók z'n geboorte-briefje. Vijf en-veertig. Soodek draagt... 'n kruis. Eerst heeft-ie 'n „hei” gedragen, later 'n arbekansef, nu 'n kruis. 'n Lat op-en-neer met 'n lat heen-en-weer. Om

sneeuw te kruisen op de Joden-breestraat. Ieder krijgt wat 'm toekomt. Soodek is nooit anders dan straat-kruiser geweest. Chajjem kruist af en toe 'n blik met Soodek. Dan voelt-ie 'n schep in zich opkomen. Woede. Dan wordt z'n gezicht sneeuw.

Chajjem. Twee maal chamiesj'oosor. Dertig. Geheeten naar Chajjem van vijfmaal chamiesj'oosor. Chajjem van dertig ook sneeuw battelen. Band om z'n arm. Vijftien staat er op. In z'n handen niets. Op z'n schouder niets. Hoe kun je met niets iets ruimen? Stil, Chajjem Junior heeft ook 'n carrière in Februari. Kijk maar, hij moet die kar-rijje. Die daar staat, leeg, 'n kiep-kar. Als-ie vol is, 'n reuze-karre-wei. Met z'n drieën in de zaak. Grootvader, zoon en kleinzoon. 'n Pracht-zaak op de Joden-breestraat. 'n Opruiming. Alles moet weg! In één dag. Als sneeuw voor de zon.

„Soodek!”

„Ja, vader!”

„Doe dat kruis weg op Chamiesj'-oosor.”

„Och, vader, 't is de helft van 'n moogen-doowed. Ziet u maar, die zij-latjes.” Soodek demonstreert aan Chajjem de constructie van 't dubio-ding.

„As ik je nou zeg, dat 't ja 'n kruis is.”

„En as ik u nou zeg, dat 't nee 'n kruis is.”

„Doe je vader 'n touwe en vraag an de oppasser 'n schep.”

„Dat mag niet vader, 't staat op nummer. Vijf-en-zeventig hèt 'n schep. Vijf-en-veertig hèt 'n kruis.”

„Zie je nou wel, dat je zelf zegt, dat 't 'n kruis is?”

„Och, blijft u nou toch gezond. 't Is geen kruis.”

„Late we dan de bande ruile. Dan neem ik 't kruis en jij de schep, Soodek, doe mijn nou die touwe.”

„Mag ù dan wèl 'n kruis hebbe en ik niet?”

„Ja, maar an mijn wordt mazzel tov gezegd vandaag.”

„An u mazzel-tov? Blijf gezond, dat is waar ook. U bint jarig, chamiesj-oosor, mazzel-tov...”

„Pas op, pas op. Soodek, pas op... op zij!”

Zware sneeuw-kiep-kar achter ze. Door de sneeuw en de sjmoes niet gehoord. Soodek kan nog net op zij springen, tegen Chajjem aan. Z'n kruis laat-ie vallen.

De kar kan niet meer stoppen. Over 't kruis heen. Krak-kra-kraa-kraak! Over één lat heen.

Soodek neemt 't hout op. Een lat doorgereden.

Chajjem juicht . . .

„Soodek, heb je dat gezien? . . . nou is d'r een dollet van over, een dollet en de dollet is de naam van Kodesjborrege — van Kodesjborrege . . .”

„Hallo, mannen, ik zie jullie niet werken.” Stem van den aandrijver.

„Nee, meneer”, zegt Chajjem. „Wij wachten op Chamiesj'-oosor . . .”

„Op wie?”

„Op numero vijftien . . . o . . . daar komt-ie al.”

Chajjem Junior, numero vijftien, nadert met de kar.

Ouwe Chajjem ziet jonge Chajjem aan. Jonge Chajjem aan ouwe Chajjem terug.

„Wat kijkt u, grootvader?”

„Ik kijk naar 't „loegie” op je arm.”

„'t Loegie?”

Soodek fluistert ongezien jonge Chajjem wat in.

„O, ja, dat is waar ook, grootvader. Nog veel jare, mazzel tov, nou begriip ik u, chamiesj'oosor.”

Ouwe Chajjem wil sneeuw scheppen in jonge Chajjem's kar.

„Vader, zij mougel,” zegt Soodek, „dat zal *ik* doen.”

Soodek wil sneeuw-scheppen.

„Vader, wees mougel,” zegt jonge Chajjem, „dat zal *ik* doen.”

Om den hoek van 't sluisgrachtje, zeker uit de Houttuinen, komt 'n vrouwtje aanvliegen.

„Chajjem! Chajjem.”

Allen staren star.

„Chajje, Chajje, doe? doe? Was is? was-is?” Ouwe Chajjem loopt z'n Chajje tegemoet.

„Chajjem, Chajjem, Soodek, Soodek, Chajjem, Chajjem . . . al-le-maal . . . mazzel-tov . . . Klaartje . . . hèt . . . 'n . . . 'n . . .”

„Wàt, grootmoeder?” Jonge Chajjem grijpt z'n grootmoeder bijna murw.

„'n Zoon . . . 'n zoon . . .”

Chajjem zoent snikkend de moeder van z'n vader . . .

Ouwe Chajjem is niet te houden. Overgrootvader. Op Chamiesj'oosor. Van zijn boom . . . 't derde takje . . . op Chamiesj'oosor. Dat komt door die dollet . . . die dollet . . .

„Hallo, waar vlieg jij naar toe?” Stem van den aandrijver.

Jonge Chajjem is al niet meer te zien . . . Hij moet naar z'n Klaartje . . . en 't jonge leventje . . . van Chamiesj'oosor.

De aandrijver is 'n goeie man . . .

Ouwe Chajjem heeft 'm verteld . . . nou ja, verteld . . . hij kon d'r bijna niet uitkomen.

En om de beurt laat de aandrijver ze even naar huis wippen.

Daar komt Chajje op den aandrijver af met 'n kop koffie en koekje.

„Daar meneer, van m'n achterkleinkind. Op z'n gezondheid. En of u 'm wil inschrijven, om sneeuw te ruime. Aan uw sneeuw zit mazzel en brooge.”

XIV.

WATER-EN-VUUR.

In den hemel zijn het vrienden. Vonken, millioenen-maal de aarde. Druppels, milliarden-maal de zee. Zonne-vuur en wolken-water. Sterren-gloed en hagelkou. Vlammen schemer. Laaiende dageraad. Hemel in brand, transen in hitte, spansels in broei, kimmén in schroei. Winden blazen, stormen razén. En niets verteert. En niemand in angst. Engelen lachen, zielen jubelen. Regen bluscht niet. IJzel smooft niet. Sneeuw ziet dansend toe. In den hemel zijn het vrienden. Omdat daar geen menschen zijn. Tegen elkaar zijn zij geboren, maar mèt elkander leven zij. God nam vuur en God nam water en zei toen: „Weest één!” Toen werd vuur en water hemel. IJsj en maajim saam sjoomaajim. Tot zegen voor de aarde.

Vuur-en-water.

Aarts-haters zijn zij op de aarde. 'n Vonk, miljoen-maal kleiner dan het vuur, maakt brand. Likt huis en have op. Vreet goed en geld. Hapt menschen mee. Slokt jaren arbeid in. Komen druppels aangedropen, milliard-maal kleiner dan de zee. En gaan vechten. Spuwen tegen 't vuur. Om 't gloeiend bloed te slurpen. Kou braken tegen vlammen. Om smeltenden haat te stollen. Maar de hel houdt wat zij heeft. Vecht zich levend, om leven te dooden. Laat zich smoren door 't water, om plots weer schater te loeien en haar rooden tong uit steken tegen haar woede-sissenden vijand. En 't water druift verslagen af. Maar komt terug-gehold met nieuwe massa's kou-geweld. Niet om

te redden, wat de vuur-draak in z'n kaken kraakt. Maar om af te kapen ander aas. Dat klaar staat voor den vraat. Huis en hof hiernaast. Goed en bloed hierover. Mensch en macht in 't rond. 't Vuur zal zich gewonnen geven, als dorst en honger zat zijn. 't Water wint 't nóóit van 't levend vuur. Z'n praats barst uit, als de vijand zieltoogt, stervend zijgt, van krachten op. Dan bralt 't water brandie. Trapt op 't hijgend lijf van den zinkenden tiran. Geeft laf de volle laag aan den reutelenden reus. Bang, dat hij uit zijn asch verrijzen zal. Hij slaat met golven op z'n lijk. Omdat hij niet gelooven kan aan den dood van zulk een almacht. Op de aarde zijn het vijanden. Omdat daar menschen zijn. Mèt elkaar zijn zij geboren, maar tegen elkander leven zij. De mensch nam vuur en de mensch nam water en zei toen: „weest on-één!” Toen werd vuur en water wereld. IJsj en maajim bleven ijsj en maajim. Tot vloek voor den hemel.

Water en vuur.

Op de Joden-breestraat.

Boven elkander. Vuur één-hoog. Water twee-hoog. 'n Vonk, miljoen-maal kleiner dan het vuur maakt brand. 'n Druppel, milliard-maal kleiner dan de zee zou de vonk kunnen blusschen. Vonk en druppel zouden tegelijk kunnen weg zijn, de vonk door den druppel, de druppel door de vonk. Maar men ontdekt de vonk, als het vuur is en water, als het stroomt. Dan wordt het woede op leven en dood. Naastwonenden worden aangestast. Hierover-huizenden gloeien mee.

Hoe het begonnen was, wist niemand. Eén hoog 'n best-doener, met z'n vrouw, 'n uiterste-best-doenster. En 'n half dozijn voor wie hij z'n best en zij haar uiterste-best deed. 'n Huisboel is te weelderig woord. 'n Huis-beetje is 't maar. Maar schoon en heel. Wat op de Joden-breestraat woont, hoeft 't niet breed te hebben. 't Kan er armer zijn dan in 't armenhuis. Doch armoe is geen angst voor 'n Jood. Het is z'n trots. Hij kan zich zoo toonen aan z'n God. Wat hem zorg zet, is z'n kroost. Nog niet eens, dat ze moeten eten. Nog niet eens, dat ze gekleed moeten zijn. Nog niet eens, dat ze willen gezond zijn. Daarvoor heeft hij immers een rijken, goeden God. Maar dat niemand ze te na komt. Dat hoeft nog niet met de handen te zijn. Maar met het oog kun je ze aanranden. Met de tong kun je ze zeer doen. Wat die wichten nog niet eens voelen, kan moeder

al pijn doen. Wat die kleuters nog niet eens begrijpen, kan vader razend maken. Zooals je ze rijk maken kunt, als je hun kind goed doet. Nog niet eens met de handen. Met het oog al. 'n Koozend knikje. Met de tong al. 'n Week woordje.

Twee hoog, 'n sappelaar. Met 'n vrouw, 'n reuze-sappelaarster. En één en 'n half dozijn, voor wie hij sappelde en zij reuze-sappelde.

De vonk viel. Voor acht jaar. Uit 't oog van de uiterste-best-doenster op 't vijf-jarig-jong van de reuze-sappelaarster. Omdat het 't zes-zeggend-zusje van één hoog in 't spel geschopt had. Toen had ze haar hand opgenomen. En toen nam moedertje van twee-hoog 't op voor haar jong. En vader voor moeder. Woede laaide vuur en vlam. Twee hoog spoot stroomen vechtraal uit. Uren achtereen raasden de elementen tegen elkaar. Buren werden aangetast. Er werd gepompt aan den overkant. De heele sympathie van één- en van twee-hoog werd in de asch gelegd. De heele binnen-boel van het hart brandde uit. Al wat jaren wederdienst hadden opgebouwd, in leed en lief, op feest en treur, bij geboorte en dood, voor kraam en lawaaje, 't ging alles reddeloos verloren. Jaren bleef 't smeulen. Vuur één-hoog. 't Water gereed, twee hoog.

Brand! Brand!

Op de Joden-breestraat.

De akeligste kreet op aarde. Dien moeten de zielen slaken, die ter helle varen.

Brand! brand!

Huis spuwt vuur. In starre kou. Vlammen vechten met de vorst. Straffe wind hitst den rooden duivel aan. Gloeiende golven klotsen tegen 't doffe strand van den avond-hemel. Daar vliegen de vuurgeesten aan. Blinkende mannen in moedmanie. Ze plaatsen hun Jacobs-ladders. De brand-commandant beveelt „vuur!” tegen 't vuur. Salvo's water brullen los. De vlammen betalen terug met vonken-bloed. Drie huizen dreigen te vergaan. Eén is al wrak. 'n Tweede kookt op 'n vuur-klip. Kapitalen smelten. Rijkdom vergaat. De armen hebben de angst en het gevaar.

„Niemand door!” zegt politie.

„'n Mieren-muur van menschen. Staart naar 't water en vuur op de Joden-breestraat.

„En ik dan? ik...ik?...hè?... ik?...

„U?“

„Ja... ik woon dáár!“

„Wáár?“

„Dáár... dáár! dóór mot ik...“

Reuze-sappelaarster van twéé-hoog. Die haar karretje heeft uitgevent. En 't los liet, toen 't alarm tegen haar aanboste van brand op de Joden-breestraat in „de Gunst.“

„Woont u daar?“ wantrouwt de diender, die dat vrouwtje niet geeft te wonen op de Joden-breestraat.

Maar 'n moeder is sterker dan 'n diender.

Hij waggelt van den duw. 't Vrouwtje waait tegen haar wonokje op. 'n Wervel van rook en vuur omsluit haar furie. 't Knetterende licht verblindt haar angst. De hitte maakt haar koud. Aan die ééne klemt zij haar vreeselijke verbeelding. Aan die jongste, voor 'n verrel jaar pas bijgekregen. Die haar 't leven bijna had gekost.

„Sientje. Goddank, geen gevaar!“

In geen acht jaar...

„Sientje, kom hier bij ons... hier zijn al de kinderen!“

In geen acht jaar had Grietje tegen haar gesproken. De uiterste-best-doende van één-hoog.

Ligt nu om haar hals.

In den eersten angst was ze naar boven gevlogen. De vlammen hadden haar bijgelicht. Had ze 't slapende wichtje van haar vijandin gevonden. De uiterste-best-doenster. Niet eerst aan haar eigen kleinen gedacht. Die hadden toch 'n moeder nabij. Groote God, die schapen boven! Waarvan de moeder op de steenen weide doolde, om voedsel te zoeken. Allemaal naar beneden. Allemaal aan háár tafel. Haar eigen kleintjes van de stoelen af. Dát wichtje aan hààr borst. Haar eigen wichtje dan maar 'n half uur later. Allemaal 'n boterham met suiker. Allemaal 'n beetje koffie uit één kom.

„Grietje!“

„Sientje...!“

Vuur en water op de Joden-breestraat. In „de Gunst.“

Vechten elkander dood. Rochelt 't vuur... reutelt 't water... De brand loeit dóór... Tot vloek voor den hemel...

Water en vuur... op de Joden-breestraat. Tegenover „de Gunst.“

Kiekjes.

Kussen elkander vrede. Zijn samen hemel geworden. Tot zegen voor de aarde.

XV.

„GROE-NE RÉÉ-TISJ!" . . .

'n Uitstervende vrucht. Waar Joune mee loopt. Op de Joden-breestraat. Hij lijkt op z'n vrucht, hij loopt uitstervend. Hij sloft naar z'n graf. Hij wil niet liggen te sterven. Loopen te vergaan, dàt zal hij. Z'n knieën dragen hem al zes-en-tachtig jaar. Maar nu zakken ze hoorbaar door, richting Muierberg. Op z'n stem na is hij lijk. Van z'n pet tot z'n hak is hij dood. Stijf strakt z'n lijf, slap sleept z'n stap, brak breekt z'n blik. Alles aan hem bibbert, ook in smorende zon. Hij vergeet den winter te voelen, omdat levens-kou hem bevangen heeft. Z'n laatste schijntje Zijn slijt hij met z'n stem. Af en toe wrikt hij z'n doods-hoofdje op en kwaakt 'n snak naar geluid. Uit 'n kier van z'n keel sluipt 'n roep. Dan zie je, dat hij zegt: „groe-ne-rée-tisj!" . . . Wie 't niet weet, hoort 't niet.

Réétisj heet ramen as op 't stadhuis. Zooals Joune als Jean kan ingeschreven staan.

'n Uitstervende vrucht. Te leelijk voor den mooien tijd. Als hij zich zien laat op de Joden-breestraat, is hij de eerste en de laatste van het jaar tegelijk. Méér hij durft niet meer, éénmaal meer liefst ook niet. Er zullen menschen geboren worden op de Joden-breestraat en sterven, zonder zijn naam gehoord te hebben. Hemelsche mooiheid, wat is die réétisj leelijk! Hij huilt van goorheid. 'n Vorm-looze viesheid, als 'n starre rat zonder pooten. Z'n bast roept „blijf van me af." Z'n kop heeft 'n afkeer van z'n staart. Hij ligt op de kar als op 'n mesthoop. Hij is de eenige vrucht, die niet uitgestald wordt. 'n Mispel wordt nog aangekleed. 'n Reetisj wordt nog niet eens omgelegd. Voor 'n reetisj moet het mies regenen. Vermodderen moet hij. Goed weer is 'n schande voor z'n bah-gezicht. Daar mag geen schepsel mee staan, die nog iets ziet in het leven. Hij moet te koop worden geroepen, door iemand, die met één been in het graf staat en met het andere ernaast. Joune is als geroepen voor de réétisj.

Gist er iemand, dat de reetisj de gezondste vrucht is? De eenige, die nóóit anders dan rauw gegeten wordt. De éérste

rotte reetisj moet nog geboren worden. Koning Rabbie-Juda heeft opgeboden tegen keizer Antoninus, wie hem het vroegst en langst op tafel zou hebben. Voor welke ziekte ook is reetisj de beste refoë. Moeder heeft hem gekocht, toen we klein waren en de dokter voor den hoest niets geven kon. Dan ging zij, alwetende, naar de Joden-breestraat. Kocht voor de hand 'n réetisj zonder te bieden. Nam z'n kop af. Holde z'n lijf uit. Baadde er bruine suiker in. En we waren niet benauwd meer.

„Groe-ne-rée-tisj!” . . .

Van de Joden-breestraat begrijp ik alles. Behalve, hoe men „los” komt van réetisj. „Allée, nog 'n páár!” „Wie maakt me los van de laatste?” „Dáár, neem dat zoodje maar mee!” „Mazzel-en-brooge, d'r mec, ik hèb niet meer!” Dat heb ik van iedere negotie om de beurt gehoord. Hoe dat met réetisj gebeuren kan, moet ik nog droomen.

't Inwendige van een dokter.

Z'n huis natuurlijk. Z'n eigen inwendige is niet te kijk. Wat dáár omgaat, bekent hij zichzelf niet; zal hij 't toch ook niet aan 'n ander laten zien. Of hij u verstaat, zal hij 't ù zeggen? Of hij Gods geheimen kent, durft hij zichzelf wel niet wijsmaken. God stuurt hem. Dat weet ù. Als hij 't ook weet, heil u. Wil hij 't niet weten, wee hèm. Hij kan toch ook 'n kind hebben. Dat kan toch ook ziek worden. Zal hij toch ook angstig zijn. Zal hij toch ook wel eens aan zich, dokter, twijfelen. Zal hij toch willen zeker weten, wat Hij wil, Die hem stuurt.

't Inwendige van een dokter.

Vóór, in de wachtkamer, de vreemden. Achter, in de woonkamer, de eigenen. Vreemden worden gevoeld, gevraagd, gevonnisd. Vlug, wie volgt? De dood is ongeduldig. En de dokter is z'n schildknaap. De eigenen worden gevleid, gevreesd, vrijgesproken. Zal 'n dokter *zijn* kind durven veroordeelen, zoo vast, zoo vlug, zoo vrij, als hij de dood-ceel van dat kind daar, van 'n ander, leest? Mag aan hèm wat sterven, wat nog jong is?

Marmer door, marmer op, marmer langs. Ja, die deur. Daarachter is 't inwendige van den dokter. Daar ligt z'n hart op 't bed. Prachtjongen van zeven. Germaansche krullen over Semietische oogen. Eerlijk gedeeld tusschen zich en haar. Want zij is 'n Joden-kind en hij is dat niet.

„Jean!”

De knaap antwoordt niet, want z'n bewustzijn is weg.

De éénige. Met geen kans meer op 'n ander. Dood-ziek. 'n Uitstervende vrucht. Hij is de eerste en de laatste van dien boom. De moeder ligt over hem. Als je maar zien kunt, dat haar voorouders uit Egypte zijn gevoerd en uit Kanaän zijn verdreven. Wat je niet zien kunt, is, dat haar grootvader met réétisj staat op de Joden-breestraat, dat ze vijf jaar van z'n geweldige zorgen gegeten heeft, toen haar vader stierf en Joune 't kind van z'n zoon Michie in huis genomen had. Toen, enfin, boeken vol zijn gebeurd. Dàt is ze. Als je wil, kun je 't gelaat van Joune spellen van haar trekken. Haar kind, haar eerste en haar laatste, heet Jean. Naar het nieuwe testament geheeten, van haar man, die ook Jean heet. Maar ze was inwendig eigenaardig blij, dat ze zich kon wijsmaken, dat Jean ook Joune zijn kon. Want 'n Jood verliest zijn gevoel 't laatst of nooit. En zij voelde nog de begraven dagen uit het krotje van haar grootvader. Dat die nog leefde, wist ze niet meer. Jean-Joune mocht naar de wet van 't oude testament besneden worden. Maar 't nieuwe heeft zich schrap gezet. Jean wou niet, dat Jean-Joune 'n vrucht zou zijn van den boom, dien vader Jakob in Egypte had geplant. En zoo werd hij niet besneden.

Daar ligt hij, pracht-kind, tusschen twee werelden in — Jood en toch geen Jood.

„Ja, Lien, we mogen 't niet gelooven, maar we zullen het wel moeten. Hij zal ons morgen niet meer zijn.”

„En dat *jij* ... daar ... geen ... raad op weet ... Jean ... Dat ... *jij* ... ons kind ... moet los ... laten ... *jij* ... die de dood ... in je macht ... hebt ... o ... God ... God ... Heb je àlles ... gepro-beerd ...? àlles ... weet je zeker, dat ... er ... niets ... meer ... is ... in je hoofd ... in je boeken ...?”

„Alles? ... neen, àlles, Lien, is 'n onbegonnen woord. Als ik geen arts was, zou ik 't probeeren. Maar 'n arts mag nu eenmaal niet naar alles grijpen.”

„Wat ... bedoel-je?”

„Kijk eens, ik zou wel eens met 'n gek oud ding beproeven willen. Ramenas ... enfin, 't is te zot om er aan te denken. Ramenas ...”

„Groe-ne-rée-tisj . . . !”

De uitstervende Joune loopt met z'n uitstervende vrucht. 'n Trieste regen doet de réétisj schitteren van leelijkheid. Réétisj is gezond. Joune is zes-en-tachtig jaar. Nog nooit één dag gelegen. Vol is de kar. Laten we zestig zeggen, dat er liggen. Laten we zeventig zeggen, dat er gelegen hebben. Tien verkocht. Over drie uur sjabbes. Wat, als Joune niet „los” komt? Ik zou niet kunnen droomen, hoe dat wèl kan.

„Groe-ne-rée-tisj . . . !”

Hij loopt te sterven.

„Koopman!”

„Groe-ne-rée-tisj . . . !”

„Hè, koopman, je wordt geroepen, dáár!”

Als de straatveger hem dat niet wijst, zou hij 't nòg niet hooren.

„Koopman, is dat rammenas?”

'n Dienstmeisje met 'n mandje.

„Mot-u-hebbe?”

„Is dat rammenas?”

„Hè?”

Hij wijst, dat hij doof is.

En in z'n oor her-piept ze de vraag: „Is dat rammenas, koopman?”

„Ja — ram-me-nas — réé-tisj — máá-sjene?”

„Wat kost die?”

Joune wil antwoorden. Is er 'n mysterie, dat alle schepsels samenhoudt? Weet Joune, dat dit dienende meisje gezonden is door z'n eigen kleindochter Leentje, om 'n uitstervende vrucht te koopen voor 'n uitstervende vrucht? Zeg, kàn Joune dat weten?

Heele drom menschen om 't karretje.

Joune is ingezegen. 'n Beroerte. Net op 't oogenblik, als hij had moeten zeggen, wat die vrucht kost, om z'n achterklein-zoon 'n laatste kans te geven tegen den maleg-ham-moowes.

Z'n karretje alleen.

Joune ergens ingedragen. 'n Ontboden arts zegt vlug en vast en vrij „dood!”

Hij is los van z'n réétisj. Dus 't kon tòch.

Dienstmeisje brengt geen rammenas thuis bij den dokter.

Dien avond sliep er nog een in. Jean-Joune. Máá-sjene?
De vrucht was uitgestorven.

XVI.

„NÀ-KIJK!”

Den besten kijk op de Joden-breestraat heeft hij, Leekie. Hij kijkt 'n week-huur te verdienen met kijken. Hij kijkt uit, of ze naar hem kijken. Krijgen zij hem in den kijk, dat is z'n kijk verkeken. Dan kijkt-ie-kwasi om en kijkt 'n ander aan. 'n Leepe leukerd, die Leekie. 't Seigel spat 'm uit z'n kijkers. Die negotie is zijn uitvinding. Vóór hem bestond ze niet en nà hem zal ze vergaan. 'n Brooge-sgoure. Nóóit aan te verliezen. 'n Handel, dien je subiet verkoopt en subiet voor niets terugkrijgt en dan weer verkoopt en dan weer op slag terugkrijgt en dat, van dat de zon wakker wordt tot ze slapen gaat. Is dat brooge-sgoure of nee? Loterij-lijst. 'n Cent 'n kijk. Maar leuk-lekker-leep is Leekie. Hij heeft vier lijsten. Kunnen kijken vier tegelijk. Hij heeft geen handen genoeg, om te kijken.

„Nà-kijk, de vijf-en-twinteg-duizend-nà-kijk!”

Wat kijken die menschen toch na? 'n Nummertje. Van 'n briefje. Van de Staats. Tuk op mazzel. Waar ze niets voor willen doen dan enkel trekken. Kost dat trekken kracht? Ben je dwaas, dat doet 'n ander voor ze. Wat trekken zij dan? 'n Mooi poonem of 'n mies. Hangt van Leekie z'n lijst af. Dat noemen ze „spelen”. Wat spelen ze dan? Krijgertje. Wie „is” 'm dan? God weet. Als zij 't wisten, zouden ze nooit 'n cent voor 'n niet geven. Maar God stuurt 't lot. Domkoppen toch, die wijzen. Als ze één-tiende van die nieten-centen aan God zouden geven, zouden ze negen-tienden prijzen winnen. Maar die God niet prijst, krijgt 'n niet. Wat God niet krijgt, neemt Hij wel. Alle centen van de wereld zijn van Hèm.

„Nà-kijk, nà-kijk! de vijf-en-twinteg-duizend-nà-kijk!”

Kijk 'm kijken, Leekie, of ze kijken! Hij heeft altijd hand-gift, vóór-ie begint. U weet wel, hij heeft burenen. Och, ja, hij heeft verwanten. Zeker, hij heeft vrienden. En die allemaal vragen 'm „of-ie zoo vriendelijk wil zijn en als hij de lijst krijgt en of ie dan wil nakijken voor ze en als 't 'n prijs is en of-ie 't dan wil komen zeggen en als 't 'n niet en of-ie dan maar niets wil komen zeggen en dat die cent wel goed komt.” Dat gaf al drama's

en komedies. U moet toch weten, dat Leekie alles kan, behalve kijken. Zien wel, maar niet kijken. Hij ziet wel, dat er wat op papier staat, maar hij kan niet kijken, wat er op papier staat. In lezen is hij leek, Leekie. 't Schrift is in den schemer geschapen, zegt de Misjne. 't Volle daglicht wou 't niet maken. Recht zoo. Door al dat lezen en schrijven is de wereld in den schemer gebleven. 't Wil maar geen dag worden. 't Was nog zoo ongelukkig op de aarde niet, toen de menschen niet lezen en niet schrijven konden. 'k Zou wel 'n middel weten voor 'n vluggen heilstaat, maar ik durf het niet te willen. Ik zou zeggen: leer geen enkel kind meer lezen en schrijven. Leekie kan 't toch ook niet. En toch heeft Leekie 'n vrouw gekregen. En acht kinderen. En achttien kleinkinderen. Waarvan er een al advocaat is. Leuke Leekie niet? Die leven moet van 't lezen en zelf niet lezen kan. Hoe durf je 't dan aan, om voor anderen na-te-kijken, als je niet kijken kunt? Maar Leekie heeft lèf en 'n vrouw. Z'n vrouw mag gekeken worden. Daar kan iedereen uit wijs worden, ook die niet lezen en niet schrijven kan. Van haar gezicht kun je alles lezen wat goed is en wijs. Na heet ze. Maar op haar gezicht kun je lezen, dat je haar niet te na moet komen. Haar achternaam is Loterijman. Nu vraag ik u, was dat 'n brooge-sgoure voor Leekie of nee? Salomo heeft gezegd: 'n vrouw is één op de duizend. En Leekie had 't getrokken. Mazzel had-ie met haar. 't Lot van Joune Kan. En allemaal kramen zonder niet. Naatje Loterijman was met geen prijs te betalen. Vooral niet, toen Leekie 't mazzel had van arm te zijn en 't „na-kijk, nakijk” uitgevonden had. Want Naatje kon lezen. En als dan vriend of buur of bloed vroeg, om zoo vriendelijk te zijn en van te voren na te kijken, zei Leekie tot zijn Na: „Na, kijk jij na!” En Na was z'n na-kijk. Leekie gaf de nummers op. Na keek. 'n Cent 'n kijk, kreeg ze. Buurvrouw boven had wel eens niet te eten. Haar zoon achterom had wel, maar gaf z'n moeder niet. Leekie moet na-kijken voor den verloren zoon. Na zag 'n niet. „Leekie, Leekie, 'n treife bemazzel, 'n treife bemazzel, 'n prijs, vijfduizend. Leekie, ga naar 'm toe, zie dat je vijf-en-twintig gulden van 'm los krijgt, gauw Leekie.” En Leekie naar de Oude Schans. Komt terug met vijf-en-twintig gulden. Naatje naar boven. „Van je zoon, Brankie, van je zoon, 'n mazzeltje van de loterij, hèt-ie an Leekie meegegeven voor jou.” Maar 't was 'n niet. Dat wist Leekie ook

niet. Dat had Na geleverd. Komedie en drama. „Nubbisj, moet u an m'n Leekie niet kwalijk nemen,” zei Naatje tegen den wanzoontje van de Oude Schans, die kwam kijken. „Leekie kèn niet lezen.” Maar moedertje boven had haar vijf-en-twintig gulden. Zoon woedend. Leekie beschaamd. Naatje blij. Moedertje boven gelukkig. Geld is van niemand. Geld is van God.

„Nà-kijk, nàkijk! de vijf-en-twintig-duizend na-kijk!”

Hij is de eenige negotiant van de Joden-breestraat, die van z'n negotie geen verstand heeft. Geen cijfer kan-ie kijken. Typisch. Wel kan-ie 'n „seifer” lezen. Z'n loosjen hakkoudesj kan -ie lezen als 'n zee. Godsletters zijn hem in het hart geschreven. Al z'n kleinkinderen heeft-ie „ooren” geleerd. Maar niet één kleinkind heeft hem 'n letter kunnen bijbrengen. Hij is de éénige negotiant van de Joden-breestraat, die nooit iets nipt van z'n eigen waar. Zoo oud als Leekie is, heeft-ie geen briefje gespeeld. Hij heeft nog nooit iets voor zich moeten nakijken. Van z'n kinderen en van z'n kleinkinderen heeft-ie de „parsje” nagekeken, die ze „laajene” moesten. Ja, dàt. Maar dat zijn Gods-seifers. Kunnen ook wel niet onder zijn. Die advocaat is ook z'n kleinzoon. Heeft hij, Leekie, ooren, laajenen en 'fillem-leggen geleerd. Toch 'n niet geworden. 'n Deugniet. Niet voor de maatschappij, want die prijst hem. Maar voor het Jodendom. Eet treife, doet neweile, praat tiffeles, denkt aweires, lacht sjmad. Alsof God hem niet na-kijken kan!

„Nakijk, nakijk!”

Leekie op den uitkijk. In bibberende kou.

„Nakijk, nakijk!”

De gelukzoekers verdringen zich. Voor 'n cent willen ze hun rijkdom ontdekken. Waar ze niets voor doen, enkel voor willen. 't Lot is geld, zonder geld is 't noodlot. Geld hebben, dat is de adem van al wat leeft. Is dat geen sgieje, als je kinderen kan laten gassene doen, zooals, kijk 's, kijk's, die daar! Daar gaan trouwkoetsen voorbij. Op de Joden-breestraat. Hè, wat 'n weelde! Op zij! Wacht even. Aanstonds de lijst van Leekie nakijken. Eerst dàt! Zie je dàt? Met de lijst van Leekie in vier handen, kijken ze na, dien rijdenden rijkdom. En Leekie kijkt mee.

„Nou Leekie, bij je kleinkinderen zóó, wat jij?”

„Was gib das?” bibbert Leekie, „a sijne lewaaie is besser

as a sjiine gassene. Niete en prijze nakijk. 't Leven is net as de loterij. Eerst komme de niette, heelemaal op 't laats komme de hooge prijze . . . bij de gassene komme de niete, bij de le-waaje de prijze . . . nakijk, nakijk!"

Leekie! Wist u, dat daar uw kleinzoon voorbijreed? Als bruidegom? Maar niet naar de Wet van Mozes en Israël? Ja, uw kleinzoon, de advocaat. Die zoo mooi lezen en schrijven kan. Die u ooren hebt geleerd en laajenen en 'fillem leggen? U, die geen a voor 'n b, maar wel 'n ollef voor 'n beis kent? Wist u dat, hè Leekie? Nee! Nòg goed.

„Nakijk, nakijk — de niete en prijze, nakijk!"

Heeft gisteren de loterij niet getrokken?

Ja!

Waar is Leekie dan, met z'n „nakijk, nakijk", op de Joden-breestraat?

Sjt! Waar kijken die menschen na? Al die menschen van handel en wandel?

'n Lewaai! Uit de steeg komt-ie. Zeker van de Batavierstraat vandaan. Batavierstraat? Ja! Wie is daar dan dood! Och, die mòt je gekend hebbe. Nee, je zal de vrouw van Leekie niet gekend hebben! Van Loterijman was ze.

Omdromd stuwt 't nader.

De karretjes gaan uit den weg. Zoeken 'n schuilplaats in de andere steeg. Velen laten hun karretjes staan en loopen mee.

Leekie waggelt achter den lijkwagen.

Nooit heeft-ie loterij gespeeld. Maar toch had-ie vijf-en-veertig jaar 'n prachtlot. Daar gaat z'n hoogste prijs!

Nakijk . . . na . . . kijk . . . na . . . kijk . . .

Ik loop mee met de Lawaaje.

De Jodenbreestraat af.

Vaarwel, Joden-breestraat, Vaarwel!

XVII.

„VERSJTEERD".

Verstoord? Ja, nee. Ik weet 't niet. U voelt 't wel. Verstoord kan iederéén zijn. „Versjteerd" enkel 'n Jehoede. 'n Jiddisj

poonem, glimmend van simge, dat plotseling ophoudt met glimmen. U voelt wel. Dus, hoe hooger de simge, hoe dieper de versjteering. Er is één dag in 't Joodsche jaar van allerhoogste Simge. Poerem. De klassieke dag der „versjteering”. Vroeger natuurlijk. Want nu is er geen Poerem meer. Zat men te smullen aan de simge-s'oede. De deur open, opeens. De „versjteerders!” De bent der Onkenbaren. Onvermasserbaar vermaskerd. Onverklikbaar verkleed. In ijzer zwijgen gehuld. Alleenlijk 'n vermomd gebrom. Verspookte gebaren, genade-loos dreigend. Handen tot grijpend gekromd, stompde vuisten in voorraad. Dan lachte men van angst, omdat men om de grol niet durfde bibberen. Wien béving beving, was verloren. De Onkenbaren loerden op bangheid. Want ze waren bang voor moed en daarom moedig tegen bangheid. Stieten ze op barsch gezicht, dan kaapten ze wat van tafel en ijlden wazig weg. Maar speurden ze onthutsing, dan, wee den overwonnenen! Alles van tafel weg en zij zitten. De huiseigenen moesten bedienen. Eén der bent op wacht in de keuken om te verhoeden, dat iets lekkers werd achtergehouden. Na de gerechten het fruit. Na het fruit de sigaren. Na de sigaren geld. Na het geld, adie! Natuurlijk wilden de overrompelden iets daarvoor in de plaats: willen weten, wie de overrompelaars waren. Dat gingen ze gissen en noemden naë namen natuurlijk. Want de verwatenden zouden wel verwanten zijn en de vreeselijken wel vrienden. De heele buurt en de familie werd gepasseerd. Maar de overrompelaars kauwden door, in nee-schuddend zwijgen, zot van ernst. Goed zat van droog en nat, kwam de ontmomming. Tilden ze 't bakkes van hun gezicht. 't Droop van 't schateren. Dan raasde de pret. Heel de kamer tolde van lol. Innigheid vooraan. Hartelijkheid achterop. Joodsche gijn in waardigen buitel, Joodsche degelijkheid in guitigen moed. Daar konden kinderen bij hooren en zien, want 't was 'n avondschool van simge, onvergetelijk tot den ouderdom. Maskers weer voor. Zakken tot puilen gevuld. Zwijgen weer aangetrokken, gebaren weer aangedaan. Versjteerders weg! Waarheen nu? Eenmaal zat is toch zat. Je kunt zat toch niet met twee vermenigvuldigen! Maar je kunt het delen, door zooveel als je maar wilt. Zatheid is door alles deelbaar. Dan gingen de versjteerders naar versjteerden. Naar waar 't naar was van leegte en somber van liever leed. Dan gingen ze de hoogte op van armoe. Strompelende stommel met bonk-

trommelen de trap op. Naar driehoog. Angst boven maakte de deur open. „Wie daar?” Heel boven dwaalt licht over de donkere diepte en zweeft 'n wrak geluid over den licht-leegen afgrond. De bent der Onkenbaren rommelt kabaal-mystisch de trap-schacht omhoog. Ze zijn zeker van de onthutsing. Ze hooren uit de hoog-verte al de siddering huiveren. „Loe, loe”, lilt hun klimmende aanval. „O, vader, o, moeder!” hoor je boven zich kruipend klampen, kindertjes aan oudertjes. Bent naar binnen. Vier stoelen voor acht. „Gut-Poerem” moet maar staan hier. Bukken daar! Want 't dak ligt toch schuin. Wou je van die tafel wat wegnemen? Wat? 'n Paar sneden krenten-mik? 'n Vijf schijfjes snij-koek van die Poerem-wurmpjes? Die twee beschuiten met suiker van dat Joden-jonkske met z'n megille-prijs van Jodenschool voor zich? Dat partje sinaas-appel van 't wondere Joden-zusje, dat met armpjes om Joden-broertjes hals 't plaatje met 'm meekeek van Mordechai op 't paard en verstoorden Haman ervoor? Wou je waarachtig op dien stukkenden stoel gaan zitten, waar je die kleintjes versjteerd van verjaagd hebt? Kijk, wat ze doen, die muitende mommen! Eén haalt 'n diep bord met 'n brok braadvleesch onder z'n flodderjas. Tegelijk nummer twee 'n diep bord met 'n tractaat taart uit haar mantel. Nummer drie leegt z'n zakken van appels en vijgen en dadels op tafel. Nummer vier wondert stil 'n flesch wijn ernaast. Masker vijf keilt vier rijksdaalders op de megille. Mom zes 'n kaart brandstoffen, 'n kaart grutter's en 'n kaart bakker's. Nummer vier nog 'n pop voor zus en 'n fijne fille voor broer. Alles in 'n razernij van tegelijk. Alles zonder kik. 'n Sprookje van overvloed. De bent weer weg. Stomme mom vier! Vliegt op zusje los. Moèt haar 'n zoen geven; dat Poerem-poonempje in haar versjteering is 'n te lekkere goddelijkheid. Daar gaat je masker, domme mom, natuurlijk ben je 'n vrouw! Jij hebt de versjteering vermasserd. „God, u? de dochter van mevrouw . . .!” Maar de andere vlogen weg. Wouen graag meedoen met de ontmaskerde. Maar de komedie gaat vóór. Beneden hooren ze boven smeecken: „laten jullie me nu toch asjeblijft los, los. We moeten nog meer versjteeren. Dàg. Nog veel jaren. Neen, toch bedank ik moe niet voor jullie. Laat met toch los . . . loe, loe!”

Weet u nu, wat 'n „versjteerder” van 'n puren Poerem was?

Hij had 'n vader en heeft 'n zoon.

Z'n vader is op Poerem naar 'n oud-eeuwige wereld gegaan. Z'n zoon naar de nieuwe. Beiden hadden ze hem op Poerem versjteerd. Hersj was tachtig, toen-ie op Poerem-Sjoesjen naar Muiderberg werd gegaan. Herman was achttien, toen-ie op Poerem naar Amerika ging. Die Hersj gekend had, kon in Simon wel z'n zoon zien, maar in Herman niet z'n kleinzoon herkennen. Hersj, de hartelijke, Herman de hatelijke. Hersj, de geloovige, Herman, de afzwerende. Hersj, met fillem op z'n, hoofd, Herman, met films in z'n kop. Hersj, goedgeefs, Herman, goedneemsch. Enfin, de eeuwige gegevens voor 'n Joodsch drama. Hersj, Simon's eenige vader, Herman, Simon's eenige zoon. 'n Vader te moeten missen, die afgeleefd is, of 'n zoon te verliezen, die nog opleven moet, 't ééne is 'n natuurlijk verdriet en 't andere is 'n onnatuurlijke smart. Hersj is Poerem zeven jaar dood. Dat was hij zeker. Herman is Poerem tien jaar in Amerika. Was hij daar wel?

Simon heeft jaartijd op Poerem. Op den dag, dat Herman scheep ging met haar, die niet van zijn geloof, maar wel van z'n liefde was. Die hij met het geld van z'n vader kleepte en tooide. 'n Dansende ster moet toch fonkelen kunnen. Nu begrijpt u 't. En voor die danseres moest zij uit den weg. Roza van drie-hoog. Hooger bij de sterren, dan die gevallen ziel met 'n stralenden naam. Waarom heeft Herman dan Roza eerst 't hoofdje verdraaid? Toen hij haar 'n stille belofte deed, al toen hij veertien was en Simon iets minder arm dan de arm gebleven vader van Roza. Herman en Roza, wie wist 't niet? En weet u, wie 't liefst? Hersj zaliger. Wat hij al niet aan Herman beloofd had, als hij de goppe zou beleven met Roza. Z'n gouden horloge. Z'n sforem-kastje met alles er in. Z'n megille. Maar Hersj beleefde alleen maar de garpe. De vlucht van Herman met geld van z'n vader en de vrouw van 'n ander.

Simon woont mooi. Die niet beter weet, zou hem gelukkig noemen. Weinigen met zoo'n zaak en zoo'n huis. Op Poerem heeft hij jaartijd. In sjoel hoort hij wat en zegt hij wat. Megille en kaddisj. Thuis gekomen ziet hij wat en voelt hij wat. 't Jaartijdlicht van Hersj en 't verdriet van Herman. Daar staat 't lichtje. Daar, onder het levensgrootte beeld van Hersj, met dat simge-gezicht, dat zóó versjteerd moest worden. Daar onder 't kleine beeld van z'n Herman, met dat simge-gezicht, dat zóó

versjteeren kon. Onder, tusschen 't portret van Hersj en Boele. Maar Simon wil, dat Poerem niet lijden zal. Hij zal 't vieren, los van de gedachten aan Herman, vast aan de herinnering van Hersj.

De s'oede zal er zijn. Rijk en lang. Hij heeft toch nog 'n kwijnende vrouw en z'n twee dochters. Kom, laat hij Poerem niet versjteeren. Hij heeft de krachten van het heele jaar noodig, om Poerem door te komen. Maar Poerem zal het simge zijn. Niemand ziet toch, als allen in de keuken zijn, dat hij bij 't lichtje even staat. Als om te zien, of er wel olie genoeg voor een heelen dag in is. Maar eigenlijk, om voor de portretten even te staan van Hersj zaliger en Herman onzaliger.

Vanavond was hij in-eens angstig geworden.

Hij stond er voor. En toen ging 't lichtje sissend uit. 'n Traan uit z'n oog had 't lichtje gedooft. God van leven en dood, wat had dat in? Zou de nesjomme van Hersj...? zou de nesjomme van Herman...?

Met hun vieren zitten zij in rijke rust.

De Poerem-s'oede. Simon wil altijd zóó zitten, dat hij Hersj en Boele voor zich heeft en ... en ... Herman.

De tafel is mooi. Van wat er geurt en kleurt. Veel te veel voor vier. O, versjteerders, als jullie wisten.

Zwakke schel. Misschien al voor den tweeden keer.

„Simon, hoor je niet schellen?”

„Ik...? nee... jij wel? Ik ben vanavond niemand te wachten.”

„Ja wel, pa, daar wordt gescheld.”

„Ja, pa, ik heb 't óók gehoord. Hoor maar, weer! Net van iemand, die niet durft. Ik ga zelf even kijken.”

Fie stormt wit de kamer weer binnen. „Pa...moe...Lena... ik...God...ik ben zoo bang.”

„Wat is 't dan?” springt Simon op.

„Ik weet 't niet, pa. Ze komen me achterna. God, moe...”

„Wie? Wie?”

Komen binnen twee. Twee versjteerders. Kuchend en zuchtend.

Hersj en Boele van den muur daar!

Simon heeft van ontzetting z'n glas wijn omgeslagen en zit lam. Dat lichtje straks... had dat wat in?

Hersj en Boele. Ongestorven. Levend aan adem en ader, in iederen trek en rimpel.

„Gut Poerem mit elkaar. Schrikken jullie maar niet. We komme alleen maar even aan tafel. We magge toch?”

De stem van Hersj, in iederen vezel en zenuw.

„Vader, vader . . . wat is?” Simon weet niet, of hij in eeuwigheid of in eindigheid is.

„Wat 't is? Niks . . . Boelie, ga jij daar zitten . . . zoo . . . en ik daar . . . net of we nooit gestorven zijn, niet Boelie?”

Boele zegt niets en blijft dood van geluid. Ze lacht enkel goedig.

Hersj schenkt zich 'n glas wijn in en voor Boele ook.

„Legajjem, allemaal . . . nou Boelie?”

„Hè, Herman, toe nou!” . . .

„Herman . . . ? wat Herman?” gilt Lena.

Domme Roza, moet jij nu de boel vermasseren? De versjteering was zoo mooi bedacht.

Hersj heeft in 'n ruk z'n pruik en baard ontmond en ligt aan vader's borst.

Eergisteren was Herman uit Amerika gekomen. Z'n eerste klim was naar driehoog, naar z'n wachtende engel, z'n mooie ster aan God's hemel, z'n Roza. En daar was 't bedacht. En 't was toch waar ook, Herman was verloren en Hersj herboren. In tien jaar kun je toch 'n ander mensch worden!

't Goud horloge. 't Sfoorem-kastje met alles er in. De megille.

Dien avond hebben Hersj en Boele als versjteerders de rondte gedaan bij 'n stuk of vijf doodarmen, de trappen op.

En Simon heeft al de versjteerings betaald.

XVIII.

WATERLOO-PLEIN.

Waarschijnlijk 'n verbastering van Water-lou-plein. Want toen 't water zaliger gedempt was, werd 't gedoopt met dien naam. Ik zou anders niet weten, waar nu 't water vandaan moest komen. D'r woont zelfs niet één melk-boer. En 't water uit 't metaar-huis zal wel geen schuld hebben. Want wie dáár-mee gewasschen wordt, geeft geen naam meer.

Waterloo. Toch? 'n Slag-veld? Visioenen van legioenen.

Duizenden dood-vechters in rij en rang. Woelende wemel in horden van orde. Deiningen van dood-dringen in 'n regelmaat van woede. Doods-verachting op commando van het leven. Waanzinnige dorst naar elkanders bloed, manie van honger naar elkanders goed. Gierende lust naar buit, dolle dooden-dans om hebben en houden. Bevelen tieren rond. Loeiende wachtwoorden verduizelen de lucht. Signalen slieren rond en benemen 't denken. Alarm dondert dooden waak. Kreten van zinkenden beuken den hemel om gehoor. Gezucht van vallenden worstelt met 't gerucht van vellenden om de oppermacht van geluid. Kleuren krioelen in ondenkbare mengeling en schreeuwen nog harder dan de kelen, snijden nog scherper dan de wapens. 'n Volkeren-slag. Naties naderen elkander tot op de ziel. Landen zijn lichamen geworden en loopen storm, om elkander in-te-lijken. Wat hindert het, of de talen niet te tellen zijn? Is schreeuwende pijn niet de wereldtaal? Zijn 'n jammer en 'n zucht niet eigen in alle vreemde spraken? De slag in volle vaart. Cohorten vallen aan. Korpsen slaan af. Drommen daveren hun donders. Bergen-hoog ligt munitie opgekruid. Karren knarren aan, 't dood-dragende voedsel voor mieren-massa-menschen. Trommen brommen, doffe roffels rommelen tegen trompetten-schetter en zoemende klaroenen in. Slag op Waterloo. Hollende rossen draven hamerend aan in stoomende adems. Duivelende schepsels, brieschen snuivenden vecht-lust uit. Beest en mensch zijn één, als er wat te dooden valt. Rook rafelt boven vlamrende kampen. Vuur flitst roode fluimen op. Knetterende brand licht de woede toe. Bataille de Waterloo. Vroolijke vloeken geven klucht aan den kamp. Marketensters bieden slok en slik in den bloed-stoeienden strijd. Zoetelaars klappen smakkelijke zotternij te koop. Smakken en smullen gaan door, ook waar de dood 't uitzicht belemmert. Hoera! eet en drinkt en morgen gaan we dood! Prosit, drank en zoetigheid, op de gezondheid van de laatste seconde! Lachen, lachen! Maakt lolliĳ 't lijden. Huilen houdt geen sterven tegen. De wereld lache zich dood! En avant, attaquez! Battle of Waterloo. 't Komt er niet meer op aan, wie wint, als er maar gevochten wordt! Heerlijk is 't martelen. Strijd is de vader van de wereld, de moeder heet pijn, hun kinderen: verlies en verdriet. Vooruit! voorwaarts in alle eeuwigheid! Achter u is toch alles weg. 't Verleden sterft ieder oogenblik af. Dus, vooruit, 't vaandel achterna van Mars en Mammon.

Een kans roept u, 't leven lokt uw oogen, niet uw rug. Vooruit! trapt neer, duwt weg, stoot stuk! Wat valt, is toch geen mensch meer, maar aarde, waarover je loopen mag! Slag in Waterloo. Van 's morgens tot 's avonds en morgen weer en overmorgen over!

Waterloo-plein.

'n Slag-veld. Strijd om 't bestaan. Nooit gaan de wapens neer. Wreeder is er geen wee. Van 's morgens tot 's avonds en eeuwig over. Woedende veete tegen zorg, vloekende haat tegen gebrek. Ieder strijdt voor zich. Nood commandeert den aanval. Niemand wordt ontzien, omdat men niemand anders ziet dan zich. Hoort die kreten, éénzelfden klank den heelen dag. Of 'n leeuw loeit om roof, of 'n wolf huilt om prooi, of 'n hond jankt om z'n brok, of 'n kind kraait om de borst, of 'n mensch roept om brood, is alles één-toon. Beest en mensch zijn één, als er niets te eten is. De signalen van 't plein roepen honderd kanten uit. Razende bevelen dazen warrend rond. Ze concurreeren moord. 'n Volkeren-slag, allerhande land, rassen door elkaar. Jood en Christen bondgenoot. Jood en Christen tegenstanders. Hollanders met ondergoed, Belgen met bovengood, Duitschers met nieuwe vindingen, Polen met ouwe plunje, Franschen met oets, Engelschen met bluf, Yankee's met lef. Taal is geen scheiding, geloof geen beletsel. Iedereen verstaat zorg en allen gelooven in 't Goddank. Daar staan er zonder handgift, daar loopen er met mazzel. Bergen munitie, karren voeding, stallen uitrusting. Gloednieuw en vod-oud. Meubels uit salon en scherven uit drek. Glim en roest, fijn en vies, heel en wrak, gedragen en nog-nooit-aangehad, kristal en baksteen, doublé en dubio, bord-papier en peau-de-suède, zijde en keper, mahonie en molm, ratiné en rot. Hier de wijsgeeren en de dichters, deelen-dik, voor 'n zolletje, daar 'n onbeschreven notitie-blokje voor zevenmaal-te-duur. Staatslieden te grabbel, diva's en prima donna's voor 'n cent, artiesten uitzoeken tweemaal-'n-cent, tusschen stads- en landgezichten voor 'n dubbeltje-de-zes. Prima-waar en ultima-rommel nog geen stap van elkaar. Zwier en zeivel zijn burens, sjiek en sjofel heel intiem. Slag op Waterloo. Ze hangen over elkaar, om in 't voorste gelid te komen, ze hijgen naar buit, snuiven naar bejag. In 't hartje van Waterloo vechten de frisschen, in vonkel-nieuwen lust. Daar is 't schoon en ongesmet, 't linnen, de wol, 't papier, de émaille, 't koper,

de baai, 't leder, de brons, 't velvet, 't zeem, de zijde. Langs de randen van 't slagveld de kreupelen, de gedeukten, 't platgetrapte, de verganen, de verworpenen. Rommel-reuk en slijt-geur, schimmel-droes en rot-kleur. Afgestorven pronk, die herleven zal in krot en keet. Op 't slagveld van Waterloo leer je de waarde van 't waarde-looze. Schoenen, die je geen schurftige kat nasmijs, worden bevochten. Lompen, die je geen schooier durft geven, worden bekibeld. Lachen, lachen! De strijd om 't bestaan heeft toch gijn! Rook fladdert op. Vuur en vlam in 't kampe-ment. Marketensters en zoetelaars. Heete zooger, dampende biet, knetterende kastanjes. Zuur en zoet en zout is 't bestaan. Zoet is niet altijd 't lekkerst. Zuur en zilt en zout zijn smakkelijker in 't leven. Hoera, smullen en smakken kun je 't best tus-schen de lompen en de rompu's. Vruchten, visch en fruit kun je op 't slagveld van Waterloo koopen. Neen, niet tus-schen de fraaiïgheden in, maar in de stands van de armoe, waar de mest van 't leven gevent wordt. Hap toe, bijt raak, grijp aan! Rust even uit tus-schen de tobbende slobbers, sta even stil onder de havelooze herrie. Daar is smaak te zien en sappigheid te lusten. Onder 't slikken moet je ook je oogen den kost ge-ven. Kauw en kijk. Drink en denk. Word zat en wijsgeer. Vraag je af onder die vrottigheid, waarom je eigenlijk vecht, om onder de vorsten te komen. Later worden je laatste sokken hier geveild, je staatsie-sof voor 'n dubbeltje gegund aan 'n stumperd, die de eer neemt, je leste vezels af te jakkeren. En vraag je dan eerst goed af, waar wel je body blijft. Slagveld van Waterloo. Van 's morgens tot 's avonds en morgen weer en overmorgen over!

Zie je hem? Dien dapperen soldaat op 't slagveld van Water-loo? Kijk goed, die staat te sneuvelen! 'n Gemeen soldaat, maar dapper! Met bijna geen wapens, met munitie, 't noemen niet waard. 'n Stalletje van roest, verbeter en versleten zoodje, verweerde koperen pulletjes, verwaterd-ijzeren prulletjes, meer lijkend op gevonden dan ingekocht. 'n Paar kachel-krengen, herleefd onder zijn noeste handen, 'n paar fornuis-flodders, herschapen in zijn knappe knuisten, 'n nette orde van pijpen, potten en poken, die de vaalt gevonden hadden, als hij ze niet in huis genomen en verpleegd had, 'n bak beitels, krammen, kettings, moeren, schroeven, spillen, spijkers, spieën, in rood-

geronnen-roest en 'n drie lobbes-ledikanten, vaardig verproperd door 'n wit lakje met koper-gulden likjes. Daar vocht hij eerlijk brood uit voor drie kleuters en 'n wichtje, die hun moesje hadden verloren, tevergeefs gelapt in twee gasthuizen. 't Mocht wat, of 't gierde met regen-vegen en 't plein leeg-zwiepte. Hij nóóit van z'n post, op 't veld van Waterloo. Pal tegen den storm-aanval des hemels, die hem de wapens uit de hand sloeg, die z'n kachels tegen den grond joeg en z'n pijpen van 't plein liet vliegen. Onbewogen in den kletterenden aan-ren van hagel-salvo's en regen-rammei, die z'n fornuizen vernielden. Sta-vast in 't blind gewoel van myriaden sneeuw-legers, die 'm z'n beitels en spijkers en heel z'n arsenaal uit 't gezicht namen. Zie z'n litteekens, gezaaid in z'n gezicht. Rulle rimpels, gerist door 't weer, diepe houwen, gesneden door 't zwaard van den honger, holle groeven, gedolven door de zorg. Hoor z'n borst gaan, z'n keel zagen, z'n adem gillen. Kijk 't rood van de tering onder z'n oogschellen kruipen. Zie je goed, hoe hij staat te sneuvelen? Op Waterloo?

Hij ligt, uitgevochten.

Daar komt hij aangedragen in z'n praalbed, getild in z'n staatsie-koets. Uit 't metaar-huis. Vlak waar-tegen-over hij op schildwacht stond voor z'n drie kleuters en 'n wichtje.

Z'n strijdmakkers maken de eerewacht. Mompelen huiverend 'n stil saluut. Dragen hem z'n eere-teekens achterop: z'n goede naam, z'n mooie roep.

Langzaam vooruit, voorwaarts marsch, naar Muiderberg!

Daar . . . daar . . . daar gaat de held van Waterloo . . . !!

XIX.

ABRAM.

Onze vader op de aarde. Onze eerste Oude. Die ons leerde bidden en werken. Vroeg, heel 's morgens. Sliepte hij slapenden uit. Toch al vijf-en-zeventig voorbij. Abram's ambacht? Tenten opzetten. Waarvoor? Om ze weer op te breken. Waar? Tusschen Ai en Bet-el. (Bet-el is Godshuis, Ai is puinhoop). Tenten van wie? Van God en goeie menschen. Wat betaalde dat? Lang

leven en veel kroost, 'n schijntje geld en 'n schep zorg. Wie hielp hem? 'n Zoon van z'n broer. Lot. Die niet met hem opschieten kon, omdat hij niet met hem opschieten wou. Die niet wou bidden en daarom ook niet werken. Luieren tot laat, heel 's avonds. Niets doen en alles hebben, zei men in Sodom en Amora. Heilstaat, zei Lot en hij d'r heen. Lot naar links, Abram naar rechts. Rechts houden is de sekuurste weg. Lot later sof, suffisant. Mot met Sodom en Amora. Als kleeren hangen zonder gedragen te worden, komt 'r mot in. Kleeren maken den man. Mannen dus dito. Als ze den luier uithangen, krijgen ze mot. Reuzen-sereife in Sodom. Finaal uitgebrand en voor geen cent verze-kerd. Lot gevallen in diepe dalles. Tot zijn mazzel is hij de zoon van den broer van Abram. Die 'm niet „sjwitzen" laat in z'n se-reife. Hij kan weer knecht bij 'm worden. Helpen tenten opzetten en opbreken. Bidden en werken. Vroeg, heel 's morgens. En nou geen malle kuren meer met dien lui-lekkeren-heilstaat! Schik je in je lot, Lot! Werk in Abram's tent. Kun je straks fijn rusten, in Abram's tuintje. Zóó habbelt beeldig de bijbel.

Abram.

De eerste vader op 't Waterlooplein. Vroeg, heel 's morgens. Sliepte bij slapenden uit. Toch al vijf-en-zeventig voorbij. Maar jong van mou'g en kou'g. Zou je niet zeggen, aan z'n wit wapperbaardje boven z'n cache-nez en z'n sneeuw-lokken-vlokjes onder z'n pet. Pootig patriarchje, handig monarchje. Die er heerschte over de vroegte. Neuriet over 't leege plein 't welkom aan den dageraad. Saluut van politie „morgen, Bram!" Brompt Bram brabbel-war terug. Hij wil geen goeie morgen aan 'n mensch zeggen, vóór hij God heeft gegroet. Zóó immers luidt de wet van Joodsche ordonnantie. Dus eerst naar God gestapt. Op 't Waterlooplein. Daar is Bet-el. In den gang, boven 't metaar-huis. 'n Hooge trap op naar God. Daar zijn de vroegste tien. En 't is 'n mitswe, de vroegste van de vroege tien te zijn. Dat geeft lang-laat leven. Probeert dat probate, Joden! Je bent toch de vroegsten op de wereld geweest, die God-één begroet hebt! Kijkt naar uw ouden Bram, daar in de vroegte! Die bidt met kracht en pracht. Met heel z'n lichaam in de weer. Maakt mat om te zien, maar maakt hem prat om den dag aan te durven. Zoo. Bram is klaar met God. Nu beginnen met de menschen. Abram's ambacht? Tenten opzetten. Waarvoor? Om ze weer

op te breken. Waar? Tusschen Ai en Bet-el. Tuschen de puinschuit ten Oosten van het Waterlooplein en de Sjkoomesjoel ten Westen. Tenten van wie? Van God en de goeie menschen. Tent van Sara met garen en band, van Jakob met schoenen en toffels, van Rebekka met sponzen en zeem, van Izak met vijlen en beitels, van Rachel met jakken en jurken, van Jozef met kammen en spiegels, van Lea met stukken en strooken, van Ruben met snaps en snoeps, van Dina met kousen en sokken, van Levie met glas en glazuur, van Debora met flesch en flacon, van Juda met boord en bretel, van Mirjam met japon en jarretel, van Naftali met prent en papier, van Hanna met latton en crêpée, van Benjamin met krijt en conté, van Jochebed met velours en moré. Bram moet morgen na morgen de tenten planten op 'n plein. Ze staan geborgen in Houttuin en Houtstraat, in diep-duffe keet en leeg-muffe loods en stank-suffen stal. Schragen en schotten, planken en plinten, bouten en binten, zeelen en zeilen, touw en tros, klamp en klos, spriet en spil, blad en blind. Naast elkaar bij dag, in elkaar bij nacht. Bram, aan jou is de opzet en de afzet. War de deelen niet, houd 't hout uit mekaar, 't is gepast en gepaard, kruis de krat-ten niet, heb soort bij soort, dat is de schraag van Lea, pas op met de planken van Levie, wissel de kraam van Jochebed niet met de stallage van Ruben, takel de klampen van Naftali niet op de staken van Lea, moer de leggers van Sara niet op de klossen van Juda, plant de boomen van Benjamin niet op de bodems van Dina! Iedere spie heeft haar sponning, iedere spijker z'n gat, iedere klamp z'n keep, iedere scharnier z'n schakel, iedere spant z'n rand. Tenten opslaan is 'n tentatie, 'n voorzienig werk voor voorzichtige handen. Dat kan Abram alleen, alleen Abram! Wat betaalt dat? Minstens twee malingen per morgen, minsten vier uitstellen van betaling per week. Voor de rest: weinig geld en veel zorg, maar lang leven en 'n span kroost. Maar Abram rookt sigaren en kan nog sparen, heeft geregeld 'n loterij-briefje en nooit 'n lommerd-briefje. Zie 'm ademzwellend trekken, aan den kar-kruk z'n buik, kop-schuddend en lijf-steigerend, als 'n paard met z'n borst tegen striemenden span-riem en z'n schoft-spielen scheukend tegen 't lamoen.

Wie helpt hem?

„Hou an! Hoor je me niet? Duw los! Lui stuk niks, waar

kijk je nou weer na? Loetje! Pas op, ik domp! Kijk uit, achter bij zijens! Zitte de lunze in 't wiel? Viere! Inhouwe! Ja, je ken wat. Doe je sicerètje uit je mond, meneer Sjalet . . ."

„Och, trek maar raak, loop maar raak. 't Zal wel goed komme en as 't niet goed komt, ken me ook niet verd. . ."

Bram voor de kar. Loetje d'r achter. Bram met 't dampende zweet boven z'n oogen. Pet uit z'n haren. Z'n boezeroen is nat op de schoften. Loetje met lachende rust en kwasi stuwkracht achter den kop-beladen wagen, die kraakt in z'n lendenen. Bram meent, dat Loetje duwt, maar Loetje verduwt 't.

„Goed zoo, ja zóó is 't goed. Nee, nee . . . hou in, hou in . . . Loetje . . . tegehewe . . . pas op . . . anders gaat de kar tege de keie . . . allemaal goed van m'n niet, Loetje . . . nee, je duwt wèl, je houd niet tege . . . zoo . . . nou weer duwe . . . goed zoo . . . allo . . . goed zoo . . . harder duwe . . . har der . . . harder . . .!"

Loetje duwt niet en houdt niet tegen.

„Loetje . . . waar bin je dan? God . . . ik . . . hou 'm niet meer . . . hou in . . . in . . . inhewe . . . Loetje . . .!"

't Gevaarte van planken en schragen en borden en bladen steigert, botst, dondert tegen de keien. Loetje springt lachend op zij. Abram kan niet. Hij staat in den kruk. 'n Schraag tegen z'n hoofd. Rood zweet siepert onder z'n pet, dampend bloed rookt uit z'n haren. Hij ligt tegen de straat.

„Bijje nou tevreeje . . . hè? Jij kos mijn 'n stuk . . . van m'n gajjes . . . o God . . . m'n hoofd . . . o God . . . m'n buik . . ."

„Komt u toe, fijn. Ik bin zoo stom niet . . . Ik sappel me niet dood voor 'n paar cent . . ."

„Jou schuld . . . dat me de boel gerinneweerd is van die menschen."

„Ik wil . . . nòh! . . . Betaal me dan wat me toekomt voor om vijf uur uit m'n bed te komme en me 'n breuk te duwe en me nek te breke . . . U bint toch zoo vroom . . . u slaat toch geen sjoel over . . ."

„Betaal ik je niet genug? 'n Gulde . . . voor twee uur niks doen en mijn brood d'r bij nog opete bij jouw brood . . . ai . . . m'n hoof . . . en m'n bazzeroene drage . . . o, God . . . m'n buik en m'n broeke . . . en m'n schoene . . . Zou je maar m'n arbekansef en m'n fillem drage . . ."

„Amme nooit niet, as ik mesjogge wor, eerder niet . . ."

„Neem op de boel . . ."

„Ik niet . . . fàs niet . . . daar bin ik niet voor angenome . . .”

„Voor wat bin je dan ja angenome . . .? wat doe je dan, wat ken je dan, wat bin je dan . . .?”

„God bewaart, u had me niet . . . dan . . .”

„Nou . . . wat . . . dan . . .?”

„Nee, niks, . . . ik zal maar niks zegge . . . Daar bint u te dom voor . . . Weet u veel . . . oore . . . oore . . . anders kent u toch niet. Jullie sjoel staat ons stelsel in de weg!”

„Blijf van me sjoel af . . . niksnut . . . jou mesjoggaas staat mĳn in de weg. Stuk soosiejaal, wor klooniejaal . . . bin je te minste nog èppes . . . o, God . . . m'n hoof . . . laat je me alleen sappele? . . . help je me niet . . .? Loetje . . . de mensche wachte op hun stal . . . Loetje . . . Groote God . . . ik . . . ik . . . kan . . . niet meer . . .”

Loetje is met 'n razenden vloek weggelopen, hoek om, weg . . .

Zoon van z'n broer. Die niet wou bidden en ook niet werken. 'n Brok van zeventien met knuisten als knodsen. Die al acht bazen had gehad en door alle acht was weggegooid, omdat hij bij zeven te laat en bij den achtste heelemaal niet kwam. Maar te vent liep met strooipapiertjes voor de partij, om te staken wegens te veel werk en te weinig loon. Als hij loon naar werk moest hebben, mocht-ie wel geld meebrengen, want hij was altijd al moe vóór-ie begon. Z'n vader was dood en z'n moeder op weg, over hèm. Abram had zich over hem ontfermd en hem in z'n krotje en z'n werk genomen, voor twaalf gulden in de week en eten en drinken en boezeroenen en broeken en schoenen. Niets doen en alles hebben, zei men in Sodom en Amora. Heilstaar, zei Loetje en hij d'r heen. Tenteerde Abram in 't tenten zetten. Dien morgen was Abram net zestig. Toen Loetje weg-liep. En hem op straat liet liggen. Met wond en dubbele ribbreuk. Daar kwam 't gasthuis van. Vier volle maanden. Loetje kwam niet meer opdagen. Abram miste nog zes gulden uit z'n zak. Zeker dien morgen om half zes op straat uit z'n zak gevallen. Of, was Loetje dáárom ineens verdwenen? Abram dacht dáár, God bewaart, nooit aan. Gasthuis uit. Zwakkies. Maar d'r moet toch eten zijn, Vooruit, met Gods hulp. God heeft koug genoeg weg te geven. Maar nu moet hij alles alleen, alleen.

Abram op 't beroo komen. 't Was drie maanden na 't gasthuis.

Loetje zit. Sof, reuze. Andermans geld... enfin... denk zelf maar.

Toen heeft Abram gehuild, over den zoon van z'n broer. De commissaris 'n gesjiewes. 't Geval nog niet doorgegeven. Maar drie-honderd gulden... die, ja, die moesten toch...

Die heeft Abram verzorgd... Van z'n spaarcenten. Van z'n sjabbesgoed en lommerd. Van 'n stukje sjabbes-goud en sjpouze-ring van z'n vrouw. Van sjnor. Van krom zwoegen. Van bloedzweet. Van de laatste dertig nog te leenen. 't Kind van z'n broer.

Loetje losgelaten. Waar nù naar toe?

En Abram zei tot Lot... blijf bij me... anders gaat 't weer niet goed...

Bram is vijf-en-zeventig voorbij...

Die daar trekt, is Bram niet.

Die daar achter loopt, is Bram, met z'n sigaartje in z'n mond.

Die daar trekt als 'n dampende stier, dat is Loetje... vader van zes kinderen.

Bidt iederen morgen, vóór-ie werkt. Thuis... hij woont te ver van sjkoome.

„Laat ù maar los, oome Bram... afblijve!... Ik kèn 't alleen wel... wat zeg je nou daarvan, nou duwt-ie toch!... laat u nou los, of ik ga niet verder!... U kèn me 'n plezier doen, oome Bram.”

„Nou?”

„Brenge u Sakkie eve naar 't Joode... ik ken me alleen wel helpe...”

XX.

SARA.

Onze moeder op de aarde. Onze eerste Oude. Die ons leerde lachen en werken. Vroeg heel 's morgens, laat heel 's avonds. Toch al ver voorbij de zeventig. Wat werken? Voor en achter, in en om en bij de tent. Waarom? Omdat 't „gedaán” moest

worden. Wanneer? Eénmaal iederen dag, dubbel tegen Sjabbes, dub-dubbel tegen Jomtov. Voor wie? Voor God, voor Abraham en voor haar. Wat betaalde dat? Van God gezondheid, van Abraham blijheid, van haar tevredenheid. Wie hielp haar? Niemand; zij hielp anderen nog. Zij heeft iedere „sjoogente” leeren Sjabbes-maken en jom-tov-dik zijn. Dat had zij van niemand geleerd. Dat had zij uitgevonden. Eerst heeft de heele wereld haar uitgelachen, toe ze haar voor ’t eerst zagen Sjabbes-maken en later heeft de heele wereld gehuild, om dat ook te leeren. Och, nù mag ik ’t u wel zeggen; Abraham zal me niet kwaad aankijken. Abraham is door háár „Awroom oowienoe” gewoorden. Hij was zeer bereisd. Vertegenwoordiger van de firma Terach en Co., fabrikanten van awoude-zoore en grossiers in goden-afval, met connecties in Asjkenaz, Seforad, Kenaän, Babel en Kolo-nie-ne-weh. Hij had de dochters van rijk-en-lui gezien in Seba, Chawila, Kalné en Sienar. Allemaal sjemazzel-sjneks en sjofele sjcleitses. Rijke niksen met arme nesjommes. Na tien jaar komt hij uit Javan terug naar Charan. ’t Was op ’t minuut van Sjabbes. Ziet hij ergens in ’n achterbuurt, aan den achterkant van het kantoor van z’n vader, ’n meisje de handen voor de oogen doen voor ’n paar kaarsen. Blijft hij als gegroeid staan. ’n Engel? Waagt hij eindelijk ’n stap toe. „Wat doet u daar, meisje?” „Sjabbes-maken, meneer!” Van ’t ééne woord ’t andere. „Heet u Abram? Wel, luister dan even, Abram! Op ’t menuut van Sjabbes vraag je mij m’n hart en m’n hand. M’n hand krijg je, als je me de hand erop geeft, dat je uit de zaak van je vader gaat. En m’n hart, als je ’t hart hebt, om de heele awoude-zoore van de wereld naar de maan te wenschen. Centen heb ik niet, maar uitgaan doe ik ook niet. Mijn kleeren maak ik zelf, mijn eten kook ik zelf, mijn boeltje redder ik zelf. Jij gaat naar sjoel en ik maak Sjabbes. Jij leert de mannen Sjabbes-houden, ik leer de vrouwen Sjabbes-maken. Ik jouw eisjes-chaajil, jij mijn Awroom-ooweine. Ja of nee? Ja? Goed Sjabbes dan, sjoolem aleigem, mazzel en brooge! Ik heb Sjabbes, jij hebt jomtov, samen hebben we simge! Je gawweirem zullen je wel uitlachen, maar ik zal je láátst-lachen leeren.”

Sara en Abram. Abram de zaak bij zijn vader uit. Twee weken later de firma Terach en Co. failliet. Abram gaat in God’s dienst. Reist alle markten af met koosjere kippen, koosjer vleesch, koosjer linnen. Sara overal met hem mee. ’t Mazzel

loopt ze na. Nergens concurrentie. De eersten en de éénigen van die sgoure. Ze dringen zich dood om hun stal. Abram legt den mannen uit wat koosjer linnen is, Sara doet den vrouwen 't vleesch-koosjer-maken voor. Enfin, 't wordt zóó 'n zaak, dat Terach bij ze in huis komt, dat Abraham z'n broers Nachor en Haran in de Vennootschap neemt. Abraham blijft eindelijk in Kenaan. Z'n broers houden de hoofdvertegenwoordiging in Goloes.

Eén ding was ja jammer. Sara en Abram waren al over de jaren en hadden geen kind. Op 'n zeer goeien dag stuurt God Z'n mal-oogem. Sara druk bezig aan 't Sjabbesmaken. Sjabbes-óók-'n-zorg. 't Liep tegen Pesach. In de tent 'n reuze-rommel. Alles van den muur, alles van den grond. Komen in die gooser-deie-drukte 'n paar menschen met oggenubbisj-gezichten. „Sjimme, kom arin“, zegt Abram. Sara in de keuken, bezig aan den Sjabbes-oven. „Goed heb je gedaan, Abraham, maar wat heb ik voor ze in huis? Brood heb ik niet meer. M'n fornuis is al gekasjerd. Weet je wat? Dan maar jomtev-dik. Ik zal 'n matsc-sjaalet voor ze bakken. M'n vleesch is al koosjer gemaakt. Maar laat ze asjeblieft in den tuin eten. M'n kamers zijn al peiseg-dik en excuseer mij maar, ik kan toch zóó niet naar voren komen.“ Abraham met de naages op z'n gezicht weg. Sara laat kloumesj de keukendeur aanstaan, over den rook van 't fornuis. Enfin, hoort ze Abraham schrikken, lachen, huielen, springen. „Als wij je nou zeggen, Abraham! Ja, jouw vrouw Sara krijgt 'n kind, zoo zullen jullie alle twee tegoeiem honderd jaar worden en nóg meer. Wie lacht daar?“ Sara kàn niet meer. Paars is ze van het lachen. Ze vergeet haar „soesjtand“ en vliegt de keuken uit, Abraham om den hals, waar die gasten bij zijn. „Abraham, Abra-ha-ha-ha-ha-ha, ha-ha-ha-haal je niks in je ho-ho-ho-ho-hoofd, kàn . . . niet . . .!“ schatert ze uren ver. Maar plots laat ze Abraham los en hij haar en deinzen ze beiden terug. „Wat jij?“ „Nee, jij?“ „Wie ben jij?“ „Maar wie ben jij?“ „Wat is er dan?“ „Wat is er dan met jou?“ Nu schateren de mal'-oogem. Sara vlucht de keuken in. Kijkt spiegel in. God, dàt? Was dàt? Ze is niet ver over de zeventig meer. Zestig jaar zijn plotseeling stilgestaan. In den spiegel ziet ze zeventien. Over haar schouder blikt haar Abraham. Ziet zich zot. Zeven-en-twintig in den spiegel. De spiegel beeldt ze als op 't oogenblik, toen Abram vroeg om Sara's hart en kreeg. Ze waren opeens

verjongd en deden het leven van voren af aan. Maar nu met 'n kind. En Sara kon voortaan niets meer doen zonder lachen. Vooral tegen Pesach. En Abraham lachte levenslang mee.

Zóó schatert schattig de Midrasch.

Seere.

Oud memmetje. Die leerde lachen en werken. Vroeg heel 's morgens, laat heel 's avonds. Toch al ver voorbij zeventig. Wat werken? Voor en achter in en om en bij haar woninkje. Waarom? Omdat 't „gedáán” moest worden. Wanneer? Eénmaal iederen dag, dubbel tegen Sjabbes, dub-dubbel tegen Jomtov. Voor wie? Voor God, voor Bram en voor haar. Wat betaalde dat? Van God gezondheid, van Bram blijheid, van haar tevredenheid. Wie hielp haar? Niemand; zij hielp anderen nog. Seere ging veel uit. Uit werken. Bij sjoogentes en bij sroorettes. Ze maakte Sjabbes bij zich en bij zeker zeven in zes dagen. Niet enkel, om bij te spijkeren bij Bram z'n tenten-zetten. Want de wasch bij haar sukkelende zuster was voor niets en nog wat toe achter den rug van Bram. En de grond en de gang en de trap van Bram's-broer's-vrouw, die geregeld tegen Peiseg 'n Jiddekindje schiep, waren ook voor niets en nog wat toe uit haar linnenkast. Maar van mevrouw kreeg ze betaald, voor iederen Dinsdag de groente maken en van mevrouw's zuster ook, voor iederen Donderdag haar boeltje van kant maken en van mevrouw's-man's-moeder ook, voor iederen Zondag 't zilver wegmaken van Sjabbes. Van tegen Jomtev zal ik maar zwijgen. Van tegen Peiseg . . . hou op! Eerst heeft de heele wereld haar uitgelachen, dat ze uit werken ging en later heeft de ééne halve wereld gehuild, om haar na te doen en de andere halve, om haar te hebben. Och, nu zal 'k 't maar zeggen. Bram is door háár „Awroom oowiene” geworden. Bram was in z'n jeugd in Londen schoenmaker, in Amerika sigarenmaker. Aan z'n glad-geschoren gezicht kon je zien, dat hij z'n fillem nergens vinden kon. Komt weer 's in Amsterdam. In de steeg aan 't Waterlooplein, toen nog Water-gracht. Op 't minuut van Sjabbes. Ziet hij 'n meisje staan met de handen voor de oogen, vóór 'n paar kaarsen. Blijft hij staan als gegroeid. 'n Engel? Waagt eindelijk 'n stap toe.

„Wat doe je daar, Seere?”

„Moeder zalige is al vier jaar dood, Bram, toen jij in Amerika was is ze gestorve en nou maak ik Sjabbes.”

Van 't eene woord 't andere.

„Hoor 's Bram, wat je me daar vraagt op 't menuut van Sjabbes, is geen kleinigheid. Als je me de hand d'r op geeft, dat je niet meer naar buiten gaat, als je 'n sjwoeë durft doen bij jouw en mijn moeder in 't graf, dat je je nooit meer met 't mes laat afnemen, dan zeg ik ja. Cente heb ik niet, maar uitgaan doe ik ook niet. Mijn kleeren maak ik zelf, mijn potje kook ik zelf, m'n boeltje redder ik zelf. Jij gaat naar sjoel en ik maak sjabbes. Ik jouw jiddisje Seere, jij mijn koosjere Bram. Ja of nee? Goed Sjabbes dan, sjooleim aleigem, mazzel en brooge. Je gawweirem zullen je wel uitlachen, maar ik zal je láátst-lachen leeren.”

Seere en Bram. Bram in God's dienst. Reist de markten af met koosjere lever en hart en zuur. Toen d'r nog Watergracht was en later, toen 't Waterlooplein werd. Lange jaren vóór-ie tenten-zetter werd. Ze kregen de goppe en trokken hun trapjes op, drie in de steeg. Zijn vader mee.

Eén ding was ja jammer. Seere en Bram waren al over de jaren en hadden geen kind. Seere huilde achter Bram z'n rug en Bram achter Seere haar rug. Op 'n zeer goeien dag stuurt God Z'n mal'oogem.

Sara druk bezig aan 't Sjabbes-maken. Sjabbes-óók-'n-zorg. Tegen Peiseg. Bram staat op 't Waterlooplein, aan den hoek van de steeg met koosjere visch en lever en kuit. In Seere haar woning is reuze-rommel. Alles van den muur, alles van den grond. Komt in die gooser-deie-drukke de man van haar sukelende zuster naar boven met 'n oggenubbesj-gezicht. Seere haar zuster moet naar 't gasthuis. Of Seere 't jongste kind zoolang in huis wil nemen, dat ook Seere heet. Seere's gelaat wordt lachend-wee. 't Was 'n stille droom altijd van haar geweest om dát kind. Maar ze had niet durven vragen. En nu . . . maar hoor's, eerst aan haar Bram vragen. Alles staan en liggen, zij naar 't stalletje van Bram.

„Bram, ik wou je wat vragen.”

„Gijn, ik jou ook.”

„Wat jij dan?”

„Wat jij dan?”

Toen de man van Seere's zuster boven was bij Seere, had Bram gehuild aan z'n stalletje. Daar krijgt-ie de besoere, dat

z'n broer gestorven is, van de vrouw van z'n broer, die hem smeekt, wat ze nu met Loetje moet doen.

„Nou, Bram, jij eerst.”

„Nee, Seere, eerst jij!”

Vertelt ze hem.

Vertelt-ie haar.

Vliegen ze mekaar om den hals, waar de heele steeg en 't plein bij is.

„Doe a jingeltje, isj a méédje, gijn, Bram”, ze schatert huizen ver.

En 't was, of 't dertig jaar terug was. Ze werden heel op eens weer jong. En begonnen te sappelen van voren af aan. Maar nu met twee kinderen. Seere en Loetje. En Seere kon voortaan niets meer doen zonder te lachen. Vooral tegen Peiseg. En Bram lachte levenslang met haar mee.

Seere en Loetje, nu, vader en moeder van zes kinderen.

XXI.

EGYPTENAAR.

Rood borstel-haar, ruige stoppel-baard, gluur-turende oogvonken, grijnzend grimas-mien, vertrokken mond-spleet met zichtbare vergroende tanden-tronken. Gedeukte boeren-hoogpet, glooiend op 't gloeiende haar. Ruit-rosse halsdoek omgeploegden nek, strop-gestoken in strot-open kamizool. Hij schreeuwt en schudt 'n knoest. Hij zwijgt en pruijmt 'n scheldwoord. 'n Lange kruk onder z'n oksel veinst recht z'n scheeve lijf. Nu hij staat, toont-ie heel. Zou-ie loopen, zou je 'n schepsel-scherf zien. Hij roept Joden en valt tegen ze uit. Ze antwoorden hem, smeekend, handen-biddend, hij schudt neen met 'n bevroren grijns. Hij zwaait z'n knoest met wellustigen treiter, hun oogen trillen om gena. Ze durven vlei-moedig den knoest vastgrijpen, hij rukt 'm hun handen uit en lacht leelijk. „Loop door! aan je werk! bij mij geen kans! Geef op, wat ik zeg, of anders verr . . . k!” Wat moet die Egyptenáár daar op 't veld, waar Joden krielen, als sterren aan den hemel, als zand aan 't strand? Eén Eryp-

tenaar tegen massa-Israël? Weet-ie dan niet, dat 't al nieuwe maan van Nisan is, 'n week al? Durft hij dan nòg verbitteren hun leven op 't veld, met leem en steen, met harde slavenij? Ziet-ie dan niet, dat 't Paaschlam al gekocht is en 't Joden-volk zich haast en rept? Hoort-ie dan niet, dat er geen „tag-gene” meer gezegd wordt en Jodenknaapjes 't „ma-nisjtanne” trainen? Voelt-ie dan niet, dat de eerstgeborenen gaan vasten en de linkerzijde leunen wil? Beseft-ie 't nog niet, dat Egypte àf heeft en Pharo 't water over de lippen komt? Waarom vlucht hij dan niet van 't veld en zoekt z'n goden op? Waarom gooit-ie z'n knoest dan niet neer en loopt naar de volle maan? Of is-ie „eirew-raav”, die met de Joden mee wil gaan en manna-eten?

Waterlooplein in Nisan. Veld van harde slavenij. Van allerhande zwoegend werk. Van leem en steen, van riet en bies, van versch en nieuw-bakken, van brood der ellende. Potten en pannen, manden en korven, boenders en borstels, emmers en teilen, borden en bakken, troggen en tobben, kuipen en kiepen, schalen en schotels, glazen en vazen, kolven en stolpen, kelken en tuilen, bekers en koppen, schuiers en schrobbers, doeken en dweilen, stoffers en kloppers, ragers en kwasten, bezems en zwabbers, sponzen en zeemen, zeepers en soppers, ziften en zeven, blikken en builen, krabbers en rasters, ratels en raspers, symbolen van werken, idolen van nooit-klaar zijn. Wie weet woester werkers dan Joden? Heeft Pharo dat geleerd? Nee, nee, dat heeft Pharo geweten! En daarom wou hij ze na tweehonderd-en-tien jaar nóóit meer kwijt. En daarom liep hij ze zelf na, toen ze weg moesten voor God, Mozes en hemzelf. En daarom verlangden ze bijna allen weer terug naar Egypte. En daarom zouden ze nóóit zijn weggegaan, als Pharo ze maar één sjabbes per week had toegestaan! Want wie den Sjabbes lief heeft, wil zich dood-werken. Die overtuigde Joden in z'n werk heeft, weet z'n eigen geluk niet. Die zal nóóit hooren mopperen over 'n cent te weinig en 'n uur te veel. Zoek het bewijs op het straat-veld. Bij de niet-overtuigde Joden. Die zeven dagen werken in de week. En zelfs de rust van 'n Jomtov nog vervloeken. Neen, niet fabriek en atelier. Daar is één-dag rusten 'n bevel. Daar is acht-uur-werken ingeranseld. Maar ga naar 't veld! Die venters, op met den vroegsten dauw, naar bed met de laatste kou! 't Is naar, op Sjabbes dat ook te zien. Maar 't is 'n Eyp-

tisch wonder. Ze roepen de acht-uur-werkers wakker met hun negotie. Ze jagen de acht-uur-uitganers naar bed met hun negotie. Op Sjabbes dood-sappelen, op Zondag weer. Wat 'n antieke Joden-kracht! Door-waaid en door-weekt, verzweet en verheescht, afgezwalkt en afgeduwd komen ze na acht-tien-uur per dag thuis met minder dan die droog en warm, geschaft en geschaterd, acht uren „erop heeft”. Beiden kunnen dat tellen, wat ze gekregen hebben, maar de venter alléén kan „ingeschoten” hebben. Dus gezwoegd, om geld bij te passen. Dat is slavenij. Dàt was Egypte. Die acht-uren-soldaten zijn knechten, die-al-uren-athleten zijn slaven. En daarom vereer ik de venters, ook al zijn zij Sabbatschenders. Dan denk ik aan de voorouders en zweer, dat 't Jodendom niet sterft, zoolang zij leven.

Waterlooplein in Nisan. De levende „goode”, de ademend-echte „seider”. Werk-woede, zwoeg-ziekte, sappel-manie. Zelfs de Egyptenaren tast 't aan, als 't tegen hun Paschen gaat. Zelfs de overheid zwicht en laat ze tegen Pésach ook op Zondag het veld.

Egyptenaar.

Wat-ie wil? Kijk dan. Hij verkoopt „moorer”. Dat heb je nog nooit durven dichten. Dat 'n Egyptenaar op 't Plein met 'n kar-met-moorer staat. Die rood-harige boer van 't veld, verleden jaar voor 't eerst zie 'k hem. De Egyptenaar, die ons het leven verbitterde op 't veld, daar staat-ie dan met bitterkruid! Is de waarheid niet zotter dan de dwaasheid? Kijk 'm z'n knoesten zwaaien! Wortel-bonken bitter, den Joden voorgehouden, om er 'n brooge over te zeggen. En tegenover hem staat 'n Jood met 't kruid. En dien Jood verbittert hij met zijn bitteren beet. U kent de Joden toch. Als 'n Jood er staat met bitterkruiden en 'n Egyptenaar ook, van wien moeten ze dan bitterkruid hebben? Van Jijssie of Jan? Van Kalme of Klaas? Van Pinnie of Piet? Natuurlijk van Jan, Piet of Klaas. Als op hoek-hier 'n Jehoele met bokkes staat en op hoek-daar 'n oets-boer met gehuurde pof-broek, baaien wammes en zuidwester, door wien wil 'n Jehoele dan „genomen” worden? Natuurlijk door dien kloumesj-Kees.

Kijk 'm kijkers trekken, hoor 'm koopers kraaien! Hun oogen trillen om de gena van zijn ja. Hun handen rekken om z'n dure gunst. Z'n moorer is levend. 't Is waar. Leem en kluiten kleven

nog aan de knotige knuppels. Zand en kiezel knersen nog aan de vieze vezels. Brokken modder voor blank geld. Stompen mest zoor zuiver zilver.

Jijssie tegenover Jan. Met 'n verschoonde kar. Sneeuw-papier en hagel-tandige randen. En daarop, de moorer. Dezelfde van rooien Jan, maar heel anders. Verschoond, jomtov-dik. Gewasschen, gekrabd, geboend, geweekt, geredderd. Blank als 't geweten van Jijssie. En gesorteerd. Kale moorer, moorer met 'n pony, moorer met 'n kuif, moorer met 'n groenen kroes-kop. Ai, beeldige Jijssie. Bitter-kruid naar ieder's stand. Voor wie is die vetste moorer? Voor iemand met de dikste centen! Laat van den armen sjlemiel het bitter maar dun zijn. Mooi zoo, Jijssie, jij mag vooraan lopen in den Uittocht! En kijk Jijssie zelf dan! Gewoon al klaar voor de „seider”. Glans-wit schortje voor, als 'n sargenes. Baardje schattig grijs, als 't zout in 't jom-tov-dikke-zoutvaatje. Petje nieuw, als 't keppeltje van jom-tov. Oogjes-licht als de kaarsen van Peisagavond-begezond. Wangen rozig-glad, als 'n uur vóór minge-eerew-jomtov. Waarom koopen jullie nu niet bij Jijssie, volk van voorouders? Heeft hij niet 'n „hechsjer” aan z'n kar? 'n Bewijs toch, dat 't jomtov-dik is. Wat? 't hechsjer natuurlijk.

Maar Jijssie „lijst” niet. Ze hebben alle maal „gijsjek” in rooien Jan met z'n kruk en z'n modder en z'n pruim. De Egyptenaar verbittert 't leven van Jijssie op 't veld. Met z'n leem en z'n steen.

„Loop deur nou, gauw! Gao nou an je werrik. Geen kans, faodertje. Je mot betaole wat ik seg en anders kijke verr... gao ba Jaassie, kekke spersiebeune kraage in plaas van móorre.”

En ze vechten om 'n goed oog van den Egyptenaar. Grijpen hem de knoesten uit z'n knuisten.

„Niet neitek. Isj hob niks sekaaf. Kaaf maar bij déém dou! Jou, bij déém dou! Ken se gazzet-sjtank voor de sijder-tisj kaafe voor jomtefdikke dijte.”

Jijssie kwaad, als er eindelijk 'n kooper, die bij den Egyptenaar bot gevangen heeft, bij hem moorer koopen wil.

Zienderoog raakt de Egyptenaar uitverkocht. Hoorder-oor heeft Jijssie geen handgift. En 't loopt al tegen midderdag. Egyptenaar los van z'n moorer. Hij kan van 't veld gaan. Hij plant z'n kruk in z'n arm-hol en klotst klakkend z'n krot-

karretje de keien van 't plein op, om . . . hij weet 't zelf nog niet zuiver.

„Nou, Jaassie, ik bin los famme móórre en jaai?”

„Ik bin niks velége mit me sgoure, Jan, ik wil ze niet eens kwijt worre, an de krijn devan lijs ik meer in 'n uur dan an de moore devan in 'n dag.”

„Nou, Jaassie, Jan gaat d'r ééntje op neme.”

Jan laat z'n karretje naast dat van Jijssie staan, ontpruimt zich en hinkelt 't jèn-huisje in, waarvóór Jijssie op lijzing wacht. De Egyptenaar tinkelt met z'n bitter-verdiend geld. Hij gaat z'n leven „verbitteren” aan de toonbank. Hij is los van bitterkruid en laadt bitter-drank.

„Wabbliewù, de heele boel, ja, u meent 't, de heele boel in-eens, bij elkaar, in de roesj?”

Er staat 'n Egyptisch heer voor Jijssies karretje.

Van Joden geen handgift. 'n Christen groenten-grossier biedt Jijssie voor héél-z'n karretje, omdat 't zoo netjes-lekker jontev-sjiek lonkt, kale moorer, moorer met 'n ponij, moorer met 'n kuif, moorer met 'n kroeskop. Bieden, heen en terug. Jijssie zegt ja, koopman zegt ja. Jijssie heel subiet 'n verlossing uit al z'n bitterheid. Maakt zich klaar, om den koopman-heer met heel z'n karretje 't plein over te volgen. Spektakel opeens aan 't jèn-huisje.

Rooie Jan, bitter-vol, 't huisje uitgegoald, z'n kruk in z'n vliegend gevolg. Hij is één-en-al-bitter. Z'n vuurhaar gloeit in lichte-laaie van den brandewijn. Jan begint Egyptisch te vloe-ken en Tursch te ketteren. Probeert z'n kruk tegen 't steenen stoepje, in 'n wild-woede tegen den drank-duivel, dien hij meent op 't stoepje te zien. Maar steen was altijd harder dan hout. Z'n kruk kraakt keurig van één tot twee. Rooie Jan liefkoost de keien.

Agenten aan. Waarheen met Jan, die niet loopen kan van wege héél-jenever en kruk-stuk? Huup. 't Karretje in. Z'n eigen karretje. Pas leeg van bitter-kruid, nu weer vol met bitter, dat gekruid wordt naar 't bureau op 't Waterlooplein.

Jijssie gaat ook met z'n karretje weg. Typische tegenstelling. Jijssie 'n vol karretje en toch los. Jan 'n leeg karretje en toch vast.

Jan de hechtenis tegemoet.

Jijssie de „Bevrijding” voor de deur.

XXII.

FINALE OPRUIMING.

Onherroepelijk laatste dag! Alles moet weg! Sluiting vandaag! Haast u! Hallo, hallo, hallo! Spot, spot, spot! Bijna voor niets! Maak, dat je d'r bij komt! Vanmiddag ben je al te laat! Zegt het voort, zegt het voort!

Joodsch-jaarlijksche opruiming. Uit kamers, keukens, kelders, kasten; hutten, holen, hoeken, hokken; gangen, gaten, gleuven, groeven; vliering, vloeren, voren, voegen; zalen, zolders, zeilen, zakken. Uitzoeken maar, rommelen allemaal, grijpen met elkaar! Neem mee, pak in, doe weg! Stop, steek, stuif, stook 't heen! Ruim 't op, ruil 't in, roei 't uit! Laat 't vervagen en vervliegen! Geef 't ten geschenke aan vernieling en vernietiging! Beloof 't aan vergloeiing en vergruizing! Vermaak 't aan vergeting en vergooiing! Verklaar 't tot verwezing en verwoesting! Verzeg 't aan verzenging en verzinking! Verdoo 't en verdoem 't! Als je 't maar hopeloos kwijt wordt! Wil je niet uitgeroeid worden, roei je choomets uit! Wil je zoet lang leven, laat uitsterven je gezuurd! Pesach is het zielenfeest, waarop God den dood ter dood brengt. Vreugde der Opstanding, waarop de aarde haar dooden teruggeeft. Uittocht uit de graven naar 't leven zonder sterven. Vergeten moet ge op Pesach den Uittocht uit Egypte, maar leeren daarvoor den Uittocht uit dit leven! Dáárom moet ge choomets-baddeken en battelen! Choomets is je kwade wil, je zieke lust, je vieze hart, je vuile tong, je vuile oog, je vooze hand, je vaal gemoed! Vort, weg, kwijt!! Choomets is op Pésach niet enkel ooser om te cten, maar ook ooser ba'nooë! Als je enkel den Uittocht uit Egypte viert, wor je 't choomets niet kwijt. Vier je uittocht uit dit leven, heb je kans! Volgend jaar in Jeruzalem! Maar asjeblijft niet dit! Waar 't zuurt en gist. 't Stad vol choomets op Pesach.. Waar Joden Joden haten. Waar in naam van de Toure de Toure wordt verbannen. 't Volgend jaar in Jeruzalem *hier! hier!* Maar maak je choomets van kant, je jeitser horre, eerew-Pésach, gauw, graag, goed. Klaar met je choomets? Maak je seider! Matse, moorer, allemaal goed. Maar dat ei! Weet je, waarom dat ei? 'n Ei is dood voor 't oog, maar leven

broedt erin. Het ei is je symbool voor Techiejas hammeisiem, herleving van de dooden. Datzelfde ei, dat men je eten laat, als je je éérste eten eet, na de lewaaie, je s'oedas hawrooë. Treur-spijs? Ben je dol. Vreugde-eten! Je doode is niet dood. Hij wordt je weer levend en sterft dan nooit meer. Eet je tranen weg, subiet na de lewaaie! Kauw op lekker lachen! Hoor je Elia niet fluisteren aan je oor? Zul je z'n stoel met twee kussens klaar zetten aan tafel, je weet wel, die stoel van de briesmiele? Zul je zijn beker vullen? Hij komt, zoo zeker, als hij ééns kwam! 't Volgend jaar! Als je wilt, is 't geen sprookje. Maar denk eerst aan Jeruzalem hier, vóór Jeruzalem dáár! Hallelujah!

Finale opruiming. Op 't Waterlooplein.

Niet aan de stalletjes. Niet op de karretjes. Niet in de standjes. Niet tusschen de stallinkjes. Véél vroeger. Met den dageraad tegelijk, met de musschen uit de veeren. Geen mannen met zorg, geen vrouwen met kommer. Maar knapen met plezier. Zij houden de Joodsch-jaarlijksche finale opruiming. Priestertjes zullen 't overgeblevene verbranden, brandstapeltjes maken voor choomets-chorban, altaartjes voor de brood-offers, tempeltjes voor 't fees-vuurtje. Ze nemen zich het recht, om de straten te blokkeeren. Waterlooplein in staat van beleg. Joden-jongetjes op post. Politie geeft zich lachend over. De commissaris van 't Joden-kwartier is 'n ééwen-tof, 'n Jitro in de Joden-wildernis. 'n Tering zonder nering. Negotie zonder kosten. 'n Manke ketel met 'n verloren poot, 'n doove pot met 'n scheur in de lies, 'n jichtige pan met 'n breuk in den buik, 'n invalide emmer met 'n deuk in den rug. Kokosnoot-doppen aangeboden door 'n vullishoop, mand-krengen gevoteerd door de vaalt, matrassen als donatie van de goten, pisang-stangen als bijdrage van de putten, zwam van vader, 'n halve galle van moeder, natte neuzen van zichzelf. Bij mekaar voor 'n lekkere niks, moet aan verdiend worden 'n halve riks, mogelijk meer mag ook. Wie vraagt 't vroegst op eerew-Pésach? Natuurlijk 't Joden-kind. Dat staat toch in de Toure en de „goode”. 't *Kind* moet vragen. U dacht aan de seider eerst? Nee, nee, dan heeft 't al slaap. Eerew-Pésach-vroeg, als ù nog slaapt. 't Kind moet u wakker maken, snapt u? Vooral op Pésach. U wakker schudden, schreeuwen, dat 't suffen je vergaat. „Choomets! Choomets! Wéém

hot choomets? Wéém sjokkelt zisj dou de zèk ous? Wéém hot choomets?" Rook, vonk, vuur, vlam! Crematie van gedeesemde lijken. Brand-dood van de jeitser-horre. Hel voor verbannen zuur-deeg. Broodwinning van brood-vernietiging. Onherroepe-lijk laatste dag! Alles moet weg! Sluiting vandaag! Haast u! Hallo, hallo, hallo! Spot, spot, spot! Voor twee centen zullen ze je broodzorg in rook laten opgaan! Voor 'n stuiver mag je d'r op wachten en al wat gist, in puin en asch zien. Maak dat je d'r bij komt! Vanmiddag ben je al te laat! Zegt het voort, zegt het voort!

Twee broedertjes. Crematie-compagnie. Op 't Waterlooplein. Hoek Hout-straatje. Ammie en Brammie Brander. Ammie heeft eerlijk den ketel gevonden. Brammie heeft eerlijk de matras uitgehaald. Samen hebben ze eerlijk de lucifers gekregen. Geen van beiden hebben ze eerlijk één halven cent op zak. Choomets! Wéém hot choomets? De rook is van Ammie, de vlam is van Brammie en 't brandje is van broedertjes Brander samen. Choomets! Wéém sjokkelt zisj dou de zèk ous?

„Jij roep niet, Ammie!"

„Jij kijk niet, Brammie!"

„As jij niet roep, ken je wél voek gaan!"

„En as jij niet kijk, ken je vok loope!"

„Jammáá, de ketel is van mijn!"

„Ie, ie, en de vlam dan?"

„Laat ik jou lekker de sente niet anneeme!"

„Kijk jij maar, as je goomes krijg!"

„Roep ik vaader."

„Haal ik moeder."

Vuur, vlam, heibel. Over niks. Omdat 'r nog niks anders is dan niks. Daar komt iks. Mannetje met houten lepeltje in 'n lapje, samen in 'n toetje met 'n paar veertjes en 'n korst.

„Bin ik handgif, jonges?"

„Jáámmeneer."

„Kommòtje, Ammie, meneer vraagt ammiijn."

„Zoo zaj-je, Brammie, as meneer niet mijn hèt angekeke, néémmeneer?"

„Binne jullie dan niet broertjes?"

„Jáámmeneer, maar ik bin de ousste."

„Jáámmeneer, maar ik zit hooger op 't Joode dan hij."

Toen 't drama. Broeder-oorlog. Kain-en-Abeliade.

Ammie Brander, de jongste, krijgt 'n stuiver. 't Choomets brandt de furie heet.

Brammie, oudste, zingend in tranen, met 'n stomp van Ammie toe, loopt weg, gooles tegemoet.

Kijk daar 's, 'n standje! Al, wat 'n menschen! Hoor 's lachen!

Daar staat 'n oven gestookt. 'n Echte. Smeltkroes van Egypte.

Kijk, die hoopen dikke tichels! Leem, lijn, pek. Ja, daar, die asphalt-ketel, die ijzeren hel. Met stapels turf omme. Met tichel-blokken achter. Egyptisch opperman ervoor. Hij heeft de tranen van Brammie gezien en gevraagd waarom en gehoord waarover. Wacht, zal hij 't onrecht wreken. Brammie mag aan 't mondgat staan en roepen. En de Egyptische tichel-smelter zal 't verbranden.

„Choomets, wéém hot chóóms! Wéém sjokkelt zisj dou de zèk ons?”

Ammie z'n stuiver wordt geen dubbeltje.

Brammie heeft 't choomets-syndikaat alleen.

Ammie heeft z'n keteltje vergeten en staat in tranen aan Brammie's al-verterend vuur.

Brammie's ziel vat vuur om Ammie's toch-verdiend verdriet. Maar 't is z'n broertje uit éénder moeder-schoot.

„Hier, Ammie, doe jij de sente in je zak, hè, mijn zak is stuk-kend.” En al 't verdiende van Brammie gaat diep in Ammie's broekje. 't Is toch voor één vader en moeder en voor twee-zelfde zusjes. 't Choomets verteert en de gisting verdwijnt.

En 's avonds is 't seider.

Wijn, echte rooie wijn, van broertjes gewin.

Ammie, jongste, moest „ma-nisjtanne” vragen.

„Jij mag, hè, Brammie?”

Goed, zóó was afgesproken. Zóó had Ammie vergoed de deugd van broertje Brammie.

XXIII.

CHOOMETS-DIKKE STERREN.

De hemel is óók van ons, zachts zoo zeker als de aarde. Al wat vóór den mensch geschapen werd, is voor den mensch geschapen, weten we van de wijzen. Korenvelden beneden, wolkenweiden boven, van òns alles. Brood en regen, vrucht en dauw, bloem en wind, God is de Eigenaar, maar mensch is de meester. De hemel is niet zoo hoog als men denkt, de zon niet zoo ver als men meent. We grijpen 't blanke licht nog eerder dan de zwarte kluiten. We drinken de hooge lucht vlugger dan 't lage water. De hemel heeft minder schuilhoeken voor ons dan de aarde. We kennen de schapen en geiten niet zoo goed bij naam, als de sterren en planeten. 't Uitspansel laat zich grager com-mandeeren dan de aarde. „Wind waai!” zei Mozes en de zee woei droog. „Zon en maan, staat stil”, zei Jozua en 't bleef dag. „Dood, ruk in!” zei Elia en 't kind werd levend. „Tijd, 'n uur vooruit!” beval men en 't werd zomertijd in hartje winter. Zoo ziet ge, ook hierin deed men de Joden na. Want wij hebben de natuur 't eerst kunnen lezen, want wij waren God's eerste leerling en zijn nog Zijn beste gebleven. Heeft Abraham de sterren niet tot elkander hooren fluisteren, dat zijn kinderen over heel de wereld zouden schitteren? Heeft Mozes niet de maan hooren zeggen, dat zijn volk de wereld den kalender zou leeren? Heeft David de hemelen niet hooren zingen op de muziek van zijn harp? Heeft Salomo de zon niet hooren lachen 't smart-lied van zijn ijdelheid? Heeft Jeremia de wolken niet hooren snikken, toen Jeruzalem werd plat-getrapt, de maan en sterren niet zien bleek van schaamte worden, toen de tempel in brand vloog, de zon niet zien zwart van rouw worden, toen de profetie verstierf? Toen deed men ons weer na. Sinds de zon op Tisjebow zwart wordt, is ze oranje op den vorstinne-dag en rood op den eersten dag van Mei. Wat men ons nadoet, doet men dwaas. Zon-dag, Maan-dag, gekheid. Is er dan op Dinsdag geen zon en op Woensdag geen maan? En waarom is er geen Ster-dag? Of mis-schien is Zondag 'n verbastering van Zonde-dag en Maandag van Manie-dag. Neen, Joden bleven zinniger. De dagen heeten nog, als in de eerste wereld-week: Dag-één, dag-twee, dag-zeven. En ook met de jaren laten we ons niet van de wijs brengen.

Wij onthouden precies, hoelang we menschen zijn, terwijl de heele wereld vergeet, hoelang ze Christenen blijven.

Choomets-dikke sterren.

Natuurlijk. Als onze dieren op Sjabbos en jomtov moeten rusten, mogen zon en maan en sterren niet ongehoorzaam zijn. De zon *moet* op, als de Jood op z'n vroegst wil „ooren”. De sterren *moeten* uitkomen, als de Jood wil, dat 't „nacht” is en de maan *moet* geboren worden, als de Jood „rousj-choudesj” bensen wil. Laat de hemel zich niets verbeelden. Hij moet buigen met al wat erin is, zooals de aarde moet kruipen met al wat erop is, voor den Jood van Sjabbos en Jomtov. Wee, als die weggaat! Dan is je leven niets, aarde! Dan zijn je uren geteld, zon, maan en sterren! Maar wees gerust, heelal! De Jood van Sjabbos en Jomtov verdwijnt niet. Dat wist God wel, vóór Hij u in zes dagen schiep. Integendeel. D'r komt 'n tijd, dat de zon goudener, de maan zilverder en de sterren diamanter zullen schitteren. Dat zal zijn, als heel de wereld Jood wil worden, met ons mee wil tellen van de schepping, met ons mee wil viere Sjabbos en Jomtov, met ons mee wil eten rein en koosjer, met ons mee wil bidden tot God-zelf.

Goomets-dikke sterren.

Dat is de hemel op den laatsten dag Pésach. Als 't gaat duisteren naar gewoon brood. O, wat naar is laatste-dag-Jomtov. Of er iets allerliefst afsterft. En dan Achroun-sjel-Pésach. Als het ongezuurde af-heeft. Net of de mal'eg-hamooes grinnikt: „daar ben ik weer!” Leeg is 't Waterlooplein. Eere zij z'n rommel, op Sjabbos en jomtov is 't opgeruimd. Kun je onbelemmerd staren van overkant naar overkant. Van Vlooienburg naar Lazarussteeg. Van Turfsteeg naar Vlooienburgsteeg. Kun je elkander wuiven van puin-schuit naar sjkoomes-sjoel, van 't huis van Spinoza naar de loods van Kobie Raap. Dan juichen de boomen van 't Plein en klappen in de handen, omdat God gekomen is, om 't veld te richten.

„Choomets-dikke-sjterre!”

Daar dobbert 'n kreet over 't verlaten veld. De kreet van Achroun-sjel-Pésach. Kinder-klank uit kleine kelen. Van Vlooienburg voortgekomen. Kijk, hoek-om komen ze gedribbeld. Peuter-mannetjes in jomtev-staatsie. Tel tot tien jaar, ho, ouder zijn ze niet. Nu geen klompjes met kousen van de kuitjes, maar schoentjes veter-los. Geen stout-naakte elleboogjes nu,

maar hes en bloes met naad-hechte lapjes. Dragen met z'n tweeën 'n buik-bolle wijnmand. Leeg, nog veel te zwaar voor hun soepele hand-greepje. En ze willen nog wel zwaaien d'r mee, je weet wel, jonas-schommelen. Achter-ze-aan 'n groep grappige gawwertjes, met handjes leeg en mondjes vol raad, hoe ze moeten loopen, hoe ze moeten zwaaien, hoe ze moeten roepen, waar ze moeten kijken, waar ze moeten staan, wat ze moeten vragen, wat ze moeten zeggen.

„Goo-mits-dik-ke-sjte-er-re-goo-mits-dik-goo-mits-dik-goo-mits-dik-ke-sjte-er-re.” Zig-zag-schommel, op-neer-deun. Dat zijn matze-batteliers. Die op Achroun-sjel-Pésach de huizen langs gaan, om matzes te vragen. Als de hemel duisteren gaat en de sterren choomets pinkelen met hun oogjes. Kindertjes maken Pesach in, kindertjes maken Pesach uit. Wie zal ze 'n matze weigeren? 'n Halve nemen ze ook. Ja, maar die knabbelen ze zelf op. Heele gaan de mand in. Dat kan 'n stapel worden. En dan? Die kindertjes hebben oudertjes en die oudertjes hebben geen dubbeltjes. Nu zorgen die kindertjes voor 't broodje. Als de choomets-dikke sterretjes uitkomen, tenminste nog geen zorg voor brood. Zorgen kleine kindertjes voor. Kleine kindertjes zijn beter voor de ouders dan groote kinderen. Let maar op. 'n Groot kind rekt uit, wat hij noodig heeft en dan of er wat voor vader of moeder overschieten kan. 'n Kindje geeft alles over en rekt uit, hoe fijn vader's poonem glimmen zal en hoe lekker moeder's zoen zal smaken.

„Goo-mits-dik-ke-sjte-er-re!”

Zeker heb ik goed gehoord en best gezien. Ammie en Brammie Brander. Net zoo ik denk. Eerew-Pésach choomets-delgers. Achroun-sjel-Pésach matze-delvers. Hun oudertjes zijn zoo arm door den dag en zoo rijk op Sjabbes en Jomtov. En hun zussie van zes is zoo ziek. Ze pochen tegen hun gawwertjes, dat Jaantje misschien vandaag nog naar 't gasthuis gaat, ja, fijn naar 't gasthuis. En vader is daarnet nog naar den dokter gegaan voor moeder ook, pralen ze, mot misschien ook fijn naar 't gasthuis. En leggen ze uit van: niet 't zelfde gasthuis. Jaantje dichtbij in 't gasthuis en moeder heel ver.

„Goo-mits-dikke-sjte-er-re.” Om de beurt Ammie op 't plein aanschellen en naar boven loopen en Brammie bij de mand blijven en Brammie naar binnen gaan in 't huis en Ammie op de mand passen. Zeventien matzes in de mand.

„Kijk's, fijn, voo moede,” laat Brammie vier eieren zien, „van de juffrou in 't huis.”

„Ik overgeve an moede” wil Ammie. Maar dat is onrecht. Wie krijgt voor moeder, die moet 't geven aan moeder.

Brammie is al weggehoid. Daar staat Ammie alleen met z'n onverzetbare mand met zeventien matzes van de goomets-dikke-sterren. En 't duistert al meer. Dat alles maakt 'm mat en droef. Maar 't ergste is, dat Brammie is weggeloopt en aan moeder die eieren zal overgeven.

„Loop jij 'm na, Ammie, zalle wij de mand houwe,” raden de gawwertjes.

„Nee, nee”, overlegt Ammie met bijna choomets-dikke traantjes in z'n jontev-oogjes van Achroun-sjel-Pésach.

„Ai, kijk 's, mensche loope,” wijzen de gawwertjes en wèg hollen al de beentjes.

Heel alleen blijft Ammie staan bij z'n mand met choomets-dikke sterren, heel alleen. Neen niet alleen. Rijke traantjes, niet te tellen, houden hem gezelschap. Brammie is nu vast al boven en heeft al de eieren aan moeder overgegeven en van moeder 'n lachende zoen beet en hij . . . hij . . .

„Ai, ai, oei, Ammie, Brammie legt op straat, oei, wat bloeit-ie!” Komt 'n gawwertje rennend aan-zeggen en vliegt weer weg.

Ammie stuift mee. Heel alleen blijft de mand met zeventien choomets-dikke-sterren. Daar ligt Brammie te kreunen en 't bloedt uit z'n hoofdje op de keien van Vlooienburg en 't bloedt is oranje door de eieren-vloeiing heen, die gebrijzeld liggen, waarmee hij gevallen is, voordat hij ze moeder geven kon.

„Naar 't gasthuis”, zegt 'n stoere bar-Jisrool en heeft Brammie al aan z'n schouder.

„Nee, menceer, nee, née, née, néeéé!” gilt Brammie, née meneer, niet naar 't gasthuis mit me broertje, niet naar 't gasthuis, brengtu'm naar bove, naa me moede . . . née, néeé! niet naar 't gasthuis . . . menéér! menéér!”

Nu voelt-ie het gasthuis, nu weet hij dat gasthuis bloed is van zijn braaf broertje.

Achroun-sjel-Pesach. Net of de mal'eg-hamoowes grinnikt „daar ben ik weer!”

Tegen donker boven drie-hoog, tegen donker van Achroun-

sjel-Pésach was daar 'n wonder gebeurd. Kleine Jaantje had hem zien wegllopen, dien boozen man met z'n magere vingers, dien naren man met z'n hongerigen lach. Dat was de Doodsengel geweest. Maar nauwelijks waren de eerste choomets-dikkesterren aan den hemel gekomen, of vader lachte 't eerst van heel jomtov. „Geen gevaar meer”, zei de dokter, „ze hoeft niet naar 't gasthuis ze kan hier blijven en ik zal óók maar ineens hier blijven.”

Want moeder in de andere bedstee had dat gehoord, dat blijde van haar kindje buiten gevaar. En toen . . . Want weet u, waarom moeder te bed lag? . . . hè? . . .

„Ik feliciteer u, vadtje . . . hemel wat heb je daar 'n prachtkerel bijgekregen” . . . de dokter kwam niet uit z'n verbazing.

Wat is dat dan toch op Achroun-sjel-Pésach met dien malèg hamoowes? Och, ja, men zegt, dat de Malèg hamoowes op Achroun-sjel-Pésach, als hij 't bloed van 'n Joden-eerstgeborene ziet, z'n hand verbrandt en z'n zeis laat vallen.

Brammie had toch gebloed uit z'n hoofdje. Naar 't gasthuis tòch gebracht. Maar lekker even later weer thuis, nu ja, 'n doek om z'n hoofdje, boven z'n oogjes, waar hij „gehochte” was. Boven hoorde hij vader „mazzel-tov” weenen. En toen liet vader hem 'n half uur niet los. Mazzel-tov beteekent „goeie ster!”

Goeie, goddelijke, choomets-dikke sterren! Die hebben jou tegen de straat laten vallen, Brammie, begour! Die hebben jouw bloed genomen en malèg hamoowes z'n hand verbrandt. En je lekker zusje blijft lang leven. En je moetje heeft ook door jouw bloed je jongste broertje geboren . . . mazzel-tov! en je moetje is ineens heel gezond. Mazzel-tov driemaal!

Ammie gaat na nacht even naar 't plein, om naar de choomets-dikkesterren te kijken.

De mand is weg, wat dacht je dàn?

XXIV.

VOETJE VOOR VOETJE.

Op 't Waterlooplein. Zóó druk dan en zóó'n gedrang? Zóó vol en veel te koop? Nee, ach nee. Geen karretje, laat staan

'n stalletje. 'n Plank niet eens, nog eens geen krant. Bloote steentjes, zóó maar, 'n vierkante meter naakte kou. Niet één kijkt, laat staan staat stil. Is er dan niets te koop? Ja, heusch ja. Voetje voor voetje! Mannen vier, vrouwen zes en kinderen tien. Allemaal te koop. Voetje voor voetje. 'n Vrouwtje zit te wachten, om ze aan den man te brengen. Voetje voor voetje op 'n stoof, handje voor handje onder wollen doekje. Ze rept en roert zich niet, ze roept niet eens, hoest enkel nu en dan even. Niemand kijkt naar die mannen, vrouwen en kinderen om. En er zijn snoesjes van kindertjes bij en niet onaardige vrouwen, 'n paar dametjes zoowaar en niet ordinaire mannen, 'n paar heertjes nog wel. Natuurlijk niet frisch meer en ongerept, maar toch allen kuisch, fatsoenlijk. Voetje voor voetje zijn ze door het leven gegaan en eindelijk op 't Waterlooplein terecht gekomen. Wie zoo'n paar mannen koopt, heeft nog geen strop; wie zoo'n paar vrouwen neemt, is nog niet ongelukkig; wie zoo'n paar kinderen in huis krijgt, hoeft nog geen spijt te hebben. Er loopen nog genoeg rond, die ernaar snakken. Iedereen kan toch geen nieuwe schoenen koopen. En nieuw, wát is nieuw? Er is niets nieuw onder de zon. Van 'n kind van 'n paar dagen vragen ze al: „hoe *oud* is 't?” 'n Paar nieuwe schoenen, die je 'n seconde aanhadt, zijn al gedragen; nooit neemt ze iemand voor nieuw meer.

Voetje voor voetje, om en om, leer om leer. Mannen-laarzen, vrouwen-schoentjes. Heeren-bottines, dameslaarsjes. Mannen-molières, vrouwen-lak. Heeren-boks-kalf, dames-geits-groom. En daarachter de kindertjes, voetje voor voetje, rijglaarsjes, knoopschoentjes, stof-toffeltjes, sof-slofjes. Reëel zoo. Je tofstest étalage. Niet achter ruiten op fluweelen fundamentje of glazen gazonnnetje, maar op de kale klinkers en koude keien, want zóó stappen ze aan levenden voetje voor voetje voort, geschoeid om te schooien door stof en slik. Zoo ze daar staan, zijn ze al gedragen. Wie weet door wie. Misschien om te reppen naar 'n fuif, misschien om te drementelen achter 'n begrafenis; misschien om te wiegelen in 'n strandstoel, misschien om te wankelen voor 'n sterfbed; misschien om te warrelen op 'n bal, misschien om te waggelen bij 'n beroerte; misschien om te spiegelen in 't theater, misschien om te spitten aan 't graf; misschien om te schommelen in 'n luxe auto, misschien om te schoppen in 'n celwagen; misschien om te springen van vreugd, mis-

schien om te stampen van leed; misschien om te trappelen van applaus, misschien om te trampelen van woede. Daar staan ze voor hun allerlaatst bestaan. Na nu bestelt ze de belt. Wie ze nu neemt, draagt ze tot hun bitter einde. Hoe komt dat vrouwtje aan ze? Voetje voor voetje van haar mannetje. Hoe komt dat mannetje aan ze? Voetje voor voetje van heertje, dametje, kindje in de groote stad, waar hij dagelijks kruiselings zwalkt, voetje voor voetje. Hij betaalt ze met iets of krijgt ze voor niets. 's Avonds kalefatert hij ze; naait neusjes, lascht lapjes, zet zooltjes, hecht hakjes, soms diep door in den nacht. Doet denken aan kindjes-spel-liedje: zakdoekje leggen, niemand zeggen, 'k heb de heele nacht gewaakt, twee paar schoenen heb ik afgemaakt, twee van stof en twee van leer, hier leg ik m'n zakdoekje neer. Niemand zeggen, hiervan kan hij zakcentje leggen, om z'n oud moedertje te kunnen steunen, die bij hem inwoont, hiervan kan hij zakduitje leggen, om z'n vier jongens met koowed te laten bermitswe worden, zonder de bermitsweggewere noodig te hebben, hiervan kan hij „sjnoderen" om z'n sjoeltje te voeden. Niemand zeggen, dat hij wat weg wil leggen, dat weet moedertje allemaal niet eens, moedertje, die daar op 't Plein zit, om al dat voet-sel te verkoopen.

Hij heeft al in de schoenen van 'n dominee gestaan. Hij heeft al in de schoenen van 'n wethouder gestaan. Voetje voor voetje kwam hij dicht bij de glorie. Als ik u zeg, dat hij al op 't voetstuk van 'n professor en 'n generaal stond, dat hij de voetstappen drukte van een burgemeester. Zeg niet, dat Zeelek's beenen de weelde niet konden dragen. Hij taalde niet naar trots, al zag hij juweliers, dokters en advokaten aan z'n voeten. Voor 'n paar centen leer-geld werd hij, wat hij wou. Als juwelier leefde hij wel eens op te grooten voet, maar als dokter had hij 't vaak wel nauw. Hinderde hem niet. Zeelek liep maar door. Knap, dat hij is! Hoe vaak heeft hij 'n advokaat niet moeten verbeteren. Hij heeft wel eens 'n professor moeten heel maken, die door zichzelf opgegeven was. Want Zeelek is 'n wonderheelmeeester. In 'n half uur soms, helpt hij de apengapendsten op de been. En 'n politicus, dat Zeelek is! Hij weet immer, waar de schoen wringt. Nu ja, z'n fouten heeft hij ook. En z'n ergste is, dat hij vaak riemen snijdt van anderman's leer. Maar openhartigheid is z'n deugd, die alles goed maakt. Hij trok 't schoentje

vaak aan, ook al paste 't hem niet. En zoo hij, zoo'n vrouw. En zoo'n vrouw, zoo z'n kinderen. Och, 'n arm man past alles. Hij is Sjammai's beste leerling. Krijgt hij 'n paar schoenen van 'n luitenant in handen, dan zegt hij: „Zeelek, voor jou, voor Sjabbes.” Morgen komen de voeten van 'n kapitein in z'n handen, verkoopt hij de schoenen van den luitenant van z'n voeten en gaat op den kapitein staan. Maar de overste is meer dan de kapitein. Weg, kapitein op 't Waterlooplein, overste, jij gaat Sjabbes met Zeelek naar sjoel. En zoo is menige dokter, die nog nooit 'n sjoel geroken had, met Zeelek mee naar z'n sjoeltje geweest. En zoo werd menig advokaat, die van z'n barmitswe geen seifer toure meer gezien had, door Zeelek opgeroepen. Zoo had de wethouder eens „hakbe” gehad, de burgemeester „geliele” en de dominee „houtsoo'wagnoose”. En zoo Zeelek, zoo z'n vrouw. De vrouw van den kapitein was met haar eerste kind mee naar sjoel gegaan en zoo bij al haar kinderen 'n andere vrouw. Zelfs de vrouw van den dominee was al met haar mee geweest „goumel-besjen”. En zoo z'n vrouw, zoo z'n kinderen. Alleen niet, als z'n jongens barmitswe werden. Nee, dán nieuw. Geen afgedragen fillem, geen afgedragen schoenen, leer om leer.

Maar Zeelek had z'n ijverzucht toch. Van één had hij nooit nog schoenen gehad. En ziels-graag wou hij toch ook graag in diens schoenen staan. De schoenen van z'n rebbe. Maar 'n rebbe draagt z'n schoenen tot den laatsten zucht, tot den naaksten naad. Bij de barmitswe van z'n laatste overkwam hem dat mazzel. Toen heeft hij 'r om gesjond, dat 'm nog nooit in z'n leven gebeurd was. „Meneer, God laat u tot honderd jaar gezond, m'n Sjoulie wordt daar bij leven en welzijn, als God alles tegoeiem gezond laat, over drie weken barmitswe, hebt u niet 'n paar ouwe schoenen voor Zeelek, kijk u 's, hoe ik an 'n sjabbes loop, op m'n tandvleesch, hè? Kijk u eres voor me.”

De rebbe wou 'm toen geld voor 'n paar nieuwe geven.

„Nieuwe! hoor'u 's. God laat u gezond, in u slaap weet u meer, als ik as ik op bin, maar afijn, u zal ook wel weten, dat 'n Jehoede eigenlijk geen nieuwe schoenen mag andoen, afijn, dat zal u wel weten.”

De rebbe durfde natuurlijk niet zeggen, dat hij dat niet wist. Je kunt nooit weten. Bij ons Jidden, kom je plotseling soms te weet, dat je nooit wat wist. Enfin, dan. De rebbe wist dat wel. En toen gaf hij Zeelek 'n paar bottines van zich.

Zeelek zalig. Hij wou den rebbe niet graag verbeteren. En 'n rebbe op hak nemen, kan de nesjomme leelijk te pas komen. Maar 't moest toch. Hij nam den rebbe onder handen. 'n Nieuwen neus. Halve zolen. Van 't beste leer, dat-ie had. De rebbe had 'm immers ook immer z'n beste leer gegeven. Voor den rebbe is hij 'n halven nacht opgebleven. Klaar.

Kwam 't ergste. Zeelek past ze aan. De eenige, wiens schoenen hem te nauw zijn. Tranen in z'n oogen. Wat nu? Verkoopen? Hij bleef liever zonder eten. Den rebbe op het Waterlooplein zetten, naast de schoenen van wie weet welken oorel?

Voetje voor voetje.

Op 't Waterlooplein. Zóó zit ze. Vandaag druk. Twee paar kinderschoentjes al van de hand. Drie paar dames-laarsjes voordeelig weg al. Alleen de heeren-voeten staan nog in de rij. Ja, wèl telkens over en weer gepast. Maar nog niet één paar opgestapt. Vrouwtje vindt den dag zoo ongewoon. Zoo druk, zoo vol, zoo veel. Maar gek toch met die mans-schoenen. Vrouwen en kinderen zoo willig, mannen zoo wars. Vooral dat ééné paar bottines. Iedereen wil eraan. Niemand passen ze. Voetje voor voetje hebben ze 't geprobeerd. Vrouwtje weet niet, dat 't de schoenen van den rebbe zijn. Toen Zeelek vanmorgen z'n karretje onder z'n arm had genomen, zag ze die bottines onder z'n sfoorem-rekje staan. Nam ze natuurlijk mee naar 't Plein. Misschien waren ze al zesmaal vandaag aangepast en iedereen zei „jammer” „Sonde”. „Kaasuwéél”. „'n Aweirre”. „Héère, me spijt”. „Nou, wat sei je daovan?” Ze pasten niet, of één niet, of ander niet. Zesmaal voetje voor voetje aan en uit.

Eindelijk, hoor. Komt 'n mannetje, die ze past en . . . ze passen. Mannetje maakt zich bekend. Natuurlijk, om ze goedkoop te hebben. „Ja, ja, vrouwtje, uwes man kent me heel goed. Vraagt u maar, of-ie de koster niet kent van de Luthersche kerk op 't Singel, vraagt u maar. 'n Goeie siel, hoor. As dominee wat heeft, is 't altijd voor Seelek, vraagt u maar gerust. Ja, ik geloof, dat se zitten. Nou moedertje, schappelijk segge, wat salle se kosten?”

De schoenen van den rebbe . . .

Zeelek voetje voor voetje. 't Wil vandaag niet erg. Z'n humeur is 'n beetje vreemd. Al 'n bekeuring ook te pakken. Hij,

die nog wel liep in één schoen van 'n kantonrechter en in één schoen van 'n advokaat. Hij draagt wel 's meer tweërlei. 't Wil niet, 't gaat niet, 't loopt niet. Hij vindt z'n dag zoo gek. Dan maar vroeg naar huis. 'n Paar uurtjes kalefateren in plaats vannacht. Z'n voetjes snellen huiswaarts. Natuurlijk eerst naar 't Waterlooplein. Vreemd, 't stalletje heeft bekijks. Hij ziet in de verte betalen en schoenen overgeven, dames-laarsjes. Z'n humeur komt om 't hoekje van z'n zieltje gluren.

„Nee, meneer, die schoene binne niet te koop,” zegt-ie woest.

Als 'n furie was-ie aangerend. Hij had de schoenen van den rebbe herkend.

„Gietje, bisse — bisse mesjogge, Gietje, de sjie von de rebbe.”

„Von weem?”

„De sjie von de rebbe, doe bis . . . doe toos an aweire . . . das binne nesjommezagge . . . Gietje, kind, nem ab . . . nee meneer die schoene binne niet te koop!”

„Hè, Seelek, jonge, sie je me niet, je kent me toch wel?”

„Ja, meneer, u bint de koster van 't Singel. U treft 't net. U mag van 'n wonder spreke, dat ik daar net op aankom. Die schoenen mag m'n vrouw niet verkoope, die binne besmet, binne van iemand die pokke had . . . doe uit, meneer, doe uit.”

„Dàt vind ik nou braaf van je, Seelek, da's nou braaf. 't Is anders jammer voor de schoene. Heb je geen andere?”

Zeelek verkocht de schoenen van z'n voeten. De Roomsche kantonrechter en de jiddisje advokaat staan morgen in de Luthersche kerk voetstoots naast elkaar.

En de schoenen van den rebbe? Ze pasten toch aan Zeelek niet?

Gietje had de wijsheid gebouwd. „As je an jou niet passe, misschien passe ze an Sjoulie voor z'n bermitswe.”

Salomo's oordeel door Gietje geveld.

't Was z'n laatste bermitswe-jongen. Geen nieuwe schoenen. Allemaal wel. Hij niet. Sjoulie wordt opgeroepen in de schoenen van den rebbe.

Voetje voor voetje. Verder en hooger. Sjoulie bleef in de schoenen van den rebbe. Hij werd ook rebbe en is 't nog.

SJOOLEM.

Op 't Waterlooplein. In zonne-zegen op veld-frisch steen onder jong-groen hout. Mei-lucht zucht zoeten vrede, vraagt om verlangend leven. Mooie Mei vindt alles blij. Vogeltjes vieren bruiloft zonder nesterij van woningnood. 'n Paar strootjes, die niemand in den weg liggen. 'n Paar veertjes, die niemand voelt vallen. 'n Paar pluusjes, die niemand mist en daar staat 't hooge huisje in 't luchtige licht. Krijgen wel zes, zeven kindjes zonder vóór-zorg. Eerst als de kleintjes aankloppen, komt de zware zoek naar brood. Waarom doen de menschen niet ook zóó? Waartoe zooveel vóór-zorg? Laten ze heel jong bruiloft vieren, dan worden ze heel jong ernstig. De mooie hechte levens-zorg komt toch eerst, als 't kindje komt. Voel je de Mei op 't Plein? Lente lacht tegen handel en wandel. Er gonst 'n grage stemming. Hoog-vragen wordt verdragen, laag-bieden maakt niet kwaad. De natuur schept sjoolem.

Sjoolem op 't Waterlooplein. Daar in 't zonnetje op de steentjes onder 't boompje. 'n Mannetje van lente. Wit-bloesembaardje om bloeiende koontjes. 'n Boompje van over zeventig, dat jong-jolig doet, al klimmen de jaren. Wie hem ziet, wil 'n lachje plukken van z'n prettig gelaat, dat vier-en zeventig winters heeft uitgelachen. Je blijft staan, als z'n snavelkje zich reppen gaat, want immer tjlpt hij 'n jubbelend bravourtje van hoog gestegen Gods-vertrouwen. Al heeft hij 'n trouw wijfje begraven en al vier kindertjes uit 't nest verloren. Sjoolem zingt vrede met alles wat gebeurt. Zie je 'm zitten? Op 'n groen-trijpen sofa met z'n arm rechts over bloem-mahonie leuning en z'n handje links aan z'n één-cents pijpje, dat 'n blauwen hemel bootst. Op rond-marmeren stoof met z'n bonkschoen rechts op den rimpel-koper-ronde-rand en z'n bonk-dito links over z'n pilo-knie. Sjoolem zit in zijn salon. Z'n slaap eet-achter- en kinderkamer is Lange Houtstraat in 't sous-terrein van den hemel naast de kabroonem-sjoel. Z'n goeie kamer is op 't Waterlooplein. Sofa met zes stoelen, alles in rijp-groen trijp en vlam-mahonie lijf. Zes vijf-gaats donker-vurige stoven met één marmeren rondbuik. Rond-tafel met 'n drie-één-poot fraai-fijn gehout-beeld, over-legd met pronk-

pluimig shawl-kleed. Op den steenen parket-vloer zoowaar 'n gras-groen bloemen-tapijt. Zeil staat daar opgerold tegen den boom, niemand kon 't spijkeren en lijm houdt niet op straat. De kroon kon niet hooger. Geen een loodgieter kon 'n gat boren in 't hemel-plafond en als hij 't wel kon, had hij geen pijp genoeg en als hij 't wel had, kon hij zijn ladder niet tegen de zon leunen. Daarom heeft Sjoolem maar 'n staande lamp op de tafel-sjaal gezet. Spiegel en schilderijen hangen aan den Meiboom, de lucht houdt geen kram. Chiffonnière staat glimmend in de houding en smonselt tegen 'n penantkastje, dat in 't zonnetje is gezet. 't Behang is erg doorschijnend, je kunt huizen ver bij de burens aan alle kanten inkijken. Deuren zijn denkbeeldig, je kunt woord voor woord de straat hooren. Beneden wonen geen menschen en de musschen boven doen geen overlast, behoudens dat ze af-en-toe wat in 't salon laten vallen, maar dat is mazzel, zegt Sjoolem. Ik heb nog nooit zóó zien wonen, zóó overdreven hygiënisch, zóó zonder 'n cent personeele belasting en zoo ongegeneerd, weet je. De markt-meester loopt zonder kloppen bij Sjoolem in z'n salon naar binnen en de gewwere-man en de sjammes van 't sjoeltje met z'n sjnoderbriefjes, zonder hun voeten te vegen en z'n kleinzootje, zonder z'n neus te vegen en de bus van het armbestuur met de asch van z'n sigaar op 't tapijt en z'n broer uit de newei-jeesje met z'n pruim op 't tafelkleed en de Joodsche gemeente, die z'n veters dichtmaakt op z'n stoof en de Joodsche Invalide, die z'n voorhoofd afmaakt in zijn spiegel en z'n huisbazin, die tegen de chiffonnière hoest en de gasfabriek, die tegen z'n lamp stoot en z'n kleindochtertje, die z'n kannetje koffie en 'n halve galle en 'n bokke op 't penantkastje installeert. Doe dat eens thuis! Ik geloof, je leeft geen seconde meer. Maar Sjoolem is Sjoolem en dan in de Mei. Niks hindert, want alles is tijdelijk. Dat salon beleeft geen Sjoewe. Sjoolem had al meer salons, dan u jaren. Als ik u zeg, dat hij al z'n slaapkamer ook op 't Waterlooplein had, kon 't kiem-vrijer? Hij had er al een van Louis Seize aangekleed en aan Levie Sijs verkocht en eentje van Louis Quinze aan Lijp Krijn overgedaan. Koningin Anna was al 'n week bij 'm geweest, ze had 'm 'n strop bezorgd, want ze was valsch gebleken door de schmink. Hindert niks. Sjoolem is toch Sjoolem gebleven. Lodewijk's weg, Anna's opgeruimd, koningen en keizers opgemaakt, opgeklad, gekist en gespijkerd, door de

wormen gevreten, maar Sjoolem is gebleven. Als je drie-hoog naast de kabroonem-sjoel woont, ga je niet zoo gauw den grond in.

Sjoolem op 't Waterlooplein. Daar in 't zonnetje op de steentjes onder 't boompje. In de Mei is de kans op mazzel mooi. Vogeltjes-maand. Willen vele menschen de vogeltjes nadoen. 'n Nestje bouwen voor zich tweetjes met uitzicht op 'n drietje zonder verdrietje. Maar al wat menschen doen, is duur en duurt niet lang. Waarom moet menig goede wil in zoo'n klein leven zooveel groot kwaad-geld kosten? Je wil eventjes netjes wonen in vrede en je kunt niet, over dat eeuwige, smerige, twistzieke geld. Moet je maar naar 't Waterlooplein gaan. Sjoolem heeft menig vogel-paartje helpen nestelen. U weet toch, hoe de vogeltjes doen. Nooit eerste-hands-sgoure. 'n Woninkje van wat anderen weggooien. Sjoolem kan je daaraan helpen. Wat daar staat, hebben anderen weggedaan. Neen, niet 'n Jehoede — 'n Jehoede doet z'n boeltje niet weg voor 'n beetje. Hij is veel te blij met wat lang leeft, draagt graag 'n jas al de winters van z'n leven. Sjoolem heeft nog nooit 'n boeltje van 'n Jehoede gekocht. Maar zij, die den Joden den oorlog verwijten, vechten in hun huis den boel stuk, om 'n vodje van 'n reden. Ze zijn bedreven in het gade-slaan. 't Moet al 'n bij uitschot beroerde Jehoede zijn, die z'n gade slaat. Hij smult aan droog brood met sjoolem erop en laat zich liever braden in z'n drift, dan dat hij z'n hand uitsteekt. 'n Jehoede heeft dan ook de zilveren bruiloft uitgevonden.

Hoe Sjoolem aan dat boeltje kwam? Door on-sjoolem.

Min-eer woonde in de Kinkerstraat en was nog geen maand met haar genesteld. Of-ie nu in de Kinkerstraat ging wonen, omdat-ie 'n kinker was, of-ie 'n kinker meende te moeten zijn uit piëteit tegenover de Kinkerstraat, deze causaliteit moeten de casualisten maar uitkauwen. Zeker is, dat de vuisten dezes kink-kinkel's immer de oogen van zijn gade zochten, vanaf 't moment, dat ze geëcht waren. Hij was geen kwaje goosen van afkomst, maar de kink in den kabel was gekomen, omdat door werkeloosheid niets meer in de melk te brokken maar wel in de jenever te slokken was. 't Bruidje had geen tranen meer. Toen haar kerel haar duidelijk onder beide oogen had gebracht, dat hij van zacht-

heid niet gediend was, gaf ze den brui van dien bruigom. En toen Jan eens op 'n nacht in z'n woning kwam, was z'n boeltje weg. Kristien had 't voor 'n appel en 'n ei in 't boelhuis op de Rozengracht gelaten en Sjoolem had 't op de verkooping voor 'n „pritz reetisj” aan zich gehouden. En daar staat 't nu op 't Waterlooplein in de Mei en daar zit Sjoolem op de sofa in 't zonnetje op 't groene trijp. Je zou zoo zeggen, dat 't hem niet te doen is, om 't kwijt te worden, terwijl hij toch hunkert, om 't „pooter” te zijn. D'r was al geld geboden voor de lamp. D'r had al iemand 'n halven dag rondgedrenteld, om de chiffo-nière te koopen. D'r waren al twee vrouwen geweest voor 't stel stoelen. Daar kan Sjoolem nog altijd toe komen. Die 't koopen wil, moet den heelen boel ineens koopen. 't Eene heeft juist waarde door 't andere. Wie verkoopt nu van jas-broek-en-vest alleen 't vest?

„Zoo Jan, bin jij 't?”

Sjoolem ziet 'n politie-agent voortdurend op-en-neer-kuieren langs zijn salon en stilstaan en weggaan en terugkomen en weggaan.

„Jan, jij bij de pelietsie? hè?”

„Zóó, Sjoolem, ken je me nog?”

„Of ik je nog ken, hè? Jij heb nooit in me karretje gezete, hè? En jou vader hèb nooit in burger 'n borreltje bij me bove gedronke, hè brigadier Korteweg, néé, hè?”

„Ja, Sjoolem, je hebt 't bij 't rechte.”

„Maar waarom kijk je zoo naar me sgoure? hè? Je mag gerus kijke, wat Sjoolem te koop hèt, mag dat eerlijk angekeke worre, hè? Nou, Jan, wat kijk je dan, hè?”

„Ik kijk zoo maar, Sjoolem.”

„Zóó Sjoolem!”

„Héé, jij Kristientje, jij?”

Sjoolem heeft de dochter van zijn vroegere Sjabbes-vrouw herkend.

„Heeremetijd, kent u me nog, Sjoolem?”

„Of ik je ken? Bin jij niet altijd als klein kind op Vrijdag-avond mit je moeder meegekemme, hè? Weet je nog, hoe je in 't hoekie van de kannepé bij ons bove zat naast je moeder mit 'n schoteltje mit mangele, hè? Hèt Dientje zalige jullie ooit zonder wat late weggaan, hè? Je zal nou wel getroud zijn

hè? Nee, niet getrouwd, hè? Vekeereng, hè? Wil jij dan van Sjoolem wat moois hebbe, hè? Iets waar je voor je heele leven an hêt, hè?"

Ineens snikt Kristientje 'n zondvloed uit. Ze had haar eigen boeltje herkend. Sjoolem wordt opeens gewaar, dat hij op haar sofa zit, zooals zij eens op zijn canapé gezeten had.

„Had je dât nou motte gedaan hebbe, Kristientje, hè? Had nou bij ons soort mensche zooiets kenne plaats gehad hebbe, hè? Hè-je nou geen spijt, hè? As je man dan werkeloos was, waarom bin jij dan niet uit werke gegaan, hè? Was je vent dan zoo'n beest, hè? Ken ik die niet, hè?"

„Och, Soolem, hoe sal u nou Jan Korteweg kenne . . . ?"

„Jan Korteweg zeg je, hè . . . ? die z'n vader vroeger briggedier ginter in 't beroo was, hè? Die wel 's in m'n karretje mog meerije in de stad, hè? Daar staat ie, daar gaat-ie. Nou begrijp ik, waarom hij telkens naar m'n boeltje hêt gekeke, dat is zijn boeltje, bij Sjoolem z'n gezond, nee?"

Sjoolem op 't Waterlooplein. In 't zachte zonnetje van de Mei. Vrede in lente.

Dat had Sjoolem gedaan. Die politie-agent is 's avonds bij hem boven geweest in burger en zij ook.

Den volgenden dag was 't salon weg. Sjoolem z'n week was goed.

De agent woont in de Vrolikstraat. Dat klinkt mooier dan Kinkerbuurt.

Kristientje is Sjabbes-vrouw bij Sjoolem.

Sjoolem is weer op 'n ander salon uit. Niegisj?

XXVI.

SJOOLEM VERVOLGD.

Op aanraden van Hillel. Die zei: wees leerling van Aron, die Sjoolem liefhad en Sjoolem vervolgde. Ik hou veel van Sjoolem en daarom vervolg ik hem. U kent Sjoolem van gezicht en beroep. Z'n sterk zwak weet u ook. Hij koopt boeltjes voor 'n beetje en verkoopt beetjes voor 'n boeltje. Hij laat zich overal ontbieden en verbidden om te bieden, want in geen der tien geboden is 't bieden verboden. Wel 't

bidden tegen goden, maar niet 't bieden tegen Joden; wel moogt ge niet begeeren het huis van uw naaste, maar daarom wel taxeeren den huisboedel van uw naaste. En wáár Sjoolem biedt, is-ie beet zonder „bijt". Hij kent hart en nieren van in- en uitkoop. Hij beluistert de ademhaling der negotie. 'n Verkoop-
 ping zonder Sjoolem is 'n vuur zonder vlam. Maar Sjoolem aan bod, is de kook in den pot. Aan Sjoolem is brooge en mazzel. Wie aan hem „hangen" blijft, heeft nòg geen strop. 't Geheim is niet diep. Sjoolem heeft iedere sjabbos verkoop-
 ping in z'n sjoeltje. Hij biedt op mitswes nog woester dan op meubels. 't Sjoeltje zonder Sjoolem is 'n zomer zonder regen. Ik zeg u: 't bieden op 'n mitswe maakt 't genot van in sjoel-zijn. De ver-
 koop- ping van 'n Gods-lust geeft den smaak van in-God-zijn. Dat is 't hoogte-punt van vreugde, als men voor zijn geld 'n ander de eer koopt, van God te mogen nader treden. Geld bieden voor iets, wat niet in of aan 't lichaam komt, geld bieden voor 'n ontastbaar ding van één oogenblik, geld bieden voor de eer aan 'n ander, voor de geest-vergasting van 'n naaste, geld bieden voor 'n handdruk! Wie gunt 'n Jood geen geld, als hij dat weet? Neen verwarde wereld, de Jood mág de koning der materie zijn, want hij heeft de ziel van het geld geschapen. De Sjoel is niet in de eerste plaats 'n bid-huis. Huis-van-samen-
 zijn heet het in het Hebreeuwsch. Daarom mag 'n Jood God alleen heiligen, als hij minstens tien zielen tellen kan. Voor elkander voelen, naar elkander snakken, met elkander blij en treurig zijn, dat is Gods-aanbidding. Dáárvoor werd 'n sjoel gebouwd. Weg met uw decorum! Decorum is de doode dienst voor 'n glimlach-loozen afgod. In sjoel moet leven zijn. Moeten de schepsels tegen elkander lachen, om God te vermaken. Want God lacht, als Zijn schepsels zich niet aan elkander vervelen in Zijn huis. En wat is heiliger vermaak, dan op mitswes bieden? Zoo zie ik engelen stoeien om Gods troon. Sjoeltje, prettig, lekker-innig, waarom werd ge 'n sjoel en later synagoge en eindelijk kerk? Al wat prettig, innig, vriendelijk, liefelijk, help-graag, eerlijk, eer-voelig onder de Joden is, kwam uit sjoeltje. En al wat 't niet meer is, heeft het 't eerst verloren in synagoge. Zóó, nu mag je Sjoolem begrijpen. Die z'n sjoeltje heeft en z'n verkoop- ping en z'n Waterlooplein. Die zich in geen van drie laat uitkoopen. O ja, weet nog even, hoe z'n sjoeltje heet, waar-ie bestuurt: Ouhawei Sjoolem, Liefhebbers van Sjoolem!

En nu, kijken! Op 't Waterlooplein! Waar-ie inboedels uitstalleert, waar-ie binnen-kamers buiten zet, lucht stoffeert en keien tapisseert. Salon, salet, shows en suite, office, back-room keuken, meidenkamer, serre en alcoof, alles gelijkstraats en ineengelopen op 'n belachelijk diët van ruimte, voorgeschreven door den marktmeester. Komt allen mee, die uit Abraham's heup geboren zijn en in Abraham's schoot zult rusten! Komt alleen aan naar Waterloo! Gaat naar sjoel! Sjoolem's sjoel op 't Waterlooplein! Geen deur in, geen trap op, geen gang door, geen plaats over, geen hoek om, geen boog onder, geen drempel af. Geen klepper-klap, geen klem-knies, geen klink-hoest, geen kruk-kuch; geen raam-waai, geen reet-tocht, geen spleet-wind; geen dak-lek, geen goot-drup, geen pijpvocht; geen plank-wip, geen vloer-zak, geen rat-hol. 'n Ideaal sjoel, tot aan den hemel hoog, tot in de verte wijd. Openlucht-geheiligde. Als in Ezra's dagen. God-goedheid, wat idée! Denkbeeld van Sjoolem. Neen, ik praat niet in 'n droom-merrie, ik rommel niet in verbeelding. Zie zelf! Ooren-hakhoudesj, die krul-vullende kuif-kast. Sjoolem heeft 't porouges laten hangen. Heilig-schennis? Als je dat durft schelden, zal de Heilige Hij je schenden! Ik sta stijf van dien Bijbelschen moed. Iets van Elia, den Sjoolem-maker. Banier der Touroh in de levende lucht. Niet meer geborgen achter Yale en Lips, maar frisch uit op 't Joden-plein. Voor 't eerst in m'n leven zie ik 'n porouges golven door den wind. Verder zien en stommen! Almémor met klim-kandelabres, met stijl-pijltjes en rand-rondeel, tafel-plateau en bank-belending. Lezenaar met luchter-lampen, reeling-roede en pronk-pilasters, zoowaar banken ook, met nummers tegen de lat-leuning en 'n jumeau-bak voor de sjoel-koetsiers, kerkvoogden bijgenaamd.

„Komme jullie allemaal binne, 't zal direk minnege spelen.” Sjoolem inviteert tot hemel-audientie.

'n Drang van menschen om Sjoolem's sjoel. En ik durf te denken, dat al die Joden wel eens 'n mooiere sjoel gezien hebben. Maar zóó, God betere 't niet mooier!

Hoe komt Sjoolem aan die Sjoel en wat wil-ie dan? Van de verkooping eergisteren! Ja, van de verkooping. 'n Sjoeltje is te niet gegaan in het hartelijkste ghetto. Te niet, 'n Sjoeltje te niet! Omdat Joden niet en zijn geworden. Omdat ze minge-ooren bij Ajax en meirev in 't Tip-top. Sjabbes-sjagries in 't scheer-huis, sjabbes-moesaf in 't bad-huis, waar ze opge-

roepen worden in 'n handboek voor 'n talles en waar ze sjno-deren 'n mattoone voor den badknecht. 'n Sjoeltje te niet. Enkele bestuurderen hebben 'n nieuwe gewwere gesticht, jomtef-middag in den wintertuin van Kras, de loterij-gewwere „Reken d'r maar niet op” en hun zoons hebben Seideravond 'n voetbal-gewwere opgericht „Bal tasjgies”. 'n Sjoeltje te niet. Tweehonderd leden gehad. Waarvan veertig op Zeeburg, twintig op Muierberg, vijftig op Diemen, tachtig op 't Stadion, twee op Uilenburg in Kaal-sjoel, vier op Scheveningen, twee op Zandvoort, één op Westerveld en één op Zorgvlied. Verleden week was verkooping van de sfoorem. Sjoolem heeft ze gekocht voor Ouhawei Sjoolem. Maar 't ooren-hakkoudesj en de banken en 'n paar porougeze hebben ze durven in de Verkooping stoppen. En wat denk je, hoe 't Sjoeltje heet? Maar, zal je 't gelooven en niet schrikken? Roudefei Sjouloum, Vervolgers van Sjoolem!

Daar wappert 't fluweelen banier met wit-velvet spiegel en brocaten letters: Roudefei Sjoolem. Sjoolem vervolgd op 't Waterlooplein. Ja, Sjoolem heeft 't vervolgd en gekocht en op orde gezet, onder Gods luisterenden hemel en hoorende aarde.

Hoor de je menschen schateren? Zie je ze wijzen? Naar twee boomen onder de boomen van het veld? De boom des levens en de boom van goede en kwade kennis. Daar hangt de Tijd, daar groeien de dagen onder de takken. Daar hangen de Oumerborden. Sjoolem heeft profeten-ideeën. Hij wil laten oumeren, iederen dag op 't Waterlooplein. U kent toch de Oumer. Prachtzaak. Stijgende koers. Komen in zeven weken van één op negen-en-veertig. Waarom hebben ze Sjoolem niet naar Genua geroepen of lusten ze daar geen Sjoolem? In Sjoel is de beste valuta. Natuurlijk, ook golvende cijfers. Op 't bordje van nacht-worden. 's Winters dalende neiging, 's zomers met sprongen naar boven, maar ieder jaar herstellen zich de cijfers. Franken, Marken, Kronen, Roebels, jullie zijt door God gemunt. Als je in sjoel niet wil oumeren, zul je 't op de beurs doen, zul je geen avond vergeten den koers van den dag na te kijken, met de koorts op je lijf voor morgen. Je vrouw oumert mee, je kinderen weten al, wat ze in de krant 't eerst moeten opzoeken. Had je ze maar in de fille den weg moeten wijzen!

„Zestien vandaag” roept Sjoolem, wijzend op de Oumer-

borden. „Morgen binnen ze zeventien, zoowaar d'r 'n God in den Hemel is. Als ik lieg, zal ik morgen niet leven.”

„Wat vraag je voor die ouwe kas?” vraagt 'n onbesnedene, wijzend op ooren-hakkoudesj.

„Niks te koop, baas,” zegt Sjoolem.

„Waarvoor staattie d'r dan?”

„Omdat-ie vier poote hêt.”

„Ken ik die kas koope, Sjoolem?” vraagt 'n besnedene.

„Natuurlijk, waarom zal je niet kenne?”

„Wat vraag je dan devoor?”

„'n Sjoel mit 'n almemmer.”

„Wat vraag je voor die oumer-borden, vraagt 'n besnijder.

„Niks te koop, meneer.”

„Waarom hangen ze daar dan?”

„Omdat ze 'n sjtrop hebbe.”

Z'n rap-radde tong rent naar alle kanten. Hij vertelt van de schande, om 'n sjoeltje naar de „verkoopening” te sturen. Hij preekt profeten-woede met handen en voeten.

„Nou Sjoolem, kan ik niks koopen?”

„Jawel — als u eers lid word van Ouhawei Sjoolem, kent u koope van Roudefei Sjoolem.”

„Vandaag zestien,” lacht-ie. Wijst op de Oumer-borden en op z'n notitie-boekje. In twee dagen al zestien leden voor zijn sjoeltje opgedaan. En verkoopt niets van Roudefei Sjoolem. Want 't is alles al uitverkocht. Aan Sjoolem. Voor Ouhawei Sjoolem. Hij heeft 't enkel uitgestald, om Ouhawei Sjoolem te helpen, nu Roudefei Sjoolem verloren is.

„Sjoolem!”

„Zeg, Sjoolem!”

„Hoor je niet, Sjoolem?”

„Zeg, baas!”

„Meneer!”

„Jood!”

„Sjoolem!”

Sjoolem hoort niemand en niets.

Hij staat minnege te ooren vóór 't Ooren-hakkoudesj van op 't open Waterlooplein, Roudefei Sjoolem.

XXVII.

SJOOLEM ALEIGEM.

Niet precies, wéét ik wel. Z'n heet is heel eigenlijk Alegro. Maar Sjoolem Alegro mag muzikaal klinken, Sjoolem Aleigem klinkt ruzie-kaal. Zóó roept men hem in 't rond, in z'n sjoeltje in de straat, bij z'n boeltje op 't Plein. Sjoolem Aleigem, vrede-vroolijk tot hem en van hem vlot-vriendelijk terug: Aleigem Sjoolem! U kent 't wel dat wissel-welkom—woord van Jood tot Jood bij het „aankomen”. Aankomen. Wat 'n weelde-woord voor de afkomelingen van Abraham! Dat begint al bij het aankomen in deze bijkomstige wereld. Zie vader en moeder samen angstig, als God bewaart het wichtje in 't wiegje niet „ankomt”. Kijk moeder driehoog rekken uit 't raam, of haar jongen nog niet „ankomt”. Zie hem drift-dronken dreigen om z'n jongen: „kom's àn'm!” Hoor haar dorstig klagen, als de kleinen kleeren hoeven: „d'r is geen ankomme an.” Voel ze pochen met hun „ankommende dochter.” Zeg in God's naam „ja”, als ze u honderdmaal bidden: „komt u's àn?” Dan moet u nooit met 'n „uitsmoessie” bij ze „ankommen”. Daar kan de grootste vijandschap van „ankomme”. Want „an hun koowed komme, is an hun gajjes komme.”

Nu weet ge om en de bij waar 't woord „aankomen” op aankomt. Bij al die dingen past natuurlijk niet „Sjoolem Aleigem”. En tòch komt Sjoolem Aleigem op 't Waterlooplein er bij te pas.

Canapé, goud-rood golvende rug, mirakel glimmend in 't mahonie, groen-lederen boezems en bol-brede schoot van 't zelfde, goudgele gordel van stip-rib-spijkertjes, als boterbloempjes op 't groene-gras-gazon. Zes stoelen, van 't zelfde rood-en-groen-en-geel pluche 'n pak. Twee leuning-dito's. 'n Vierkante tafel op vier pooten en 'n laatje in z'n lies. 'n La-tafel nog apart, goed te onderscheiden van de net-genoomde tafel-la. 'n La-tafel is eigenlijk geen tafel en natuurlijk geen la, maar la's, vijf of vier onder elkaar, met ieder twee koperen hand-hangsels. Aan den boom hangt 'n koperen lamp met 'n olie-zwangeren glasbuik en 'n franje-fijne peer, waar witte pit als 'n boordje boven uit den hals van den brander wipt. Aan den boom naastbij

'n vierkante klok met 'n slinger uit haar keel en koperen loodgewichten als slok-darm en lucht-pijp met twee koperen kettingen als slagaders. Tusschen la-tafel en tafel-la 'n slaap-bak voor twee tegelijk en 'n paar kleintjes aan 't voet-eind toe. 'n Vervaarlijk houten ledikant, zooiets als de Bijbel voorleest van Og, acht-el's koning van Basan, met 'n hemel van zwaarhangende sits-wolken. Daarnaast 'n wieg-wip, die zich schudden laat. 't Heele boeltje heeft waarschijnlijk de klokken nog hooren luiden, toen Juliana's grootvader geboren werd. Sjoolem wacht op 'n nieuwen eigenaar, die het de geboorte van Juliana's kleindochter zal laten beleven. Want wie dat koopt, moet 'n stuk antiek zijn. Kijk maar, de tijd staat stil. Zooals dat klokje dáár niet tikt, tikt 't nergens.

Sjoolem zit op de canapé blauwen adem te blazen uit z'n één-cents-schoorsteentje en te wachten op de aankomst van een of ander meubel, dat z'n oog zal laten vallen op z'n meubels.

„Sjoolem aleigem!”

„Aleigem sjoolem!”

„En nog veel jare!”

„Zal je leve!”

„Nou bin je angekomme, waar je weze mot, Sjoolem.”

„Zulle je kindere bij jou beleve, Sjoolem.”

„Hoe heb je 't onthouwe, Sjoolem?”

„An-ne Lakboumer, née? Sjoolem?”

„O, nou weet ik, waarom je bij me komt, Sjoolem.”

„Ja, Sjoolem! Sjoolem hêt op alles erg.”

'n Kleine verduidelijking måg wel. Sjoolem Aleigem is vandaag zeventig jaar. Dåt bedoelt Sjoolem Kapper, dat is de barbier van Sjoolem Aleigem. Want als men zeventig jaar is, is men aangekomen aan het eindstation des levens. Vandaag is Lakboumer, dat is drie-dertig van den Oumer. Dus komt Sjoolem Kapper bij Sjoolem Aleigem, om hem te knippen op 't Plein. Want, als Sjoolem Aleigem niet komt tot Sjoolem Kapper in de steeg, komt Sjoolem Kapper tot Sjoolem Aleigem op 't Plein.

Sjoolem Aleigem verhuist van de canapé en komt in den groen-leeren leun-stoel. Sjoolem Kapper komt aan met 'n bont-ruiten handdoek en komt aan Sjoolem Aleigem's aangezicht, om z'n baard-takjes te knotten en z'n haar-stekjes te snoeien. Sjoolem Aleigem zit z'n vredes-pijpje te smokken, handjes vroed-vredig gevouwen aan den ondersten knoop van z'n vestje,

hoofdje hals-over-kop-achter-over, om den hemel op zijn gemak te doorgronden.

„Zeg, Sjoolem,” keuvelt Sjoolem Kapper al kammend en korter knabbel-knippend.

„Ja, Sjoolem,” hevelt Sjoolem Aleigem z'n pijpje, al smurkend en snakkel-smullend.

„Je hèt toch die kannepé mit die stoele nog niet . . .”

„Nee, Sjoolem, waarom, weet je 'n souger?”

„Mag ik ze daar eve zien?”

„Voor jou? Sjoolem?”

„Nee, voor Vekkie van Hannie!”

„Ga je gang, Sjoolem, zie!”

Sjoolem Kapper is klaar, laat 't nog 'n haartje schelen. Hij gaat kanapé en stoelen bekijken en bezitten, om te voelen, of ze, makkelijk bezeten zijn. Stoel voor stoel hupst-ie proef, onderwijl Sjoolem Aleichem zeven stuivers vischt.

„Nou Sjoolem?”

„Ik vind ze sjiin. Maar mag m'n Sjiintje daar ook eve komme kijke?”

„Noh-née, ze zal welkom zijn bij Sjoolem Aleigem, dat weet je wel, Sjoolem.”

Sjoolem Kapper's Sjiintje verschijnt 'n uur later en toch geen uur later. Want 't klokje aan den boom vertikt 't den tijd te vertikken. Sjiintje Kapper heeft 'n portuur van de verbreede Vijzelstraat.

„Sjoolem Aleigem.”

„Mag ik tegen jou wel zegge, Sjiintje, mit den dag kom je an.”

„Hè, eve uitruste, Sjoolem.” En Sjiintje daalt als 'n ballon en ankert op de canapé.

„Nog veel jare, Sjoolem.”

„Oomein, Sjiintje, zal je leve.”

„Het Sjoolem je gezeg van de kannepée en stoele? Nou ik die kas zie, ik bedoel die laaitafel . . . Hèt Sjoolem ze gezeg van Vekkie van onze Hannie? Die laaitafel ken d'r ook wel bij. Mag ik ze daar eve zien, Sjoolem?”

„Ga je gang, Sjiintje, zie! Sjoolem hèt ook al gezien.”

Sjiintje schijnt nieuwen adem opgedaan te hebben. De ballon rijst en schommelt los. Ze landt op stoel voor stoel, om proef te persen. Ze trekt la voor la aan z'n hengersels, als 'n ballon-

captif aan z'n ankertouwen. Dan valt ze met haar volle lading in den leunstoel om te voelen, wat-ie velen kan en of z'n pooten haar weelde kunnen dragen. Sijntje is voldaan over de medewerking van de pers. Ze heft de stampvolle zitting op.

„Nou Sijntje?”

„Ik voor mijn, Sjoolem, dat weet je wel, ik hou niet van lang kijke. 't Ken toch niet beter as best zijn. Maar je weet Sjoolem, *ik* mot d'r niet op zitte en m'n Sjoolem ook niet en je weet, hoe de jonge mensche tegewoordig zijn. Nou ja, 't is jou 't zelfde. Mag m'n Hannie strakkies eve mit me mee komme kijke? Misschien komt m'n Noosen dan ook even an.”

„Natuurlijk Sijntje, hou je niet vreemd en komme jullie an bij me.”

'n Kleine karavaan zet koers naar de groen-lederen oase. Kameelen houden stil. Ze zijn aangekomen onder de boomen van Sjeik Sjoolem.

„Sjoolem Aleigem!”

„Aleigem Sjoolem!”

„Daar binne me, Sjoolem.”

Sijntje ploft weer neer op de canapé. En aan 't andere eind haar Hannie, 'n aardbol van evenarende ronding.

„Blijf je hier, Sjoolem, hier!”

Deze roep buldert tot Hannie's zoon, 'n jong stiertje van acht.

„Ga dammaar zoolang op die stoel daar zitte, op die stoel zeg ik je, as ik óver je kom, vertel je 't niet na!”

Noosen, 't mannetje van kameel Hannie, is ook meegekomen. Sjoolem Aleigem heeft ze allemaal zien „ankomme”. Noosen zet zich in 'n leunstoel.

„Stil toch, jij krijsjgemmae, stil, nou, nouh, wees maar stil, ja, ze is zoet, ja zoet is ze . . . zit jij bij je moeder op de kaanepéc hé? Waarom huil je dan? Hèj je wéér honger? Wanneer heb jij geen honger?”

Deze oratie geldt Schoontje, het zevenmaandige kameeltje van Hannie.

„Nou Hannie, nou jij!” zegt Sijntje tot Hannie.

„Die tafel ken ik d'r ook wel bijneme. Is die lamp ook te koop, Sjoolem? Nou Sjoolem, hoe vindt u mijn kleine Sijntje ankomme, hé?”

„Jullie doen nooit ander dan ankomme,” zegt Sjoolem Aleigem.

„Noosen, hou jij 's eve an Schoontje vas, zal ik eve de lamp

probeere. Gijn van 'n klok hebt u daar, Sjoolem, zeker ook te koop? Wat dunk je, Noosen?"

„Eers 't een en dan 't ander, daar moeder, neemt u Schoontje maar eve over. Jij kommandeert maar, Hannie, en as d'r nou 's geen ankomme an is? Ik vind 'n kannepée mit zes stoelen en twee leunengstoelen al ruimschoots genoeg, wat ù, moeder?"

„Ik mag ze zeker wel eve zien, hè Sjoolem?" vraagt Hannie.

„As je ze zoo ken zien, ga je gang, anders ken ik je wel 'n vergrootglas geve," lacht Sjoolem Aleigem.

En weer begint de plof-proef en 't hups-examen, stoel voor stoel. De canapé klaagt al van pijn in z'n springveeren blinden darm.

Eindelijk de koop-conferentie. 't Heele stelletje zit op de canapé. Alleen kleine Schoontje is zoolang in de wieg gelegd, die kleine Sjoolem schommelt, om z'n zussie Schoontje tot vrede te dwingen.

Zoo goed als is de koop gesloten.

„Sjoolem, 't is zoo goed as gekoch, hoor. Maar weet u wàt . . . ? zegt Hannie, „we komme strak nog eve terug mit Vekkie en Vikkie. Gekheid, geen van alle motte me d'r op zitte. Vekkie en Vikkie motte 't zegge, nee, wat u nou, Sjoolem?"

„Natuurlijk," zegt Sjoolem. „Vekkie mot ze 't eerst zien en as Vekkie ze gezien hèt, dan kenne jullie ze nog eres komme kijke. Maar as Vekkie ze mit 'n verrekijker wil kijke, is ook goed. Afijn, vooreerst verhuis ik nog niet, laat Vekkie maar ankomme."

En Vekkie kwam, met Vikkie, met Noosen, met Hannie en Sijjntje en kleinen Sjoolem en kleine Sijjntje. " 'n Kudde olifanten.

„Daar heb u nou Vekkie, Sjoolem, m'n ankommende dochter. Zeventien is ze. Allemaal raaije ze zeven-en-dertig, dat mot ik zelf nog worre."

De kudde mammoeten installeert zich. Vikkie schoon-goosen tracteert zelfs zuur. En terwijl de heele collectie zit, om de draagkracht van canapé en stoelen te peilen, heeft Vikkie, die iets weg heeft van Og, acht-el's koning van Basan, zich in het houten ledikant geworpen, om deszelfs lengte te toetsen aan zijn paal-noch-perk-lijf en hij is in den groei, weet u — want negentien jaar zegt nog geen „ho".

Niets gekocht. „Geen ankommen an," zeiden Vekkie en Vikkie en de karavaan kuierde af.

Niets te verkoopen. Canapé geknakt, stoelen gekraakt, latafel gekanteld, tafel-la gekrast, wieg gebogen, lamp gebarsten, klok gevallen.

Sjoolem Aleigem's vrede wou verkeereren.

Daar zou vijandschap van „angekomme” zijn.

Maar twee dagen vóór Sjwoes gaf Vrommie van Voolie van Sjoolem Aleigem haar hand aan Mennie van Hannie van Sjoolem Kapper.

Toen gaf Sjoolem Aleichem de meubels maar cadeau. Makkelijk angekomme, wat?

En de vrede was niet verkeerd.

Sjoolem Aleigem!

XXVIII.

BE-SJOOLEM.

Liefste woord in de goddelijke taal. Laatste wensch in den menschelijken wil. Als de spraak de zang der zielen is, moet „be-sjoolem” ’t mooist-machtigste accoord zijn. Enkel „sjoolem” alleen is al de fijnste noot op het instrument der tong. Neen, de klank „vrede” evenaart dat niet. De heilige taal heeft betere snaren. Dat geluid *sj*, waarmee sjoolem begint, is al sjoolem. Dat *sj* . . . is ’n geluid, dat alle wan-geluid verbiedt, dat alle storm-stemmen tot stilte streelt. Men dempt er drift van groote menschen mee, men temt tot slaap erdoor de onverklaarbare pijnen der kleinen. Het is de eerste letter van God’s Almacht en de laatste van ’s mensch onmacht. Eén letter ervóór. ’n Nieuwe toover. „Besjoolem”. Dat is in geen taal te verplaatsen. Op die muziek heeft alleen ’n Joodsche ziel gehoor. ’n Melodie van zalige zuiverte, die niet van deze wereld is. ’t Bezingt ’n rust, die niet verstoord kan worden, ’n zorg, die hoofd en hart ontruimd heeft, voor eventjes of voor even of voor eeuwig. Kinderen zijn „besjoolem” naar bed, ouders zijn „besjoolem” verzorgd, dierbaren zijn „besjoolem” ter eeuwige rust gelegd. „Besjoolem” neemt de laatste zorg weg. Het is de laatste groet van hier en de eerste van ginds. Het is een dankwoord van den hemel aan de laatste plicht der aarde. De Jood, die ’t zeggen mag, is gelukkig door zelfvoldoening. Hij voelt

't laatste zelfverwijt verdwenen. Besjoolem is 't wachtwoord, om op „keiwer oowes” te komen. 't Kortste nachtgebed voor den langsten slaap!

Waterlooplein zonder Sjoolem.

Boomen, steenen, lucht, alles wat 't was en zijn zal. Maar de atmosfeer is weg. Gelijk Salomo zei: „'n geslacht gaat, 'n geslacht komt, maar de wereld blijft wereld”. Vóór deze wereld was 't anders. Ging met ieder geslacht zijn wereld weg. Nieuwe menschen brachten mee: 'n nieuwe zon, 'n nieuwe lucht, nieuwe dieren, boomen, bodem. Dat vond God niet goed. Toen schiep Hij deze wereld, waarin de menschen sterven, maar de aarde leven blijft. Dat vond God zeer goed. Nu kunnen de lateren verbeteren, wat de eerste verslechteren of anders-om en dan aan het derde geslacht gelegenheid geven, het tweede te verafschuwen en het eerste weer na te doen. Herstellen is mooier dan nieuw maken. Hoe hadden we anders dat zoete woord gekregen van „hij is hersteld”?

Ja, dàt zijn die boomen, waaronder Sjoolem lachte. En dàt de steenen, waarop Sjoolem wandelde met God. En dàt de hemel, waarin hij zijn leven las. En dàt de lucht, waaruit hij zijn pijpje ademde. Daar staan zoowaar ook meubels in diverse stoffage. Maar Sjoolem is weg, voel je dat niet? Weg? En dat gezicht, zeg, zie, zweren zou je zoo zeker: dat is Sjoolem! 't Is ook zoo. Dat is Sjoolem's vleesch en bloed, maar z'n nesjomme niet! Alles aan 'n mensch is van vader en moeder. Beenderen, spieren, nagels, hersens en wit in 't oog, is van vader. Vel, vleesch, bloed, haar en zwart in 't oog, is van moeder. Maar ziel is van hemzelf. Die gaf hem God. Z'n adem, z'n gezicht-glans, z'n zien, z'n hooren, z'n spreken, z'n gaan, z'n begripen, daar heeft vader geen part aan en moeder geen deel. Is dat niet almachtig goed geschapen? Jodendom weet niets van erfelijkheid van gemoed en geest. Vleesch en bloed zijn erfelijk, maar ziel is zelf gekregen. God beware, 't ware anders!

Zie je dan niet, dat die man iets in z'n oogen heeft, wat Sjoolem niet had? Angst voor 't leven, zorg voor niet-genoen, honger naar meer dan 'n ander? Ja zeker, Gokkie is de zoon van Sjoolem en Dientje. De kleinte van Sjoolem, de breedte van Dientje, maar van geen van bei de diepte. Van Sjoolem niet de sjoolem-met-zichzelf. Van Dientje niet de dienst-van-God.

Vaders handel, maar niet vaders wandel. Moeders „rasj”, maar niet moeders „roeh”. Van beiden de helderheid, maar van geen van twee de helderziendheid.

„Gokkie, is Sjoolem...?”

„Nee, God laat 'm gezond. Vader is besjoolem verzorgd. Gijn, daar komt-ie an ook!”

'n Blauwe heer met 'n zwart hoofd. Sjoolem met 'n kolenhoed en turf-trappers. Sjoolem glimt aan z'n hoed, aan z'n jas, aan z'n voeten, alleen z'n gezicht is dof. U snapt 't zeker al. Sjoolem is 'n oud-mannetje geworden. Hij wordt bewaard in 'n pakhuis van ouwe-mannetjes. Sjoolem is „besjoolem” verzorgd. Hij heeft 'r zelf om gevraagd. Omdat-ie bij Gokkie boven zag, wat-ie niet zien wou en wat-ie zien wou, niet zag. Hij woonde wel bij z'n Dientje, maar nòg niet. 't Hekje stond er, met „verhuurd” erboven, op Muierberg. Dientje sliep er al, maar *zijn* bed was nog niet gemaakt. En daarom was-ie zoo lang in huis bij Gokkie. Maar Gokkie zag daar kniezen van komen. Om vader 'n plezier te doen had-ie kleinen Sjoolem naar „t Joode” gestuurd. Maar Klaartje wist „de hal”, niet te vinden. Sjoolem zei nooit wat, over den sjoolem en liet zich door den dokter vleesch en vet verbieden. Toen zag-ie eenmaal op z'n sjabbes, toen-ie uit „Ouhawei Sjoolem” kwam, Gokkie gauw 'n eindje sigaar uit 't raam gooien. Heeft toen geen kiddesj gezegd en geen eten gelust. Ging d'r toen zelf werk van maken. Zag men 'm telkens tellen uit een in 'n oud goud-doesje van Dientje olee-he-hasjoolem. Z'n handelscenten. Waar hij op verkooping en mee vocht. En hij kocht zich in „newei jeesje”. Gokkie en Klaartje blij, dat vader „besjoolem” verzorgd was. Hebben ze zeker niet gehoord z'n hart barsten. Hebben ze bepaald niet gezien z'n ziel krimpen. Maar God wist wel, dat Sjoolem liever 'nouve man was gebleven, dan 'n „oud-mannetje” geworden.

Vader, daar komt grootvader an.”

Sjoolempje haalt Sjoolem in. Pakt z'n bibberende hand en brengt die aan z'n mondje. Wil 't derde geslacht goed maken, wat 't tweede heeft bedorven?

„Groovader kom mee, mot u hoore an mijn al kenne oore.”

Hij trekt 'm mee onder de boomen op de steentjes, op 'n divan van vaders massematte.

„Nee, vader, gaat u daar niet zitte, dat is mijn sgooure en as d'r iets ànkomt...”

Precies Sjoolem, toen *hij* onder de boomen op de steentjes z'n sgoure had staan. „Pas op, éér d'r wat ankomt.” Als daarom 't mazzel d'r niet wil ankomme, geeft toch al 't „afblijve” niets.

„Gaaf u dáár zoolang zitte, vader!”

„Waar?”

Dat zoekt Gokkie zelf nog.

„Dáár vader!”

'n Oude ruststoel van 'n roest-stalletje naast z'n salon. Dat mág wel van den buurman. Kleine Sjoolem zeult 'm aan. Onder 't sleuren breekt 'r nog 'n wiel-rolletje af.

„Zit u zoo niet lekker, vader?”

„Over m'n einde, Gokkie,” zegt Sjoolem, om sjoolem-wege te zwijgen.

„Wil u nou hoore, groovader?”

Sjoolempje heeft zich aan Sjoolem vastgeklampt. Hij moest aanstonds naar 't Joode en heeft z'n „fille” in z'n bloesje. Daar heeft grootvader zijn naam in gezet en den datum van z'n bris-miele, toen hij kleine-Sjoolems gefatter was.

„Wil u nou hoore, groovader, wat zal ik voor u oore? Wil u opzoeke, ik ken al 'n stukkie van „sjomme-nessere” vertale ook, wil u hoore?”

De fille ligt op Oude-Sjoolems schoot... Kleine Sjoolem zit of eigenlijk staat of eigenlijk hangt of eigenlijk klimt.

De hemel hoort, de aarde luistert. Maar geen der menschen ziet dat schitterend prentje uit den Bijbel, dat levend schilderstukje uit 'n verren voortijd. Gokkie alleen ziet 't en zegt tot den buurman van den rust-stoel „och, láát 'm z'n narresjkat!”

Maar de boomen lachen en de lucht zingt.

Sjoolempje wijst bij met z'n vingertje. Hij ziet van grootvader niets. Heel z'n hoofdje eet de letters op.

„Boroeg — geloofd — attoh — zijt gij — addesjim — de Eeuwige — elloukeinoe — onze God — weiloukei — en de God van — awouseinoe — onze voorouders — elloukei — God van — Awrohom — Abram — elloukei — God van — Jitschok — Izak...”

Sjoolem lacht in 'n verre wereld van vroeger.

„Wezougeir — en die gedenkt — chasdei — de weldaden — oowous — van de voorvaders — oemeiwe — en die brengt — gouëil — de Verlosser — liwwenei weneihem — aan de kinderen van hun kinderen...”

„Groovader, u hoort niet! groovader, slaap u? — groovader... ai — vader, vader — vader, groovader, komt u gauw hier, vader!”

Sjoolem's hoed is gevallen. Want z'n hoofd is omgezakt, tegen schoudertje van kleinen Sjoolem.

„Vader, groote God, wat is d'r met u?”

Gokkie vliegt aan.

Sjoolem is „besjoolem”, waar-ie wezen moet.

Kleine Sjoolem hoefde dien middag niet naar 't Joode. De meester zou 't wel gewaar worden, dat grootvader gestorven was.

't Hekje met „verhuurd” is weg op Muiderberg.

Sjoolem is „besjoolem” bij z'n Dientje.

XXIX.

BLOEME.

Geplukt van vruchtbaar veld. Los van de aarde, jaren al, toch niet dood. Aan geen takje meer vast, nog toch in bloei. Op steen geplant, sinds jaar en dag, toch nog vrucht gedragen. Zomer en winter, nooit beschut, en niet verlept. Immer rijper, rijker in groei, blijder in bloei. Lachend in storm, schaterend in sneeuw, schertsend in hagel, snakend in kou. Wilde nooit aan verdorren denken. Hing 't kopje neer, sproeide ze milde traantjes en op weer was 't hoofdje. Zooals ze ook zon kon maken uit haar eigen zieltje. Over rozen was ze gewandeld, van dat ze 'n wezen werd. Vader kon bloemen maken, mooier dan het veld. In zijn keldertje kon de natuur nog wel wat leeren. Weet de natuur wat van 'n bloemen-bruiloft? Heeft ze de kleuren soms hartelijkheid geleerd? Dáár groeien rozen, hier bloeien lelies, ginds tieren anjers, ergens dansen anemonen. 'n Kind van Israël komt aangelooopen en trouwt rozen met lelies, laat anjers anemonen kussen, bindt ze saâm tot 'n heilige hartelijkheid, dat ze elkander om den hals vallen en in omhelzing houden. Nu ja, niet lang, maar genot moet kort zijn, wil 't niet vervelen. Als maar telkens weer 'n nieuw kort genot komt, tot 't leven klaar is. De schepping hiervan heeft de

Schepper aan Zijn Jood-schepsel overgelaten. De Jood is de componist van het natuurlied. De klanken der bloemen bindt hij samen tot 'n bloem-stuk, met 'n bravour van kleuren en 'n fuga van geuren, die de oogen zingen en de zielen toejuichen. 'n Jood kan uw tuintje niet aanleggen, van deftigheid is hij niet thuis, maar laat hèm uw bloem-stuk maken, u zult zien: de bloemen drukken u zelf de hand en zeggen hartelijk „mazzel-tov” en „nog veel jaren!” Maar ga in Godsnaam niet bij hem om 'n graf-krans of 'n kist-ruiker. Bloemen zijn om te feliciteeren, niet om te condoleeren. Mag men 'n doode treiteren met 'n koosjer talles, als hij er geen brooge over zeggen kan? Wou je 'm dan z'n oogen sarren en z'n neus, als hij ze niet kan knippen en ophalen? Neen hoor, 'n lichaam kan ieder geloof belijden, de ziel alleen maar Jodendom. En daarom mag de Jóód alleen 'n bloemen-stalletje hebben. Daarom mag 'n Jóód alleen heeten: Roos, Lelie, Blom, Groen, Bloemhof, Lelieveld, Wijngaard, Druif, Appel, Sinaasappel, Citroen, Pruijm, Peereboom, Koren, Kool, Groente, Wortelboer, Veldman, Van den Berg, Van Dal, Bosch en Bloemist.

Daarom trouwde eens Levie van der Velde met Roosje van der Woude, die beiden in bloemen deden.

En daaruit werd geboren Bloeme van der Velde.

Die kennis kreeg aan Beer Plukker.

De zon gaat op over de puin-schuit aan het Waterlooplein, die gearmd ligt met 'n bloemen-schuit. Morgen zal 't Sjwoes zijn. Jomtov van groen en bloem. Herinnering aan bikkoeriem, eerstelingen van Joodsche veld en gaard.

De Jood geeft het begin van z'n alles aan God, opdat God hèm geeft 't eind van z'n dalles. Zoo is de eerste vrucht uit schoot van moeder-aarde aan Hèm gewijd, zoo goed als die uit schoot van moeder-mensch. Begouriem en bikkoeriem zijn niet van u, meester-knecht van God! Heilig ze hoog, opdat niet laag ontwijd worde, al wat er na groeit en geboren wordt. Wat zal 't morgen goddelijk geuren in huis van mensch en kluis van God! Sjwoes zal 't morgen zijn en overmorgen ook!

„Opraaie, Beer!”

„Als ze eers van 't schuit zijn, Dries!”

„Mijn ook goed, hej je weer niegesj, Beer?”

Bakken fluweelen viooltjes en blauwe vergeet-me-nietjes. Potten geraniums, fuchsia's, dahlia's, reseda's, begonia's, goudsbloem, monnikskap en rozen. Van schuit naar wal. Twee potten in één handkneep tegelijk, in hun rood-zwarten nek gegrepen. In twee partijen in 't gelid. In strenge soorten-tucht en straffe kleuren-orde. Dàt is geen kunst, kan 'n kruier ook al. Maar aanstonds. Als ze in 't karretje hun kleur-concert moeten geven en hun bloeiend lied moeten zingen. Dan zal je Beer z'n muziek zien zetten!

„Van 't schuit af, Arie!”

Arie is Beer's eersteling, begour uit Bloeme's schoot. 'n Week vóór Sijwoes geplukt. Op Sijwoes door den Plukker aan God gewijd, toen Aron zijn eerste droppels bloedje liet plengen en z'n traantjes stilde met zijn eerste droppels wijn. Sindsdien heeft Barend Plukker zijn God niet meer gezien. Hij had andere vrienden.

„Kom je hier, Arie, van 't schuit af, zeg ik je!”

„Och vader, ik doe toch niks.”

„Van 't schuit af, hier! !”

„D'r ken toch niks gebeure, Beer, mijn Semmie zit d'r doch ook, bin je klaar, zalle we nou opraaie?”

Munt of kruis wordt gegoooid met 'n cent, wie de partij potten rechts zal hebben, om dat de potten wel geteld zijn, maar de bloemetjes niet.

Kruis voor Beer, lading links van hem, waar twee potten bijstaan met 'n barst. Beer maakt z'n compositie in 't karretje. Moet vandaag uitverkocht worden. Hij zal 't verrukkelijk schakeeren, dat ieder van bekoring staan blijft.

„Dáár, voor jou ook wat, daar heb jij de eerste van me!”

En hij haalt de rozen uit de gebarsten twee potten en slingert de bruine puin naar de puin-schuit.

„Die roze zal Bloemie wel kenne gebruike, brenge toch hun cente wel op, zal je zien, nog ééns zoo veel.”

Met dorstig welbehagen gaat hij z'n compositie nog even door, alvorens haar op te voeren in de open lucht van de stad. Dan sproeit hij uit 'n gieter millioenen tranen over de tragedie der broodwinning en repeteert al vast z'n roep.

„Mot u wat hebbe, meneer? Krijg ik handgif van u?”

Daar staat en staart 'n heer. Van het trouwe Israël, want onder z'n rechterarm steekt 'n talles-zak.

„Ik moet 'n partijtje potten hebben voor 'n sjoeltje voor Sjwoes, vóór morgen, maar heel goedkoop, want 't is 'n sjoeltje, dat niet veel missen kan.”

„Voor 'n sjoeltje? Dank u, mot geen handgif van 'n sjoeltje hebbe, gaat u maar bij m'n concurrent. Dries, die rewoogem gun ik jou. Voor mijn zit meer mazzel an'n kerrek. Ik laat m'n dag niet bederreve door 'n sjoeltje, dank je.”

Bloeme.

Eenmaal in 't jaar staat ze op 't Waterlooplein. Anders eeuwig op de bloemmarkt aan 't water. Bloemen los van de aarde, aan geen takje meer vast en toch in levenden bloei. Eerew-Sjwoes op 't Plein. Op 't veld van Waterloo. Om liedjes van Sjwoes te maken op 't klavier der kleuren, op bloemen-toetsen en sappige snaren-stengels. Bloeme Plukker. Voor vijftien cent al 'n geurig liedje. Als ze bloem voor bloem door elkander plukt, van bak en blik, vlug hier, plots daar, is 't alsof ze een klavier bespeelt. Niet één greep is mis. Iedere toon is zuiver in 't bouquet. En als 't verkocht is, zegt ze: „nog veel jare en gebruik ze mit gezond”. Haar hart is vroom en haar mond wil 't mee doen. Heeft ze dat stalletje niet geërfd van haar ouders, die met God gegaan waren, heel hun hartelijk leven? Maar haar Beer is zoo vreemd aan 't oude mooie. Heeft al heel wat gelachen om haar vrome grollen en gekeven om haar oudmoederlijke kuren. Heeft ze wat moeten huilen, om er door te halen dat Arie in sjoel bermitswe zal worden, twee weken na Sjwoes. „As jij 't betaalt”, heeft Beer gezegd. „Goed” lachte ze, want ze had er al op gespaard.

Op Eerew-Sjwoes is ze vroeg blij. Speelt ze met de eerste zonnestralen op 't Plein, om vroeg haar bloemen te sorteeren. Ze wil 't voor ieder wel weten, dat het haar beste dag van 't jaar is.

„Niet op de blauwe steene zitte, Roosie.”

Roosje is Bloeme's eerste meisje. Twee jaar na Arie lag ze aan haar borst. Nooit in de wereld heeft iemand zoo'n mooi roosje op de borst gehad als zij. 't Was uit God's tuin geplukt, haar oogjes als twee dauwdruppels in 't parelend zonnelicht en haar wangetjes als zijden rozeblaadjes.

„Niet op de blauwe steene zitte, Roosie, toe nou!”

„Och moe, 't hindert niet, ik bin dadelijk klaar.”

Zij zoekt uit 'n groote mand de takjes van groen, die moeder als aderen zal weven tusschen het vleesch-en-bloed der kleuren.

„Zoekt u wat, juffrouw?”

Bloeme is verbaasd over de zonne-vroege klandizie. De Zuider-toren is aan 't half-zeven spelen.

„Ach ja, m'n stakkerd” en ze weent en kijkt tranend naar Roosje.

„Wat is er dan, juffrouw?”

„Zóó oud, was m'n kleine meid, ziet u, ik denk tien, niet?”

„Elf”, trilt Bloeme.

„Nou ja, dat scheelt niet veel. Ziet u, m'n kleine wordt vandaag begraven en nu wou ik 'n bouquetje koopen voor op haar kistje. U kunt me misschien wel centje klaar maken, niet duur, stakkerd.”

Bloeme beeft. Voor-gevoel welt op uit 't diepe hart naar de keel.

„Arme vrouw. Ja, maar ziet u, ik verkoop geen grafbloemen.”

„Och toe.”

Bloeme maakt 'n bouquetje met sidderende vingers en reikt 't zwijgend over.

„Hoeveel is 't?”

„Niets, niets.”

„Niets, zegt u? Mag ik dan wat aan de kleine meid geven?”

„Nee, nee, ik bid u nee, nee!”

Dat was Bloeme's handgif. Ze wou geen handgif hebben, op Eerew-Sjwoes voor bloemen voor 'n kinderlijkje. Ze staakt even haar bloemen-bedrijf en roept haar Roosje en brengt 't kopje aan haar lippen en besproeit 't met stille tranen.

„Moe, waarom huilt u...?”

Zeven uur dreunt Zuider-toren.

„O, moe, kijk u es de mensche loope!”

„Och, kind, is niks. Gaat zeker 'n plezierboot voorbij in de grach.”

„Nee, moe, kijk maar, ze wijze in 't water!”

„Hier, Roosie, waar loop je na toe?”

„Hè moe, effe kijke, effe maar.”

Weg.

Bloeme weer bezig met 'r bloemen. Loopen meer menschen.

Veel te veel voor die vroegte. Voelt ze 't hart stilstaan, waarom, weet ze niet.

„Moe, moe!” Roosje holt aan. Snikt diep in moeders schoot.
„Moe... A... rie... in... 't... water!”

Was over boord van de schuit gaan hangen, om Semmie z'n bal uit 't water te halen. Stoomboot voorbij. Deed 't water danig deinen. Opeens 'n rauwe roep „Semmie! !” Arie weg, onder de schuit.

Dries heeft net den koop voor 't sjoeltje gesloten.

„Jij liever dan ik,” meesmuilt Beer. „Ik zal alle halleva dag verdiene, wat ik vandaag voor me potte meer maak dan waar jij 't daar voor verlate hêt.”

„Daar heb ik nou me gijn in, laat 't sjoeltje an mijn overlegge, 'n cent 'n ziek wat ik d'r an te kort kom.”

„IJzere Hein!”

„Vader, vader... vader... dáár... in 't wa...ter...!”

„Al...le...mach...ti...ge...vader...in de hemel...”

Beer wordt waanzinnig.

Dries z'n jas uit. Vliegt de schuit op. Loopt 'n seconde heen en weer. Duikt... boven... niets... duikt... onder de schuit... borrels... bellen... kringen... boven... hijgt... en zwemt naar de puinschuit... met... iets... in... z'n tanden, als 'n beest...

Op de puinschuit ligt 'n stuk druipend menschen-puin. Arie... Dries niet van 'm weg. Werkt als 'n gek, om leven in 'm te krijgen. Hij moet toch over twee weken barmitswe worden.

De Meester van het leven wil, dat dit leventje Zijn naam nog zegent voor 't Seifer-Toure.

Beer Plukker kon zijn eersteling op 't nippertje plukken van 't laatste randje van den dood.

Toen werd 't Sjwoes in 't sjoeltje, waarvan Barend geen handgift wou hebben.

In de vrouwen-sjoel Bloeme. Haar snikken vulden 't kluisje van God, toen Arie op 't Almemmer kwam voor 't Seifer-Toure, vóórdat-ie nog barmitswe was. Beer was opgeroepen. Aan Arie werd gommel-bensjen woord voor woord voorgezegd.

Toen deed Beer op Sjwoes 'n sjwoeë:

Ieder jaar bloemen op Sjwoes in 't sjoeltje voor niets. Van Beer Plukker, *voorzitter van 't sjoeltje*.

XXX.

HILLEL EN SJAMMAI.

Twee verstands-worstelaars, twee gevoels-athleten. Levenslang met elkander gevochten, zonder één oogenblik zonder elkander te kunnen. Beiden kampioenen. Hillel licht-gewicht, Sjammai zwaar-gewicht. „Beter niet geboren,” zucht Sjammai. „Beter wèl geboren,” lucht Hillel. „Men mag niet!” gromt Sjammai. „Men mag wèl!” komt Hillel. Beiden hebben ze recht, maar Hillel wint 't. Omdat Hillel optimisme is en Sjammai pessimisme, in 't Hollandsch: licht en donker, in 't Joodsch: geduld en ongeduld. In iederen voetstap van de wet staan ze tegenover elkander, vanaf het „opvegen van de kruimels op Sjabbos na het eten” tot aan „wie Jood mag worden en wie niet.” Sjammai is de man van de steenen tafelen, Hillel van het vleezen hart. Hillel loopt immer met zijn ziel onder zijn arm, Sjammai zag men nooit anders dan met den „el-stok” in de hand. Sjammai weegt en meet en telt precies, Hillel schat met oogenmaat en geeft en neemt „in de roesj”. Hillel denkt: „'t komt wel goed.” Sjammai zegt: „men kan nooit weten.” En daarom laat Sjammai de zoldering doorbreken boven den wieg van zijn kleinkind, om 't wichtje, nauw geboren, onder 'n Soekoh te laten slapen. En daarom roept Hillel, als hij op weg naar huis een luid geschrei verneemt: „ik ben overtuigd, dat die noodkreet niet uit *mijn* huis komt.” Daarom leeft Sjammai iederen dag in zorg voor Sjabbos. Ziet hij iets lekkers op Zondag, dan koopt-ie het voor Sjabbos, want misschien komt er voor Sjabbos niets meer te koop. Vindt hij op Maandag iets lekkerders, dan koopt hij dàt voor Sjabbos en eet dat van Zondag op. Maar Hillel denkt: „Geloofd is God iederen dag.” Hij leeft en eet in den dag, waarin hij is. Voor Sjabbos zal God wel zorgen.

Hun namen zeggen al alles. Hillel beteekent „loflied” en Sjammai „klaagzang”.

Ik zeg u: als Hillel en Sjammai samen een kruidenierswinkel gehad zouden hebben, Sjammai zou de korreltjes suiker niet wegen maar tellen en Hillel zou bij ieder half pond een pond hebben toegegeven. En daardoor zou, juist door beiden samen, de zaak gerendeerd hebben.

Hillel en Sjammai hebben 'n kruidenierswinkel.

Op het Waterlooplein, tusschen steen veertien en zeventien-een-half, van den blauw-steenen rand-band tot aan den boomen-zoom.

Hillel en Sjammai zijn twee verstands-worstelaars, twee gevoels-athleten. Hillie Prijs en Sjammmie Kopuit vechten levenslang met elkander, zonder één oogenblik zonder elkander te kunnen. Beiden kampioenen. Hillie licht-gewicht, Sjammmie zwaar-gewicht. „Had 'k 't maar nóóit gekocht”, zucht Sjammmie altijd. „Had 'k d'r maar nog meer gekocht,” zingt Hillie immer. Beiden hebben ze recht, maar Hillie wint. Want wie in den handel pessimist is, moet maar wandelen in plaats handelen. Hillie reuze-geduld, Sjammmie één brok ongeduld. Sjammmie Kopuit kijkt z'n kop uit als-ie iets inkoopt, net zoolang tot 'n ander hem uitkoopt, als niet Hillie Prijs 'n prijs prevelt, dat ieder ander 't prijsgeeft. „Dat mag je niet” gromt Sjammmie. „Ik wil!” komt Hillie. „Ja, maar je ken niet weten,” bibbert Sjammmie. „Op mijn nesjomme, dat wordt geen raggene”, bedibbert Hillie. Als Hillie er niet was, zou Sjammmie iederen dag naar huis gaan met „Sjabbes in z'n zak,” en nu gaat 'r geen week om, of ze hebben 'n Sjabbes-makertje. Sjammmie wikt, maar Hillie beschikt. Sjammmie koopt met den el-stok en leeft met z'n potloodje, Hillie koopt „in de roesj” en leeft op den „sjobberdebonk”.

Ik zeg u: als Hillie en Sjammmie samen 'n rabbinaatje hadden gehad, Sjammmie zou geen haartje zonder sjoumer laten knippen en Hillel zou bij ieder busje groente 'n busje ourem hebben toegegeven. En samen zouden ze de Jiddisjkat wel hebben laten renderen.

'n Toonbank. Met twee koperen, staande weegschalen, met glimmende gewichten-bakjes. Aan twee boomhekken: een lat, waaraan 'n koperen hang-weegschaal 'n two-step danst. Op de toonbank verder: flesschen, hoog in positie van drups, drops, balletjes in alle kleuren kleefsel en pepermuntjes in allerlei blanke scherpte. Aan twee andere boom-latten: risten zakken en toeten, schommelende papieren, rijzend en dalend in den wind van den dag, erg bedrukt, zooals tegenwoordig de papieren zijn. Deze laten lezen, dat ze van den overkant van de Jordaan komen. Langs de boomen: rekken met bussen groenten, bakken

biscuits, potjes mosterd, doozen flikjes, pakken plakjes, blikken sardinetjes, capsuultjes tabletjes, flaconnetjes essences, flesschen olie, azijn, spiritus in vet Nederlandsch en vloeiend Fransch. Op straat langs de limieten der klinkers: net of 't allemaal Sjoel-plaatsen zijn, die open staan. Maar in plaats van talleisem en tefillin en aanverwante heiligheden: meel, grutten, vermicelli, suiker, stijfsel, mais, vogelzaad, havervlokken, droogpruimers, appelen-in-den-krimp, rozijntjes in den rimpel, krengerige krentjes, sukade-stukken, kastanjes en kraak-mangelen. Tegenover in de quadrille: nette planken met koek uit Deventer, kaas uit Edam, kaarsen uit Gouda, oprechte uit Haarlem en niet-oprechte uit Delft, hopjes uit den Haag, rum uit Schiedam en thee uit Japan. Voor koffie is ook gezorgd, maar je moet 'r eerst maling aan hebben, want op de toonbank staat de molen met 'n wiel en 'n gebensjten slinger. Wasch-gelegenheid ontbreekt evenmin. Zeep, soda, loog naar hande-lust, zelfs 'n zeker papier staat op de rol. Daar, achter die ham.

Ziehier 'n bloemlezing van het arbeidsveld van Hillie en Sjammië. Gisteren in schoenen, eergisteren in boorden en manchetten en nu in de kruien en de grutten. Van alle markten thuis, zooals Hillel en Sjammai. Voor vier weken had Sjammië die kruidenierswinkel in 't oog gekregen. Drie weken lang zat-ie 'm in z'n hoofd. Vanaf gisteren lag-ie 'm voor z'n maag. Vanaf twaalf uur vanmiddag hangt-ie 'm z'n keel uit. Vóór vanavond moet-ie 'm achter z'n rug hebben. Vandaag is 't Vrijdag, moet ik u laten weten. En Hillie en Sjammië zijn stapel met Sjabbes. Aan de overzijde van de Jordaan, waar ook Hillel en Sjammai waren school gegaan, hebben Hillie en Sjammië in de helft van 'n halven dag kruidenieren geleerd. Ze hebben d'r Gemore met Raschie en Tousfes, Sjoelchen Oreg met alle Poskem op gestudeerd en nagekeken. Gisteren, Donderdag, stonden ze voor 't vraagstuk.

Hillie had 't licht opgenomen.

Sjammië zwaar.

„'n Jehoe de màg geen kaas koope mit ham,” zegt Sjammië.

„Ja gewed?” zegt Hillel.

„Laten we eve telefoneere naar 't rabbinaat,” proponeert Sjammië.

„Hèt niet noodig, as je vraag, bin je verlore,” opponeert Hillie. Hillie wint natuurlijk. Want Hillel en Sjammië hebben

óók nog nooit 't rabbinaat opgebeld, want dan zou Hillel heel wat nooit gewonnen hebben.

„Wat kijk je nou als, Sjammie?” vraagt Hillie.

„Is daar zesteg pond rijs?” vraagt Sjammie tegen.

„Waarom weeg je 't dan niet in toetjes van 'n ons?” vraagt Hillie hèn-tegen.

„Waarom kijk jij de appele niet in, onderwijl ik de rijs na kijk?” vraagt ongeduldig Sjammie over-hèn-tegen.

„Heb ik dan niet de mangele geproef en de pruime geprobeerd?” vraagt geduldig Hillie hèn-over-hèn-tegen.

„Heb jij geisjek in de masse-matte, Hillie!” vraagt Sjammie.

„Heb jij cente?” vraagt Hillie.

„Heb jij dan al gevraag, wat-ie d'r voor hebbe mot?” hèn-vraagt Sjammie.

„Heb jij dan al uitgerekend, wat je d'r voor geve ken?” hèn-over-vraagt Hillie.

„Hoeveel tel jij 't vleeschkos in?” vraagt Sjammie over-hèn-over.

„Tel jij dàt nog in, nieresj?” vraagt Hillie tegen-over-hèn-over.

„Hoeveel reken je dan 't melkkos?” Sjammie.

„Gek, mot dàt melk en dàt vleesch dan wat koste, is 't al niet erg erg genoeg, dat we 't motte ankijke?”

„Weet je wàt?”

„Nouh?”

„Wille we alles rekene voor 'n gulde 't stuk?”

„Wat, die krente?”

„Neem jij an mijn in de maling, Hillie?”

„Nee, jij an mijn, Sjammie?”

„Of jullie lang en breed rekenen, ik mòt d'r 'n kwart rood ruggetje voor hebben,” resolveert de kruidenier op sloffen.

„Dan ken je 't net zoo lief allemaal zelf opete,” meent Sjammie wild-kwaad.

Men zegt, dat net zoo eens 'n Heiden onderhandelde met Sjammie en Hillel. En met Sjammie niet kon opschieten.

Hillie onderhandelt en weet van 't kwart rood ruggetje nog drie gele velletjes af te krijgen. Want met oogenmaat heeft hij al in den roes uitgerekend, dat hij uit den winkelopstand en de flesschen de „lijzing” kon halen. Dan waren de kruiden en de grutten allemaal „zuivere rewoogem.”

„Heb je 't gekoch, Hillie?”
 „Heb jij 't dan kenne koope, Sjammié??”
 Opladen. Twee paard-en-karren.
 „Zoue we 't vóór Sjabbes pooter zijn. Hillie?”
 „Hou je nou al an Sjabbes, Sjammié? God zal eers Donderdag gezond late! Begin je al weer?”

Op den éénen bok achter 't paard naast den bul van 'n koetsier, zit Sjammié.

Op den anderen bok achter 't paard van de tweede paard-en-kar naast den olifant van 'n koetsier, zit Hillie.

Sjammié is 't eens met Hillie over de te volgen richting. Van den overkant van de Jordaan naar 't gooles van 't Waterloo-plein. De paarden kennen den weg en de koetsiers kennen de paarden.

XXXI.

BEIS-HILLEL EN BEIS-SJAMMAI.

Scholen van Hillel en Sjammai. De vermenigvuldigden van hun hoofd en hun hart. Leerlingen van hun tegen-elkaar-zijn, erfgenamen van hun buiten-elkaar-niet-kunnen. „Bijze lijf” en „beste lui”, die Hillel-en-Sjammai-beizen. Hebben mekaar vaak in het haar gegrepen en afgekamd, bij den neus gehad en de ooren gewasschen, aangepakt en uitgekleet. En toch elkaar zóó gragend, dat ze onder elkander getrouwd zijn. In wet en recht hebben ze mekaar met hoofd en mond gemeten, maar in de politiek met handen en vuisten. Dat laatste was bitter jammer. Beis-Sjammai's doel was mooi, maar zijn middel mies. 't Was de akelige tijd, dat Rome bloed wou drinken van Jeruzalem. Beis-Hillel wilde gemore d'r over leeren, Beis-Sjammai wou ze mores leeren. Toen heeft de knok ploeg van Beis-Sjammai helaas bij wijze van training Beis-Hillel bloedig afgetuigd. „Die dag was erger voor Israël, dan de dag van het gouden kalf,” schrijft de Talmud. Maar recht hād beis-Sjammai. 't Was immers de jaartijddag van Mousje Rabbeine, die geleerd had: vierkant-Jood zijn en den Egyptenaar, die aan Joden-leed wou smullen, 'n dood-stomp voor zijn maag te geven.

Als Beis-Hillel en Beis-Sjammai op het Waterlooplein hadden gestaan . . .

Beis-Hillel en Beis-Sjammai stàan op het Waterlooplein.

De bul-koetsier en olifant-dito hadden Donderdagmiddag tegen minche hun kruideniers-kruierschap volbracht. Hillie Prijs had goed gezien. De winkelopstand had 'n opstand gemaakt van Waterlooplein-winkeliers en de kern van hun „kéeren” was d'r al uit. Toen wou Hillie ook de winkel-waar „in de roesj” verkoopen. Sjammié Kopuit tegen. Die wou uitverkoopen. Hillie kon zich uitkoopen. Dàt wou Hillie, sehaggeles Sjammié, niet. Dan maar uitstallen tegen den avond en vannacht waken. Hillel en Sjammié hadden ook nooit opgezien tegen nachtwaken over Sinai's goed. Dus bleven Hillie en Sjammié den nacht van Donderdag op Vrijdag op bij hun pruimen en krenten. Het werd avond en morgen, de zesde dag. Om de beurt waren ze naar „sjkooome” gegaan.

Beis-Hillel en Beis-Sjammai.

Huizen van Hillie en Sjammié. De vermenigvuldigden van hun hoofd en hun hart. Leerlingen van hun tegen-elkaar zijn, erfenamen van hun buiten-elkander-niet-kunnen. „Bijze lijf” en „beste lui”, die kinderen van Hillie Prijs en Sjammié Kopuit. Ze konden mekaar zóó zien lijden, dat ze in dezelfde klas op de bewaarschool, op 't Kriste en op 't Jooode gingen zitten, dat ze op 't zelfde atelier stukwerkten en met dezelfde negotie kuierden. Ze hadden mekaar zóó lief, dat twee kinderen van Hillie en twee van Sjammié op één-en-denzelfden dag in één-en-denzelfde sjoel met elkander onder de goppe hadden gestaan. En de huizen gingen zich jaarlijks uitbreiden.

Zesde dag. Toen waren voltooid de hemel en de aarde en al hun scharen. De hemel loopt over van zon en de aarde wemelt van Beis-Hillie en Beis-Sjammié.

„Ik weet tenminste al wat ik venavend eet, Bekkie.” Vrouw van Hillie tegen vrouw van Sjammié.

„Appele mit pruime? Riekie?” Sjammié's vrouw tot Hillie's.

„Zal je in de wereld blijve, Bekkie.”

„Betaal je niet, Riekie?” vraagt Sjammié, „is dat m'n handgif?”

„Reken maar mit Hillie af. Maar geef me eers nog twee pakkies meel d'r bij mit 'n potje gember en 'n pond suiker

maken. Tegen de stelling met flesschen op. Sjemaa-benie, wat 'n hilleg!

„Hillie, daar gaat de rewoogem!” Sjammmie stuift aan.

„Sjammmie, dank Sjimborregoe op je bloote knieje, de kindere binne niet bezeerd!” jubelt Hillie.

En onderdewijl knokken de „beizen” in 'n plas advokaat met azijn en olie en stroop en balletjes en bewijzen, dat ze ongedeerd zijn, niet bezeerd, maar besmeerd, joeges! Daar buitelen drie Kopuitjes en twee Prijsjes in 'n klots-kleef-kladder-knok. Beis-Sjammmie wint.

„Koopman, kan ik die ham en die kaas koopen?”

Als u raden kan, wie...? De winkelier uit de Jordaan.

„Heb u geroote, baas?” vraagt Hillie.

„Wat gaat jou dat an of ik groote of kleine heb, zeker, heb ik groote, kijk” en hij laat gele velletjes zien.

Hij koopt de heele partij ham en kaas, die voor niets was ingeteld. Daarmee was de rinkelekink dubbel en dwars weer heel.

„Zeg, ken ik die joggies niet krijgen, om wat ik gekocht heb naar huis te brengen?”

Beis-Hillie en Beis-Sjammmie gaan klevend van vrede, beladen met ham en kaas naar den overkant van de Jordaan. Toen verdeelden Hillie en Sjammmie de rest van de koosjere sgoure aan 'n paar sjlemielem van Vlooienburg en Houttuin, lekoowed sjabbes.

En Beis-Hillie en Beis-Sjammmie aten dien Vrijdagavond in vrede hun koegel en appelen met pruimen, voor niets!!

XXXII.

KLEIN-KRAMERTJE.

Wat is uw antwoord, als ik vraag: wat is het antwoord van den mensch op de éérste vraag des levens? Zult ge antwoorden: wat is de eerste vraag des levens? Raad ik u te raden. Ademen? Eten? Huilen? Geen idee. Zóó raadt ieder dier. U, mensch, vraag ik, U, mensch, Gods eerste wil en laatste handwerk! Als u 't niet weet, leer 't van een kind. Kijk, wat het 't éérste

doet, om mensch te zijn. Vergis u niet met 'n diertje. Zeg dus niet: z'n pootjes graaien, als 't moeder gist, of z'n keeltje kraaien, als 't moeder mist, of met z'n vingertjes frommelen, als 't weet wie vader heet of met z'n teentjes trommelen, als 't meent, dat vader hem vergeet of met z'n tongetje rommelen, als 't praat, wat hij alleen verstaat. Mis mensch, zie beter toe, want dat alles maakt 't menschje niet in 't kindje van den mensch. Ik zal 't u maar zeggen: Krabbelen! Als 'n kind z'n eerste krabbels krast, is de mensch in hem geboren. 'n Dier weet z'n leven lang niet, wat 't met 'n potlood moet doen. O, mensch, vingerafdruk van God, u is 't schrift gegeven! Op Vrijdagmiddag in den schemer, toen ge zes uren oud waart, Adam, heeft God u stift en schrift geschapen. Op 't minuut van Sjabbos hebt ge schrijven geleerd, uw éérste weet boven 't dier. Eerder kon 't geen eerste Sjabbos worden, of gij moest kunnen schrijven, rekenen en teekenen, om op te schrijven wat ge op Sjabbos doen, uit te rekenen wat ge op Sjabbos laten moet en dat met uw naam te onderteekenen. De wereld zonder schrift zou 'n zon zijn zonder licht.

Kom mee naar 't Waterlooplein! Wat zoek je? 'n Hoed of pet voor op je lijf, 'n schoen of klomp voor onder je lijf, 'n hemd of broek voor aan je lijf, 'n gordel of ceintuur voor om je lijf, 'n boezelaar of schort voor vóór je lijf, 'n jas of cape voor over je lijf, 'n plak hart of lever voor in je lijf? Kun je allemaal missen, daarom koop je 't zoo duur. Kom mee daar naar den goedkoopsten kant. Koop voor 'n krats: de eerste en laatste noodzaak van je leven! 'n Potlood. Bij dien daar, dat klein-kramertje, met z'n karretje.

'n Cent 'n potlood, 'n cent 'n stukje vlak, 'n cent 'n schrift! Voor drie cent kun je beroemd worden. Koop 'n potlood, 'n stukje vlak en 'n schrift bij dat klein-kramertje daar, misschien wordt ge daarmee koning der kultuur of keizer van de kunst. Krabbel wat en 't kan naar alle randen van de wereld gaan en uw naam onder de sterren zetten. Maar wees voorzichtig ook, want voor drie centen kun je berucht worden. Drie woorden schrift en je hangt! Daarom zeg ik: koop 'n potlood en 'n stukje vlak. 'n Pen is gevaarlijker, wat daarmee staat, staat. 'n Kras erdoor te halen, maakt 't niet uit en 't vlak maakt de moet niet weg.

Klein-kramertje. Mooi zoo, mannetje van elf. Sta jij met potlooden. Als je dan toch met handel moet gaan staan zitten, neem dan potlooden. Leer den luiden 't eerste koopen, wat jij 't eerst als mensch gewaar werd. Scharrel de rammel-rollende roetjes met je tengere vingertjes terecht, aai de taaie takjes met 't zwarte merg door 't paaiende palmpje van je platte handje, pak 'n piekje hier en daar eruit en houd het den grooten dwazen voor, die voor hun cent nog willen uitzoeken en goed hun potloodje bekijken, eer ze dien éenen cent als laatste lootje leggen. Rommel in de grauwe gom-elastiek, om 't den luiden graag te maken voor 'n cent 'n brokje uitveegsel, eer ze gelooven dat 't uitvaagsel is. Domkoppen, schrijf dan zóó met je potlood, dat je niets hoeft uit te vegen, spaar je voor 'n cent 'n stukje vlak bekocht te zijn. Blader in die schriften met hun blauwen bast, beroer met je twee handjes hun blanke binnenste, waaier de witte woestenij in 'n wilde, windige warreling voor hun oogen uit. Wat vraagt die slungel? Of d'r geen „vloei" in is? Wou die markt-vlooi d'r nog vloei in hebben ook voor z'n cent? Maak hem duidelijk, dat je potlooden en geen pennen verkoopt. Wat moet vloei met 'n potlood? 't Vlak is 't vloei, ezel!

Klein-kramertje, waarom ben je zóó klein al 'n kramertje? Moet je niet naar school met 'n lei en 'n grift of 'n schrift en 'n stift? O, zóó, school in de schoon-maak. En nu help je vader zeker op 't Plein en past op z'n karretje? Nee? Wat? Is dat karretje van jou, stukje man? Al die potlooden en stukjes vlak en stapeltjes schriften? Geen vadertje meer? Uitgeveegd uit 't schrift des levens met 't stukje vlak van den Maleg-hammoowes? En jij bent de oudste van vier, die in vader's trouwboekje staan geschreven met inkt? Wie wint dan brood? Moeiende moeder? O, zóó, vier jaar, van vader's dood af, werkster geweest. En nu dan? Opgeschreven ten doode door den dokter in 't gasthuis. De dokter van de bus had 'n half jaar lang met z'n potloodje z'n best gedaan, recepten geschreven zonder vlak. Krabbels, waar z'n wijsneusje, als hij ze onderweg naar den apotheker lezen wou, niet wijs uit worden kon. Toen schreef de dokter met 'n potlood van hem, van 'n cent, omdat 't puntje van zijn gouden op was, 'n briefje. Hij jubelde, want dat wat met *zijn* potlood was geschreven, kon hij lezen, toen-ie 't naar den Voorburgwal brengen moest. Duidelijk las hij: *opname in 't gasthuis*. Hij

werd ineens trotsch op zijn potlood, verleden week. Moeder 'n dag later weg. Maar hij blij, dat-ie iederen dag mocht gaan naar moeder. Hij wist nog niet, dat iederen dag bij moeder in 't gast-huis mogen komen, zooveel beteekent, als: nog 'n paar keer en dan nóóit meer bij moeder komen.

„Dáár Báárie, mag je leuke schijve, hè?”

Klein kramertje. Dat had ik u eerder dienen te zeggen. Want van Baarie heb ik geleerd, wat ik straks zei. Want Baarie is 'n diertje aan den zoom van 't mensch-woorden. Kijk maar, hij krabbelt. In 'n karretje gezeten van z'n vader-broertje. Drie-en-'n-half, nog niet. Ruim 'n half jaar na vader's dood z'n eerste adempje gehaald. 'n Weelde van 'n diertje, dat op 't punt zit, om tot prachtig menschje te kiemen, in 't karretje van z'n broer, die van lieve razernij niet weet, hoe hij z'n lekker broertje moet opeten. Grootmoeder heeft 'm daareven neergezet, omdat ze Baarie z'n zussies uit school moet halen.

Klein-kramertje heeft 't plots gevonden. In den schemer van z'n scheppings-bewustzijn heeft hij den mensch in Baarie ontdekt.

„Dáár, Báárie, mag je leuke schijve, hè?”

Hij heeft hem schrift en stift geschapen. Baarie krijgt in z'n puk-knuistjes 'n potlood met 'n schrift. Klein-kramertje moet twee cent boeken op zijn debet.

„Lekker, Baarie, kijk, mot je zóó schijve, zó, kijk! Kijk, zóó heet je.”

Klein-kramertje schrijft neer: Barend Daglooner.

„Kijk, mooi, he?” En tot de menschen roept de koopman van elf winters: „zien jullie mensche, hoe of 't schijf? 'n Cent 'n potlood, zoeken jullie gerus uit, allemaal binne ze goed, kijk maar, hoe 't schijf!”

Is dat geen afbeeldeltje van God, die z'n broertje 't eerste leert van het levens-noodige en den menschen tevens, dat ze voor één cent 'n levens-weelde kunnen koopen?

„Nou schijve, waar Baarie woont, hè, kijk, Baarie, zóó!”

Klein-kramertje schrijft neer: eerste Batavierdwardsstraat 10.

„Mooi, hè Baarie? Nou jij na-schijve?”

En Baarie grijpt jolend in zittenden dans, schrift en potlood. Maakt 't puntje nat over kop en ooren, veel natter, dan z'n broertje 't heeft gedrenkt en zet z'n eerste levenskrabbels. Onmogelijke mystieken. Maar in zijn kinderzekerheid staat

daar „Barend Daglooner, eerste Batavierdwarstraat 10.” Dat „dwars” kan ik lezen, want dwars is ieder puntje van ’n brabbel-babbel. In een triumpf over ’n wonder-magiek laat hij ’t broertje zien.

„Fijn, emmes, Báárie. Kom hier. Zal Joopie wéér wat schijve? Maar dàn niet meer, hoor. Moet Baarie alleen maar schijve. Joopie mot vekoope. Kom hier, kijk wat ik nou schijf. Mag je an moede late zien, azze we naar ’t gasthuis gaan. Kijk, Baarie, mot je goed kijke!”

Schrijft Joopie neer: moeder gasthuis.

„Nou jij, Báárie! ’n cent mensche, wat zegge jullie van zullek potlood, ’n cent maar, wat je d’r uit neemt!!”

Wat pakt grootmoeder daar in weenende drift Baarie uit ’t karretje? En waarom moet Joopie mee en blijft die vreemde man bij ’t karretje?

Lees dan! Ik heb ’t toch neergeschreven. Niet met potlood, maar met inkt.

Grootmoeder, moeder van moedertje heeft ’n boodschap gekregen, dat ze dadelijk naar ’t gasthuis komen moet. En zij wéét, wat ze niet weten wou.

Moeder’s oogappel, haar laatste vruchtje, zal grootmoeder meenemen. Hij mag moetje ’n kus meegeven naar God.

„Moetje . . . kijke . . . Báárie . . . hèt . . . schijfd!”

Kraaiend van trots laat hij stervende moetje z’n schrift zien. Hij heeft toch „moeder” geschreven in wondere mystiek van lijnen en krassen, maar met z’n heele hartje.

Toen lachte moetje nog even. Wat? Uitgevlakt, zegt u, uit het Schrift des Levens?

Neen, opgeschreven door God, naast vader, in het Boek der eeuwig levenden!

XXXIII.

HEEREN-HUIZEN.

Solied gebouwd, door een ervaren architect. Hoog gelegen, op netten stand. Vrij van hypotheek en grondbelasting. Met

prachtigen, goed onderhouden inboedel, dien men verplicht is over te nemen. Direct te aanvaarden, zonder overdrachtskosten. De eventueele koper wordt echter op een servituut opmerkzaam gemaakt. Hij moet zich verplichten huizen *en bloc* te koopen en nooit anders dan *en bloc* van de hand te doen. Hij mag ze wel verhuren, maar alleen aan Joden en ook alweer *en bloc* en wel zonder éénige huurpenning daarvoor te nemen. Als hij ze verhuurt, moet hij de noodige reparaties op zijn kosten laten verrichten. Op Zaterdag en Israëlietische feestdagen moeten ze streng gesloten blijven. Bij overlijden van den eigenaar mogen alleen mannelijke nakomelingen of verwanten hun aanspraken laten gelden. Alleen Israëlieten van Joodsch geloof komen als serieuze gegadigden in aanmerking. Uit de hand te koop, niet ten overstaan van een notaris of door tusschenkomst van een makelaar. Te bevragen: Waterlooplein, tegenover de Mozes-en-Aronskerk, bij den heer Levie Huisman.

Op het Waterlooplein tegenover de Mozes-en-Aronskerk wonen enkel musschen, muggen en vliegen, in de boomen van het plantsoentje. Maar geen Levie en geen huis en geen man. En toch zal ik hem hebben, want ik heb razenden trek in een heerenhuis. Op grof geluk loop ik op 'n mannetje toe, aan 't hekje van 't plantsoentje aan 'n karretje met 'n handeltje en word subiet gewaar, dat dit Levie Huisman is. Ik zoek in z'n karretje naar solied gebouwde heerenhuizen. Heerenhoozen vind ik, wel acht paar, maar niet solied gebouwd, de mazen gapen gaterig. Heerenbuizen zie ik ook, hooggelegen op het karretje, maar niet op netten stand, er is menig steekje aan los. Heerenhoeden ook, direct te aanvaarden, maar niet goed onderhouden inboedel. Heeren-schoenen, ook maar lang niet vrij van grondbelasting. Is die kanarie-kooi misschien dat heerenhuis en die potkachel de inboedel en dat vies servies 't servituut?

„Wat kijkt u? Wat zoekt u? Wil ik voor u kijke? Mag ik voor u zoeken? Ik heb wat voor u, zal u van opkijke.”

Lijp lacht van buiten, terwijl hij van binnen lonkt. 't Zit op z'n borst, onder z'n jas, onder z'n buis, onder z'n boeze-roen, boven z'n borstrok, op z'n arbekanfes. Zóó kon-ie 't nooit verliezen.

„Kijk tu's, zal u gezond zijn.” Hij haalt iets uit z'n borst met 'n heilige voorzichtigheid, of 't zijn hart is.

„Kijk tu's!” Dat zijn de heeren-huizen. Twee huizen-blokken. Tefillien, om u te dienen. Zijn 't heeren-huizen of niet, solied gebouwd, ja of nee, door 'n ervaren architect, hè? Prachtig onderhouden, mooi in de zwarte verf. Zijn die ooit anders dan *en bloc* te gebruiken? Zeg, zijn er huizen met heiliger servituut? Heil den bezitter! Die zóó'n huis op z'n hart of zóó'n huis aan z'n hoofd heeft, is uitgezorgd voor langer dan z'n leven. Die zijn kapitaal in die huizen belegt, heeft 'n eeuwige lijf-rente. De hemel is de beste bank en het geloof gaat nooit fail-liet. God geeft iedereen voorschot op z'n ziel en komt aan niemand iets te kort, want de maleg hammoowes is 'n puik kas-sier. Koop zoo'n paar heerenhuizen voor je jongen, als-ie dertien jaar gaat worden en beleg je andere centen in papieren van het Huis Israël, waaraan couponnetjes zitten, die „mitswes” heeten en die in iedere valuta op pari blijven.

„Binne ze mooi of niet?”

Lijp streelt ze met huiverende zaligheid. In z'n oogen leeft iets van het licht van den éersten dag, dat God sindsdien bewaart voor de zielen der braven. Je kunt Lijp aanzien, dat hij van geld niet veel en van gezondheid niet genoeg heeft, maar met zijn geloof 'n wereld voeden kan. Z'n geld woelt in z'n fozel zakje, z'n gezondheid hoest in het ruige weer, maar zijn overtuiging beschermt hij tegen weer en vuil. 'n Jood van zijn maaksel gelooft niet aan besmetting van lucht en adem, maar wel aan hun ontwijding. Hij eet en slaapt in iedere omgeving, maar om te bidden, keurt hij zijn sfeer. Hij hangt z'n jas aan ieders spijker, maar hij kiest één spijker voor zijn tefillien. Voor zijn brood is ieder papier goed genoeg, maar zijn talles en tefillien moeten in zijde liggen of fluweel. Hygiëne? Dat is voor hem de gevaarlijkste ziekte. Hij drinkt uit het kiddesj-glas, waaraan tien monden vóór hem waren. Hij streelt zijn oogen met de schouwdraden die aan ieders wimpers streken. Hij kust de tefillien, die ieders lippen hebben geproefd. Kan heiligheid dooden? Kan iets, waar hij een brooge over zegt, hem vloeken?

„Binne ze mooi of niet? Kan ik ze aan mijn Booreg geven, ja of nee? Motte die nog nagekeke worre, zeg u nou?”

'n Paar prachtige tefillien, ze konden pas gekocht zijn.

„Nou weet u niet, hoe als ik daaraan kom? 'n Mijnse, dat misschien niet eens in de gemoore voorkomt. Mot u hoore.” Vanmorge 'n „bestelling” gehad, wat in het lompen-Latijn wil zeggen, dat hij besteld was. Mevrouw had 'n beetje mansgoed, maar hij moest eerst in het salon even wachten, ze wou hem wat vragen. Toen ze weer beneden kwam, vroeg ze of hij wist wat dat was en laat hem die tefillien zien. Of hij wist, wat dat was! Neen, nooit had hij geweten, dat tefillien zoo heilig waren, als toen hij ze daar in die handen zag. Z'n ziel keerde in hem om en 'n eed was in z'n hart gaan kloppen, dat hij die tefillien hebben moest, al moest hij ze afwegen tegen z'n bloed. Of hij wist, wat dat was! En of hij wou uitlegen, hoe die gebruikt moesten worden. Haar jongen van twaalf jaren ruim lag zwaar ziek aan de hersens. Geen dokter, die nog hoop wou geven. Toen had ze een geheimzinnige raad gekregen van 'n vriend van haar echtgenoot, dit laatste middel aan te wenden, uit de Kabala der Joden. En of hij nu wilde zeggen, hoe ze het gebruiken moest, hoe het om het hoofd gebonden worden moest en om het hart. Wat hij toen zei, zou hij niet net zoo weer kunnen nazeggen. 't Was 'n ingeving geweest, die uit 'n openbaring kwam. Zeker wist hij het. Dat kind van háár moest ze niet gebruiken, maar 'n jongen van de Joden van den leeftijd van haar kind, dat zou háár jongen genezing geven en hij had zoo'n jongen, z'n kleinzoon, die over drie maanden zou barmitswe worden. En zij weende van dankbaarheid en gaf hem ze mee met 'n kast vol goed voor niets, maar hij moest morgen terugkomen en iederen morgen weer, om te vertellen van den jongen, die de genezing droeg van haar jongen. „Wat zegt u van zóó'n mijnse? Ik kan 't niet hellepe, maar ik zie d'r toch wat in van hoogerhand of u me nou uitlacht of niet.”

Heeren-huizen. Solied gebouwd door 'n ervaren architect. Mooi gelegen op netten stand. Met prachtigen inboedel. Neen, echte, hoor. In het ééne woont Benedictus Huisman en daarnaast in het andere zijn compagnon, een niet-Israëliet. We zijn een-en-twintig jaar later. Haar jongen was genezen. God wou 'n wonder doen, met Lijp z'n kleinkind, om den grootvader te beloonen, die voor Hem uitging. Die vreemde heer nam toen de zorg van Booreg op zich. Liet hem studeeren op de school van zijn jongen, kleepte hem samen met zijn jongen.

De tweelingen van het wonder zijn compagnons.

Die twee heerenhuizen zijn overlegd van de kleine huisjes der tefillim.

Booreg draagt ze nog. Trouw, iederen morgen, al heet hij Benedictus.

XXXIV.

CHEILEK.

Deel. 't Ondankbaarste ding, dat denkbaar is. Omdat er niemand mee tevreden is, zoolang hij iemand weet, die 'n grooter heeft en dat weet hij levens-lang. Omdat 'n mensch zelf 'n deel is en geen heel. Hij is 'n stipje van de menscheid, 'n tipje van het Leven, 'n tikje van de eeuwigheid. Maar hij voelt zich veel. Hoe komt dat? Omdat 'n mensch 'n heelal is. Zijn doen is oneindig, al is zijn daad 'n stukje; zijn willen is onbegrensd, al is zijn wil 'n oogenblikje; zijn zien is overal, al is zijn gezicht maar ergens. God heeft den mensch gemaakt, daarom maakt de mensch zich God. Zijn ontevredenheid is 'n heimwee naar wat hem toekomt. Hij neemt z'n deel maar aan, op voorwaarde, dat de rest voor hem bewaard wordt. Hij benijdt een ander, omdat hij zelf weer door een ander benijd wordt. Dus is ieder mensch benijdenswaard en ieders deel voor een ander 'n geheel. Deze wereld bestaat alleen maar door verdeeldheid, totdat ze een wereld ziet, waar de éénheid regeert. Dat is de wereld der heelheid, waar geen enkel leven gebroken en niet één vreugde verstoord is, waar de smart der aarde om haar dwaasheid wordt uitgelachen; waar alle zielen eeuwig houden, wat ze op de warre wereld voor 'n wijle wilden hebben. Dáár is ieder deel het Alles, dáár heeft de één en de ander hetzelfde, dáár is geen verlangen meer noodig, omdat er geen verkorten is. Dáár houdt het wenschen op, omdat de menschen het hebben afgelegd. En waar geen wensch meer is, daar treedt de Zaligheid in. Zóóver te komen is wel een levensgang langs smarten waard. Met vreugde komt men dáárheen niet ver vooruit. Begrijpt ge nu 'n Joden-leven? Verstaat ge nu 't wachtwoord cheilek? Cheilek le'oulom habbo. Deel aan de komende wereld. 't Dankbaarste ding, dat denkbaar is. Omdat dáármee iedere Jood tevreden is, zoolang hij niemand weet, die 't niet heeft en dat weet hij levenslang.

Cheilek. Toch weet ik een deel van *deze* wereld, waarmee menig man tevreden is.

Kom mee naar het Waterlooplein! In dat oordeel van ver-warring en die oer-natuur van geluid-wildernis, in dat wilde woud van brullende boomen, die met hun takken zwiepen in den woed-orkaan van den broodstorm. Waar ruwe basten op elkaar vliegen, waar beukende stormen van woord-geweld zich een weg banen naar 'n stukje geld en golvende vuisten het recht van den koop willen razen. Kraters van bod-spuwende dwergen, die gloeien van drift om 'n pot eten voor één dag uit den hemel te vergen. Of het dieren zijn, die met klauwen en kaken elkanders merg willen rijten, om voor éénmaal zat te worden! Zijn die wurgende, mokerende, vloekende schepsels vijanden? Neen, dat zijn vast-gevoegde vrienden! Die als kinderen kunnen huilen om elkanders leed; die hun vingers willen missen, om elkander 'n nagel smart te sparen; die heel 'n week heet eten willen derven, om elkanders bekeuring te betalen. Zie je die drie daar in den laaienden vloed van 'n moordend geloei? Dat zijn drie, die levenslang aan elkander „cheilek” hebben. Lijzer, Raf en Monne. Gaan bijna nooit samen uit en komen altijd samen thuis. Wáár Lijzer gaat, zweven de schaduwen van Raf en Monne, al zwerven hun lichamen in andere wijken, want ze hebben cheilek aan elkaar. Heeft Lijzer met zijn zwoegen drie gulden verdiend in zweetenden sleep van vier-hoog-vliering, dan is één voor hem en één voor Monne, die misschien nog geen druppel op z'n voorhoofd heeft en één voor Raf, die nog beginnen moet zijn karretje te halen. Maar zóó doet Monne ook en Raf, ik weet het bij het allerheiligste. Bijna veertien jaar kennen ze elkanders geheimste leed en diepste vreugde. Monne heeft de gunst van een heer uit de Vondelstraat, maar Lijzer mag het goed halen. Hun geloof in elkaar is als in God. Raf mag niet op straat. De dokter vindt het goed, maar Monne nièt, Lijzer nièt. Vanavond zullen ze hem z'n cheilek thuis brengen. Geen straat op, Raf! Maar, als er 'n rijksdaalder wordt „ingeschoten” aan 'n massematte, dan voelen ze uit één ziel tegelijk, dat ze aan Raf niets moeten zeggen. Heeft Raf ook niet, toen Monne ziek lag, hem iederen dag z'n cheilek gebracht, alsof niet tweemaal niets verdiend en éénmaal ingeschoten was?

„Heb ik cheilek, Raf?”

„Monne, heb ik cheilek an jou?”

„Lijzer, ik neem cheilek an je!”

Begrijpt u nu die stuwende kluwende ruzie? Het is de vreedzame woede van de „soggerem,” om cheilek te hebben aan die drie, wien de „brooge” aan de voeten zit. Ze zullen tevreden zijn met 't cheilek.

„Vindt jij 't goed, Raf?”

„Wat jij doet is goed, Monne.”

„Voor mijn is 't allang goed,” zegt Lijzer.

„Ja, maar, als Sakkie an jou cheilek het, Monne, dan mot Sjloumie an Sakkie cheilek hebben,” zegt Raf.

„Alderabbbe, als dan maar Jookie, die an jou cheilek neemt, weer cheilek geeft an Ziesie,” zegt Monne.

„Joosjer,” zegt Lijzer, „maar dan mag Sjnoel an mijn geen cheilek hebben, als-ie an Liepie an zich geen cheilek laat hebbe.”

En uit die cheilek-chaos wordt 't licht geschapen voor „n oomein, altijd zoo'n week,” in negen gezinnen.

Cheilek.

Daar in de herberg. Waar het krijgsgeschreeuw van 't veld van Waterloo in wazige dofheid verblijft, rekenen ze af van den dag, Lijzer, Raf en Monne, hun cheilek le'oulom hazzéé, hun dezer wereld deel. Is het groot, zijn ze blij, is het klein, zijn ze niet verdrietig. In den wasem van hun koffie mengelt zich de damp van hun sigaar en kringelt hun ziel mee omhoog, in dank of verwachting. Tellen ze hun „lijzing” uit en nooit nog beging er één de misdaad der weifeling.

Twee weken lang al zitten Lijzer en Monne alleen. Licht werd die drie-dikke-draad niet gebroken. Zwaar ging Raf 't leven uit. Sterk was hij nooit geweest in zijn lichaam, 't was ook veel te broos voor zijn machtige ziel, die heel zijn korte leven er uit wou. Twee weken duurde de worsteling. En de ziel wou en wrong zich los. Ze vluchtte naar God en kreeg haar cheilek le'oulom habbo.

Lijzer en Monne alleen. Ziet ge ze tellen, middag, middag, middag? Lijzer legt z'n zilver uit en z'n koper op het tafeltje in de herberg. Monne op hetzelfde tafeltje hetzelfde. Zie dan, zie! Ze deelen. In tweeën? Neen! In drieën! Raf z'n cheilek ook. Is Raf dan niet dood? Omdat z'n levensleeg lichaam in den bodem van Diemen ligt? En die ziel dan, die in het leven

zooveel broogte gaf, is die niet toch nog hun gids bij het zwerfen? Hebben ze ooit één dag na zijn dood ingeschoten? En heeft Raf niet nog twee kindertjes, die z'n vrouw hem schonk voor ze was heengegaan, om 'n plekje voor hem naast zich te zoeken op Diemen?

Iederen dag brengen ze Raf z'n cheilek naar z'n oude moeder, die de twee kleintjes aan zich heeft genomen.

Cheilek le'oulom hazzee.

Aan God's troon telt Raf's ziel de „lijzing" na van deze wereld.

En legt twee maal 'n cheilek weg voor die twee, die daar beneden nog moeten zwoegen, Monne en Lijzer.

Cheilek le'oulom habbo!

XXXV.

„UITZOEKE MAAR!"

„Zóó je maar biedt!"

„Als ik maar cente zie!"

„Zoo krom ken je niet bieje!"

„Kijk uit je ooge, dan wor je niet bedroge!"

„Rommele maar, rommele maar, rommele maar!"

„Je mot ze maar proeve!"

„'t Binne de laatste!"

„Weg d'r mee!"

Ieder met z'n roep, om met jokken te lokken. Bij waar is geen waarheid noodig. Op de markt gelooft iedereen. Daar komt niemand om te zien, maar iedereen om te hooren. Wat je ziet, geloof je niet, maar wat je hoort, voert tot verrukking. De stemmen zijn het. Van mannen en vrouwen in kokende verwarring. In eentonige razernij, in woedenden eenvoud, in moordende oneindigheid. De stemmen zijn het, die drenzen, dreinen, dreunen, zagen, zaniken, zeuren, om hun zin te zien. De stem is het, die u tot overgave dwingt. Zóó wint 't al 'n wicht van den sterksten reus. De stem is het, die u tot het uiterste of het innerste brengt. Leve de stem, want de stem brengt leven. 'n Pasgeboren mensch, die z'n stem niet hooren laat, wordt onbarmhartig geslagen, tot hij stemt, want dan eerst weet men hem niet doodgeboren. De stemme Gods schiep den mensch,

maar de stemme des menschen doodde zijn God. Want de stem bracht zonde en straf. Ze verleidde den eersten mensch, om de kennis te keuren van goed en kwaad en het kwaad te kiezen. Ik vraag u: wat is het Waterloooplein zonder stem? Die vraagt of biedt, schreeuwt of zingt, buldert of babbelt, vloekt of vleit, dwingt of verleidt? Zonder stem ware 't Plein 'n woestijn. Maar die stemmen maken het paradijs. Al die duizenden dwalenden zoeken naar 'n stem in 't doofhof der negotie. Ze zoeken vrijwillig, maar ze worden gedwongen. Ieder standje is 'n partij, geregeld of ongeregeld, reëel of ramsch. Partijen in alle soorten en kwaliteiten, net en nep, kleuren in keur, schreeuwend en bescheiden, zoo gegroeid of geverfd. Partijen van dit en van dat, alle stof voor allen smaak, wat de één haat, is voor 'n ander 'n liefhebberij, van wat hij onziend voorbijloopt, is die ander niet weg te slaan. Daar komt de stem. Wou je dat voorbijloopen, omdat de kleur je niet toelacht? Wou je dat niet durven eten, omdat de smaak je niet toelust? Wat weet je dan? Wat eet je dan? Wat lust je dan? Wat lijkt je dan? Kies dat wel, want 't is blijvend. Eet dat wel, want 't is lekker. Als je dat met je oogen neemt en met je hand betaalt, kom je morgen terug om meer. Die stem dwingt je te wagen in 't doolhof van willen. Je kiest, beet ben je, bedot en bekocht. Dat voel je, als je uit 't gezicht van die stem bent. Maar dat moment van kiezen was zoo lekker, toen die stem je overtuigde, dat 't jouw stem was, die koos. Wat is 't Waterloooplein zonder stem? Eén stem bij 'n partijtje maakt andere. Daar koopt iemand. Jij staat er naast. Mot u óók neme, zegt die stem. Vast, je neemt. En u zegt tot een derde, die nog weifelt: Mot u óók nemen, over mijn en ùw einde. Zoo komt 'r 'n partijtje stemmen bij 't standje.

En dan groeit de stem van hem, van wien de partij is, tot 'n orkaan. 'n Stem als 'n donder over 't behagen van zijn masse-matte. Zoo'n hoop stomme stemmen, die erin loopen, maken zijn stem tot 'n bazuinende heraut van zijn zelf-weelde. Hij davert de heele wereld naar zijn stalletje. Vanmorgen wist hij zelf nog niet, wat hij van z'n eigen negotie gelooven moest, vanmiddag is zijn markt hemel geworden. „Rachening" dacht-ie nog 'n uur geleden „Rewoogem" telt-ie jubelend, als-ie die handen ziet stemmen en die stemmen ziet handelen. Dat deed zijn stem, die stemming maakte hij eerst, maakten zij toen, blijven ze maken samen.

„Uitzoeke maar!!” Méeen je. Maar hij geeft je, want hij zoekt voor je.

„Zóó je maar biedt!!” Denk je. Maar wee, als je spot met je bod.

„Als ik maar cente zie!!” Als je ’t máár weet. Hij staat niet voor ù op ’t Plein. Eerst hij, en dan hij èn dan jij nòg niet: Leve de stem!

„Zoo krom ken je niet bieje!” of hij verdient d’r nòg aan.

„Kijk uit je ooge, dan raak je niet bedroge!!” Maar je raakt ’t wèl, want je kijkt uit zijn oogen.

„Rommele maar, rommele maar, rommele maar!!” Maar je handen thuis, als hij niet met je mee mag rommelen.

„Je mot ze maar proeve!!” Die je proeft, betaal je toch. Laat dat maar aan die stem over.

„’t Binne de laatste!!” Hoe laat zeg je dat voor ’t laatst, o, stem?

„Weg d’r mee!!” Maar hier d’r mee, met je centen!

Woensdag 5 Juli was er ’n reuzen-Waterlooplein. Zoo groot als de heele stad, als ’t heele land.

De feestdag van de Stem. Aller zielen stem. Allemaal par-tijen. Geregeld en ongeregeld, reeël en ramsch, net en nep, kleu-ren in kleur, kleurlooze middenstof, alle stof voor alle smaak. Kooplieden in alle soort geloof, Marchant, Staal-man, Wijn-koop, Kleere-koop. Schreeuwen op de straat, dat in den hemel jaarmarkt is. Dresselhuis, Driehuis, Pothuis, Berghuis met hun reizigers en agenten overal op de keien. Ieder met z’n roep, om met jokken te lokken. De stem, ziet u. Weet u, wat de stem is? ’n Klank van long naar tong, uit keel tusschen tanden langs lippen, naar ’t hart van ’n ander, door diens oor en bewustzijn? Neen. Op ’t Waterlooplein is ’n stem ’n stem. Maar op de markt der politiek is z’n stem stom, ’n klodder, ’n klad, ’n klets-knoei. Dat kan ’n hersenlooze, ’n kind dat nog niet loopen kan, ’n tong-lamme, ’n gek. Hoef je nooit voor school gegaan te zijn, hoef je nooit voor braaf geweest te zijn, hoef je zelfs niet eens te weten, waarvoor ’t eigenlijk is. Dat puntje maken, dat is je stem. Gewoonlijk laat men je dat doen, als je te groote ezel bent, om je naam te schrijven. Dat klopt. Want al wat stemt, is vee, uitgezonderd zij, die stemmen gaan en niet stemmen. Neen, dàn heilig ’t Waterlooplein. Daar hóór je de stem. Ben je dáár bekocht, ben je nòg niet bekocht. Láát die spons zeiwel zijn, je kunt er toch nog wel één ruit mee wasschen. Laat dat

pond kersen 'n half pond zijn, je kunt toch kersen eten. Maar wat je dáár kiest, kan je Zuur opbreken, al is 't geen Bier. Beet ben je, bedot en bekocht. Weet je dan, wien je kiest? Heb je 'm ooit gezien, gehoord of geroken? Je geeft hem jouw „stem”. Wat geeft hij jou? Zijn stem? Och, lieve krabbelende, knoeiende, klodderende kindertjes. Jullie maakt 'n „hokkie” voor hem klaar, om hem in de „kamer” te zetten. Weet je, welken kans je hebt? Dat hij zijn mond in vier jaar niet open maakt in de kamer dan enkel om te gapen. Dan is zijn mond 'n hokkie met rooie randjes. Vooruit, stemmen! Kerkelijk tegen werkelijk, sociaal tegen royaal, rapalje tegen ik-zàl-je.

„Uitzoeken maar!!”

„Zóó je maar biedt!!”

„Als ik maar centen zie!!”

„Zoo krom ken je niet bieve!!”

„Kijk uit je oogen, dan raak je niet bedroge!!”

„Rommele maar, rommele maar, rommele maar!!”

„Je móet ze maar proeven!!”

„'t Binne de laatste!!”

„Wég d'r mee!!”

Achter 'n karretje treiterende vruchten.

Zwarte kriecken. Rooie tomaten. Oranje-appelen. Gele bananen. Witte kokosnoot. Alle partijen van kleur bij elkaar. Zwart is lekker, rood is rijsch, oranje is sappig, geel is vleezig, wit is melkzoet.

En twee achter 't karretje op 't Waterlooplein. Zij is zijn vrouw. Hij is haar man. Hij veegt z'n neus met 'n rood zakdoek. Zij heeft zwart haar. Dat zijn de hoofden van de partij, die op 't karretje ligt.

De stem, zijn stem, háár stem!

Hij schreeuwt tot mannen. Zij tot vrouwen.

„Zeg, Sakkie, mot je niet stemme?” vraagt Rookie.

„Neem je mijn op hak, Rookie? medunk ik stem! Addesjim, ik kèn bijna niet meer.

„Ja, maar as je niet gaat, krijg je 'n bekeuring.”

„En als ik m'n karretje alleen laat, krijg ik ook 'n bekeuring. Koodesj gehupst, koodesj alle-wandeé!”

„Ik mot ook stemme, niet Sak? wil ik maar eve gaan en meteen voor jou stemme, Sakkie? Ook 'n zorg. Je ken je mit

de koningin toch niet afgooie. Wat mot ik doen, Sak? afijn, ik zal wel zien."

Rookie gaat ter stemming op.

Sak blijft achter en brengt zijn stem uit, dat 't daverd, dondert.

„Ze binne bruin en mooi! Hier tap je rooie wijn!"

En inwendig klimt 'n andere stem naar boven. Hij is 'n beetje ongerust. Rookie blijft zoo lang weg. D'r zal toch niets gebeurd zijn met haar stem?

„Waar blijf je zoo lang, Rookie?"

Rookie hoog-rood gekleurd van uitgestane spanning en ingehouden drift.

„Nòh, fijn, die heb ik z'n geilek gegeve, Sakkie, as je d'r bij was gewees, had je 'nooë d'r van gehad. Daar kom ik voor 'n groene tafel. Vraagt 'n meneer, die daar zit, m'n naam. Afijn, hoor ik 'm iets mompelen van 'n „kan die dat!" Candidaat, bedoelde hij.

„Kan diè dat?" zeg ik. Afijn ik heb 'm even m'n stem late hooren. „Ik zal je laten zien, dat die dat kan."

En toen heb ik stuk voor stuk al die hokkies rood gemaakt. Misschien wel 'n vijfhonderd. Ik heb gestemd over Sjimme en over Jossef. Fijn. Die vraagt me ooser weer om te stemme. Nòh !!"

Leve de stem!

XXXVI.

GOEDJE.

En dáárom wil ik niet weg van het Waterlooplein, ik zie er zooveel goed. En dáárom láát ik er geen kwaad van spreken, ik zie er niets dan goed. Het goed ligt er voor het grijpen, zóó maar op straat. En heusch niet alleen voor 't metáár-huis. Ook bij de kerk, ook vóór de herberg, ook aan de puinschuit. Kan in den hemel meer goed weggelegd zijn, dat op het Waterlooplein? Zeg toch niet, dat het enkel boven goed is. Het Waterlooplein toont u toch ook onder-goed. Noem niet louter groot goed. Het Waterlooplein kent veel meer klein goed. Goed zoo, mensch! Al wat ge op deze wereld hebt, hebt ge goed genoemd. Twee slechts hebt ge lief: uw goed en uw bloed. Wat klaagt ge van *slechten* tijd, terwijl de wereld met *goederen* overstelpt is? Hoe kan de wereld ook te licht gevonden worden, waar

ze te water, te zand en te lucht zooveel vracht-goed draagt? Draait ze dáárom zoo snel, omdat ze ijl-goed vervoert? Wat wonder, Waterlooplein, dat alles op u aanloopt, dat heel de stad in u uitstroomt! Ge zijt een en al goed, eind goed al goed. Bij u is man-goed, vrouw-goed, kinder-goed. Bij u is zomer-goed en winter-goed, daags-goed, Sjabbes-goed, avond-goed, nacht-goed. Bij u is men met alles tevreden, vindt men koper goed, ijzer goed, steen goed, linnen goed, papier goed, vodden goed. Iedere goede straat is duur, gij, plein, zijt goedkoop, gij houdt zelfs te goed. Jammer alleen vind ik, maar 't kàn niet anders, dat ge met uw goed zoo te koop loopt. En één kwaad moet ik u duiden. Ieder bij u heeft het goed, maar ieder wil zijn goed graag kwijt worden. Hoe is het Gods-goedheid mogelijk! Ze trekken een kwaad gezicht, als ze het goed blijven houden! Ziel en zenuwen spannen ze saam, om zich het goed te laten afnemen. Doch den hemel dank, als geen greintje goed meer aan ze over is, geven ze hun laatsten cent, om weer aan ander goed te komen. Kwaadaardigen, onaardigen, vitters, zifters, gaat naar het Waterlooplein, ik bezweer u, dáár zult ge goed keuren, dáár zult ge goed vinden! En ik wensch je goedsmoeds: hou je goed!

Goedje.

Zoek goed, anders vind je Goedje niet. Ze is zoo klein en ze wordt met den dag zoo kleiner. Dat droogt in, dat schrompelt saam, dat krimpt krom. En als de jaren maar geduld willen hebben, zal ze niet sterven, maar kleinst worden en in de aarde teruggroeien. Toen ik 'n kind was, was zij 'n oud vrouwtje en toen ik 'n kind kreeg, was ze 't nog en ze zal 't nog zijn, als mijn kind 'n kindje krijgt. Zou de doodsengel kindsch worden, dat hij haar vergeet? Nu ja, de doodsengel is ook maar 'n engel. Of misschien wordt Goedje 'n boompje op 't Waterlooplein, waar maleg-hammoowes niets over te zeggen heeft. Zooals men van Baucis vertelt, die na den Zondvloed 'n linde-boompje werd en nog ergens moet staan. Ja, zie zelf en geloof! Haar gezichtje is al schors en haar dorre armpjes groen-gaderde takjes en haar taaie vingertjes tengere twijgjes. Hoe houdt ze nog dat bakje vast, dat touwtjes om haar holle halsje hangen? Hoe zit dat hoofdje eigenlijk vast? Zou 't niet kunnen afvallen, als de wind eens boos werd of de mensch eens niet uitkeek? Ik was altijd bang, als ze ging lachen, dat haar

kopje zou afglijden van haar stengel-lijfje. En wat kon ze lachen, goed Goedje. Met lachen heeft ze ons bekeven, als we haar uitlachten om haar lach. We wisten toen nog niet, dat lachen ook van leed kon komen. Later ervaar je meer, naar mate je naar den achtergrond vraagt of denkt van wezens, die je nooit anders dan alleen ziet. Heeft Goedje geen vader, geen broeder, geen moeder, geen dochter, geen zoon of zuster, geen man, geen pleeg-iets of stief-zoo? Gehàd. Alles gehad, wat 'n mensch aan bloed kan hebben en verliezen. En ook aan goed. Goedje had het goed gehad, toen ze haar bloed had. Bij haar vader en moeder, die hun eenige dochter de aarde verhemelen wilden. Maar ze verloren hun goed en later hun leven. De drie broers gingen drie werelddeelen in, Amerika, Afrika, Australie, om goed te zoeken en bloed te wagen. En Goedje bleefalleen, om zich leven te zoeken. En huwde 'n — lezer, u alleen zeg ik den naam, dien ge niet gelooven moogt, anderen gaat het niets aan — 'n Goedkind. Toen was ze Goedje Goedkind, die goeie kinderen kreeg. Bloed kreeg ze genoeg, maar van goed te weinig. Haar man zocht vroeg de aarde op, waaruit hij gekomen was. Jong was ze weduwe, wat ze bleef, uit smartend verdriet om haar God-goeden sjlemiel, die verongelukt was in het zoeken naar brood voor haar en de hunnen. Van een muur gestort, die hij sloopte en die hem sloopte. De kinderen waren nog klein, alle vier. Zij ging toen met goed staan op de markt. Ondergoed. 't Ging Goedje goed. 't Leven stond haar wat lachen toe. En de kindertjes werden kinderen, goed voor Goedje. Oudste zusje moederde thuis, als moedertje markte. Twaalf jaar, ze kon al haar broertjes aankleeden en hun goed heel houden en de trap doen. Oudste broertje vaderde op de markt, als moedertje thuis moest zijn. Wat ging daaraan niet goed? En de kinderen groeiden moedertje boven het hoofd. Oudste zusje bleef thuis en de broeders wilden Goedje vergoeden al het goeds van haar sappelen. Ze gingen alle drie in goed doen. Goedje lachte om haar goedje en bloedje. Daar stonden vier Goedkindjes op 't Waterlooplein. Goedje in ondergoed. Gerrit Goedkind in bovengood. Japie Goedkind in leer-goed. Simon Goedkind in snoepgoed. Natuurlijk vonden de kinderen het niet goed, dat Goedje nog met goed stond en trachtten moeder bij te brengen, dat 't zoo al goed genoeg was en dat ze nu maar goed deed, met 't voortaan maar aan hen en den goeden God over te laten.

Maar Goedje wist het wel goed te praten. Waarom? Was ze niet gezond en was het niet zonde van het Waterlooplein weg te loopen? Kon 'n mensch dan weten? Neen, 'n mensch kan niet weten. In één jaar drie kinderen verloren. De dood is vreeselijk inhalig. Hemel, wat kan de dood toch aan! Die verslijt maar levens, of 't niets is. Vraagt niet, of 't goeie kinderen zijn of niet. Die dood kan dag en nacht door-eten. Zóóveel menschen leven op de wereld. Neen, hij moet bij Goedje wezen. Hij had lang niets van haar gehad, maar die jonge man van Goedje had hem zóó lekker gesmaakt, dat hij weer eens bij haar wou komen smullen aan jong, malsch bloed. Zoo of zoo had hij alle drie zoons gehad. Twee heeft-ie gekregen en één moest hij loslaten. In één jaar stierven Gerrit en Simon. Goedje kreeg toen van schrik 'n lach, die haar nooit weer los liet. En ze begon te krimpen. Aan goed en bloed. De dood had zijn boekhouder Verdriet gelast, op Goedjes gelaat precies op te schrijven, wat ze hem betaald had. Diepe lijnen had Verdriet toen getrokken over haar gezicht en daar zóóveel opgeschreven, dat iedereen met het cijfer van haar leven in de war kwam. Iedereen gaf haar dik zeventig, toen ze nog dun veertig was. En de menschen dachten dat ze onverschillig was, omdat ze lachte van zon tot maan. Maar, zei ik niet, dat ze drie zoons verloor? Ja, Japie ging in dat jaar ook weg. Maar gelukkig niet naar 'n andere wereld, enkel maar naar 'n ander werelddeel. Hij moest. Omdat hij te goed wou zijn. Voor Goedje. Die haar laatste handels-centen ingeteerd had voor haar goeie kinderen in hun lange ziekte van maanden. Hij had zelf ook niets meer en . . . anderman's goed is gevaarlijk in huis te hebben, als twee broers sukkelen en 'n moeder niet meer heeft. Weg, naar Amerika. Goedje wist niet waarom en lachte maar. Nu nog maar enkel Grietje over. Die 'n jaar later ook wegging. Naar den Haag om vrouwtje te zijn en moedertje te worden. Goedje wou niet mee. Kon ze dan mee? Had ze niet weer vier kindertjes thuis? Eén zusje en nog drie broertjes? Overlevend goede van de goede dooden. Weer hield Verdriet zijn boeken bij op Goedje's gezicht, toen Grietje wegging. Goedje bleef op haar hokje. Maar geld om op 't Plein te staan in 'n tentje had ze niet, dus ook geen goed. Toen ging ze maar loopen met 'n bakje aan haar borst, met touwtjes om haar hals en 'n stukje karpet aan weerskanten, om haar hoofdje niet te snijden van haar rompje.

Dàt is Goedje. Goed begrepen?

Wat ze te koop biedt? Eerst was 't glasgoed, sigarenpijpjes; waschgoed, stukjes zeep; haargood, netjes en kammetjes; poetsgoed, doosjes glim; naai-goed, klosjes garen, pakjes naalden en kaartjes wol; knoop-goed, stukjes veterband, bosjes veters, trosjes elastiekjes, hemden-knoopjes, boorden-knoopjes, van stof, van koper, van been. Alles goed-schiks gelegd in haar marsje. Ze draagt haar eigen vrachtje, ik geloof niet, dat er ergens zóó licht vrachtgoed is.

Dàt is goed-lachend Goedje, die werkt en zwerft voor vier bloedjes. Dat is goed-geefsch Goedje, die iederen Vrijdag nog 'n paar centen weggeeft aan 'n sjlemielte, die op haar trap woont en blind is.

Nu heeft ze binnen-goed te koop. Droog binnen-goed in haar bakje. Ja, meneer, steekt u die sigaar maar eens op, hier, 'n doosje lucifers ligt erbij.

Die sigaren maakt haar kleinzoon, ziet u. Goedkind heet-ie ook en hij is 'n goed-kleinkind voor z'n grootmoedertje. Wou niet hebben, dat ze nog zwierf, heeft gegeven erom met haar. Maar zij lachte en ze won.

Dàt is Goedje.

„Steekt u maar 's op, meneer, opsteke . . . kost toch niks!”

En meneer steekt op. Gek, dat zóó'n sjeke meneer 'n sigaar koopt op 't Waterlooplein van 'n zwervend vrouwtje, van enkel rimpeltjes en adertjes.

Maar hij betaalt niet . . . tenminste niet met geld . . . hij steekt niet eens op . . . hij betaalt 't vrouwtje met . . . met . . . met 'n omhelzing, dat de menschen dachten aan 'n dronken, rijken Amerikaan.

Ja, Goedje, dat is Jaapie, die gisteren uit Amerika gekomen is. Zóó goed is toch nog die nare dood, dat hij u dàt nog heeft laten beleven.

Nu, Goedje; nù hou je voor goed op met je goedje!

XXXVII.

SPEEL-GOED.

De wereld op twee wieltjes, het paradijs op 'n karretje, Israël Spielman duwt 't voort, op het Waterlooplein. Menschen en Kiekljes.

dieren, de aarde met wat er op, de zee met wat er in is. Wouden, schepen, wagens, huizen; spoor en telefoon, auto, tram en grammofoon; huisvlijt, mechaniek, Zeppelins, muziek; tooverkunst en sport, schilderdoos en fort; architectuur en loterij, sprooklectuur en spelerei; domino en dam en kien, telraam, bal en vliegmachien; kippie-in-'n-hok, apie-op-'n stok; emmertje en schop, zwemmertje en pop; hoepel, telescoop, springtouw, bioscoop; plakplaat, kralen, batterij, blazer, speen en drukkerij. En Israël Spielman duwt 't voort, op 't Waterlooplein. Zie, hoe de menschen in doozen liggen, op stroo in houtwol, in dooddoozen nog niet eens van hout, lachende lijken, bloed-jong met blozende wangen en licht-laaiende oogen, met witte waden en kleurende staatsie. En Israël Spielman duwt ze voort, op het Waterlooplein. Zie, hoe de dieren geen beesten zijn. Niet kauwen, niet klauwen, niet bijten, niet rijten. Zie dien beer met dat schaapje, die leeuw met dat lammetje, dien uil met dat duifje, dien kat met dat muisje, ze doen geen kwaad en geen leed. Israël Spielman voert ze voort, op 't Waterlooplein. Dan staat de wereld hier, dan staat ze daar. Een uur geleden in de schaduw van de kerk, 'n uur heden in de zon van de kroeg, 'n uur straks in den schemer van 't metáár-huis. De kleine heilstaat, 'n wijle in rust, als de stem niet dreigt van den drijver, maar in stage zwerving van goloes, als de politie roept „doorloopen!” Israël Spielman, de voerman van de wereld, moet naar hooger stem hooren, op 't Waterlooplein. Is 't niet 'n dwaze man, die met speelgoed loopt? Is het doen voor 'n denker, om aan kleine kindertjes z'n brood te verdienen? Hoor 'm 'n poppetje prijzen en 'n gekheidje loven en 'n dwaasheidje roemen. Zie 'm kwaad zijn tegen groote menschen, die zoo'n lijkje in 'n doos in hun hand nemen en afkeuren, die 'n huisje 'n dubbelte te duur vinden en 'n schip laten varen om 'n verschil van 'n stuiver. En Israël Spielman moet 't doen of laten, op 't Waterlooplein. Zijn wereld wordt door kindertjes geregeerd, die zwerven om z'n paradijs, met hem meelopen en staan blijven, die hij niet verdrijven kan door kwaadheid, en niet kan wegsturen met 'n goed woord. Integendeel, ze groeien aan. Speelgoed is hun wereld, hun gloeiendste ernst. Alleen kunnen ze hun bewondering niet aan, ze roepen hun speelgenootjes erbij, vergeten hun veeten in den vrede van die weelde, ze wijzen naar hun wenschen, 't is àl mooier en mooier, omdat ze nog

niets hebben. Met hun arme macht voelen ze zich rijk, omdat 't willen-hebben het hebben is. En ze beginnen weer met elkander te kijven, niet omdat één iets anders hééft dan 'n ander, maar omdat hij wat anders *wil*. En Israël Speelman wordt kwaad, omdat hij niets aan ze kwijt kan worden, terwijl ieder kindje de heele wereld hebben wil.

„Ie, weet je veel! Ansje, hoor je dat, Levie wil die bieskoop hebbe. Nee, géé mij maar die rijls mit die spoor!”

„Ai, kijk's, die ootemebiel, die neem ik, hou jij maar dat vrotte huissie, nee, Semmie? Of nee, ik weet wat nog fijnders, die kar mit die baale mit koffie en meel d'r op, dáá kijk, nee, dáá niet, sjtomkop, dáá, achter dat srip, dáá, waar ik daa mit me vinger wijs, nou, wat zeg je dáá-van, zie je 't nou nog niet?”

„Mot je, heb ik allang gezien, kijk ik niet eens náá, ik kijk naa die mondorrerels.”

„Eh, mondorrerels.”

„Jij bint èh, mit je ootemebiel en mit je bale koffie.”

En om van dien kinder-hinder af te komen, neemt Israël Speelman z'n wereldje op en gaat weer zwerven. Maar de kindertjes loopen 'm na. 't Wordt tijd om te eten. Maar geen honger, die ze plaagt. Trek naar de wereld van speelgoed jaagt ze hoe langer hoe verder van huis. Hun oogen eten, hun denken drinkt. Dat is geen speelgoed, dat is 'n wonderware echtheid. Kijk, daar staat 'n echt paard. Neen, neen, dat is niet echt, dat maakt ze bang, dat durven ze niet naderen. Dat paardje op die kar is echt, dat kunnen ze streelen en plagen, dat laat zich spannen, sturen, trappen, trekken. Kijk, daar hoest 'n echte automobiël. Neen, neen, dat is 'n valsche, die ze dood kan rijden, die ze schuwen uit de verte al. Die ootemebiel is echt, die ze met één handje kunnen ophalen en met één voetje kunnen tegenhouden. Weet u nu, wat echt is? Niet wat macht over 'n kindje heeft, maar waar 'n kindje over heerschen kan met de willekeur van zijn hartje en de grillen van zijn geestje.

Israël Speelman duwt z'n wereldje voort op 't Waterlooplein. Groote menschen spelen ook, grof en valsche, met geld, met levens. Is de wereld anders dan 'n hoop speelgoed? Ze spelen met wagens, met schepen, met huizen, met auto's, trams, met mechaniek, met spoor, met batterij en bioscoop. 't Mooiste speelgoed is de mensch, zoo'n aangekleede pop, die bewegen kan en praten, lachen en slapen, loopen en vallen, duikelen en

buitelen. Geen mooi speelgoed daar, als-ie zoo ligt in 'n houten doos op stroo, in witte wa met 'n laatsten lach onder het deksel? En de Speelman kruit hem voort in 'n karretje en allemaal menschjes loopen 'm na, is dat niet mooi?

Israël Speelman met z'n speelgoed. Ai, ik sla aan 't mijmeren. Ach, laat mij, in de negen dagen. Israël, de Speelman. Israël, die de heele wereld kruit, menschen en dieren, de aarde met wat er op, de zee met wat er in is. Israël, die 't paradijs in handen heeft, van kunst, muziek, mechaniek, industrie, huisvlijt, banken en theaters, beurzen en fabrieken, schepen en sporen. Dan staat de wereld hier, dan staat ze daar. 'n Tijd geleden in Palestina, in de schaduw van den tempel, 'n tijdje later in de zon van de vrijheid, 'n tijdje nu in den schaduw van den haat, 'n wijle in rust, toen de groote Drijver ze hun heilstaat liet, maar in stage zwerving van goloes, toen Hij riep „doorloopen!” Israël, Speelman, grof heb je gespeeld en valsch, met geld en met levens.

„Och, weet je veel! Anschel, hoor je dat, Leo wil die bioscoop. Nee, hoor, ik gok liever met rails en spoor!”

„Ai, kijk 's, die automobiël, die neem ik. Koop jij maar vrotte huissies, nee Sieg? Of nee, ik weet wat fijners, die kar met balen koffie en meel d'r op, dáár, kijk, David, dáár, nee, stomkop, daar achter die schepen, daar, waar ik met m'n vinger wijs, nou, wat zeg je daarvan, zie je 't nou nóg niet?”

„Mot je, Willie, heb ik allang gezien. Ik kijk niet naar die gokboel. Ik kijk liever naar muziek, ik leer liever kunst.”

„Eh, 'n viool! èh, 'n piano! èh, 'n schilderdoos! èh, 'n tooneel!”

„Jij bent èh, met je automobiël en je balen koffie!”

Ik ben weer in de wakkere wereld. Op 't Waterlooplein. Daat staat Israël Speelman, met z'n wereldje van speelgoed. In de negen dagen is 't. 'n Dag voor Tisje-b'ow. Zwaar de lucht, zwanger van verandering. Loom zwijmt 't Plein, in matelooze hitte. Israël Speelman droomt aan z'n wagentje, vol van de aarde en de zee, in suffe moeheid van geen handgift en geen lust. Werd 't maar donker, was 't maar avond. In de negen dagen ligt 'n vloek op de sgoure, kan 't mazzel niet lachen.

Wakker, Israël Speelman, wakker, waak, kijk, hoor en hoed je! Daar komt aan! Om den hoek. In ongeziene vaart. Heb je de waarschuwing van den voerman niet gehoord? Tweemaal,

driemaal heeft-ie geroepen. Maar je was in staanden slaap. Wat wou je nou? Op zij? Terug? Naar links of rechts? In z'n vaart achteruit? Geeft niets, niets. Bij God, spring weg, anders ga je er zelf ook aan en je vrouw is weduwe en je kind is wees! Los, die sgoure, laat de heele wereld op wielen maar waaien! Gillen jullie maar, menschen. Niks gebeurd. Is dat zoo erg? Dat paard van dien bierbrouwer heeft Iessie Speelman z'n karretje in gruiuzels gereden. De wereld in scherven, de aarde met al wat er op, de zee met al wat er in is. Wouden, schepen, wagens, huizen in splinters, muziek en mechaniek, tooverkunst en bouwkunst, loterij en batterij, alles kapot, kapot, pot, pot. Laat maar liggen. Morgen komt de vullisman. Zoek je Israël Speelman? Daar, gezond en heel, en hij dankt God, dat zijn vrouw geen weduwe en z'n kind geen wees is. Speelgoed weg. Hij gaat wel wat anders beginnen. Na tisje b'ow.

Israël, de Speelman.

Wakker, waak, kijk, hoor en hoed je! Daar komt 't aan! Om den hoek. In ongeziene vaart. Heb je de waarschuwing van den Grooten Voerman niet gehoord? Tweemaal, driemaal heeft Hij geroepen. Maar, Israël, je was suf, je hebt gedroomd van verdienen en verdienen en daarom heb je de waarschuwing van Negen Aaw niet gehoord. Wat wou je nou? Op zij? Naar links of rechts? In 'n vaart achteruit? Geeft niets meer, niets. Bij God, spring weg, 't goloes in, anders ga je er zelf ook nog aan en je vrouwen worden weduwen en je kinderen weezen. Los, de sgoure, los! laat de heele massematte maar waaien, huizen en tempel, land en stad! Gillen jullie maar, menschen! Niks gebeurd! Is dat zoo erg? Dat leger van dien kwaad-brouwer Nebukadnetsar heeft Israëls speelgoed in gruiuzels gemorzeld. Palestina in gruis. Jerusalem in puin. Tempel in brokken. Alles kapot, kapot, pot, pot. Laat maar liggen. Morgen komt Mosjieag en ruimt 't wereld-vullis op. Zoek je Israël? Daar, gezond en heel en het dankt God, dat het nog leeft, zijn vrouwen geen weduwen en zijn kinderen geen weezen zijn.

Jeruzalem weg, dat mooie speelgoed.

Israël gaat wat anders beginnen.

Na Tisje b'ow!

XXXVIII.

„M'N HART !! M'N HART !!!" ...

Het gaat je door merg en been, slaat je aan 't hart, priemt in je hersens, piekt in je borst, puilt uit je oogen, grijpt in je keel, snijdt door je ziel. Het is de kreet der kreten. Alle weeën van het Waterlooplein geven het over aan dien éénen gil. Dat vreeselijke kan het laatste der geluiden zijn. Nu mag de wereld vergaan, erger sein dan dit kan niet komen. Zóó scheurde Jeremia's keel, toen hij Jeruzalem den geest zag geven.

„M'n hart !! M'n hart !!!" ...

Hart-verscheurend. Dáár komt 't vandaan, uit 't hartje van het Waterlooplein, bij het darmkanaal der stegen, achter de longen van 't hijgend lawaai, onder de wervels der negotie, tusschen de aderen van 't vertier en de zenuwen van 't verkeer, in den omloop van 't metalen bloed, pompend 't geld uit den zak van den een, stortend in dien van een ander. Dáár ontspringt de verterende kreet uit 'n menschen-mond.

„M'n hart !! M'n hart !!! ... Loopen jullie m'n hart niet voorbij . !! Ik snij 't open !! Hier pak an! Steek der'in, prik der'in, steek maar, prik maar, eet maar !! En als je m'n hart niet lust, neem dan m'n lever, hier! Oi, oi, oi, oi-je, oi-je, oi-je !! Wat twijfele jullie, wat staan jullie daar nou mit je lippen op mekaar? Durreve jullie niet, geen lèf, geen hart? Aha, daar komme ze al, dat heb ik wel kenne denke. M'n hart, m'n hart. Steek der'in, doop 't in 't rooie bloed, oi-je, oi-je, oi-je, o-waai, o-waai, o-waajewaaiewaai ! !"

Kijk 'm dat mes maaien in z'n hart! Ziet 't 'm sikkelen door z'n lever! Spiesen geeft-ie den menschen in handen, glimmend van wellust en gier. Hij gilt met z'n hel-lach, als ze aanvallen op z'n hart, als ze 't door en door boren en harte-lustig versmullen; hij raast van vreugde-pijn, als ze z'n lever snoeien en vermolmen, met z'n bloed besproeid, dat langs hun wangelappen kabbelt en van hun kinne-bakken sijpelt en in hun halze-hulzen drupt. Hij snijdt, zij steken; hij ritst, zij rooien; hij pelt, zij pooien. Wat 'n hart! Bol-volmalsch met vet-krullenden krans. Hoeveel menschen-harten gaan wel uit dat ééne koeienhart? Wat 'n lever! 'n Vrucht fijnheid, oker-geelte met brand-bruin-zwart bekorst. Hoeveel menschen-levers levert zoo'n

koeien-lever wel? Rooie biet uit 't vaatje, uien met brie uit 't tobbetje, augurken uit den hengsel-bak, komkommers uit 't fust. Oi-je, oi-je, oi-je! 'n Torentje van vier uien op 'n schoteltje of drie, 'n stapeltje uien voor twee cent. 'n Cent 'n moot ouwe, nieuwe komkommer 'n cent 'n moot méér, zóó je maar pakt, 'n cent 'n plak biet zóó je maar prikt, augurken 'n cent aangestoken, 'n cent d'r bij, gaaf, nóg 'n cent meer, nieuw! Eet maar, eet maar, owaai, owaaiewaai! Maar 't hart moet 't 'm doen. Hij verheft z'n hart tegen z'n hart, achterover geleund tegen denkbeeldig ruggestut, hij, harte-heer, met 'n hartelijke handigheid en harteloozen treiter en hij snijdt 't in pietse-plakjes, legt stukje voor stukje met 'n teederheid op z'n plankje, of 't zijn hartebloed is en roept onder 't snijen z'n uitsnijenden kreet: „m'n hart, m'n hart ! !", in hartstochtelijke bewustheid, dat hij alleen 't harts-geheim heeft. Zooals hij snijdt, is 't, of dat ééne hart nooit opgaat. 'n Cent 'n vliesje hart, mag je voor niks nog in 't zout-napje tippen en door 't mosterd-bakje treilen. Maar dat eet je niet alleen! Je krijgt harte-trek naar zuur en dan prik je! Maar dat lap je niet alleen! Lever mot je! Ha, ha, lever! Lever tegen z'n borst. Snijdt-ie krijtend 'n korstje klein. Dat snijen alleen brengt je al 't hart-water naar je mond. Piek je 'n pukje lever! Maar dat bezuur je weer met uientrek en je leegt 'n schoteltje en giert naar biet en je prikt. Dat hart zie zie je, en je dubbeltje is nog niet an, vooruit dan maar, hij snijdt zoo hartelief! Zie de muilen builen en de wangen prop-pend woelen, de monden loopen over, omdat ze vol van hart zijn, staag proppen ze stuwend toe, koppen plots naar de keien gekeerd, om 't over-sap te laten afdruipe en dan weer de koppen in den nek geworpen om 'n schoteltje van vier uitjes in te putsen.

„M'n hart, m'n hart ! !"

Zooals 'n haan den hemel open-kraait, krijt hij de harte-wenschen wee van heel het Plein. Of de handen aan z'n hart geslagen, of z'n lever wentelend, of z'n zuurbrie leegend of z'n handen in z'n schortzakken gedompeld en cent-cent-sjinge-lend, met zweet-glimmenden lach en frons-ruigen ernst, pet op de achterharen hangend en kuif-kleefsels op 't voorhoofd tusschen war-flardige haar-wappers. Z'n kreet begeeft hem niet tot 't einde der dagen. De mond moet dood zijn, wil ze dicht zijn. Z'n gil hoort bij de lucht, bij 't licht, bij het leven van het

Plein, zooals de zon den dag niet verlaat. En als z'n vrouw hem om twaalf uur zijn schaft brengt, gilt hij door met de broodbrokken in z'n keel en de koffie-tobbe in z'n handen-holte. Hij heeft hart voor z'n zaak. Maar nog nooit zag ik hem over z'n hart krijgen, z'n eigen hart over z'n keel te brengen. De heele wereld van het Plein kent z'n hart van binnen en van buiten, maar hij alleen maakt van z'n hart 'n smoorkuil. Open is z'n hart voor iedereen, maar voor zich zelf heeft-ie géén hart. Hij lust 't niet.

Dat is Sjimmie Hartlooper.

Tisje b'ow. Verjaardag van ons leed. Waarop het trouwe Jodendom zich voedt met honger, zich vermaakt met verdriet en lacht in 'n verschiet. Tisje b'ow. De dag van het strengste dieet, om van 'n ziekte af te komen, die vanaf de Verwoesting van Jeruzalem, de gezondheid van Jeruzalem's dochter heeft verwoest. De éénige dag in 't jaar, waarop men nooit zegt „nog veel jaren!” ...

„M'n hart, m'n hart ! !”

Hart-verscheurend. Het gaat je door merg en been, slaat je aan 't hart, priemt in je hersens, piekt in je borst, puilt uit je oogen, grijpt in je keel, snijdt door je ziel. Dien kreet slaakt het sjoel-zoekende Jodendom over duizenden-jaren-doodedierbaren, wier deugden wij niet willen hebben, maar wier misdaden wij niet kwijt willen worden. „M'n hart, m'n hart, over hun verslagenen,” bidden we telkenjare harteloozer, naarmate we God al telkens minder en minder liefhebben, met heel ons hart, onze ziel, ons vermogen.

Sjimmie, wie is dat aan je kar? Met z'n zoekende oogjes, z'n witte wangetjes, z'n lila lipjes? Sjimmie Hartlooper, die met hart stil-staat, is dat je eerste harte-bloed, je harte-lief, je harte-dief? Wordt die Sjabbes Nachme bermitswe?

„M'n hart, m'n hart! Ik snij 't ope voor de wage ! ! Hier pak an! Steek dr'in, prik d'rin, steek maar, prik maar! Hart hèt de koopman! Lever hèt de koopman ! ! Oi-je, hèt de koopman, oi, oi, oi, oi-je-oi-je. Hebbe jullei geen lèf? Aha, ja, daar komme ze, o, waajewaai, o-waaje-waaiewaai ! !”

„Vader!”

„Ja, m'n hart?”

„Hier, vader, hier is u ete.”

En het ranke knaapje reikt vader zijn brood en zijn kannetje koffie.

„M'n hart, m'n hart !! Eet maar, eet maar, oi-oi-oi-oi!”

„Vader!”

„Ja, m'n hart?”

„Weet u, dat ik vandaag eigelek bermitswe bin? Moeder hèt gezegd, dat ik op Tisje b'ow gebore bin.”

„Ken wel weze, dat heb ik niet zoo pesies onthouwe. Ik weet alleen, dat je Sjabbes-begezond bemitswe wordt, wat zalle we sijnaggele hè, hè? Sjnaggele, zooas je nog nooit gesjnaggeld hèt; oei, oei, Sjabbes!” En met één hand houdt-ie z'n hart vast voor 'n cent 'n vliesje en met de andere trekt hij z'n onbetaalbaar hart aan z'n hart.

„Ja, mensche, dät is nou mijn hart, voor geen heel Waterlooplein mit geld belegd te koop...” en met beide handen bezet, streelt hij met z'n hoofd 't kopje van *zijn* vleesch en bloed.

„Nog veel jare dan vandaag, Elie, as je dan toch vandaag eigenlijk...”

„Ai, vader, màg u niet zegge, nog veel jare, 'tis toch Tisje b'ow.”

„Wéét ik véél, weet ik allemaal niet...”

Sjimmie gaat schaften. Pakt z'n papier uit, zes boterhammen met kaas, spéélt-ie mee, onbesjrieje.

„Zoo, Elie, nou ga jij hier 's lekker bij vader zitte, hè? Ik sta toch liever en nou gaan we same lekker ete.”

„Nee, vader, 't is toch Tisje b'ow, weet u dan niet, dat ik vas? Had u niet óók eigenlek...”

„Wéét ik véél... nou, maar 't is toch al bijna hallef één.”

„Ja, vader, maar ik wil voor me bermitswe 'n heele dag vaste... ik heb 't nog nooit zoolang kenne uithoue, maar vandaag zal ik toch... ik heb nog... niks... gee... geen... hon... ger...”

„Wat is 't Elie, val je?”

't Ranke knaapje valt tegen vader's hart aan. Lood trekt over 't gelaat... Hij is al niet sterk, maar zes boterhammen met kaas aan 'n kar met hart, lever en zuur... is 'm aan 't hartje geslagen...

„Och Gott, Elie, m'n hart... m'n hart, wat is?”

„Ni...k...s, va...der... hè... 't klopt zoo naar, h... hie...hier,” z'n wassen handje drukt tegen z'n hartje...„en... hier...hiè...hiè... ook...,” z'n ander handje tast naar z'n hoofd... „va...der... ik... ik... bi-bin... z...z...”

zoo . . . na . . . naa . . . r-va . . . der . . .” en dan zegt hij niets meer.
„M’n hart! . . . m’n hart ! !” . . .

Dien Tisje b’ow heeft Sjimmie Hartlooper gevast. Z’n boterhammen bleven liggen, zooals ze lagen.

Hij droeg z’n „hart” naar huis . . . hartroerend, dat ieder die ’t zag, ’t hart brak. „Ai, vader, måg u niet zegge, nog veel jare, op Tisje b’ow.” Die woorden lieten hem niet los en werden spoken.

Maar God is ook ’n Vader. Die ’t hart van de kinderen aan de ouders teruggeeft.

Of ’t nu kwam, omdat vader vastte tegen wil en dank.

Of ’t nu kwam, omdat ’t kind moest „aanbitten” tegen wil en dank.

Sjabbes Nachme hebben ze „gesjnaggeld,” oei, oei, wat hebben ze „gesjnaggeld”!!

XXXIX.

MENACHEM BEN BEN-ZION . . .

Heerlijk-heilige huiver! Teeder-tintende toover! Zoet-zachtende zang! Gewordt het u niet, of het heil roept en de toekomst wekt? Heeft de eerst-echte Messias zich bij name hooren roepen? Of Israëls eindelijke profeet? Of Juda’s jonge koning, uit David gezaaid, om in eeuwigheid te tronen? Zou de waarheid geboren zijn en de vrede gebaard?

Menachem ben Ben-Zion . . .

Heeft hij mandaat van God en kan hij koningen bevelen? Likken vorsten zijner voeten stof? Zal hij onreinen en onbesnedenen uit Jeruzalem jagen en enkel dulden, wat zich met naam van Israël noemt? Zal Abraham’s duur betaald Magpela dan weer van ons zijn en Rachel’s graf en Jesaja’s tombe en Zacharja’s matseiwe en David’s dooden-stad?

Menachem ben Ben-Zion . . .

Is dat de nieuwe landvoogd van het onbevoogde Land? Die zijn eer niet tuischt met Sabbath-schenners en heel de heilige plaatse in staat van bezit verklaart van Jakob’s kroost? Die de horzel is van Arabier en Edomiet? Die de bioscopen sluit op Sabbat in Salem’s veste en de treife-kauwers veelvouden slaat van negen-en-dertig malkes-makkes en „zwijgt!!”, gebiedt aan die de heilige taal vermorsen voor hun afval?

Menachem ben Ben-Zion... is...

'n Mannetje van het Waterlooplein. Dat pientere kijkers in z'n kopje heeft en 'n puilende pruim achter z'n kiesjes. Hij is de landvoogd van z'n heilig plekje grond tegenover de puinschuit, op mandaat van den markt-meester. De profeet der negotie, de koning van den Joden-hoek, tot wien men „uitdraagt” den afgedragen luister van alle windstreken van de stad. Die mandaat heeft van God, om nóóit Sabbat te saboteeren, of met treife te treiteren. Die nog nooit anders dan brooges in het Hebreeuwsch, maar „Goddank” in het Hollandsch heeft gezegd. Tot wien Hebreër, Saraceen en Nazarener met onverdeelden eerbied opzien, bang voor zijn moedig geloof. Hij zelf kent z'n waarde niet, weet niet hoe gaaf hij is, te arm om zijn rijkdom te beseffen, te zuiver om zijn onbedorvenheid in te zien. Misschien zou hij mis zijn, als hij niet pruimde en zich soigneerde. Die zou zich zekerlijk bederven, als hij heer werd. Die zou zijn beteekenis vast verliezen, als hij man van beteekenis zou worden.

Menachem ben Ben-Zion. Geen mooie naam voor de dagen en weken na Tisje b'ow? Ha, hij heet naar de maand zelve! Want Aw is maar negen dagen Aw en één-en-twintig dagen Menachem. Natuurlijk, die maand is gebensjd geworden. Ze was zwaar ziek, lag op den negenden trots in naakte nonchalance. gebensjd en leeft nog. Is er iemand, dien men nog zeggen moet, dat Menachem „trooster” beteekent?

Menachem ben Ben-Zion zit met troosteloos rommel, op bloote straat geworpen in ordelijke wanorde. Morning-evening-en after-dinner-dress, spullen eens van menschelijken waan, prullen nu van menschelijk vergaan. Aangemeten, weet ge nog en tweemaal gepast. Neergesmeten, ziet ge wel, tienmaal ongepast. Wie weet, hoevelen, gekleed daarin, ongenaakbaar waren en nu, daar ligt de ontdane trots in naakte nonchalance. In angst voor 'n stofje, in woede door 'n vlekje, kreukje roer me niet en dáár nu, stoeiend in wolken stof, vleiend tegen vuil, vragend om verfrommeling. Jas en overjas, rok en onderrok, op 'n hoop over-hoop, in keur-looze verschilligheid en kleur-vollen onzin. Daar ligt 'n brok maatschappij, mensch-hulsels waar 't vleesch af en 't bloed uit is. Zóó ligt ook 't levende mensch-vulsel overhoop, alleen dierlijker en gevaarlijker. Dat dáár kan nog nut zijn in zijn roeme-leege versletenheid, maar toen 't nog fijn was, heeft 't schande-vol kwaad gedaan door vernede-

ring, verachting, voozen waan en grootheids-manie. 't Waterlooplein is de plaats der terechtstelling van heel wat bluf en chique bedrog. Daar ligt wijlen brandie en in leven zijnde huichel en ter ziele gegane zwendel. Hier ligt voor 't eerst menig onrechte man op de rechte plaats.

Menachem ben Ben-Zion is geroepen, om tot het stof te vernederen, maar dan weer uit 't stof op te richten. Hij wijst gevallen hoogmoed een nieuwen levenswandel. Menig gekleede jas, die nooit van Sjabbes wat wou weten, komt door Menachem ben Ben-Zion weer in sjoel, zij 't dan ook aan 't lijf van 'n armen bar-Jisroel. Menig pantalon, die zich onder 't tafeltje van 'n treife-bar door 'n damasten tafel-laken voelde streelen, beleeft door Menachem ben Ben-Zion nog 'n sjabbes-tisj, al paaien hem de gebarsten handen van 'n sjier-hamangesles-wiegelenden dalfen ergens driehoog in 'n slop. Hij bekeert verkeerden en weet voor bij hun leven gevloekten via Waterlooplein nog wel 'n gaatje naar Gan-Eiden te vinden.

Menachem ben Ben-Zion . . . van z'n vàn? Lach, zing, jubelende toevalligheid! Troostwijk!

Mennie Troostwijk, zoon van Bensie Troostwijk. Daar waar Mennie zit, stond nog niet te lang gelee Bensie. Met en in hetzelfde. Van binnen met pracht bekleed en van buiten met armoe. 'n Ziel uit de eerste hand van God en over z'n ziel 'n vierdehandsch pakje van 'n vergeten mensch. Hij had nog nooit anders dan gedragen goed gedragen, alleen z'n goed gedrag was van hemzelf, had hij eerlijk van zijn vader en moeder gekregen. Zelfs z'n goppe-pak had eens 'n ander toebehoord, aan wien de enkele mouw-voering meer gekost had, dan hij van Bensie voor 't heele pak gekregen had. Toen hing Bensie 't weg voor Mennie z'n goppe. 'n Arm man past dalles. Mennie was d'r mooi in geweest. Toen hing Mennie 't weg voor Bensie z'n goppe, die natuurlijk zou geboren worden en toen Bensie nog geen jaar later geboren werd, was er 'n pak van Mennie z'n hart en wel dat goppe-pak. Maar die op Mennie's goppe tot Bensie zeiden: „u zal de goppe van Mennie z'n kinderen beleven,” waren geen profeten geweest. Bensie bracht het niet verder dan tot Bensie z'n bermitswe. Dat was geweest 'n week vóór de drie weken. In de laatste week van de drie weken werd Ben-Zion verwoest, twee dagen voor de laatste van de negen

dagen. Niets had hem gescheeld, niet zóó groot, nog minder dan daar op uw hand ligt. Ze stonden naast elkaar voor hun kleere-koop-hoop op 't Waterlooplein. Mennie was net op drie dubbeltjes na van 'n vest en pantalon af. Bensie was in opkomenden toorn over 'n ongeloovige, die niet te overtuigen was, dat 't geribde ruitje van den jas 't zelfde van de broek had. Ineens 'n zware zucht en Bensie viel voorover in 'n stapel overjassen. Zonder sjeimes. 'n Mooie miese, zeiden de mensen. Weten ze veel. „Starb ohne widowei” zeggen ze in Polen, als ze 't ergstewillen wenschen. Die weten beter. En God zal 't nog wel beter weten. Ben-Zion lag in puin. Tisje b'ow werd hij voor eeuwig verbannen naar Muiderberg. En zoo werd Menachem oowel!

Menachem ben Ben-Zion Troostwijk in de troostweek.

Menachem, moet ge niet getroost worden? Waar zit je? Overdag bij je broer, 's avonds bij je thuis? Of heelemaal thuis of heelemaal bij je broer?

Wat? Menachem ben Ben-Zion, zie ik je op het Waterlooplein, bij je gedragen goed? En de menschen, die menachem oowel willen wezen bij Menachem Oowel?

Ja, bij Zion, daar zit ben-Zion. Languit op den grond. Met krieë in z'n jas en gewezen witheid van 'n das. Languit op de steenen van het Waterlooplein.

„Hier, Mennie?”

„Ja, meneer, ik zit toch hier in 't sterfhuis. Hier is vader zalige gestorven, hier zit ik sjiwwe.”

„Heb je dat dan niet eerst gevraagd, Mennie?”

„Gevraagd? Wat? Of ik hier op 't Waterlooplein mag sjiwwe zitte, op de bloote steene, in de steene geklaagd? An wie gevraagd? An mensche, die *mijn* vader niet gehad hebben?”

Menachem ben Ben-Zion . . .

Daar zit hij neer in 't stof, bij afgedragen luister, bij mooie kleeren zaliger, die hun weelde boeten in 't vuil van de straat. Daar komen menschen, die kleeren willen koopen. Vragen Mennie 'n prijs. Maar Mennie antwoordt niet. Hij zit sjiwwe. Mag niet handelen en niet wandelen. Hij laat 't over aan z'n kind. Ben-Zion van zestien jaar staat ze te woord. Wees getroost, Menachem ben Ben-Zion. De levende Ben-Zion staat op de plaats van den Doode. Ben-Zion verwoest, Ben-Zion herbouwd in de troostweek.

Menachem, die treurt om uw „aaw'', troost u, sta op uit 't stof!

Hammookem jenachem esgem!

XL.

VROEG . . .

Vroeg is beter dan laat. Zooals goed beter is dan kwaad. Misschien broeit er wat zoets in die oe- en wraakt er wat hate-lijks in dien a-klank. Klinkt moeder niet gevoeliger dan vader? Omdat moeder voedt met haar bloed en vader graag langs straat gaat. Omdat moeder al zoekt naar 'n groet van haar kleintje, als vader 't nog niet verstaat. Omdat moeder verhoetelt en ver- troetelt en verkoestert, als vader verhaal neemt en betaald zet en slaat. Moeder en vader, dat is eigenlijk vroeg en laat. Is moeder niet vroeger moeder, dan vader vader? Daarom zal bij 'n echte moeder 'n vader zich altijd verlaten. Hoe vroeg is eigenlijk vroeg voor 'n moeder?

Als je mij vroeg, waar je vroeg kunt leeren, zou ik zeggen: op 't Waterlooplein! Daar slaapt de dag niet. Daar overnacht de zon, om er 't éérst op te staan. Daar rust de handel nooit uit, maar dut er eventjes in. Kom er maar even na midder- nacht, zul je al de slaapkamer voor de masse-matte zien doen. Wordt de grond geveegd en geboend, 't straat-laken verschoond, de ledikanten van de negotie opgemaakt. U kent die houten legersteden wel, één- en tweepersoons, waarop des daags de handel ligt te luieren. Ga naar 't Waterlooplein, gij lui aard en word wijs! Vroeg zijn is de grootste eerste deugd. Die vroeg is, is kloek en noest, die laat is, is traag en saai. Vroeg zijn is Joodsch. Vroeg je mij, hoe begint vroom, zou ik zeggen: met vroeg. De allervroegste Jood was Abraham. Diens allervroegste beroemdheid was zijn vroeg-zijn. Bij hem heeft zich immer de dageraad verslapen. Hij heeft sjkoomme uitgevonden. Op 't Waterlooplein staat zijn standbeeld. De trap op, boven het metáár-huis. Dáár is de sjkoomme. De vroeg-dienst van Klein- Kenaar, op den dag en op Sjabbes. Vroeg je mij, hoe vroeg je God 't vroedst, zou ik zeggen: doe 't vroeg! Ga eeuwig naar sjkoomme. Wees leerling van Abraham, voel gemoed, voed ge- voel, zwoeg nooit vroeg genoeg ! !

Vroeg . . .

Vroeger dan anders is 't Waterloo plein. De eerste stoeiende zonne-gloed belooft 'n goeden dag. Zij strooit goud voor 't rapen op 't Plein, warm goud, pas uit haar hemel-heeten smelt-kroes. Ze telt noch weegt haar gouden, stralende gaven, maar stort ze gul en blindelings uit. Wie rijk-gezond wil worden, moet vroeg 't zonnegoud sprokkelen. Daarom zijn kindertjes en oude menschen veel gezonder dan de midden-moot-wereld. Omdat ze vroeg op zijn. Klaterende kleintjes in fladderende drukte. Als 'n hoop musschen of 'n loop kippen of 'n vlucht duiven. Ze hippelen en trippelen in den lekkeren morgen, springen met wiekende armpjes en vlerkende handjes door de lauwe lucht, hollen in bont-sollenden bolder door de gouden plassen van de zon, draven in mateloos moeien den dartelenden lach achterna. Huppen stoepen op, rennen 't plein over, dansen kist-planken neer, klimmen klaar-gemaakte stalletjes in, schommelen met wapperende beentjes, zoo'n zes paar naast mekaar, stuiven nieuwe vriendjes tegen, vliegen tegen kloeken meester op, kakelen in snaterenden ratel hun snavel-wafeltjes uit. O, wat zijn kindertjes goddelijk-lekker in de morgende vroegte, wat guitend kunnen die snuitjes tuiten, net of 't serafijntjes zijn, die Gods troon eventjes afbuitelen, om moeder aarde wat slukende kusjes te fnuiken. O, kleine leve-lingetjes, wat vergoedt ge veel kwaad van de groote sterve-lingen. Hoe vaak zou men uw ouders moeten haten, maar u dan dubbel liefhebben. Als dat eens kon, dat kindertjes vergaten groot te worden en altijd door maar kindertjes bleven! Die zich troosten wil van de wereld, moet naar kindertjes kijken.

U begrijpt 't zeker al? Die kindjes gaan met meester op reis vandaag. Den hemel groeten aan 't strand, de natuur omhelzen in 't woud, regen-kussen vangen op 't veld. Kijk, hoe ze zich hebben opgemaakt, om mooi te zijn voor de pralende zon, voor 't frisch gewaad der zee, voor 't bloemen-kleed van 't land. Ze hebben zich als vogeltjes gepoetst, kijk maar die strikjes in 't haar, als kuivende veertjes en die lintjes langs de kopjes, als pluizende pluimpjes, die pootjes met glimmende schoentjes en strakkende sokjes, als steltjes van huppelende zangertjes, die 'n morgenliedje moeten brengen aan God, den Schepper. Jodenkindertjes, op reis met meester van „'t kriste". Razend zijn ze met Jodenkindjes, de meesters van „'t kriste"!

En dàn, als ze met hen op reis gaan! Dat weet ik nog 't best van eigen jeugd. Ze weten wel, hoe hoog 'n Jodenhartje slaat, zij moeten u uit hun heimelijk hart eerlijk bekennen, dat kinderen van Israël de geroepen en de uitverkorenen. Zij hebben feest, als ze Juda-kindertjes mogen aanvoeren naar 't plezier.

Vroeg . . .

Maar wie zijn nòg vroeger op dan de kindertjes? Vraag niet, maar zeg! De moedertjes! Die waren gisteravond al op, toen de kuikentjes al op stok waren, om te droomen van malsche wei en vetten voer. Die hadden gisteravond al vanmorgen, toen ze boterhammen sneden en belegden met kaas en mazzel-en-brooge, toen ze de broekjes nog even nakeken en de jurkjes, de kousjes even stopten en de snoepzakjes, de schoentjes poetsten en de slapende snoetjes inspecteerden. Die hebben nu al vanavond, omdat ze hun hartjes graag simge gunnen, maar nog grager ze weer thuis weten, besjoolem en tegoejem, omdat ze tòch vandaag geen rust en geen duur hebben. De moedertjes, die haar weelde vandaag aan 'n ander vertrouwen, haar juweelen zóó maar aan 'n ander meegeven, met geen ander pand dan 'n diep verborgen gebed, om ze weer terug te krijgen. 'n Echte Jodenmoedertje loopt mee met haar dansend kindje, welks vreugde ze niet kan bijhouden. Neen, die liefde geven kindertjes hun ouders nooit terug. Want ze loopen van moedertje al weg, als ze den meester zien en vaak durven ze niet eens denken, dat moetje met ze meegegaan is, uit rare schaamte voor 'n makertje. Neen kindjes, nooit wordt ge gewaar, wat ge voor moetje zijt, nooit! Later, ja als je met jouw kindje meegaat . . . later . . .!!

Dat tentje is toch niet van háár, daar op 't Waterlooplein?

Wéét rimpelend grootmoedertje wel. Dat tentje is opgeslagen, om zijde en fluweel te torsen, satijn en satinette, fijne piqué en mousseline. Maar nu is 't toch nog vroeg. En de man van de chique stoffage slaapt toch nog. Die planken zullen toch niet slijten, als zij twee doozen reepen en 'n flesch zuurtjes even d'r op zet. Ze kan 't wel in haar armen houden, maar ze is toch ook al vijf-en-zeventig voorbij.

Hoera . . . jongès, jònges, jongéés!

De vlucht duive-kindertjes fladdert aan. Ik zou wel van bijtjes-zwerm en honing-bloemen praten, maar die kakelroekeloeren toch niet: „Ai, fijn, sjokkelaat en balletjes!!”

„Hè, moeder, mag ik koope?”

„Hè, moe, koopt u wat voor me . . . dààr, heb u vier cent, ja moe?”

Kleine, rappe, kluitje mensch, waarom schuil je weg? Guitebroekje van negen-op-worden, waarom loop je weg van 't lekkers, waar kijkers en bekjes opaadwarrelen? Lust jij niks? heb je geen geld? Maar toch wel trek toch?

„Ai, de grootmoeder van Sannie de Zoete.”

O, ho! Dus jij bent Sannie de Zoete en dat is je grootmoedertje en je loopt weg, omdat je gezichtje bloost van gekke schaamte, dat dit je grootmoeder is, die vroeg op is, vroeg wat wil verdienen, aan vroegertjes, wier keeltjes allicht vroegen om lekkers. Je schaamt je voor je kornuitjes, Sannie. Waarom schaam je je dan? Grootmoedertje schaamt zich toch ook niet, om voor jou en twee zussies vroeg op te staan en wat te verdienen, omdat vadertje niet leeft en moetje ook dood is, alletwee op reis, eeuwig lang met den Grooten Meester! Grootmoedertje is toch jouw moedertje, Sannie. Ze heeft toch, vóór ze gisteravond van haar nieuwe doozen en flesch handgift had, drie reepen en 'n zakje drupjes in je broekje gestopt. Nee hè, dat wist je gisteravond niet? Heb je zeker ook niet haar oude hoofdje langs je mondje voelen gaan, toen je sliep met zulke rooie, lachende wangen? Wou ze je vanmorgen brengen, weet je wel? Heb je toen niet gezegd: „nee, goomoe, gaat u maar vooruit, ik kom daar wel?” Sannie, waarom schaam je je voor de moeder, die háár kind verloor, dat jóuw moeder was? En ik weet, dat je dol met haar bent en ik weet, dat je opspaart voor haar verjaardag, om samen met je zussies 'n paar toffels voor haar te koopen. Maar ik wist niet, dat je je verschuilen wilt achter 't hoekje van de wereld, omdat grootmoeder daar staat en ze allemaal weten, dat 't jóuw grootmoeder is . . . Zeg, ondeugende rekel, hè waarom kom je nu ineens aanloopen naar grootmoeder? Omdat de meester van „'t kriste” bij haar staat en koopt, koopt? Hè, nu heb je praats, nu poch je, dat 't jóuw grootmoeder is, omdat de meester van „'t kriste” al voor twee kwartjes gekocht heeft. Nu zou je 't wel willen uitschreeuwen tot grootmoeder, tot den meester!

Lust je niet? Sannie, wat doe je nu? Drie reepen en 'n zakje drupjes, die grootmoeder gisteravond in je broekje

Kiekjes.

stopte. Wat? geef je die weg aan je makkertjes en jij dan?

Nee ... ik ... zie ...

Jouw oogen zingen, jouw snuitje juicht ... centen ... centen in je handje. O, jou fijne kleine, jij, jij hebt je reepen verkocht en je zuurtjes ...

Sannie vliegt op grootmoeder toe ...

„Goomoe ... dää ...”

Hij geeft z'n eerste verdiende centen over aan dat oude moedertje, zoo zat van verdriet, dat grootmoedertje, dat nu z'n moedertje is ... Uit schaamte zeker, dat hij zich had geschaamd voor dat zieltje.

Negen-jaar-op-worden ... zorgertje.

Vroeg, niet?

„Hier Sander, stop bij je! Kleine rakker, vooruit, aansluiten!”

Twee reepen van den meester van „'t kriste.”

Achter den troep strompelt 'n verschrompeld moedertje.

Ze kan ze niet bijhouden ...

„Dag ... Sannie ... m'n sjats ... mit ... gezond ... na ... huis ...

Ze huilt ... vroeg in den morgen ... en ik weet het ... vanavond laat weent ze weer.

XLI.

EI, EI ... !

Leie, ei-lieve, kijk, dàt is ze! Haaks op den hoek. Waar 'n enge steeg stijgt naar de bree-sstraat. Dat zitje is haar standje. Aan de open deur van het Waterlooplein. De markt-meester telt haar niet tot zijn klas. Als 'n stout kind in den hoek bij de deur, dat niet mag meedoen, omdat 't niet meedoet. Wie binnenkomt, moet met z'n oogen tegen haar opstooten. En met z'n wenkbrauwen vragen: „ei, ei, jij?” Zoo leidt ieders weg langs Leie, wiens weg en steg de steeg door-stuurt. 't Plein in of uit. Die haar niet merkt, houdt ze tegen met haar stem. Ze ziet zittend doorlopend, hoe 't staat en gaat. Op 'n rugge-loos krukje wacht ze af, wat er komt. Ze zit op 'n stoeltje zonder zitting. Daar schijnt zoólang op gezeten te zijn, dat 't afgemat

was en 'n plankje 't gat mat, waar 't matje z'n biezen had gepakt. Met al dat is Leie dus 'n gezeten vrouwtje. En al gaat 't haar niet van 'n leien dakje, Leie zit er warmpjes bij. Zie maar, ze kookt. Blauw-wasemende adem omkringelt haar visie en ze blaast vuur wakker in 'n pootige pan. Die staat op 'n opstaande sinaas-appel-kist, die niets meer inhoudt, maar veel uithoudt, omdat ze ophoudt op haar houten hoofd twee pannen op elkaar. In de eene vuur, in de andere water, die het samen moeten vinden, om 'n potje te koken voor Leie Lelie en haar Lijp, die ligt te lijden tot z'n overlijden. Hij is vier-en-zeventig, samen zijn ze honderd-zes-en-veertig, aan u te rekenen, wat voor Leie overblijft. De kinderen hebben kinderen te weinig en ouders te veel. Och, u kent „'t principie" wel van den lieven, nieuwen tijd. Leie blaast de bleeke, grijze kolen blozend rood, waarmee haar bleeke, grijze koonen 'n rossen blos verdienen. Hard moet ze blazen, want 't zijn doove kolen. Maar eindelijk verstaan ze haar en geven 't antwoord aan knetterende stokjes. Hard moeten ze knetteren, eer Leie 't verstaat. Want doof is ze. Stokke.

Ei, ei . . . !

Leie, ei-lieve, kijk, kookt ze dàt? Ei, ei, eieren. Dat is kunstigste kook, net zoo moeielijk als broeden. Moet je oppassen, niet te vlug, niet te traag. Wat je voor je zelf kookt, hindert niet, hoe 't uitvalt. Je sjmoest je net zoolang in, dat 't lekker is, tot 't op is. Maar wat je voor anderen kookt, kijk uit, eer 't kijven wordt en ze van de kook raken. Die tong kan erg lekker zijn, maar leelijk ook. Zij heeft 't fijnste genie van 't heele lijf. Ze speurt den weg voor 't humeur. O, wee, als ze 'n verkeerden smaak tegenkomt. 't Is mis, over neus, oogen, lippen, keel en hals. Revolutie in 't gezicht, opstand in 't hart. 't Kan 'n dag kosten, eer 't vrede is. O, waai, als ze haar zin ontmoet. Oogen lachen, lippen lekker, neus naages, keel kip, hals haal-over. Feest op 't gezicht, optocht in 't hart. 't Kan 'n week kosten, eer 't oorlog is.

Ei, ei, Leie, dus dat is eigenlijk wat je eindeloos kookt, eieren! Al die eieren jouw eigendom. Hoeveel pannen heb je wel? Ik tel vier. Die pan met vuur, die pan op 't vuur, die pan naast 't vuur, die pan naast die pan naast 't vuur. Op die pan op 't vuur 'n paar eierkolen en op die pan 'n pan met eierkoken en naast die pan 'n pan met lauwe eieren en naast die pan 'n

pan met rauwe eieren. Wat 'n panorama en Leie speelt pantomime, ze stookt, ze pookt, onder de pan, in de pan, uit de pan, over de pan. Leie, pan-slavin, brand je niet aan 't panheet-isme, pas op met het onderste uit de pan!

Half-zacht, dat is het probleem, dat is 't „eier-eten” van de wereld. Rauw is geen kunst, zacht evenmin, roer en spiegel heeft men gauw te pakken, maar half-zacht...! Trouwens, alles is makkelijk, behalve wat half moet. 'n Leege dop is geen kunst, maar krijg nou maar precies 'n half ei! Heb je zooveel gereken met heele als met halve centen? 't Is wel te begrijpen, waarom 't in de wereld zoo ingewikkeld is, de meesten menschen zijn half-slachting en half gaar. Is daarom 't leven zoo onbegrijpelijk kort, omdat ieder bij zijn geboorte al half weg is? Ja, graag willen de menschen tevreden alles samen deelen, edoch, ontevreden wil ieder de grootste helft hebben. Als je toch de *helft* wil nemen, hoe kan er dan 'n grootste en 'n kleinste zijn?

Half-zacht! Waarom zeggen ze nooit half-hard? Om dezelfde reden, waarom ze half-vol, half-dood, half-gek, zeggen en nooit half-leeg, half-levend, half-wijs. Omdat ze liefst naar den leelijksten kant overhellen. Je bent al licht te vol, te dood, te gek. Zoo is ook te zacht 'n leelijk ding voor 'n ei!

Half-zacht, dat is Leie's turen, haar spanning. Daarom zit ze op 'n half-zachte zitting, om telkens te moeten opstaan en naar half-zacht te loeren. Ze spreekt ook half-zacht, omdat ze heel-hard-doof is. Haar leven is nog altijd half-zacht gebleven. Heel-hard altijd gesappeld, voor hard-hoorige kinderen. Maar haar Lijp naast haar deelt eerlijk lief en leed, precies in de helft. Als ze woorden met elkander hadden, was 't, omdat ieder de kleinste helft wilde hebben. Ook de kinderen waren eerlijk gedeeld, twee zoons, twee dochters. Die nu groot zijn en op hun beurt ouders. Leie hoeft niet met eieren te staan, daar hadden die kinderen wel „ei-tse” voor geweten. Maar daar hadt je de moeilijkheid, half-zachte kinderen! 't Ging weer om de helft. Samen wilden ze de ééne helft geven, als de stad de andere helft wou geven. Maar de stad wou niet. Wat ze recht had. Goed. Dan zouden ze 't samen doen. Als ieder 't kleinste mocht geven. Toen leiden Leie en Lijp de handen samen en zwoeren, dat ze niets van de kinderen zouden aannemen. Toen leiden Leie-en-Lijp's kinderen de handen samen en zwoeren, dat zij noch hun kinderen ooit 'n voet over Lijp's en Leie's drempel

zouden zetten. Dat deed den grootouders zeer, niet om de kinderen, maar om de kleinkinderen.

Blaas in de kolen, Leie, tot den laatsten adem! Let op de eieren, Leie, tot je einde!

Ei, ei. Dat is geen masse-matte voor den heelen dag, hoogstens voor den halven. Na twaalf uur neemt niemand meer een ei bij 't brood. Wat 'n ander in 'n heelen dag moet zoeken, moet Leie in 'n halven dag vinden. En toch is die halve weer 'n heele. Zit ze niet 's morgens al aan de deur van het Waterlooplein, vóórdát de zon den dag heeft uitgebroed uit 'n goudgeel-ei uit 't Oosten? Blaast Leie niet haar kooltjes aan, als 't half-nacht, half-dag is, als 'n half-zachte koelte 'n heel-harden dag voorspelt? Bij Leie leggen ze even aan, de soldaten van den dageraad, als ze met hun karren munitie gaan halen op groente- en fruitmarkt. Dan reppen haar oogen en rekken haar handen, ijverig, ijlings, 'n eitje voor hem, 'n eitje voor haar, twee schillen, twee harde, drie inpakken, half-zachte, voor schaft van straks. Hier is 't zout. Lekker, Leie, leef lang! Bij geen ander zouden ze 't lusten. Bij Leie's gezond, bij geen ander!

Maar al die kinderen gaan toch niet allemaal naar de groente- of de fruitmarkt? Nee, natuurlijk niet! Naar buiten gaan ze vandaag met den meester. U bespaart me toch wel de beschrijving, weet u nog wel, van 't vorige kiekje?

Dringen 'n paar moedertjes door de soldaten van den dageraad. Leie moet ze 'n paar lekkere eitjes klaar maken, voor vanmiddag om twaalf uur, lekker half-zacht, maar in 'n dubbel toetje inpakken en 'n beetje zout, voor haar kindertjes bij 't brood, buiten...

„Goomoeder! goomoeder!”

Komt 'n kindje achter de kist en vliegt Leie om den hals. Voelt Leie 'n half-zacht kopje tegen haar oogen.

„Jij, Leie?”

Haar kleinkindje van die harde dochter, kleine Leie, twee-en-zestig jaar jonger dan zij.

En Leie babbelt tegen Leie, maar oude Leie hoort niets, is heel hard doof.

„Hier! kom je hier, Lea! as je niet hier komt, ga je niet mee! hier! hóór je?”

'n Stem uit de verte. Die hoort van kleine Leie's moeder en

groote Leie's dochter, die al in geen jaar spreekt met haar moeder.

„Hier !! hierrr! zeg ik je!”

Wat 'n Gods heerlijk mazzel, dat oude Leie doof is en die heel-harde stem niet hoort. Maar kleine Leie hoort 't wel en rukt zich los.

„Kom, Leie, help je ons nou, hoe is 't, we motte weg!”
Oude Leie hoort de stemmen niet van 't geld. Wat kan haar 't harde geld schelen van die mannen, met dat half-zachte kopje aan haar wang, dat ze in geen jaar minstens had gevoeld! Haar dorre lippen zijn niet van die poezele wangetjes los te krijgen. En kleine Leie rukt, want moeder heeft ginds geroepen.

En toen gebeurde, wat gebeuren moest.

„Ai !! . . . oo . . . ò !!”

„God . . . zal je bewá . . . á . . . re !!”

„Sjim-jisjmereine !!” . . .

„Oeiii !!” . . .

De kisten om. De pannen neer, 'n reuze-pan! reuze-half-zacht!

Kleine Leie had met haar stoeiende pootjes aan oude Leie's hals getrapt, getrapt tegen de kisten en niet half-zacht, reken maar!

„Nubbisj.”

„Schepsel.”

„Wat geeft nubbisj zegge? . . . vooruit manne, allemaal wat, vooruit jonges! Leie haar schade betale!!”

Daar dringt 'n vrouw naar voren en vliegt om oud-moedertjes hals.

Leie's dochter, kleine Leie's moeder. Haar hart was hard aan 't koken gegaan. Half-zacht. Heet zijn de tranen, 't berouw is gaar.

Bij haar dochter kun je 'r nu vinden, met haar Lijp.

Saar had eieren gekozen voor haar geld.

Moeder en vader ingenomen.

't Ei van Columbus.

XLII.

VACANTIE . . .

Wie weet welk wijs woord daarvoor? Het Hollandsche heeft er geen vacant voor. Het Hebreeuwsch heelemaal niet. 'n Reden

te meer, om Holland even heilig als Palestina te heeten. Vacantie is de naam van den universeelen afgod der wereld. Wordt in alle landen en eilanden aanbeden in eerbied en extase. Wie hem niet belijdt, heeft 'n vacature in z'n hersens. Hij is éénig. Met hem is niets te vergelijken. Tot hem alleen moet men bidden. Hem niet te bekennen, is de grootste zonde. Hij is de schepper van de wereld. Hij heeft de bergen gemaakt en het strand. De lucht is van hem en al het spektakel. Hij schiep de spoor en de stoomboot, het gewemel aan de zee en 't gewriemel in 't bosch. Zijn woord riep 't gedrang aan den steiger en 't geduw aan 't loket. „Pas!” zei hij en 't was er. Myriaden van ansichten bracht hij aan 't licht en postzegels zonder tal. De marken roemen zijn almacht en de kronen jubelen zijn lof. Alles wat adem in zijn neus heeft, roept „hoera!”, als hij komt, om den koers op de aarde te richten. Werpt u neer in heilig strandgewaad! Verschijnt in lustre voor zijn aangezicht! Want aan hem is de huurschappij. Hij beveelt en de uiterste hoeken van 't pension zijn gevuld. Geloofd is zijn heerlijkheid in des ober's mond. Zijn naam is met krach en bajes-teit. Zijn stem vilt beurzen en doet banken springen, rukt 't laatste hemd van 't lichaam en brengt barensweeën. Hij is god en niemand kan buiten hem. Hij is de moloch. Men loopt door 't vuur, om hem zijn kinderen te geven. Koffers zijn zijn offers, bagage zijn altaren, hotels zijn heiligdommen. En toch is hij geen God. Hij is wel eenig, maar niet ééuwig. Drie dagen, drie weken, drie maanden, ho! Dan is hij treurend zonder kinderen, leeg zonder gasten, woest zonder huurders, versmaad zonder heerlijkheid. Dan liggen braak zijn tempels, zijn altaren op zolder, zijn offers in 'n hoek. Komen de drommen der dienaren terug en brommen: „de Vacantie heeft gegeven, de vakantie heeft genomen, de naam der Vacantie zij geprezen.” Dan is afgod Vacantie god-af. Neen, 'n god van 'n verrel-jaar is geen God. En dan die regen, 'n god zonder zon op zak, zonder taille-doekje van hemelsblauw om zijn natte firmament te vegen, zonder spiegeltje om z'n zee glad te zien, zonder kammetje om z'n blonde duinkuiven op te strijken! Neen, al de vacaties der volken zijn nietsen, maar God heeft den hemel gemaakt.!

Vacantie . . .

Zijn dienaren: vanaf den zoon des konings, die op den troon

zit, tot den zoon der dienstmeid, die achter den molen zit. Die het minste gedaan heeft, wil hem 't meeste dienen. Zijn aanbidding is nietsdoen, zijn ceremonie is luieren. Het is 'n god, die de mier aan werken heeft en daarom gaat zijn genade uit naar de langslapers en gapers. De bijbel is er onschuldig aan. Hij kent alle afgoden behalve de vacantie. Hij foetert tegen de dwaasheid in de gekste soorten, maar die narrisjkat is nieuw onder ze zon. Jawel, hij kent vacantie. 't Joodsche woord is „sjabbes”. Eén dag in de week. En jomtof op z'n tijd. Engelschman, volk van den Engelschen Zaterdag, gij hebt den bijbelschen naam voor „vacantie”. Spreekt gij niet van holydays? Heilige dagen! Rule, Britannië, rule! Heersch over de wereld, boute Britten! Gij hebt Duitschland afgeschaft, schaf de vacantie af en voer de holidays in, Sjabbes en jomtev! Die één dag in de week Sjabbes houdt naar voorschrift, snakt nooit naar vacantie. Daarom snap ik van de vrome Joden hoe langer hoe minder. Typisch, één voor één bekennen ze, dat ze juist hun sjabbes in hun vacantie niet kunnen genieten. Ze rusten dag in dag uit, maar hun „rustdag” is versjteerd. De Sjabbes is hun verdriet, hun onrust, hun gezenuw. Ze danken aan het strand, in het bosch, op de bergen, aan God op hun bloote knieën, dat die „gebensjte sjabbos” òm is. Ze schrikken voor Vrijdag en schrikken zich dood tegen Vrijdagmiddag. Ze halen Zondag met hosanna in. Afgoden-dienaren! Ach, u bent er nog niet. Hoor ze één voor één die vacantie-pelgrims. 'n Soores met 't koosjer eten. Nou ja, als je op reis bent, met vacantie, moet je één oog dicht doen en met 't andere door de vingers kijken. Dan kun je 't zoo nauw niet nemen. Wat zei ik u? Die god kan 't met God niet vinden. Zie hem lekker lachen, als de vromen lekker smullen, met halve dichte oogen. Natúúrlijk is 't koosjer. Nou ja, hóóres, mot je niet zoo overdreven zijn, dat wéét men, daarvoor ben je in góóles. Mahlzeit, in gooles! Zachies bensjen! 'n Garrepe 'n sjand voor diè menschen daar aan dat tafeltje. Leg 't 'r nou niet zoo dik op, dat je 'n Jehoede bent, wat moeten die Joden daar wel denken? Foei! God is heel goed en mooi, maar je moet Hem thuis houden. Vacantie kan Hem niet uitstaan. Hoera! Maar kun je dan niet thuis blijven en Jood? Och neen, u zijt dol! 'n Mensch *moet* met vacantie. Aju!

Vacantie . . .

Wie niet? Kom mee, laat ik u zien, wie niet. Kom mee, naar 't Waterlooplein! Daar staan de dwazen, de werk-heidenen zonder god-vacantie. Dáár wordt de eeuwige zonde van 't nooit niets-doen bedreven! Zie je die stumpers met de bolle wangen en bloeiende kaken? Zei je die stakkerds, vol in 't vleesch? Rampzaligen, die bergen brood uit hun bordpapier verslinden in 'n staande ommezien. Ongelukkigen, je bent ten doode geboekt, want jou ontbreekt vacantie! Ongeloovigen, wordt ge nooit bekeerd? Ga naar zee en wordt mager! Vlucht naar bosch en eet minder! Neem je kinderen mee en kom met zenuwen terug! Dommelingen, jullie aan den rand van 't plein. Die je zelfs niet één dagje „beséémt.” Lompen-leurders, zwalkende sjouwers, nooit van vacantie gehoord? O, spel je 't anders. Denk je dat 't vaak-kansie heeten moet? Eeuwig misschien niets te beuren, maar 'n toch vaak kansie! En als je met vacantie gaat, is je vaak kansie weg! Of wellicht moet je 't vak-kansie uitspreken? Arme werkeloozen van 't „vak”, die den stouten moed gedurfd hebt, om vodden op te nemen, loopen, zwerven, wagen, tot weer 'n vakkansie komen kan, 'n kansie weer om aan 't vak te komen.

Vacantie . . .

En je kindertjes? O, hebben die vacantie van school? Zijn de meesters er sluw van tusschen door gegaan en hebben ze zoo maar al die schapen achtergelaten? Heel hartelijk van ze, paedagoogems! En als u dan gevaccineerd terugkeert, met vacantie ingeënt, druipend van zee-nat, opgepompt van boschlucht, gaat u dan fijn vertellen van uw vacantie? Zou 'n vader aan zijn kind vertellen, hoe zalig hij gesmuld heeft, als hij weet, dat zijn kind met honger is naar bed gegaan? Vacantie op de school. Gij zijt de Bel van den draak. Gij houdt van de kinderen, om van ze te eten. Dat je rijke kinderen vier, vijf weken, vaarwel geeft. Amen! Die gaan ook bij de zee 'n maand op visite of bij 't bosch of bij de bergen. Maar die arme drommels? Je vraagt niet eens, waar ze blijven, valsche afgodendienaars, je loopt weg. Stel je voor 'n herder, die z'n schapen in den mooien zomer vier weken in den stal sluit en zelf gaat liggen kauwen en herkauwen in 't gras? Die schapen van kinderen, mogen in de stinkende stal-lucht van de stad blijven, wat en jullieluierlollen in ondeugende vrijheid? Leert, arme kindertjes, van buiten, hoe 't buiten is. Zingt van berg en dal, van de Alpen en de jagers,

ooser, als je weet, wat je zingt. En vier weken lang leeren arme moeders haar kinderen slaan en vloeken, omdat ze van de school vakantie hebben. Hoera! Leve de vakantie!

Och, maar maak je niet ongerust, meester! Gaat gij maar op reis met uw god! God blijft bij ze in de stad. Zie, hoe ze gedijen, in hun verrafeld goed en verscheurde schoenen. De stinkende stad toovert ze dikkere kuiten en kei-harde wangen. Met uw theorie moeten ze dood, met Gods praktijk blijven ze leven. De rijke kindertjes zijn tóch niet gezonder dan de arme! Ziet u wel, dat er één God bestaat?

„Drie wortels voor 'n hallefie. Dikke heb ik, kijk!”

Op 't Waterlooplein. Wat denkt u wáár . . . ? Op de stoep van schóól. Van de school, die hem vakantie heeft gegeven. Van de vakantie, waarin drie meesters en twee juffrouwen gaan hooren jodelen in de bergen. Hier hoor ik hèm jodelen, 't kleine Joodje Juda: „drie wortels voor 'n hallefie, dikke heb ik, kijk!”

Vader staat vlak tegenover hem, met rommel, die jarenlang op zolder lag en nu eens eindelijk 'n luchtje schept in de vakantie op Juda's vader's karretje op 't Waterlooplein. Juda's vader, die al twee jaar vak-vacantie heeft, zonder één dag te verzuimen. Juda's vader, die eens de grootste weelde sleep en nu de afgesleepte vodden plukt, om 'n korreltje brood te vinden. Maar Juda's vader wanhoopt niet, zoolang hij edelsteenen heeft, die God hem slijpen laat. Daar zit z'n oudste juweel, Juda. Of hij geslepen is? Hij schittert van verstand en van gemoed. Met z'n acht jaren is hij de beste op „'t Jooode” en op „'t Kriste”. Nauw had hij vakantie van de school met die stoep, waarop hij zit, of hij begon 'n zaak in vruchten van 't frissche land, dat voor de vakantie van z'n meesters was geschapen. Vroegmorgens mee met buurman naar de groentemarkt, mocht hij losse wortelen rapen. Toen ging hij rekenen. Dat schreef de meester wel vaak op 't bord. Als 'n koopman koopt . . . Theorie, zie je. Had die meester er de flauwste notie van, dat Juda van acht jaar die koopman was en uitrekent, hoe hij aan vier-en-dertig wortelen 'n stuiver kan verdienen, als ze hem niets kosten. Kijk daar op die stoep. Drie wortels voor 'n hallefie. Zoo heeft hij er zeven hoopjes van drie. Dat is dus drie-en-'n-halve-cent. Twee hoopjes van vier kleinere, ook voor 'n hallefie, dat is

vier-en-'n-halve cent en vijf heele kleintjes ook voor 'n hallefie, is bij elkaar: vier-en-dertig voor vijf cent. Zeg, meester van „'t kriste", is de vacantie van Juda naar uw zin?

„Drie wortels voor 'n hallefie, dikke heb ik, kijk!"

Nog geen hallefie wil los.

Juda's oogen kijken niet zuiver droog. Die stuiver lijkt hem 'n millioen. Tweemaal heeft ie 'm al voor vader bestemd en drie-maal aan moeder in de stilte verzegd. Als maar eerst dat éérst hallefie komt...

Beschaamd? Juda, waarom?

Om dien meneer? O, den meester van „'t Jóóde"?

„Wat doe jij daar, Juda?"

„Verkoope... me... meneer."

„Ik... mag ik ook koope?"

„h... h... h... h..." lacht Juda verlegen.

„Ik geef je voor drie wortels 'n kwartje, als je me nog drie brooges weet te zeggen. Kijken, of je ze vergeten bent in de twee weken van je vacantie."

Juda's diamanten oogen fonkelden.

„De... brooge over wortelen!"

Juda zegt haar aarzel-loos.

„De... brooge over... mooie boomen en bloemen."

Juda had ze nooit gezien, maar de brooge kent-ie, beter dan die ze in de vacantie schouwen mogen.

„Goed zoo en nu... brooge over... de zee..."

Juda kent de zee van 't zeggen. Maar God hoort op 't Waterloo-plein 't bejubelen van Zijn verre zee.

„Prachtig. Jij hebt je kwartje verdiend... daar... hé, waar loop je nu naar toe met je kwartje?"

Juda's vader heeft 'n juweel aan z'n hals hangen. „'n Kwartje? van wie?"

Toen de meester van 't Joode Juda's vader gewaar werd... naar 'm toe... spreken samen...

'n Week later Juda's vacantie om.

En ook die van Juda's vader. Meester van 't Joode had 'm 'n vak-kansie bezorgd.

Aju, Waterloo-plein! Je hebt vacantie, van Juda, van Juda's vader...

XLIII.

BAL-TEKEI'E.

Heer Blazer. Heraut des hemels, om de aarde uit haar dut te tetteren. Bazuinier der aard, om den hemel zijn parade aan te schetteren. Trompetter van het Zevende. Want Tisjrie is 't zevende choudesj. De heilige maand van 't heilige volk van den heiligen, zevenden dag. In de heilige stad van 't heilige land wordt nu nog op den zesden dag bazuin geblazen, om den Sjabbos aan te kondigen. In de heele wereld wordt nu nog in de zesde maand bazuin geluid, om Tisjrie aan te zeggen.

Eén Tisjrie is Moeder-Aarde jarig. Vader-God houdt haar ter eere receptie. Al haar menschen-kinderen verwacht Hij. Arme moeder! Ze sukkelt van haar geboorte af. Ze lijdt aan kinder-leed. God heeft haar niets dan goed gedaan, haar kinderen hebben haar nooit anders dan den dood aangedaan. Hoe houdt ze 't uit? En toch wordt ze telkens jarig weer. Haar meeste kinderen zijn moeder's verjaardag heelemaal vergeten. 'n Paar dood-enkele niet. De Joden. Die komen nog geregeld op één Tisjrie hun Vader gelukwenschen met Moeder's feestdag. Maar toch moet Vader ze nog ieder jaar helpen herinneren. En, eer die paar 't ook nog vergeten, laat Hij het hun een maand lang, tweemaal per dag, in de ooren blazen. Héél choudesj Elloel. Aan uw mond de bazuin! Blaas, bal-tekeie, blaas! 's Morgens, vóór ze naar hun werk gaan, 's middags, na het werk gedaan! Tekie'e — denk aan Moeder! Sjewooriem — denk aan Vader! Teroe'e — denk aan jezelf! Tekie'e gedoule — denk aan alles bij elkaar!

Bal-tekei'e.

Wat 'n voorrecht, hoornist van God te zijn. Den rams-hoorn te steken, om appèl te blazen voor Israël's regimenten. Reveille, zeven stooten op de klaroen! „*Wiljeniet - opstaan - blijfjemaar - liggen -moet je maar - weten - wat-ervankomt!!!*” „*Zijn-d'r nog gestraften? - die-melden zich-aan-dewacht!!!*” Eén Tisjrie komt. Doe niet, of je 't niet hoort. Houd je niet, of je je niets zien maakt. Dáár staat de balte-keie. Dáár gaat de bazuin. Dáár slaat 't geluid. Moeder aarde wordt jarig. Vader-God tracteert op dood en leven, op vreugde en verdriet, op mazzel en sjlim-mazzel. Hij

wil eerst afwachten, wat de kinderen doen. Als ze Moeder verrassen met tesjoeve en tefille en tsedooke, met berouw, gebed en deugd, zal Vader ze onthalen op leven, vreugd en mazzel! En als ze Moeder vergallen met 't doen van géén van drie of één van drie, zullen ze lusten van Vader met dood, verdriet, sjlim-mazzel, àlle drie of één van drie! Aan uw mond de bazuin! Héél choudesj Elloel! Blaas, bal-tekeie, blaas! 's Morgens, vóór ze naar hun werk gaan, 's middags, na het werk gedaan! Tekie'e — heb berouw en leef! Sjewooriem — doe tefille en heb vreugd! Teroe'e — toon deugd en krijg mazzel! Tekie'e gedoulo — doe alles bij elkaar en je krijgt alles bij elkaar!! Tekie'e — geen berouw, dan dood! Sjewooriem — geen gebed, dan verdriet! Teroe'e — geen deugd, dan sjlimmazzel! Tekie'e gedoulo — geen van drie, dan maar alle drie!!

Bal-tekei'e.

Heer-Blazer. In de sjkooome-sjoel op 't Waterlooplein, boven 't metaar-huis. Daar wordt al vroeg reveille geblazen. Voor 'n stuk of tien soldaten, de vroeg-patrouille. Dat soldaatje in dien hoek komt anders nooit bij sjkooome. Maar is toch 'n trouw sjoel-militairtje, nog nóóit gedeserteerd. Op inspectie is z'n plunje altijd in orde. Geen draadje mankeert aan z'n sietses, geen riempje aan z'n fillem, geen blaadje aan z'n fille. Wat moet je zoo vroeg op post? Is dàt je ransel, daar achter de deur in 't donker van 't portaal? O, moet je vroeg in 't vuur vandaag? Moet je zonne-op in 't geweer? Zoo, zoo, dus dan zijn die twee knaapjes bij je zeker je schildknaapjes. Ja, ik zie 't wel. 't Zijn regimentskinderen van den God der heerscharen. Dapper ooren ze mee. 't Zal zóó afgeloopen zijn, nog één kaddisj. Klaar... Tekie'e! Sjewooriem! Teroe'e! Tekie'e gedoulo!! Hoor het schallen over 't Plein van Waterloo!! Heb je gehoord, mannetje met je jongetjes? De puttertjes staan vlak onder den adem van den bal-tekeie. Ze smullen van bewondering. Aan 't stroomende geluid uit 'n leegen hoorn. De Tekie'e gedoule is al lang weg en nog kijken ze zijn galm na. Vader heeft moeite, om ze los te krijgen van hun plaats. Zou dat Mousje rabbeine zelf zijn, die bal-tekeie? Is die stem van hem of van hem niet? Kom kinderen, vader gaat weg, ga mee.

„Dat is nou 'n sjoufer,” legt Sem uit.

„Wat zou d'r in zitte, wat zoo blaast?” vraagt Ben.

„Niks! èh, je bint zoo dom! Kijk, die man doet zoo mit ze mond: „oe . . . oe . . . oe . . . en dan gaat 't vanzelf,” doceert Sem.

„Dan het-ie toch geen sjoufer noodig, dan ken-ie 't toch enkel met ze mond doen!” informeert Ben.

Maar vader is al weg. Ze stuiven hem na. Mannetje neemt z'n ransel op den rug en geeft elk der kindertjes ook 'n zacht, licht ranseltje. Wat zou daar in zitten? . . .

Wat woelt 't op 't plein! Wat is er toch met Waterloo? Is dat 'n geluid van overwinning in 't vroege licht? Wat valt er zóó vroeg te overwinnen? Kijk, wat 'n vreemde vroolijkheid! En wat 'n raar-dronken schepsels en in wat dollen dos! Draaien in slaap-wandelenden dans, op teenen dwarrelend met half-ontloken oogen, rondwapperend in 'n waaienden droom, bijgehouden door reutelende muziek van 'n zwaar bonzend orgel. In de Sjkoomer- sjoel kijkt de een den ander aan. 'n Sjoel met 'n orgel?

Op straat plots 'n vreemde stilstand. Wat is dat voor 'n geluid? Nog nooit zoo'n stem gehoord. Uit welke wereld wordt daar geroepen? Oe . . . oe . . . oe . . . Muziek uit 't metaar-huis. Staan dooden op? Om met levenden te dansen?

„Hè — ik heb me doodgeschrokken. Jij ook?”

„'t Is niks, Goddank. Narresjkat. De Sjoufer is 't. Van je hêla, hola, . . . kom, Sippie, later we verder dansen!”

Moeder is jarig. Moeder van 'n klein kluitje aarde. Koninginne-verjaardag. Aantreden, waanzin! Op appel, razernij! Onzin, op inspectie! Moeder zelve slaapt nog. Droomt van Gods genade, die haar in ons veilig vaderland tot honderd jaar laat jarig worden met 'n kroon op 't hoofd en 'n troon onder de voeten. God-Vader heeft haar lief. Maar dat zijn haar kinderen niet. Die om haar welzijn bidden en de malke geen Sjabbos vergeten, verslapen dat! Maar die zijn wakker tegen Tisjrie, als Moeder Aarde jarig is, als de Koning der Koningen ook dat kluitje aarde gedenkt, waar Wilhelmina heerscht. Want haar welzijn is óns bestzijn.

Bal-tekie! De Koningin is jarig. Of is d'r geen bazuinier geen trompetter, geen klaroenier, geen hoornist, die aankondigt, dat de moeder van 't klontje Neder-aarde jarig is?

Waarachtig! Toe . . . toe . . . toeteroetoetoe! Heer-Blazer, wie ben je? Aha, mannetje van sjkoomer-sjoeltje op het Water-

looplein. Met je jongens rechts en links en je ransel op den rug. Zat dāt in je ransel? Toeters, met oranje-tuitje en rood-wit-blauw-papier-streep-kringeling? Mazzel-en-brooge zoek je op 't plein van Waterloo, handgif op den eersten stap in den dag?

Heer-Blazer, ik weet wel, hoe je heet. Heet jij niet Trompetter? Is je vrouw niet van Blazer uit Hoorn? Dus je kindertjes zijn half Blazertjes, half Trompettertjes. Als de Koningin niet jarig is, heb ik jou dan niet op den hoek van het Waterlooplein schelvisch zien opblazen? Bazuin jij niet peren door de stad ook?

Heer-Blazer, geboren Trompetter, is dāt vrouw-blazer? Voor God mag alleen 'n man bal-tekeie zijn, maar voor de koningin mag 'n vrouw ook blazen. De heele huishouding blaast. Toeters.

„'n Dubbeltje m'n sjoufer!” roept Trompetter.

„'n Dubbeltje 'n toeter!” bazuint Sara Trompetter-Blazer uit Hoorn.

„'n Dubbeltje 'n toeter!” tettert Sem Trompettertje.

„'n Dubbeltje 'n toeter!” schettert Ben Trompettertje.

Sem kwam 't eerst op den inval om den bal-tekeie van de Sjkoomes-joel na te doen op den toeter. Ben doet 't na. 't Is geen kunst meer.

„Oe . . . oe . . . oe . . .”

Tekie'e . . . sjewooriem . . . teroe'e . . . tekie'e . . . Twee kleine bal-tekeietjes op 't Waterlooplein. En 't daverd dartelend over 't plein.

't Geluid van den verjaardag van Moeder-Aarde, ter eere van den verjaardag van de moeder van 't kluitje aarde.

Tekie'e . . . nog veel jare. Koningin! Sjewooriem . . . mazzel en brooge, Trompettertjes! Teroe'e . . . beleef simge aan uw kinderen, ouders! Tekie'e gedoulo . . . lang leve Wilhelmien!

XLIV.

BOEK DES LEVENS.

Ieder's leven is 'n boek, door God geschreven. Met 'n voorwoord van den Geboorte-Engel en 'n slotwoord van den Doods-engel. Wie las ooit zijn eigen boek? 't Is ook veel te zwaar,

om in de hand te nemen. En vervelend, dat 't is! Vol met on-
 vervulde wenschen en ongewenschte vervullingen, met bedrie-
 gende droomen en bedrogen werkelijkheid. En moeielijk te
 lezen, dat 't is! Alles zonder rustteeken, achter elkaar door ge-
 schreven, te veel op de regels, te meer tusschen de regels. Onder
 het lezen vallen de oogen dicht en overmant je de doodsslaap.
 God alleen, Die niet slaapt en niet sluimert, kan ze lezen. In
 den hemel staan zij in heldere regelmaat geordend, de levens-
 afschriften der menschen. Iedere mensch heeft zijn ster. Want
 een ander doel hebben de sterren niet, dan den levensloop der
 menschen bij te houden En God kent ze allen bij naam en leest
 ze dag aan dag door. Maar de mensch leest andere boeken.
 Boeiende gekheid, dwaze ernst, domme wetenschap, geschreven,
 om geld te maken en niet om menschen te maken. Of hij leest en
 schrijft grootboeken, om zich in te beelden, dat hij wat bezit. De
 boekenplaag teistert de wereld. Het is de tweede zondvloed, die al
 het bestaande verdelgt. Onrustbarend wast hij. Boeken is 'teenige,
 wat komt en niet gaat. Meubels worden gemaakt en verhakt.
 Kachels gegoten en als oudroest weer versmolten. Menschen gebo-
 ren en als versleten weer begraven. Boeken worden bewaard. Uit
 twee menschen wordt één mensch tegelijk geboren of wel eens twee.
 Eén boek wordt in duizenden tegelijk gebaard. Hoeveel stoelen
 hebt ge thuis? Met hoeveel menschen gaat ge aan tafel? Hoeveel
 portretten hangen aan uw wand? En zeg me dan eens, hoeveel
 boeken ge herbergt en nog bij wilt bergen! En zeg me dan eens,
 hoeveel ervan ge ooit meer dan éénmaal en hoeveel ervan ge
 ooit zelfs éénmaal gelezen hebt! Dat is de vloek van het boek,
 dat enkel is geschreven, om er geld voor te krijgen. Maar God-
 dank, God heeft ook 'n boek geschapen. Niet om eraan te ver-
 dienen, maar om de wereld verdienstelijk te maken. Heel de
 wereld veracht het, maar heel de wereld leeft ermee. Op Sinai
 werd het uitgegeven en de Joden colporteerden het over de
 aarde. Alle volken en godsdiensten hebben erop ingeschreven.
 Dat is het Boek, dat verveelt, als men het maar éénmaal leest.
 Dat wordt steeds mooier wonder, als men het wéér leest. Jam-
 mer, dat men dood moet, voor het nog weer eens gelezen te
 hebben. Daarom bidden de Joden telken jare, om in het Boek
 des Levens te worden opgeschreven.

Maar hoeveel Joden houden dat boek bij? Hoevelen hebben
 het niet eens in huis? 'n Oceaan van inkt bewaren ze in hun

kast, maar voor dien alleréersten druppel is geen plaats. Dwaasheid in allerlei formaat laten ze inbinden en desnoods vergouden, maar de Openbaring is hun de moeite van het afstoffen niet waard. Doch die Openbaring heeft 'n geheim. Dat is, dat iedere Jood er eenmaal naar snakt. Zooals de ziel snakt naar de eeuwigheid, omdat alle Joden, die nu op de wereld zijn, eenmaal om den Sinaï stonden, in de gedaante van voorouders. We zijn geen nieuwe zielen. We zijn alleen van lijf gewisseld. Er zijn 'n paar dagen van duizend jaar over ons heen gegaan, dat is alles. Al dat boeken schrijven, is het terugkrabbelen naar dat ééne Boek. Waarom bewondert u den boekenschat van 'n zotten zamelaar? Waarom staat u niet stil voor 't „sfooremrekje” van den koenen bidder? Die z'n gommies, machzer, fille, selieges, kinnes, tillem met tong en handen consumeert, met wijn besproeit, met kruimels bezaait, met vingerdrukken drenkt? Ze verdwijnen, die sfooremrekjes en mèt hen het ouderwetsch geluk. Die ze in een kast zet, is lang zoo gelukkig niet meer. Goethe boven 'n machzer, of Shakespeare de buurman van Mousje Rabbeine, of 'n fille naast Ibsen, hoe kan dat sjoom geven? God Zegene het sfooremrekje! Zie je dat boek daar, met z'n vervallen rug? Ha, haal 't even eruit! Ho, houd de losse blaadjes tegen! Hé, herken je 't? Ja, jij, Jood, die pocht, dat je niet eens meer „ooren” kunt. Ik weet wel, waarom je 't eruit haalt. Je hebt 't vandaag nóódig, nóódig als 'n asthmalijder adem! Je vader roept je, je moeder wenkt je, je kind snikt naar je. Vanuit het graf. Je hebt jaartijd! Je wil pelgrim zijn naar Zeeburg, Diemen, Muiderberg! Je bijgeloof is bang voor den éérsten dag der Selieches! Haal 't er maar uit, hoor! Ga al de vrome burens rond en vraag 't te leen voor een halven dag. *Het Boek des Levens!* Neen, je durft het Joodsch te jammeren: *Seifer Chajjem!* Sla op, wat je bij 'n vader zegt. Daar is 'n vouw voor 't gebed op het graf van de moeder. Laat je wijzen, wat je op het „keiwer” van je kind moet bidden. Al die andermansboeken zijn duister te lezen. Maar dāt niet, wel? En ga nu kijken, hoe laat de tram gaat!

Boeken.

Des Levens. Op 't Waterlooplein. Natuurlijk, van die boeken moet hij leven. Van al die stellen en deelen en bundels en stapels. De aarde en haar volken — met 't kwartje de wereld rond — de

Kieckjes.

vroolijke vrouwen van Windsor. — Hoe leert men Engelsch? Oefeningen in het Rekenen. — Uit het leven van een dobbelaar. Bismarck en zijn tijd. — Ideeën van Multatuli. — Uit het zieleven van een dwaas. — Beknopt Handboek voor het boekhouden. — De Wet op het faillissement. — Das Musikmädel. — De anatomie van het oor. — De geschiedenis van het Parlement. — De man met de wassen beelden . . . Zoek zelf. Kijk langs. Koop niks, niks. Blijf hangen. Dat is het verschil tusschen 'n boekenstalletje en het heele Waterlooplein. Het heele Waterlooplein verkoopt, wat je noodig hebt; 'n boekenstalletje biedt je, wat overbodig is. Op alle andere stalletjes loop je af, 'n boekenstalletje loopt je langs, Overall vindt je, wat je zoekt. Dáár zoek je, wat je niet vindt. Op het heele Plein weet je je geen raad van hetzelfde. Op 't boekenkraampje is van alles maar één en dàt nog niet eens compleet. Ik heb nog nooit begrepen, hoe iemand van een boekenstalletje leven kan. Ja, maar andermans boeken zijn duister te lezen.

„Zoekt u wat, meneer?”

„Ik weet wel, wat u zoekt!”

„Zoek dàt nou maar, waar u maar wilt!”

Hij snuffelt over muffle ruggen. Slaat z'n cape even naar achter, om beter te kunnen grijpen. De herfstwind kan al aardig blazen. Volgende week beginnen de Selieges-dagen, vertelt hij aan al de boomen. Gele bladeren komen naar beneden, om het verder te vertellen aan de gele bladen van de boeken, waar 't mannetje van leven moet. Dan waaien ze weer omhoog, om den hartewensch van 't mannetje aan den hemel te brengen: „Schrijf ons in, in het Boek des Levens!” Daar staat 'n dure jomtev te wachten en achter hem de winter.

„Nou meneer?”

De cape bladert immer nog in 't boek. Dat is 'n studie-zwelger, 'n op weg zijnde arts, een bijna menschen-heeler. Z'n naam mag ik niet zeggen. Laat ik hem Leefman noemen. Hij houdt de Ethica van Spinoza in de hand.

„Twee gulden!”

„Ik geef je één!”

„Legt u maar gerus weer neer, meneer!”

Als onverschillig stopt de cape het weer in 't gelid. En snuffelt naar iets anders, vastbesloten, om Spinoza nog een halven gulden meer te gunnen.

Plots tuurt hij 'n rug aan en glimlacht.

„Dat moest Spinoza weten, koopman!”

„Wat dan, meneer?”

„Dat-ie naast 'n seifer chajjiem staat, reusachtige mop!” . . .
Hij lacht leuk en lang.

Is dat 'n schikking van de Voorbeschikking? Of, wat 't zelfde is, 'n toeval?

't Is 't! 'n Seifer Chajjiem. Het Boek des Levens, voor 't gebruik bij de dooden. Verfladderd in z'n bladen, verfrommeld van ruggegraat.

„Och ja, meneer, alles vindt z'n mannetje. Ik heb 't juist daar neergezet, dan valt 't in 't oog, ziet u!”

„Typisch, reusachtige mop!”

De semi-arts trekt 't uit de rij. Welke onweerstaanbare wil dwingt hem 't open te slaan? Tòch 't smachten van 'n ziel naar haar heimwee?

't Titelblad wil waaien. De Beschikking zegt, dat hij 't moet vastleggen. In 'n vreeselijk opeens moert z'n oog zich aan het binnenblad der „kaptorie”.

„Wat is, meneer, menéér?! menéér!?” . . .

„Niets, och . . . e . . . heb . . . ik . . . wel 's méér last van . . . 'n beetje duizelig . . . koop . . . man . . . wat . . . kost . . . dat? . . .”

„Spinoza? Twee gulden, geen cent minder!”

„Nee, dát?”

„Dat seifer chajjem, nou neemt u zeker an mijn in de maling?”

„Wat kost . . . dat . . . koopman?”

„Kunt u 't gebruiken? Meneer?”

„Anders . . . zou . . . ik . . . je . . . niet . . . vragen . . .”

„Neem u dat mee met dat andere boek voor twee gulden. An dat Seifer Chajjem wil ik niks verdiene!”

Ik heb gelezen op het binnenblad:

Vader gestorven — 6 September — begraven Muiderberg, rij . . . nummer.

Moeder gestorven — 4 April — begraven naast vader, Muiderberg . . . rij . . . nummer.

Onze Sara in den ouderdom van 18 jaar gestorven 3 Januari . . . begraven Muiderberg . . .

Onze Hartog in den ouderdom van 14 jaar gestorven . . .

Kiekjes.

Voorzienigheid! Heer des Levens! Dat de zoon dat grijpen moest, hij, de semi-arts, de broer van Sara en Hartog.

Vreemd gezicht op Muiderberg.

'n Heer in 'n cape, die tusschen graven dwaalt. Eerste dag Selieches!

XLV.

„DE ALDERLAATSTE!”

Wie? Wat? Waar? Wanneer?

Heb je met God gesproken, dat je 't weet? Je durft meer dan 'n profeet. Of, neem je ons beet? Neen, neen, ik geloof dat je 't zóómaar deedt. 't Is 'n liedje, dat je zingt voor 't broodje, dat je eet. Vandaag roep je „de àlderlâátste”. Maar morgen heb je alderlaatstere. Ik heb ze wel eens twee maanden lang de alderlâátste hooren hebben; waarna anderen 't nog wel weer eens vier weken durfden ná-hebben. *Het laatste* is de móóiste mysterie van het zijnde. *Het eerste* is geen geheim. Men weet, wie de eerste mensch was, maar wie zal de laatste zijn? Hier is mijn eerste pruim, kan de landman wijzen, maar hij licht u uit, als ge hem naar den laatsten vraagt. Het eerste heeft 'n begin, maar het laatste geen einde. Het eerste maak je mee, het laatste beleef je niet. Het eerste kan het laatste zijn, maar het laatste kan nooit meer het eerste worden.

„De àlderlâátste!”

Toch kan het waar zijn en bestaan. „De lâátste van 't jaar!” Negen-en-twintig Elloel. Beslist de àlderlâátste. Heel de wereld geeft 't toe. Er zijn meer, die 't beleven, dan die 't niet beleven, dus leugen is 't niet. Maar tòch is 't de laatste niet, omdat de éérste hem geen rust laat. De laatste beteekent rust, uitblazen, even wachten voor 't wéér begint. Dat bedoel je toch, koopman, met je laatste van het jaar? Koop vlug, want weken en maanden duurt 't, voor ik roep: de eerste van het jaar! Neen, Joodsch jaar, zóó is 't met uw laatste niet. Geen seconde duurt 't, of daar is hij, de éérste van het nieuwe jaar. Geen Jood ziet uit naar den laatste van het jaar; leven wil hij, om den éérste te beleven. 't Christen viert „oude en nieuwe”, 'n Jood enkel

„nieuwe”. Goddelijk zoo, volk zonder dood; dáárom noemt men u het Oude, omdat gij het oude niet kent. Voor u is iedere dag het begin der Schepping. Gij noemt de laatste van het jaar: éérew-rousj-hasjoone! Uw woord voor iedere *maand* is „nieuwte”!!

„De àlderlâátste!”

Ongeloovig kijkt ze 'm aan, op het Waterlooplein. Handel is toch geen geloof, al wordt geloof vaak verhandeld. Op het Waterlooplein ligt wel waar, maar daarom nog geen waarheid uitgesteld. Geen koopman zal je ooit kwalijk nemen, dat je 'm niet gelooft. Integendeel, hij rekent op je ongeloof, vandaar z'n overvraag. Doe 'm nooit het verdriet aan, hem te geven, wat hij vraagt. Ge schokt zijn geloof en bederft zijn dag.

De alderlaatste. Heusch, hij is de laatste van het Waterlooplein. Hèm nog, dan loop ik 't Plein af. Hèm 't allerlaatste, be-waard voor den laatste van het jaar, omdat hij de melodie van Rousj-hasjoone zingt. Voolie Aardewerk. Met aardewerk. Bloot op de aarde neergelegd. Op hoop van scherven. Wat 't breekbaarst is, wordt vlak tegen den grond gelegd. Spaart 't te vallen. Rousj hasjoone zul je over scherven hooren zingen, stervend aardewerk! De mensch op z'n mooist, is aardewerk op z'n leelijkst. Joum hazikkooren — memento mori! Weet u 't verschil tusschen menschen en aardewerk? Aardewerk is maaksel van „Regoe,” de menschen zijn maaksel van Sjimbo-regoe! Koppen en kommen, schalen en schotels, potten en pul-len, bakken en borden, kannen en kroezen, terrines en testen. Eerste, tweede en derde keus. Blind-wit, kies-kleurig, vreemd en van-'t-zelfde, wat-bij-elkaar-komt en niet past, bont bloempje en mooi moesje, ongeziene knak, verscholen scheurtjes, ver-borgen barstjes, verloren schilfertjes, verschoten kleurtjes, verweerde voegjes, mismaakte vormpjes, misvormde kopjes. Zeg, menschen, ik heb 't over 't aardewerk van Voolie Aarde-werk. Zeg, aardewerk van Voolie, ik heb 't over de menschen. Komen jullie maar gerust met elkaar in de war. 't Is eew-Rousj-hasjoone. Misschien worden jullie morgen stukgegooid of overgebakken. Ik bedoel 't aardewerk, ik bedoel de menschen. Morgen gaat de Pottenbakker aan 't werk. Zijn zaak bestaat morgen vijfduizend-zes-honderd-drie-en-tachtig jaar. De heele wereld laat bij Hem maken. Zijn werkplaats loopt van de a.

van de aarde tot de z. van de zee. Ze is aan alle zijden door de oneindigheid begrensd. En toch te klein, om Zijn modellen te ontwerpen. Dat doet Hij in den hemel. En in het Paradijs is Zijn étalage. Zijn werk is subliem. Als je voorzichtig bent, kun je er minstens zeventig jaar mee toe. Dat doet Hem niemand na, geen enkele god. Morgen, menschen, kijkt Hij Zijn voorraad na. Dan ruimt Hij op en maakt Hij bij! Hij heeft maar één knecht in 't werk. Dat is de Maleg hammoowes. Die smijt stuk, wat de Meester afkeurt; maken kan hij niets. Morgen is de eerste van 't jaar. Dan hoopt hij weer op veel verval. Niet bang zijn, menschen! Ben je geknakt, gebarsten, gescheurd, geschilferd, verschoten, mismaakt, laat het eerlijk en bijtijds aan den Meester Pottenbakker zien. Die knecht heeft de stuip op z'n lijf voor openhartigheid. Maleg hammoowes houdt 't met de helers! Ai, morgen ! !

Voolie Aardewerk, jij duurt al mooi over de zeventig. Wat, al dertig jaar 'n dubbele breuk en nog niet stuk? Hoeveel keer is je kop al gebarsten van de zorg en toch nog heel? Hoeveel maal heb je je hoofd al gebroken over je kinderen en morgen, eerste dag Rousj-hasjoone, wordt dat hoofd als we 't beleven zes-en-zeventig jaar. Dan heeft de Pottenbakker je al zes toegegeven, want Hij geeft maar garantie tot zeventig. Wat, hebben je kinderen je stuk gemaakt en je één voor een weggegooid, zeg je? En toch weer opgenomen ook, omdat ze hun „sjerrebel" van 'n vader toch nog niet missen kunnen?

„De àlderlâatste, as ik u zeg! En gaat u nou maar 't heele Plein af, beter bij de heilige Jom-haddien, die morgen over de wereld komt, as u d'r nog één ken vinde, op 't heele Waterlooplein."

'n Kop. En 'n schotel. Die schotel hoort er nu eenmaal bij. Maar 't gaat om dien kop. 'n Kop als 'n kuip. Bijna één-en-alloer. Met gouden biesjes en rood-ruiten-randje onder 'n azuren velg. Dien heeft de pottenbakker voor 'n Jehoede gebakken. Geen Nazarener zal 'm koopen, niet nemen voor niets. *Ad meie sjooniem* staat 'r op, 'n gouden wensch in dansende, gelukkige letters, scheef van plezier, in 'n buitel van genot. Voolie Aardewerk, ik geloof je, dat is de alderlaatste op 't Plein, misschien op de wereld. *Ad meie sjooniem!* Tot honderd jaar! Dat is 'n hartewensch van het oude volk, dat met honderden jaren

speelt. Ik heb nog nooit 'n niet-Jood „tot honderd jaar” hooren wenschen. Hij zegt zelfs niet eens „nog veel jaren”. Omdat hij geen eeuwigheid kent, geen immerheid verstaat.

„Is-ie gaaf, koopman?”

„Zoo gaaf zal ik zijn, ad meie sjoone, oomein! Hoort u maar!” Hij proef-klinkt schotel tegen kop.

„Hindert dat kleine barstje van boven niet?”

„M'n goeie, beste mevrouw, ik heb ook barsies en morge, as God me gezond laat en ik beleef 't, wor ik tòch zes-e-zeveteg, zoo zal u tegoejem honderd worre.”

„Twee gulden, zegt u? . . . pakt u 'm dan maar in, pakt u 'm goed in?”

„'k Had 'm net zoo lief zellef gehouwe, ziet u, mevrouw. Ja, ik zal 'm goed voor u inpakken. En ik bin blij, dat-ie weg gaat. Kijkt u me an? 't Is de àlderlâatste en ze worre niet meer bijgemaakt ook niet. Als ik 't u vertel, zegt u, kisjev. Misschien is-ie me al viermaal gevalle en nog nooit wat an gekomme. U zal rijk zijn, mevrouw, wat me al van z'n leve gebroke is en die kom, die wil maar niet stuk. Nou prizzemeer ik, nou ja, zeg ù nou maar, dat 't niegesj is, nou prizzemeer ik, dat 't komt door dat „meie sjoone” wat d'r op staat. De goeie God wil me nog heel late . . . In 'n goed uur zal ik zegge . . . m'n Bliemie, God laat 'r tot honderd jaar bij me gezond, wordt de tweede dag rosje-sjoone, as we 't beleve magge, vier-e-zeveteg en ik, morrege, als de goeie God 't hebbe wil en 'k beleef 't, zes-e-zeveteg . . . Meschien komt 't ja door die kop, meschien komt 't nee door die kop . . . en nou bin ik nee blij, dat-ie weggaat, omdat . . . waas isj viel . . . nou zie 'k 'm niet meer valle en heelblijve . . . en nou bin ik ja blij, dat-ie weggaat . . . omdat . . . waas isj viel, stel ja, dat-ie valt en breekt . . . Ja, ik zal 'm goed inpakke . . . Zeker 'n kedootje voor rosje-sjoone . . .?”

„Och ja . . . ziet u . . . voor 'n paar buurkindertjes van me, die aan hun grootvader op Rousj-hasjoone . . .”

„Zooiets heb ik wel kenne denke . . . asjeblieft en nog vele jare . . . en late ze krije wat op die kop staat en u ook, mit al wat u lief is.”

„Dank u . . .”

Daar gaat de àlderlâatste . . .

Voolie kijkt 'm na, hij voelt zich toch niet lekker.

De alderlaatste van 't jaar is weg.

Daar is de alderéérste op de seconde van de alderlaatste.

Voolie naast z'n Bliemie . . . Avond van Rousj-hajoone . . .

Met z'n tweetjes alleen. Aanstonds komen de kinderen en de kleinkinderen.

„Meie Sjoone, Voolie . . .” Bliemie is zoo rijk met haar koning.

„Doe aag, omein, bisgehonderdjoor, Bliemie.” Voolie is zoo rijk met z'n koningin.

Vroolijk spektakel. Jomtev-jubel stoeit naar boven.

De kleinkinderen stormen de troonzaal in van 't vorstenpaar van Aardewerk.

„Nog veel jare, grootvader, lesjoone touwe tikoosseiv en dat is voor u.”

Uit 'n papier komt . . . de àlderlâátste! De kop met de gelukkige letters!!! Die Voolie's kleinkindertjes, waren die buurkindertjes, waarvoor mevrouw die kop gekocht had!!

„O ! !” . . .

Misschien 'n beetje te wild willen overgeven aan grootvader . . .

De kop valt . . .

Voolie zit te rillen op z'n stoel . . .

„Fijn lekker heel gebleve . . . Kijk u 's grootvader! héél ! !” . . .

Raf's brok appel overvloeide van honing.

Ad meie sjoone, Voolie, lang leve de àlderlâátste!

't Is mijn alderlâátste van 't Waterlooplein, op den alderlaatste van 't jaar.

Gij allen van 't Waterlooplein met al de uwen, ad meie sjoone!

Stalt nooit en nergens uit, op sjabbos en jomtev!

Dan zult ge voor een goed jaar worden ingeschreven!

Sjenas beroogoh wehatsloochoh!

Sjenas beroogo wehatsloochoh!

Goet jomtef!!!

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

aag in emmes, inderdaad.
achroun-sjèl-Pesach, laatste dag v. h. Paascheest.
almemmor, podium midden in de synagoge.
ansinden, aansteken.
arbe kansel, klein kleed met schouwdraden, dat door mannelijke Israëlieten onder de bovenkleeren wordt gedragen.
asjkenaz, plaatsnaam, zie Genesis X en vlg.
aweires, zonden.
awoude-zoore, afgodendienst.
Awroom owienoe, onze aartsvader Abraham.
baddeken, zoeken naar gezuurd op den avond vóór Paasch.
bal-tekeie, bazuinblazer op de Hooge Feestdagen.
bal-tasjgies, vernieling.
bár-jisrool, jood.
battelen, wegruimen van gezuurd.
begezond, bij welzijn.
begour, eerstgeborene.
beis-hamidrasj, leerschool.
beis-hamikdosj, tempel.
bensjen, zegenen.
bermitswe, kerkelijk meerderjarig.
besjoolem, in vrede.
besoero, tijding.
bris-miele, besnijdenis.
brooge, zegen.
chajjes, leven.
chamiesjo osor, 15 Sjewat, feestdag van de eerste zonnekraft.

channeke, Maccabeëfeest.
channeke-ijzer = lichter van het Maccabeëfeest.
chanoekilje = zooals de Portugeesche Israëlieten het noemen.
chomets, gezuurd.
choorev, verwoest.
choudesj, maand.
dajeine, voldoende.
dalfen, arme man.
dalles, armoede.
dollet, vierde letter v. h. Joodsche alphabet.
eerew, dag voor.
eewen-tof, juweel.
Eiliejenoowe, Elia, de profeet.
eirew-raav, gepeupel.
eisjes-chaajil, edele vrouw.
eitse, raad.
emmes, waar.
fille, gebedenboek.
fillem leggen, gebedsriemen leggen.
gajjes, leven.
gan-eiden, paradijs.
garrepe, smaad.
gas wegooliele, God beware.
gassene, bruiloft.
gawweiriem, vrienden.
gawsoones, trots.
gedoule, zie tekie'e.
gefatter, peet.
gefatterin, peetmoeder.
geilek, deel.
gejoene, verlustiging.
geliele, oprollen v. de wetsrol.
gemore, talmud.

geroote, berouw.
 gesjiewes, goed mensch.
 gewwere, vereeniging met gewijd
 doel.
 gojsje, niet-Joodsche.
 goloes, ballingschap.
 gommiesj, één der 5 boeken Mozes.
 gooserdije, ontoerekenbaar.
 goppe, bruiloft.
 gommel-bensjen, danken na ge-
 nezing of redding.
 gut-poerem, goede Poerim (wensch).
 gijn, aardigheid.
 gijssjek, liefhebberij.
 hakbe, het toonen van de wetsrol
 aan de menigte in de Synagoge.
 hechsjer, certificaat v. ritueele
 spijzen.
 hei, 5e letter v. h. alfabet, als
 amulet gedragen.
 heichel, Heilige kast voor de
 wetsrollen.
 hekdesj, gasthuis.
 hilleg, ongelukkige toestand.
 houtsoo' wagnoose, het te voor-
 schijn halen en wegbrengen v.
 de wetsrol.
 hijbe en lijge, hebben en houden.
 jaajen soref, brandewijn.
 jehoeede, Jood.
 jeitser-horre, het kwade in den
 mensch.
 jiddesjkat, Jodendom.
 jom-haddien, Joodsche Nieuw-
 jaarsdag.
 joosjer, gelijk.
 't Jooede, Joodsche school.
 jomtev, feestdag.
 jomtev-dik, gereed voor den feest-
 dag.
 kaal-sjoel, hoofdsynagoge.
 kabroonem-sjoel, synagoge v. h.
 doodgraverscollege.
 kaddesj, gebed voor een over-
 ledene; lievelingsnaam voor kind.
 kasjeren, reinigen der vaatwerken
 voor Paaschgebruik.
 kassjeres, ritueele bereiding van
 het voedsel.

keiwer, graf.
 keiwer-oowes, begraafplaats.
 keppeltje, kapje.
 kesobbe, Joodsche huwelijksacte.
 kiddesj, inzegening v. d. Sabbath
 over een beker wijn.
 kinnes, boek van den treurdag
 van o Aw.
 kinnesinne, naijver.
 kisjev, toovenarij.
 kloumesj, zoogenaamd.
 koug, kracht.
 koowed, eer.
 koulisj, groot, rond krentenbrood.
 krouneeb, m'n lieveling.
 krijn-rijbe, mierik-raspen.
 laajenen, de Heilige wet lezen.
 lekoowed, ter eere.
 lesjoone touwe tikooseiv, „voor
 een goed jaar zult gij worden
 ingeschreven”, wensch bij het
 ingaan v. h. Joodsche Nieuwjaar.
 lewaaie, begrafenis.
 loegie, Joodsche zakkalender.
 loosjen hakkoudesj, Hebreeuwsch.
 lijzen, geld beuren.
 maajin, water.
 mah-sjene?, wat is het verschil?
 machzer, gebedenboek der feest-
 dagen.
 maleg hammoowes, doodsengel.
 maloogem, engelen.
 masse-matte, handel.
 mattoone, fooi.
 matze-battellers, paaschbrood weg-
 ruimers.
 mediene, provinciestadje.
 megille, rol van Esther; geschie-
 denis.
 meirew, avondgebed.
 memmetje, moedertje.
 menoure, zie chanoekilje.
 mesjoggaas, gekheid.
 metaar-huis, Huis waarin de dooden
 gewasschen worden.
 midrasch, allegorische uitlegging
 v. den Bijbel.
 mies, leelijk.
 miese, de dood.

minje, het vereischt aantal van
 10 voor het gebed.
minneche, middag-gebed.
misjne, mondelinge wet.
misjpooqe, familie.
mitswe, deugd.
mizrach, Een zinnebeeldige voor-
 stelling aan den Oostwand van
 de woning.
moesaf, laat morgengebed.
moogen-dooed, Davids schild.
mool, besnijder.
moorer, bitter kruid.
mou'g en kou'g, macht en kracht.
mougel, vergevensgezind.
mijnse, voorval.
naages, heerlijkheid.
nacht van „waads“, Avond vóór
 de besnijdenis.
narrente, gekkin.
narresjkat, gekheid.
nesjomme, ziel.
nesjommezagge, gewetenszaken.
newei-jeesje, oudeliendegesticht te
 Amsterdam.
neweille, aas.
niegesj, bijgeloof.
nieresj, nar.
'n noegetsie, een weinigje.
nubbisj, och, arme!
s' oede, Heilige maaltijd.
oets, bedrog.
'n ollef voor 'n beis, 'n A voor 'n B.
on-sjoolem, onvrede.
onvermasserbaar, niet te verraden.
oolewesjoolem, zaliger gedachtenis.
oomein, amen.
oorel, onbesnedene.
ooren, bidden.
ooren hakoudesj, Heilige kast waar-
 in de Wetsrollen staan.
ooser, niet aan te nemen.
ooser als gazzet, verboden als
 zwijnevleesch.
ooser ba'nooë, verboden om ervan
 te genieten.
oosied lóowou, het Hiernamaals.
oowel, de treurende over over-
 leden bloedverwanten.

oowelewootel, in de war.
oulem habbo, het Hiernamaals.
oulem-ha-zee, deze Wereld.
oumerborden, Borden, waarin
 plankjes met Joodsche aankondi-
 gingen der bijzondere dagen
 geschoven kunnen worden.
ourem, scheerpoeier.
parnoose, broodwinnig.
parsje, Afdeeling uit de Wet.
paskenen, beslissen inzake een
 vraag op godsdienstig gebied.
peisig-dik, gereed voor Paasch-
 gebruik.
Pesach, paascheest.
'n pietsie, een weinigje.
poerem sjoesjen, Poerim Susan,
 de tweede dag Poerim.
porouges, Voorhangsel voor de
 Heilige Arke.
poskem, Wetsbeslissers.
pritzreetisj, bespottelijke kleinig-
 heid.
rachmoones, medelijden.
raggene, strop.
Raschie, verklaarder van Bijbel
 en Talmud.
rasj, verademing.
reetisj, ramen.
refoeë, genezing.
rewoogem, winst.
risjes, kwaadwilligheid.
roeli, rust.
rousj-choudesj, Eerste dag v. d.
 Joodsche maand.
rousj-hasjoone, Nieuwjaar.
sargenes, Wit kleed, waarin men
 zich op hooge feestdagen in de
 Synagoge hult.
sehaggeles, met moedwil.
seider, paaschavond-ceremonie.
seifer (meerv.sfoorem), Heilig
 boek.
seifer toure, Wetsrol.
seigel, verstand.
sekaaf, te koop.
selleges, Boek der „Smeekdagen“.
sereife, brand.
sgieje, zaligheid.

sgoure, handel.
siddere meiwer zijn, de wekelijksche Afd. van de Wet reciteeren.
siewomplee, s.v.p.
simge, vreugde.
simmes, groente-spijs.
sjabbes óók-'n-zorg, Sabbat vóór Paasch.
sjagries, morgengebed.
sjalet, soort gebak.
sjeile, vraag op Godsdienstig gebied.
sjeimes, 't Gebed bij een stervende.
sjemazzel-sjneks, ongelukstrots.
sjenas beroogh wehatsloochoh, jaar van zegen en voorspoed.
sjerrebel, wrak.
sjewat, Joodsche maand.
sjiddesj, verloving.
sje, schoenen.
sjier hamangeles, Tafellied voor den Sabbath.
sjim-jismereine, God zal bewaren.
sjiwwe, de zeven treurdagen over een afgestorvene.
sjkoomme, vroegdienst in de Synagoge.
sjmadden, overgaan tot een ander geloof.
sjnaggelen, lekker eten.
sjnoderen, geld offeren in de Synagoge voor een gewijd doel.
sjobberdebonk, vijfde rad aan den wagen.
sjobbets, Poolsche overjas.
sjoelchen oreg, 't Joodsche wetboek.
sjofele sjeleitses, armoedige klets-kousen.
sjoogente, buurvrouw.
sjoomaajim, Hemel.
sjoufer, bazuin.
sjommen-esre, het „stil" gebed.
sjoumer, rabbinaal opzichter.
sjoumer-e-matzel zyn = God moge behoeden.

sjpouze-ring, trouwring.
sjtos, gekheid.
sjwans, staart, zot.
sjwitzen, in de steek laten.
sjwoeë, eed.
sjwoes, Wekenfeest, (Pinksteren).
sjijn, mooi.
soores, leed.
s'oedas hawrooë, eerste maaltijd na een begrafenis.
souger, koopman.
sroorettes, voorname vrouwen.
taggene, smeekgebed.
tagriesjen, doodskleeren.
talles, bidkleed.
Techiejas-hammeissiem, Herleving der dooden.
tefillim, zie 'fillem.
tekie'e, sjewooriem, teroe'e, gedoule, Namen voor de verschillende geluiden op den bazuin.
tiffes, laagheid.
tillem, psalmen.
tisje-b'ov, negende Aw, treurdag ter herinnering aan de verwoesting van Jeruzalem.
toome, onrein.
tousfes, Talmudverklaarders.
touwe, goedheid.
treife bemazzel, onverdiend geluksvogel.
vermasseren, verraden.
versjteerd, van de wijs gebracht.
verstopte moug, bekrompen gedachte.
weem sjokkelt zisj dou de zék aus?, Wie schudt zich daar de zak uit (om het gezuurde zelfs uit zijn kleeren te verwijderen).
ysj, vuur.
zeiwe, ondeugdelijke waar.
zemieries, liederen voor den Vrijdagavond.
zich beséémen, het ervan nemen.
zooger, heete erwten.

